

Sayı: 6 Yıl: 2022 Aralık
ISSN: 2687-2714

TÜRK MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK DERGİSİ

6

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

6

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Sayı | Issue: 6 • Aralık | December 2022
ISSN: 2687-2714

Sahibi | Owner

Prof. Dr. Mustafa Koç

Yazı İşleri Müdürü | Responsible Manager

Kasım Kaya

Editör | Editor

Prof. Dr. Muammer Cengil

Editör Yardımcısı | Associate Editor

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Dağcı

Yayın Kurulu | Editorial Board

Prof. Dr. Ali Ayten • Marmara Üniversitesi • Türkiye
Prof. Dr. Hasan Kayıklık • Çukurova Üniversitesi • Türkiye
Prof. Dr. Robert Frager • Sofia University • ABD
Prof. Dr. Saffet Kartopu • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi • Türkiye
Doç. Dr. Mustafa Ulu • Erciyes Üniversitesi • Türkiye
Doç. Dr. Zeynep Sağır • Fırat Üniversitesi • Türkiye
Dr. Karen Erlichman • Sofia University • ABD
Dr. Selene Kumin Vega • Saybrook University • ABD

Danışma Kurulu | Advisory Board

Prof. Dr. Abdülkerim Bahadır • Necmettin Erbakan Üniversitesi • Türkiye
Prof. Dr. Ali Rıza Aydın • Ondokuz Mayıs Üniversitesi • Türkiye
Prof. Dr. Hüseyin Peker • Giresun Üniversitesi • Türkiye
Prof. Dr. Üzeyir Ok • İbn Haldun Üniversitesi • Türkiye
Doç. Dr. Gülüşan Göcen • İstanbul Üniversitesi • Türkiye
Doç. Dr. M. Naci Kula • Bursa Uludağ Üniversitesi • Türkiye
Doç. Dr. Orhan Gürsu • Akdeniz Üniversitesi • Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Selahattin Yakut • Yozgat Bozok Üniversitesi • Türkiye

Türkçe Metin Düzeltme | Turkish Proofreading

Hakan Sarı • Ayşenur Barak

İngilizce Metin Düzeltme | English Proofreading

Esra Şirin • Hamidullah Genç • Senanur Koç

Tasarım | Design

Prof. Dr. Mustafa Koç

Yönetim Yeri ve Adresi | Executive Office

Büyükdere Mahallesi Prof. Dr. Nabi Avcı Bulvarı No: 4
26040 - Odunpazarı/Eskişehir

Telefon | Phone: +90 222 217 57 57

E-posta | E-mail: turkmanevidanismanlikdergisi@gmail.com

Web: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/tmdrd>

Yayın Türü | Type of Publication

Uluslararası Süreli Yayın • International Periodicals

Yayın Periyodu | Period of Publication

Altı ayda bir (Haziran-Aralık) yayınlanır
Published biannually • June – December

Basım Tarihi | Date of Publication

30 Aralık • 30 December 2022

Basım Yeri | Place of Publication

Mim Dijital Baskı & Matbaa
Zübeyde Hanım Sebze Bahçeleri Caddesi, No: 103/8
06070 - Altındağ/Ankara
Telefon: +90 312 384 00 85

© Mustafa Koç

- Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi'nin *misyonu*, manevi danışmanlık ve rehberlik alanında zengin içerikte ve kalitede akademik çalışmalar yayımlayarak Türk manevi danışmanlık ve rehberlik literatürüne katkı sağlamak ve bu çalışmalarını akademik topluluğa ulaştırmaktır.
- The *mission* of Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care is to contribute to the literature of Turkish spiritual counselling and care by publishing academic studies in the field of spiritual counselling and care with a rich content and quality and to convey these studies to the academic community.
- Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi'nin *vizyonu*, akademik dergicilikte manevi danışmanlık ve rehberlik alanında dünyanın önde gelen ve saygın akademik dergileri arasında olmaktadır.
- The *vision* of Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care is to become one of the world's leading and respected academic journals in the field of spiritual counselling and care in academic journalism.

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

İçindekiler | Contents

■ Editörden From Editor.....	7-8
■ Makaleler Articles	
Yaşlı Manevi Danışmanlığında Psikoterapi Tekniği Olarak Manevi Anımsama Terapisi <i>Spiritual Reminiscence Therapy as a Psychotherapy Technique in Spiritual Counseling for the Elderly</i> Halime Hilal Taşkın.....	9-38
Manevi Danışmanlıkta Varoluşçu Psikoterapi Tekniği <i>Existential Psychotherapy Technique in Spiritual Counselling</i> Hişyar Dilan & Hasan Kayıklık.....	39-66
Bireysel ve Hastalık Kaynaklı Etkenler Bağlamında Hastanelerdeki Manevi Destek Hizmetinin Psiko-Sosyal Uyuma Etkisi <i>The Effect of Spiritual Support Service in Hospitals on Psycho-Social Adjustment in the Context of Individual and Illness-Related Factors</i> Mükerrem Saliha Kars & M. Naci Kula.....	67-100
Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte Kriz Terapisinin Temelleri <i>Fundamentals of Crisis Therapy in Spiritual Counseling and Care</i> Zeynep Karlık.....	101-130
Lise Öğrencilerinde Tanrı Algısı, İnsani Değerler ve Öz-Yeterlik: Uygulamalı Bir Manevi Danışmanlık Çalışması <i>Perception of God, Human Values and Self-Efficacy in High School Students: A Study of Practical Spiritual Counseling</i> Tuğrul Niyazibeyoğlu.....	131-151
■ Kitap İncelemeleri Book Reviews	
Onkoloji Hastalarına Manevi Destek <i>Spiritual Support for Oncology Patients</i> Elif Nihal Aktay.....	153-161

Sosyal Hizmet, Maneviyat ve Din <i>Social Work, Spirituality, and Religion</i> Enes Orhan.....	163-176
Psikoloji, Varoluş, Maneviyat <i>Psychology, Existence, and Spirituality</i> Arzu Tacer.....	177-185
■ Yazar Bilgileri Author Information.....	187-189
■ Yayın ve Yazım İlkeleri Principles of Publishing and Writing.....	191-194

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

E d i t ö r d e n | F r o m E d i t o r

Değerli Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi okuyucuları!

Rabbimize şükürler olsun ki artık Türk manevi danışmanlık ve rehberlik araştırmalarının yayınlandığı süreli bir alan dergimiz var. Türkiye’de oldukça yeni bir akademik araştırma alanının Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi olarak, akademik dergicilikte her geçen gün daha da olgunlaşacağımızı ümit ediyor ve alandaki araştırmalara bilimsel katkı sağlıyor olmanın sevincini yaşıyoruz.

Uluslararası hakemli dergi statüsüyle 2020 yılında akademik yayın hayatına başlayan Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi’nin altıncı sayısıyla huzurlarınızdayız. TMDRD, başta siz kıymetli okuyucularımız olmak üzere dergi ekibimiz, hakemlerimiz ve yazarlarımızın katkılarıyla akademik yayıncılık hayatını düzenli biçimde devam ettirmeyi hedeflemektedir. Bu altıncı sayıda, manevi danışmanlık ve rehberlik alanındaki farklı alt araştırma konularına ilişkin birbirinden değerli akademik ürünlere yer verilmiştir.

TMDRD’nin bu sayısında, Halime Hilal Taşkın’ın *Yaşlı manevi danışmanlığında psikoterapi tekniği olarak manevi anımsama terapisi*; Hişyar Dilan & Hasan Kayıklık’ın *Manevi danışmanlıkta varoluşçu psikoterapi tekniği*; Mükerrrem Salih Kars & M. Naci Kula’nın *Bireysel ve hastalık kaynaklı etkenler bağlamında hastanelerdeki manevi destek hizmetinin psiko-sosyal uyuma etkisi*; Zeynep Karlık’ın *Manevi danışmanlık ve rehberlikte kriz terapisinin temelleri*; Tuğrul Niyazibeyoğlu’nun *Lise öğrencilerinde Tanrı algısı, insani değerler ve öz-yeterlik: Uygulamalı bir manevi danışmanlık çalışması* isimli makaleleri yer almaktadır. Ayrıca yine bu sayıda, Elif Nihal Aktay *Onkoloji hastalarına manevi destek* isimli kitabı, Enes Orhan *Sosyal hizmet, maneviyat ve din* isimli eseri ve Arzu Tacer de *Psikoloji, varoluş, maneviyat* adlı kitabı inceleyerek bu altıncı sayımıza katkıda bulunmuşlardır.

Sonuç olarak, TMDRD'nin bu altıncı sayısına genel olarak bakıldığında, 5 araştırma makalesi ve 3 kitap incelemesinden oluşan akademik ürünler (n=8) yer almaktadır. Her bir akademik ürün, kendi konusundaki ulusal ve uluslararası literatüre katkılar sağlayarak alanda önemli bir eksikliği giderecektir.

Akademik dergicilik dünyasına yeni giren TMDRD'nin editörü olarak, yayın ekibim adına öncelikle yayım süreçlerinin tüm sorumluluğunu üzerine alan derginin sahibi Prof. Dr. Mustafa Koç başta olmak üzere bütün aşamalarında desteklerini esirgemeyen özgeci mutfak ekibime, bilimsel çalışmalarıyla dergimize kıymetli katkılar sağlayan akademisyen yazarlarımıza ve makaleleri büyük bir titizlikle inceleyen hakemlerimize çok teşekkür ediyorum.

TMDRD'nin bu altıncı (2022/6) sayısının başta Türk manevi danışmanlık ve rehberlik araştırmaları olmak üzere uluslararası alan literatürüne katkılar sağlamasını diler, alan uzmanlığı birikimlerinizi yansıtan değerli akademik çalışmalarınızı ve manevi desteklerinizi beklediğimizi belirtmek isterim.

Yedinci sayımızda buluşmayı ümit ediyorum.

Prof. Dr. Muammer Cengil

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Sayı: 6 • Aralık 2022 • 9-38
Issue: 6 • December 2022 • 9-38

Yaşlı Manevi Danışmanlığında Psikoterapi Tekniği Olarak Manevi Anımsama Terapisi

Spiritual Reminiscence Therapy
as a Psychotherapy Technique in Spiritual Counseling for
the Elderly

Halime Hilal Taşkın

Doktora Öğrencisi
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
E-posta: hilalalagoz@hotmail.com
Orcid: 0000-0003-0186-3492
Eskişehir / Türkiye

PhD Student
Eskişehir Osmangazi University
Institute of Social Sciences
E-mail: hilalalagoz@hotmail.com
Orcid: 0000-0003-0186-3492
Eskişehir / Turkey
<https://doi.org/10.56432/tmdrd.118638>

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Makale Türü • Article Type	Araştırma • Research
Geliş Tarihi • Received	09 Ekim 2022 • 09 October 2022
Kabul Tarihi • Accepted	09 Aralık 2022 • 09 December 2022

Ö z e t

Yaşlı bireyler, Türkiye’de en hızlı büyüyen demografik gruplardan birini oluşturmakta ve bazı saha araştırma sonuçlarına göre tüm yaş grupları arasında en dindar grup olarak tanımlanmaktadır. Yaşlı bireylerin sağlıkla ilgili yaşamış oldukları sorunlar sadece fiziksel sağlıkla ilgili değil ruh sağlığıyla da ilgilidir. Bu çalışmada ele alınan manevi anımsama terapisi, yaşlı bireylere uygulanabilecek danışmanlık tekniklerinden biridir. Anımsama çalışması ilk olarak Robert Butler (1968) tarafından, akıl hastanelerinde yaşlı insanlarla çalışmaya dayanan “yaşamı gözden geçirme” yönteminin bulunmasıyla ortaya çıkmıştır. Manevi danışma ve rehberlikte anımsama terapisinin kullanılması, yaşlı bireylere yaşamın anlam ve amacını bulma konusunda yardımcı olurken aynı zamanda sağlıklı yaşlanmayı teşvik etmenin bir yolu olarak da önerilmektedir. Maneviyatın anımsama terapisindeki sürece açıkça dâhil edilmesi, dindar yaşlı bireyler tarafından danışmanlık hizmetlerinden yararlanmayı kolaylaştırmanın bir yolu olarak değerlendirilmektedir. Bu makale, Türkiye’de yaşayan yaşlı bireylerde manevi anımsama terapisinin nasıl uygulanabileceğini araştırmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda makalede, maneviyyatın yaşlılarda zihinsel ve fiziksel sağlık üzerine etkisi, yaşlılarda manevi danışmanlık ve rehberlik, bu danışmanlıkta kullanılan yöntem, teknikler ve etik, manevi anımsama terapisinin tanımı, tarihçesi, kapsamı ve anımsamanın manevi danışmanlık ve rehberliğe uyarlanması konuları ele alınmaktadır. Çalışmada, yaşlılara uygulanan manevi danışmanlık ve rehberlikte etik konusunda; danışan özerkliğine saygı, danışmanın danışanın manevi yönelimiyle ilgili yeterliliğe sahip olması ve mesleki yeterlilik sınırları içinde uygulama yapmak ilkelerine değinilmektedir. Ayrıca çalışmada danışanların, dinî öz değerlendirme yapabilmeleri için kullanılan nitel teknikler; manevi yaşam haritaları, manevi genogramlar, manevi eko-haritalar, manevi ekogramlar ve cümle tamamlama testlerine kısaca yer verilmiştir. Çalışmada, manevi anımsama terapisinin, pratik ve çözüm odaklı bir terapi süreci olması nedeniyle ülkemizdeki yaşlı bireyler için uygun görüldüğü sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte, Uluslararası alanyazında manevi anımsama terapisinin güçlü ve etkili bir terapi modeli olduğu kanıtlanmış olsa da Türkiye’de bu yöntemin etkililiğe dair herhangi bir çalışmaya rastlanamamıştır. Bu terapi tekniğinin yaşlı bireylerle çalışan manevi danışmanlar ve psikoterapistler tarafından kullanılmasının faydalı olacağına inanılmakta ve ülkemizde de etkililiğini sınyayan çalışmaların artması gerektiği düşünülmektedir.

A n a h t a r K e l i m e l e r

Manevi danışmanlık ve rehberlik • Anımsama terapisi
Yaşlı bireyler • Psikolojik danışma ve rehberlik • Terapi

A b s t r a c t

Elderly individuals constitute one of the fastest growing demographic groups in Turkey and are defined as of the most religious group among all age groups according to some field research results. Health-related problems of elderly individuals are not only related to physical health but also to mental health. Spiritual reminiscence therapy, discussed in this study, is one of the counseling techniques that can be applied to elderly individuals. Reminiscence work was first introduced by Robert Butler (1968) with the invention of the "life review" method based on working with older people in mental hospitals. The use of reminiscence therapy in spiritual counseling and care is recommended as a way to promote healthy aging while helping older individuals find meaning and purpose in life. The explicit inclusion of spirituality in the process of reminiscence therapy is considered as a way of facilitating the use of counseling services by religious elderly individuals. This article aims to investigate how spiritual reminiscence therapy can be applied to elderly individuals living in Turkey. In this context, the article deals with the effects of spirituality on mental and physical health in the elderly, spiritual counseling and guidance for the elderly, the methods, techniques and ethics used in this counseling, the definition, history and scope of spiritual reminiscence therapy, and the adaptation of reminiscence to spiritual counseling and care. In the study, on ethics in spiritual counseling and care applied to the elderly; The principles of respect for the client's autonomy, the counselor's competence regarding the spiritual orientation of the client and practicing within the limits of professional competence are mentioned. In addition, qualitative techniques used in the study for clients to make religious self-evaluation; spiritual life maps, spiritual genograms, spiritual eco-maps, spiritual echograms and sentence completion tests are briefly included. In the study, it was concluded that spiritual reminiscence therapy is considered appropriate for elderly individuals in Turkey because it is a practical and solution-oriented therapy process. However, although it has been proven in the international literature that spiritual reminiscence therapy is a powerful and effective therapy model, not any study on the effectiveness of this method has been found in Turkey. It is believed that the use of this therapy technique by spiritual counselors and psychotherapists working with elderly individuals will be beneficial, and it is thought that studies which test its effectiveness should increase in number in Turkey.

K e y w o r d s

Spiritual counseling and care • Reminiscence therapy
Elderly • Psychological counseling and care • Therapy

Giriş

Günümüzde birçok insan dindarlık ve yaşlanmanın doğru orantılı olarak ilerlediğine inanmaktadır. Nitekim yaşlanmak, bir kişinin dindar bir yaşamın sağlayabileceği şeylere -rahatlık, anlam, amaç, ait olma ve sosyal destek gibi- olan ihtiyacını derinleştirmektedir. 65 yaş ve üstü bireyler dinin, diğer yaş gruplarına göre hayatlarında daha önemli bir yerde olduğunu ifade etmektedir (Koenig vd., 1996: 156; Moberg, 2005: 15). Aile ve devlet desteğinden sonra dini grupların, yaşlı bireyler için üçüncü en önemli destek kaynağı olduğu bilinmektedir (Blazer, 1991: 64). Psikolojik danışma alanında din ve yaşlı bireylerle ilgili literatürde boşluklar olmasına rağmen, 55 yaş ve üstü bireylerin % 88,7'sinin kendilerini dindarlık konusunda orta ila yüksek düzeylere sahip olarak tanımladığı sonucuna ulaşılmıştır (Musick vd., 2000: 75). Bazı çalışmalar dini katılımın, bireyler yaşlandıkça azaldığını öne sürse de aslında dini tutum, inanç veya her ikisindeki değişikliklerin aksine bazı yaşlıların yaşadığı fiziksel sağlık ve sınırlı hareketlilik nedeniyle bu durumun yaşandığı söylenebilir. Dini faaliyetteki bu düşüşlerden bağımsız olarak, yaşla birlikte dini katılım sabit kalma eğilimindedir veya belli bir yaştan sonra artma eğilimindedir (Reed, 1991: 16).

Yaşlı bireylerde dindarlığı araştırmanın zorlukları da bulunmaktadır. Dindarlık ve dindarlığın psikolojisi üzerine yapılan araştırmalarda karşılaşılan en kritik konulardan biri hem araştırmanın operasyonel olarak tanımlanmış değişkenleri hem de araştırma katılımcıları için kişisel tanımlarda dindarlığın tanımlanmasının zorluğudur (Lewis, 2001: 232).

Yaşlı bireyler, yaş almanın getirdiği bazı özel problemler yaşamaktadır. Bu problemlerle başa çıkmada en etkili unsurlardan biri dindir. Din, yaşlı insanlar için psikososyal işleyişin birçok yönü üzerinde olumlu etkisi olan temel başa çıkma kaynağı olarak bilinmektedir (Wink vd., 2005: 213-214). Bunun yanı sıra yaşlılar günümüzde giderek daha fazla ruh sağlığı hizmetlerine yönelmektedir. Son dönemde yaşlı bireylere yönelik ruh sağlığı hizmetlerinde ise manevi danışmanlık ve rehberlik dikkat çekmektedir.

Manevi danışmanlık uygulamaları içerisinde manevi anımsama terapisi, sosyal kurumlarda yaşlı insanlar için tam anlamıyla bir manevi bakım müdahalesi olması sebebiyle öne çıkmaktadır. Çünkü bu müdahale, yaşlı insanlar arasında meydana gelen sorunları araştırmakta, böylece bir dizi olayı yeniden düzenlemelerine ve ardından yaşamlarının anlamı ve amacına dair yeni anlayışlar üretmelerine yardımcı olabilmektedir (MacKinlay & Trevitt, 2010: 396). Manevi anımsama üzerine, özellikle Türkiye'de hiç çalışma yapılmamıştır. Bu nedenle bu makale,

ülkemizdeki yaşlı insanlar üzerinde manevi anımsama grup terapisinin nasıl uygulanabileceğini araştırmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda ilk olarak maneviyatın yaşlılarda zihinsel ve fiziksel sağlık üzerine etkisi, yaşlılarda manevi danışmanlık ve rehberlik, bu danışmanlıkta kullanılan yöntem, teknikler ve etik, manevi anımsama terapisinin tanımı, tarihçesi, kapsamı ve anımsamanın manevi danışmanlık ve rehberliğe uyarlanması konularından bahsedilecektir.

a. Yaşlılarda Maneviyatın Zihinsel ve Fiziksel Sağlık Üzerindeki Etkisi

Dindarlık ve sağlık arasındaki ilişkinin incelenmesi son yıllarda daha çok araştırmacının dikkatini çekmeye başlamıştır. 1980'lerde ruh sağlığına odaklanan etkili çalışmalarla konuyla ilgili bilimsel süreç hızlanmıştır. Dinin, özellikle yaşlıların engellilik ve depresyon durumu üzerinde olumlu etkileri olduğu bulunmuştur (Lewis, 2001: 239).

Son yıllarda, dindarlığın bedensel sağlık üzerine etkisini inceleyen araştırmaların çoğaldığı göze çarpmaktadır (Krause & Hayward, 2014: 540-558). Dinin özellikle yaşlıların sağlığı üzerindeki etkisi, büyüyen bir merak konusu haline gelmiş ve konu hakkında bir dizi deneysel ve teorik inceleme yapılmıştır (Krause, 2004: 1215-1222). Araştırmalarda yaşlı nüfusa odaklanmanın sebebi yalnızca yaşlı sağlığı ve ilgili politika sonuçlarına yönelik endişelerden değil, aynı zamanda insan ömrünün artması, bunun sonucunda da küresel olarak yaşlı nüfusun çoğalmasındır (Krause, 2006: 36-37). Bu duruma Türkiye bağlamında bakılacak olursa, yaşlı nüfus olarak kabul edilen 65 ve daha üstü yaştaki nüfus, 2015 yılında 6 milyon 495 bin 239 kişi iken son beş yılda %22,5 artarak 2020 yılında 7 milyon 953 bin 555 kişi olmuştur. Yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı ise 2015 yılında %8,2 iken, 2020 yılında %9,5'e yükselmiştir. Nüfus verilerine göre yaşlı nüfus oranının 2025 yılında %11,0, 2030 yılında %12,9, 2040 yılında %16,3, 2060 yılında %22,6 ve 2080 yılında %25,6 olacağı öngörülmektedir (İstatistiklerle Yaşlılar, 2020). Bu sebeple yaşlılara yönelik verilecek olan ruh sağlığı hizmetlerinin önemi giderek artacaktır.

Hummer ve diğerleri (2004), dini törenlere katılmayanların ölüm riskinin iki katına yakın olduğuna dair kanıt bulmuştur (Hummer vd., 2004: 1227-1228). Dindarlık ve sağlık arasındaki istatistiksel korelasyon, bazı hastalıklar üzerinden ölçülmüştür (Levin & Vanderpool, 1991: 41-64). Bunlar; kalp hastalığı, kan basıncı, kolesterol, miyokardiyal enfarktüs ve inme gibi yaşlı kişilerde yaygın olan kardiyovasküler hastalıklardır. Dini katılımın hastaneye yatma ihtiyacını ve hastaneye yatış süresini etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca dindarlık ve maneviyatın, özellikle yaşlı kişilerde depresyon ve anksiyete ile ilişkili ol-

duğu sonucuna ulaşılmıştır (Koenig vd., 1992: 1698-1700).

Konuyla ilgili yapılan bir araştırma dindarlığın, fiziksel sağlık ile depresyon arasındaki ilişkiyi, başa çıkma mekanizmaları yoluyla hafifletebileceğini ve bazı sağlık sorunlarının iyileşme suresini kısaltabileceğini göstermiştir (Koenig vd., 1992: 1693-1700). Wink ve Dillon (2002), 1920'lerin sonlarında ve 1930'larda doğan, çocukluk ve ergenlik dnemeninden yetişkinliğe ve sonraki yaşama kadar izlenen bir kohortu (bir özelliği paylaşan bir grup insan) incelemiştir. Bu gruptaki 230 katılımcıyla dört farklı zamanda görüşme yapılmıştır. Araştırmacılar maneviyatta, orta yaştan yaşlılığa önemli bir artış bulmuşlardır (Wink & Dillon, 2002: 92-93). Wink ve meslektaşlarının (2005) yakın tarihli başka bir araştırma raporunda, dindarlığın fiziksel sağlıkla ilişkili olduğu ve depresyona karşı tampon görevi yaptığı sonucuna ulaşılmıştır (Wink vd., 2005: 213).

Blazer (1991) tarafından yapılan bir araştırmada, yaşlı bireyler için dinin, en sık kullanılan başa çıkma ve destek mekanizması olduğu belirtilmektedir (Blazer, 1991: 63-64). Yapılan diğer araştırmalar da yaşlı bireyler için zorlu yaşam olaylarında başa çıkma yöntemi olarak dinin önemli bir yeri olduğunu göstermektedir. Özellikle yaşlı bireyler için din, sayısız zihinsel sağlık ve fiziksel fayda ile ilişkilidir. Örneğin maneviyat, depresyona karşı bir tampon, yaşamın sonunda anlamı korumanın bir yolu, lme ve ölmeye hazırlık için bir mekanizma olarak tanımlanmıştır (Blazer, 1991: 63-64). Ayrıca, artan mutluluk ve yaşam doyumu, yaşlı bireyler için ampirik olarak maneviyatla ilişkilendirilmiştir (Jr. Kelly, 1995: 402). Kısaca din, yaşlı bireyler için *hayat ile barışık olma* anlamına gelmektedir.

Din ve fiziksel sağlık ile ilgili yapılan başka bir araştırmada, kendini dine adanmış yaşlı bireylerin, dine bağlı olmayan yaşlı bireylere göre fiziksel olarak daha sağlıklı olma, alkol daha az kullanma, daha düşük kan basıncına sahip olma, daha az felç geçirme ve daha uzun hayatta kalma oranlarına sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır (Koenig vd., 1996: 155-184). Dolayısıyla literatürdeki çalışmalar, yaşlılar için dine bağlılığın olumlu fiziksel ve zihinsel faydaları olduğunu öne sürmektedir. Bu nedenle, dindar yaşlılara uygulanan danışmada, dinden yararlanmanın, özellikle zihinsel sağlık sorunları veya gelişim sorunları ile başa çıkma mekanizmalarını tartışırken faydalı olacağı görülmektedir (Lewis, 2001: 239).

Araştırmalar, yaşlanmayla beraber anlam ve amaç ihtiyacı, sevgi ve ilişki, affetme ve ruhsal bütünleşme gibi önemli manevi ihtiyaçların ortaya çıktığını göstermektedir (Steinhauser vd., 2008: 1238-1239). Yaşlı bireylerle danışma sürecinde maneviyatı ele almanın birçok nede-

ni bulunmaktadır. Örneğin, manevi danışma, danışanın güçlü yönlerini ortaya çıkarmaya dayalı bir bakış açısı benimsemekte, danışanın dünya görüşüne ve inançlarına saygı göstermekte, ölümle ilgili kaygı düzeylerini azaltmakta, zihinsel ve fiziksel sağlığı artırmakta, dayanıklılığı artırmakta, depresyon ve yas sürecine yardımcı olmaktadır (Hodge, 2005d: 314-315). Maneviyat ayrıca yaşlı bireylerin başa çıkmasına yardımcı olmada önemli bir faktör olarak tanımlanmıştır. Nitekim maneviyyatın sıklıkla danışanın kendi kaderini tayinini, itibarını ve gücünü geliştirmede anahtar bir rol oynadığı kabul edilmektedir (Williams, 2004: 63).

Sonuç olarak bu çalışmaların her biri, yaşlı bireylerin ruh sağlığında dinin oynadığı rol hakkında bizlere katkı sunmaktadır. İnsanlar yaşlandıkça, kültürden bağımsız olarak, fiziksel sağlıktaki gerileme, sosyal ve aile ağlarındaki değişiklikler, daha önceki anlam ve amaç kaynakları (sağlık ve dinçlik, iş, ebeveynlik sorumlulukları ve ailedeki rol) azalabilmektedir. Bu süre zarfında dini ve kültürel inançlar, bu değişikliklerle mücadele eden yaşlı bireyler için özellikle önemli olabilmektedir (Koenig, 2006: 1-2).

b. Yaşlılarda Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri

Kılıç ve arkadaşları tarafından 1998 yılında yapılan “Türkiye Ruh Sağlığı Profili” adlı araştırmada, ruhsal sorunu olan yedi kişiden yalnızca birinin ruh sağlığı hizmetine başvurduğu ortaya çıkmıştır (Kılıç, 1998). Bu durum gelişmiş başka ülkelerle kıyaslandığında, Türkiye’deki başvuru oranlarına benzer sonuçlar görülmektedir. Bu da ruh sağlığı hizmetlerine başvurma azlığının yalnızca ekonomik nedenlerle açıklanamayacağını göstermektedir.

Kendini dindar olarak tanımlayan yaşlı bireyler, ruh sağlığı hizmetlerini daha az kullanma eğilimindedir (Yang & Jackson, 1998: 501-502). Yaşlı ve dindar bireylerin bu hizmetlerden yeterince yararlanmamasının birkaç nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki, danışmanların manevi kaygıları görmezden geleceği veya bunlarla alay edeceği endişesidir. Ayrıca psikoterapinin, yaşamın sonu problemleri için yararlı olmayacağı algısı da yaşlı bireyler tarafından klişeleşmiş düşünceler arasındadır (Zarit vd., 1996: 17-34). Yaşlı bireyler tarafından ruh sağlığı hizmetlerini yetersiz kullanımının diğer nedenleri arasında, gelirin azalmasına ilişkin danışmanlık hizmetlerini karşılayamama, ulaşımın yaşlılar için zor olması nedeniyle danışmanlığa fiziksel olarak katılmama sayılabilmektedir (Yang & Jackson, 1998: 503). Fiziksel sağlık sorunları veya artan halsizlikler de yaşlı bireylerin düzenli danışmanlık seanslarına katılmasını engelleyebilmektedir. Yaşlı dindar bireylerin, danışmanlık hizmetlerinden yararlanamamasının bir başka nedeni de

psikoloji alanının maneviyatı reddetme geçmişine sahip olması ve genel olarak psikologlar ve ruh sağlığı uzmanlarının danışmanlardan daha az dindar olmalarıdır (Koenig vd., 1996: 180).

Psikoterapistler ve ruh sağlığı uzmanları ve özellikle psikologlar kendilerinin dindar olmadığını düşünüyorsa, danışmanlıkta manevi konular hakkında soru sorma veya spesifik olarak bunlara değinme olasılıkları daha düşük olabilmektedir. Birçok dindar danışan, psikoloji ve psikoterapinin maneviyatı tarihsel olarak ihmal ettiğinin farkındadır (Richards & Bergin, 2005: 15-16) ve bu nedenle psikologların manevi endişeleri görmezden geleceği önyargısıyla psikoterapiden yararlanmak istemeyebilir. Nitekim terapiden yararlanan danışanlar, terapi sürecine veya terapistte olan güven eksikliğinden dolayı dini inanç veya endişeleri dile getirememektedir (Richards & Bergin, 2005: 15-16).

Özetle, şu anda yaşlı ve dindar bireylerin psikoterapi hizmetlerinden yeterince yararlanamadıklarına dair bazı kanıtlar bulunmaktadır. Mevcut yetersiz kullanıma rağmen demografik bilgilerdeki artan eğilimler ve terapiye yönelik değişen tutumlar, yaşlı dindar bireylerin geçmişe göre daha sık ruh sağlığı hizmetlerinden yararlanmaya başladığı ve ruh sağlığı profesyonellerinin bu artan hizmet kullanımı için uygun ve etkili danışmanlık hizmetleri geliştirdikleri bilinmektedir. Yaşlı bireyler için en gerekli ve en uygun hizmet, manevi danışma ve rehberlik hizmetidir. Yaşlı bireylerin zamanla dine olan ilgisinin artması sebebiyle başa çıkma mekanizmalarının güçlendirilmesi, kendini bilmeleri, yaşamdaki anlam ve amacı gözden geçirip yeniden kurgulamaları, geleceğe umutla bakmaları, dayanıklılıklarını artırmaları, aidiyet ve bütünlük hissi kazanmaları ve öz değerlerini fark etmeleri amacıyla manevi danışma ve rehberlik hizmeti sunulmaktadır (Ekşi vd., 2020: 272).

2018 yılında İngiltere’de yapılan bir araştırmada, yaşlı 16 bireyle görüşme yapılarak maneviyatın yaşlılar için anlamı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre dinin yaşlıların yaşamında bir güç kaynağı oluşturma, zorlu yaşam olaylarında rahatlatma ve umut kaynağı sunma, aidiyet ve bütünlük hissi sağlama gibi birçok görevi bulunmuştur. Ayrıca yaşlılar, yaşam olaylarının yanında yaşlılıkla beraber gelen zorluklarla da dua ve inanç sayesinde başa çıkabildiklerini belirtmiştir (Malone & Dadswell, 2018: 11).

MacKinlay, yaşlılıkta maneviyatın nasıl kavramsallaştırıldığını araştırmıştır. Ona göre maneviyat, her insanda bulunan ve hayata anlam katan bir boyuttur. MacKinlay, yaşamda anlam arayışı ile maneviyatı birleştirmiş ve yaşlı bireylerin hayatlarının anlamını nerede bulduklarını sormuştur. Hayatlarında kaybetme korkusu yaşayan yaşlı bireylerin, anlam kaynaklarını; eşleri, çocukları ve sevdikleri ile kurdukları

ilişkiler şeklinde sıraladıkları sonucuna ulaşmıştır. “Nihai yaşamda anlam, anlama verilen cevaplar, kendine yetmeye karşı savunmasızlık, dünyadan sonraki yaşamda anlam, ilişki kurmaya karşı izolasyon ile umuda karşı korku” yapılan araştırmada maneviyata yönelik temalar olarak ele alınmıştır (MacKinley’den akt: Ekşi vd., 2020: 273).

Manevi danışma ve rehberlik, danışanların açık veya örtük taleplerine bir tür yanıttır. Manevi müdahale, danışmanın danışanın manevi yaşamını kabul ettiğinde ve saygı duyduğunda gerçekleşmektedir. Manevi danışma ve rehberlik, dini algı ve fikirlerle uyumludur. Danışanların manevi özgürlüğüne ve manevi değerlerine saygı göstermeyi amaçlamaktadır. Ayrıca danışanların dini inançları ile ilgili empati kurmayı hedeflemektedir. Danışanlarla iyi bir ilişki kurmak, tedavi ile umut ve beklenti oluşturmak, farkındalığı artırmak ve davranışları düzenlemek manevi danışmanın kullandığı bazı tekniklerdendir (Richards vd., 2007: 185).

Yaşlanmak sadece biyolojik bir süreç değildir, yaşlanmak aynı zamanda uyum ve başa çıkma fırsatı da sunmaktadır. Bu sebeple, yaşlılarla manevi danışmanlık yapanlar her iki görevle de başa çıkmalıdır. Bu görevlerden ilki kayıp (yaşlanmaya bağlı fiziksel yetersizlik, sosyal çevrenin daralması, gelir darlığı, düşük yaşam kalitesi, zihinsel ve fiziksel değişiklikler) ve ikincisi olgunlaşma (yeni özgürlükler, yaşın zekâ ve bilgeliği, tecrübe, nesiller arası yeni ilişkiler) olarak ele alınmaktadır (Ağılkaya Şahin, 2017: 344).

Ağılkaya Şahin, yaşlı manevi danışmanlığını üç madde altında toplamaktadır; (i) İlişki çalışması: Yaşlı bireyler çoğu zaman yalnızlıktan şikâyetçidir. Manevi danışmanın sunacağı terapötik ilişki yaşlı insana, önemli olduğunu; yaşadıkları ve çektiklerinin anlatılmaya değer olduğunu hissettirmektedir. (ii) Yaşam hikâyesi yönelimli: Danışma sürecinde yaşlı bireyin yaşam öyküsünü anlatması, manevi danışmanla olan ilişkisini güçlendirirken anlatan kişinin hayatıyla da yeniden temas etmesini sağlamaktadır. Yaşamdan bölümler yeniden canlandırılmakta, sevinçler ve üzüntüler anımsanmaktadır. En önemlisi de yarım kalmış her şey dile getirilebilmekte ve onları tamamlama fırsatları aranabilmektedir. Yaşam öyküsünü anlatmak aynı zamanda veda fırsatı da sunmaktadır. Yaşanmışlıklara veda edilerek danışanın yüzünün geleceğe dönmesi sağlanır. (iii) Yaşlıların dini ve manevi ihtiyaçlarını algılamalı: Yaş ilerledikçe anlam, neden, ne için soruları özellikle de hastalıkların artmasıyla gündeme gelmektedir. Özellikle suçluluk duyguları, ahirete ilişkin umutlar veya umutsuzluklar, geçmişteki başarısızlıklar yaşlı bireyleri zihinsel anlamda meşgul etmektedir. Manevi danışmanlar bu konularda gerekli rehberliği yapabilmektedir (Ağılkaya Şahin, 2017:

344-345).

b.a. Yaşlı Manevi Danışmanlığında Kullanılan Yöntem ve Teknikler

Yaşlanma ile beraber bireyin yapılacak yeni görevleri ortaya çıkmaktadır. Veda etmek (insanlardan, eşyalardan, mekânlardan, meslekten, alışkanlıklardan, iş hayatından), yeni meşguliyetler bulmak, geçmişle barışmak ve son göreve (ölüme) hazırlanmak gibi konular bu görevlerden bazılarıdır. Ağıkaya Şahin (2017)'e göre bu görevler etrafında manevi danışmanın yapabilecekleri şunlardır:

- Yaşam hikâyesi dinlemek.
- Kaygılara yer vermek (Ölüm, başkalarına ve yardıma muhtaçlık, sevdiklerinin gözünden düşmek gibi kaygıları içermektedir).
- Onurlarını korumak: Yaşlılara çoğu zaman fazlalık oldukları hissettirilmektedir; manevi danışman onları depresif perspektifinden değil, bir zamanlar oldukları şahsiyet olarak görmektedir.
- Kendilerine yardım etmeye cesaretlendirmek: Yaşlı insanlar kendilerini çok erken bırakmamalı, vaktinden önce bakıma muhtaç olduklarını düşünmemelidir. Yaşlılar, güçlerinin yettiği şeyleri yapmaya cesaretlendirilmelidir; bunun için yaratıcılıkları ve fantezileri desteklenmesi mümkündür.
- İnançları güçlendirmek: Tanrı sevgisini, merhametini, şefkatini ve bağışlayıcılığını hatırlamak ve hatırlatmak gerekebilir (Ağıkaya Şahin, 2017: 349-350).

Yaşlı insanların biyografilerinin ve özellikle son maddeyle ilişkili olarak dini biyografinin manevi bakımda önemli bir yeri bulunmaktadır.

Manevi danışmanlık ve rehberlikte kullanılan birçok nitel teknik bulunmaktadır (Kasapoğlu, 2020: 185). Danışanların, dini öz değerlendirme yapabilmeleri için şematik yaklaşımları kullanarak maneviyatın farklı yönlerini vurgulayan bir dizi kapsamlı manevi değerlendirme aracından yararlanılmaktadır (Hodge, 2005c: 341-342). Bu resimsel yaklaşımlar arasında; danışanların manevi yolculuklarının resimsel betimlemesi olan manevi yaşam haritaları (Hodge, 2005d: 316-317); danışanın aile bireylerinin dini bağlarını, ilişkilerini ve çatışmalarını ortaya koyan bir harita olan manevi genogramlar (Hodge, 2001: 36-38); danışanların ve ailelerinin manevi ilgi alanlarını görsel olarak tanımlayan manevi eko-haritalar (Hodge & Williams, 2002: 587-588); danışanın ailesinin manevi doğası hakkında bilgi toplamak için kullanılan bir harita olan manevi ekogramlar (Hodge, 2005b: 288-289) ve danışanın manevi yapısı hakkında ciddi bir öngörüye sahip olmasını sağlayan cümle

tamamlama testleri (Niño, 1997: 193-212) bulunmaktadır. Bunların dışında danışanın geçmişine mektup yazarak kendisiyle ilgili pişmanlıklarını fark etmesini, iç görü kazanmasını, geçmişe dönmesini sağlayan “şu anki yaşımdan 30 yaşına mektup” çalışması manevi anımsama terapisinde uygulanması mümkündür. Danışanlar, bu araçların her biriyle dini bir öz değerlendirme yapabilmekte ve daha sonra danışmada kendi maneviyatlarının etkileri üzerine düşünebilmektedirler. Bu egzersizler, bireyin kişisel dünya görüşünü anlamasını kolaylaştırırken, danışmanlara dini değerlendirmeye yönelik çeşitli yaklaşımların (Hodge, 2005d: 315-316) güçlü yönleri ve sınırlamaları hakkında bilgi sahibi olmaları konusunda yardımcı olmaktadır.

b.b. Yaşlı Manevi Danışmanlığı ve Rehberliğinde Etik

Hodge, Bonifas ve Chou (2010), “Maneviyat ve Yaşlı Yetişkinler: Hizmet Sunumunu Geliştirmeye Yönelik Etik İlkeler” isimli çalışmada, yaşlı bireylerin maneviyatıyla etkileşimlerine rehberlik etmede özellikle ilgili olabilecek birbirleriyle ilişkili üç ilkeye odaklanmaktadır. Bu ilkeler, uygulama ortamlarında etik konusunda literatürde en sık atıfta bulunanlar arasındadır. Kısaca, bu ilkeler şu şekilde özetlenebilir:

- 1) Danışan özerkliğine saygı,
- 2) Danışmanın, danışanın manevi yönelimi ile ilgili yeterliliğe sahip olması,
- 3) Mesleki yeterlilik sınırları içinde uygulama yapmak.

Bu ilkelerin birbiriyle ilişkili olduğuna dikkat etmek faydalı olabilir. Bu nedenle ayrı ayrı sınıflandırılmasına rağmen uygulama ortamlarında yaşlı bireylerle çalışırken bu ilkeler birbirleriyle iç içe geçmiş durumdadır (Hodge vd., 2010: 3-10).

Özerklik birçok yönden ihlal edilebilmektedir. Örneğin, danışanların manevi anlatılarıyla tutarsız olan manevi inançları dayatmak, kendi kaderini tayin hakkına aykırıdır. Bu durum, yaşlı bireylerin manevi anlatısına yabancı bir terminoloji kullanma biçimini alabilmektedir. Yaşlı bireyler genellikle maneviyatın sorunları iyileştirmede veya bunlarla başa çıkmada önemli bir rol oynadığına inanmaktadırlar (Lawrence vd., 2006: 1381-1382). Bazen danışanların konuyu gündeme getirmesini beklemek de sorun oluşturabilmektedir. Örneğin, oldukça kişisel doğası nedeniyle yaşlı bireyler, doğrudan sorulmadıkça maneviyat konusunu açmayabilirler (Nelson-Becker, 2013: 3-16).

Danışanın maneviyatıyla etkileşimlere rehberlik etmesi gereken ikinci ilke, manevi yeterliliktir. Manevi yeterlilik, farklı popülasyonlarla zaman içinde geliştirilebilen çeşitli manevi geleneklerle ilgili dinamik bir tutum, bilgi ve beceriler kümesidir (Wing Sue & Sue, 2008: 5-6). Kişi-

nin dünya görüşünün farkında olması, manevi karşı aktarımı yönetmede önemli bir rol oynamaktadır (Hodge, 2003: 351). Manevi olarak farklı dünya görüşleriyle karşılaştığınızda, çözülmemiş kişisel sorunlar bilinçsizce etkileşimleri tetikleyebilmektedir. Örneğin, kendini dindar görmeyen danışmanlar, dini değer sistemini onaylayan yaşlı bireylerle karşılaştıklarında bilinçli veya bilinçsiz tepki verebilmektedirler. Bu durum, danışmanın danışanla ilişkisine zarar verebilmektedir. Bu tür reaksiyonları yönetmek için kendi kendini keşfetme yararlı bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu amaçla, manevi danışmanlar, manevi öz değerlendirme yapmış olmalıdır (Hodge & Derezotes, 2008: 115-116).

Kişinin dünya görüşünün güçlü yönleri ve sınırlamaları hakkında farkındalık yaratmak, kültürel açıdan farklı manevi dünya görüşlerine ilişkin olumlu bir anlayış geliştirmeye yardımcı olmaktadır. Yaşlı bireylerin çeşitli geleneklerindeki yaygın inanç ve uygulamaların empatik farkındalığının gösterilmesi, danışanların manevi seçimlerine saygı duyma ve bunları kabul etme konusunda meta-iletişim sağlayabilmektedir. Bu da bazı yaşlı bireylerin, danışmanların manevi değerlerine saygı duymayacağına dair endişelerini hafifletmeye yardımcı olabilmektedir (Lewis, 2001: 238-239).

Üçüncü etik ilke, mesleki yeterlilik sınırları içinde uygulama yapmaktır. İkinci ilke ile yakından ilişkili olmasına rağmen bazı önemli yönlerden manevi yeterlilik kavramından ayrılabilir. Yani manevi yeterlilik, danışmanların kişilerarası yetenekleriyle ilgili eğitime dikkatleri çekerken, mesleki yeterlilik, sorunları iyileştirmek için tasarlanmış müdahalelerle ilgili eğitimi vurgulamaktadır (Resnicow vd., 2000: 271-290). Örneğin, yaşlı bireylerle maneviyatı keşfederken, diyalogun danışanların sorunlarına değinmeye odaklandığından emin olmak önemlidir (Hodge, 2005a: 77-78).

Etik ilkelerin amacı, danışanların yararına öncelik tanınmasını sağlamaktır. Bu üç etik ilkenin danışma ortamlarında uygulanması öncelikle, danışmanlar tarafından yaşlı bireylerin, refahlarını korumayı ve geliştirmeyi sağlayacak, ayrıca danışmanların profesyonel ve etik bir şekilde etkileşimde bulunmasına yardımcı olacaktır (Hodge vd., 2010: 11).

Yaşlı bireylere uygulanan manevi danışma ve rehberlikte birçok farklı yöntem bulunmaktadır. Bu makalenin geri kalanında, bir danışmanlık yöntemi olarak anımsama terapisinin tanımı, danışanlar için dini odaklı bir anımsamayı (makalenin geri kalanında "manevi anımsama terapisi" veya "manevi yaşamı gözden geçirme" olarak anılacaktır) kullanma yolları açıklanmaya çalışılacaktır. Ayrıca manevi anımsama tera-

pisinin kapsamı, tarihçesi ve bu terapinin kullanımına ilişkin önceki çalışmalardan bahsedilecektir. Son olarak manevi danışmanlıkta anımsama terapisinin kullanılmasıyla ilgili bilgi verilecektir.

c. Anımsama Terapisi

Anımsama terapisi, yaşlı insanlara geçmiş yaşamlarıyla başa çıkamalarında fayda sağlamaktadır. Butler (1963) tarafından ortaya çıkan anımsama terapisi, yaşlıların hayatlarını kabul etmelerine, umutsuzluğu önlemelerine ve bütünlüğe ulaşmalarına yardımcı olan bir araç olarak görülmektedir.

c.a. Tanımı ve Kapsamı

Anımsama terapisi, fotoğraf ve müzik gibi tetikleyiciler yardımıyla bireysel veya bir grup içinde anıların tartışılması ve yaşamın bu tartışmalar ışığında gözden geçirilmesi olarak tanımlanabilmektedir (Cho, 2016: 549-550). Butler (1963), yaşamı gözden geçirmeyi, bireylerin acı ve mutlu anılarını yansıttıkları geçmiş deneyimlerin veya olayların hatırlanması olarak tanımlamıştır (Butler, 1963: 66-67). Anımsama ile gerçekleşen bu yaşam incelemesi, anıların küçük yaştan yaşlılığa kadar sıralı bir yaklaşımla değerlendirilmesini içermekte ve genellikle bireysel bir yaklaşımla yürütülmektedir (Woods vd., 2005: 2-3).

Butler (1963)'a göre depresyon, umutsuzluk ve çözümsüzlük arasındaki ilişkiyi belirlemek için yaşam incelemesinin devam eden iç sürecinin incelenmesi gerekiyordu. Butler (1963) içe dönük, depresif yaşlı kişinin hayatının bir noktasında takılıp kalabileceğini ve geçmiş yaşamını işe yaramaz olarak değerlendirebileceğini ifade etmiştir. Bir huzurevine taşınmak bu duyguları şiddetlendirebilmekte ve kişi yabancı bir ortamda yabancılarla yaşama uyum sağlamaya çalışırken depresyon ve intihar için daha büyük risk altına girebilmektedir. Kısacası yaşamı gözden geçirme, depresyon riski altında olan insanlar için aktif bir önleyici terapötik müdahaledir (Butler, 1963: 72-76).

Butler (1963), mevcut sorunlar ve krizler harekete geçirildiğinde geçmişin daha çok dikkate alındığını belirtmektedir. Örneğin, bir eş öldüğünde, geçmiş gözden geçirilerek birlikte geçirilen zamanlar hatırlanmaktadır. Kişi, bu hatırlama esnasında anıları yanlış yorumlayarak pişmanlık duygusu yaşayabilmektedir. Krizler, kişinin kişiliğini yeniden düşünmesine ve yaşam tarzını incelemesine neden olabilmektedir. Bu yeniden anımsama sırasında, yapılandırılmış bir anımsama sürecinin kasıtlı olarak uygulanması, psikolojik refahı artırabilmekte, depresyon ve intihar düşüncesini önleyebilmektedir (Butler, 1963: 72-76).

Akademisyenler tarafından birçok şekilde tanımlanan anımsama,

çeşitli araştırmacılar sürecin çeşitli yönlerini vurguladığında bir kimlik kazanmaktadır. Anımsama süreci, karşılıklı anlatma ve dinleme eylemleri olarak adlandırılmaktadır. Anımsamada, danışman ile danışan arasında göz ardı edilemeyecek ve anımsamanın sonucunu etkileyebilecek sürekli bir etkileşim bulunmaktadır. Bu etkileşimi açıklarken Polkinghorne (1999), anlatı verilerinin birlikte oluşturulması ifadesini kullanmaktadır, çünkü ortaya çıkan hikâye, danışman ile danışan arasındaki etkileşimli konuşmanın ürünüdür (Polkinghorne, 1999: 1430-1431). McAdams (1996) anımsamanın, bireylerin hayat hikâyeleri aracılığıyla kendi dünyalarını yeniden yaratmasına yardımcı olduğunu söylemiştir. Bu nedenle, yaşam incelemesi durağan değildir ayrıca çevreden, deneyimden ve hikâye somutlaştıkça mevcut koşullardan etkilenmektedir (McAdams, 1996: 307-309).

Anımsamanın özellikleri, anımsamaya özgü beş hatırlama bileşenine dayalı olarak da tanımlanabilmektedir. (1) Değerlendirme: Kişiler anımsama sırasında ve sonrasında anılarını değerlendirmektedir. Yaşlılar, anılarına erişmek için danışmanın yardımına ihtiyaç duyabilmekte veya kendi içlerinde ya da başkalarından yardım alarak bunu gerçekleştirebilmektedir; (2) Spontanelik: Anılar, oturumların temalarıyla ilgili fotoğrafların kullanılması gibi yöntemlerle hatırlanabilmektedir; (3) Yapı: Anımsama, her oturum için belirli konularda küçük bileşenlerle yapılandırılmıştır. İnsanlar konularla ilgili olduğuna inandıkları hikâyelerini paylaşabilmektedirler; (4) Frekanslar: Tetikleyiciler anımsamada, hafızadan geri çağırma sıklığını artırmaktadır; (5) Kapsamlılık: anımsamada, hatıraların detaylarına değil, hatıraları hatırlamanın faydalarına odaklanılmaktadır.

Anımsama, destekleyici bir terapötik ortam sağladığı için yalnızlık, kaygı ve depresyon problemi yaşayan yaşlı bireyler için yararlı bir yaklaşımdır (Liu vd., 2007: 142). Yaşlılar, biri onlarla zaman geçirmeye ve onların hikâyelerini dinlemeye istekli olduğunda takdir edildiklerini hissetmektedir. Yaşam öykülerini paylaşma süreci aynı zamanda yaşlı insanların geçmiş yaşamlarıyla ilgili üzgün, mutlu olmak ya da pişmanlık duymak gibi duygularını terapötik bir ortamda ifade etmelerini sağlamak ve bu da onların rahatlamalarına yol açmaktadır (Liu vd., 2007: 142).

Yapılan birçok çalışmada yaşlı bireylerde danışmanlık tekniği olarak anımsama terapisinin uygulanmasının olumlu sonuçlar ortaya çıkardığı bulunmuştur. Bu araştırmalara göre anımsama terapisinin; içe dönük, geçmişi yeniden gözden geçirmeye istekli ve bilişsel olarak sağlam olan yaşlı bireylerde depresyon için etkili bir tedavi sunduğu sonucuna ulaşılmıştır (Hyer & Intrieri, 2006: 25). Oldukça köklü bir huzu-

revinde yapılan bir araştırmada, yaşlılarda anımsama terapisi uygulamasının özellikle geçmişte bitirilmemiş işleri olan ve kişiler arası ilişkilerinin yetersiz olduğunu belirten yaşlı bireylerin anlam bulmasına ve sorunlarını çözmesine yardımcı olduğu tespit edilmiştir (Thompson & Gallagher-Thompson, 1997: 169-184). Başka bir çalışmada, otobiyografik anımsama terapisi, yaşlı bireylerde depresyonu tedavi etmek için kullanılmıştır. Belirli yaşam olaylarının (pozitif ve/veya negatif) hatırlanması ve analizi yoluyla, yaşlı bireylerde gelişmiş ruh hali durumları ve yaşamdan memnuniyet duygularının artmasının yanı sıra, depresif semptomlar ve umutsuzluk hislerinde azalma gözlemlenmiştir (Serrano vd., 2004: 275-276).

Huzurevine yeni yerleşmiş olan bireyler ile ilgili yapılan 5 yıllık bir çalışmada, anımsama terapisi alan bireylerin depresif semptomlarının anımsama terapisi almayanlara göre önemli ölçüde az olduğu tespit edilmiştir (Haight vd., 1998: 119-142). Benzer şekilde, depresif yaşlı bireylerle yapılan çeşitli anımsama terapisi çalışmaları incelendiğinde, araştırmacılar, yaşam boyu bireysel yapılandırılmış anımsamanın, depresif belirtilerde önemli ölçüde azalmaya sebep olduğunu belirtmişlerdir (Serrano vd., 2004: 275-276). Ek olarak, boylamsal bir çalışmanın (örneğin bir yıl) deneysel bulguları, yaşlı bireylerle yapılan anımsama müdahalelerinin yaşamda daha büyük bir amaç duygusu, kendini kabul etme, başkalarıyla ilişki kurma ve özerklik gibi özellikleri teşvik ettiğini ayrıca yaşlıların terapi sonrasında da bunları sürdürdüğünü göstermektedir (Lewis, 2001: 231-240).

Anımsama terapisine ilişkin diğer çalışmalarda bulgular, yaşlı bireylerde bilişsel, psikolojik, sosyal, davranışsal ve sağlık gibi ölçütlerle ilişkilendirilmiştir (Chin, 2007: 10-22; Hill & Brettle, 2005: 265-272). Örneğin Hsieh ve Wang (2003), anımsama terapisinin depresyonlu yaşlı bireyler üzerindeki etkisine ilişkin dokuz çalışmanın sistematik bir incelemesini sunmaktadır (Hsieh & Wang, 2003: 335-345). Bu anımsama terapisini kullanan dokuz çalışmanın yarısından fazlasında, depresif belirtilerde önemli düşüşler bulunmuştur (Hsieh & Wang, 2003: 335-345).

Daha yakın zamanlarda Chin (2007), yaşlı bireylerde anımsama terapisinin yaşam doyumu, mutluluk, depresyon ve benlik saygısı üzerindeki klinik etkileri üzerine 15 kontrollü çalışmanın meta-analizini gerçekleştirmiş ve en önemlisi mutluluk ve depresyon olmak üzere iki değişkendeki olumlu faydaların altını çizmiştir. Yine bir başka araştırmada araştırmacılar, depresyonun bilişsel teorilerine dayanan tekniğe bir problem çözme bileşeni ekleyerek anımsama terapisini genişletmiştir. Bu çalışmada, yaşlı bireylere yapılan müdahalenin sonunda ve mü-

dahalenin bitiminden üç ay sonra dahi depresif yaşlı bireylerde uygulanan tekniğin depresyonu azaltmada olumlu etkileri olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Hill & Brettle, 2005: 265-272; Watt & Cappeliez, 2000: 166-177).

Anımsama terapisinde anılar hatırlanmakta, değerlendirilmekte ve ardından sentez sırasında elde edilen kazanımlar, bireyin benlik kavramına yeniden entegre edilmektedir (Webster & Young, 1988: 319-320). Özetle, anımsama terapisi Butler'a (1963) göre, teknik olarak terapide danışana "sen kimsin?" ve "hayatınızı nasıl yaşadınız?" sorusuyla geçmişin bir değerlendirmesini yapmak ve yaşam deneyimlerini bireyin mevcut kimliğine entegre etmek amacıyla varoluşsal sorular sormaktan ibarettir (Butler, 1963: 74).

Anımsayarak yaşamı gözden geçirmesinin ilk amacı yaşlı bireyin, Erikson (1963) tarafından gelişimde önemli olarak tanımlanan son görevi tamamlamasına yani bireyin bütünlüğü bulmasına yardımcı olmaktır (Erikson, 1963). Erikson (1997), yaşlılıkta son gelişim krizini "Benlik Bütünlüğüne Karşı Umutsuzluk" (s. 61) olarak isimlendirmekte ve yaşlı bireyin "bir tutarlılık ve bütünlük duygusu" (s. 65) veya "bütünlük geliştirmesi" görevini yerine getirmek zorunda olduğunu ileri sürmektedir (Erikson, 1997: 61-65). Benlik bütünlüğünü geliştirmek için yaşlı birey, kendi yaşam deneyimlerine dönüp bakmalı, tüm yaşantısını kabul etmeli ve bu yaşam deneyimlerinin sonucunda kişisel bilgisini ortaya çıkarmalıdır (Webster & Young, 1988: 316-318). Bu durumun tam tersi ise umutsuzluk, kişinin hayatını nasıl geçirdiğine dair pişmanlık ve şüphe ile karakterize edilmekte ayrıca buna bir ölüm korkusu eşlik etmektedir (Webster & Young, 1988: 316-317). Öte yandan gelişimin önceki aşamaları -örneğin, üretkenliğe karşı durgunluk- başarılı bir şekilde çözülmese umutsuzluk ortaya çıkabilmektedir (Erikson, 1997: 54).

Anımsama terapisi, çözülmemiş geçmiş çatışmaları çözüme kavuşturmak ve yaşlı bireyin çaresizlikten kişisel bütünlüğe geçmesine yardımcı olmak konusunda yararlı olabilmektedir. Webster ve Young (1988), anımsama terapisinin kullanımının benlik bütünlüğünü sağlamada faydalı olabileceğini, dolayısıyla anımsama terapisinin ilk hedeflerinden birinin "yaşlı danışanın kabul veya bütünlük duygusuna ulaşmalarına yardımcı olmak" olduğunu belirtmektedir (Waters, 1990: 276). Ayrıca anımsama terapisinin, Erikson'un teorisini destekler nitelikte, psikolojik iyilik bağlamında benlik bütünlüğünü desteklediği ve etkisinin en az bir yıl sürdüğü deneysel olarak kanıtlanmıştır. Bu terapisinin avantajları arasında birçok konuyu barındırabilme esnekliği, farklı geçmişlere sahip yaşlı bireylere uygulanabilirliği ve bireysel, aile veya grup

danışmanlığı ortamlarında kullanılabilmesi yer almaktadır (Haight vd., 1998: 138).

Bireylerde, anımsama sürecini kolaylaştırmanın birçok yolu bulunmaktadır. Waters (1990) terapide, danışanın geçmişinde iz bırakan müzik, resim veya fotoğrafları kullanmayı önermekte ya da danışanın hayatının farklı dönemlerinden anılar anlatmasını istemektedir. Waters (1990) 'a göre anımsama terapisini kolaylaştıran iki yol olarak bulunmaktadır. Bunlar “geçmişinizden öğrenme” ve “kişisel paylaşım rehberli anımsama” yöntemlerini içermektedir. Waters (1990), bu anımsama tekniklerinin her ikisinin de geçmişin hatıralarını ortaya çıkarmak ve danışana gelecek planlamasında yardımcı olmak için yararlı olduğunu belirtmektedir.

Hangi anımsama yöntemi kullanılırsa kullanılsın, danışmanın görevi, danışanın imgelerini ve geçmişe dair hatıralarını mevcut terapiye entegre etmek ve bu görüntüleri şimdiki veya gelecekteki aktivitelerle veya her ikisiyle ilişkili hale getirmektir. Genellikle birçok danışan “bitmemiş iş” veya “geçmiş zorluklarla” ilgili anıları tartışmaktadır (Waters, 1990: 276). Buradaki bitmemiş iş, çözülmemiş çatışmalar veya gelişimin önceki aşamalarının tam çözülememiş olması ile ilgili olabilmektedir. Yaşlı bireyin işini nasıl tamamlayacağına, çatışmaları nasıl çözebileceğine veya geçmiş zorluklarla nasıl başa çıkabileceğine dair tartışma, geçmişi bugüne getirmektedir ve Erikson'un gelişimsel modelinin benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk aşamasının çözümü için çok önemlidir (Erikson, 1963: 54).

Anımsama, geçmiş çatışmaları olmayan (kabul edilen) ve yalnızca şu anda sorunları olan kişiler için de yararlı olabilmektedir. Acil sorunları olan danışan için, geçmişte hem başarılı hem de başarısız başa çıkma yollarına odaklanmış bir anımsama, yaşlı bireyin kendi başa çıkma ve olayları kontrol etme becerisini yeniden canlandırmada yararlı olabilmektedir.

c.b. Tarihçesi

Anımsama çalışması ilk olarak Robert Butler (1968) tarafından, akıl hastanelerinde yaşlı insanlarla çalışmaya dayanan “yaşamı gözden geçirme” yönteminin bulunmasıyla ortaya çıkmıştır (Butler, 1963). 53 yıl önce Butler tarafından geliştirilen anımsama terapisi, “geçmiş deneyimlerin bilincine, aşamalı olarak geri dönüş ve özellikle de çözülmemiş çatışmaların yeniden canlanmasıyla karakterize edilen, doğal olarak oluşan, evrensel bir zihinsel süreç” olarak tanımlanmıştır (Butler, 1963: 66). Butler'a göre bu zihinsel süreç, yaşlı bireyler arasında yaygındır. Bunun nedeninin ölüme yakınlığa karşı artan duyarlılık olduğu düşü-

nülmektedir (Butler, 1963: 66; Waters, 1990: 272).

Bir terapi olarak anımsamanın geliştirilmesi üzerine diğer önemli çalışmalar Coleman (1989) ve Burnside (1994) tarafından yapılmıştır (Burnside & Haight: 55-61, 1994; Coleman, 1989: 120-143). Coleman ve O'Hanlon (2004), 1960'larda devam eden anımsama üzerine yapılan ilk çalışmalarda, "hatırlamanın yaşlı insanlara getirdiği faydaları anlamak için önerilen en az üç farklı teorik çerçeve" olduğunu belirtmişlerdir (MacKinlay & Trevitt, 2010: 395-396). Birincisi, "kimlik bakımı" olarak adlandırılan, insanların şimdiki zamanda kimliklerini doğrulamak ve desteklemek için geçmişe başvurduklarının tespit edildiği çerçeveydi. İkincisi, bir orta yaş krizinin ardından benliğin yeniden bütünleşmesi amacıyla "yaşamın gözden geçirilmesi" idi. Bu inceleme, yalnızca kişinin kimliğinin devam ettiğinin doğrulanması için olanaklar açmakla kalmamış, aynı zamanda sonraki yaşamda değişime ve gelişime açık olmasını sağlamıştır. Üçüncü çerçeve hem Batı toplumlarındaki toplumdan ayrılma kavramına hem de geleneksel toplumlardaki yeniden katılıma kavramına katkı sağlayan, anımsamanın daha sosyal bir yönüydü (MacKinlay & Trevitt, 2010: 395-396).

Manevi anımsama terapisinin ilk örneklerinden biri olan araştırmada Hateley (1985), yapılandırılmış bir manevi anımsamanın yürütüldüğü bir yetişkin eğitimi kursunu incelemiştir. Kurs, Presbiteryen kilisesi tarafından desteklenen bir yetişkin eğitim programı için düzenlenmiş ve katılan 45 öğrencinin yaklaşık yarısının 40-50 yaş aralığında olduğu görülmüştür. Araştırmada, kursa katılanların manevi anımsama sürecinin faydalarını niteliksel olarak bildirdikleri görülmüştür. Çalışma sonunda katılımcılar, içgörülerinin ve manevi refahlarının arttığını bildirmiştir. Sonuç olarak Hateley (1985), manevi anımsamanın, çoğu yetişkin için özellikle de bir tür geçiş veya uyum sürecinden geçenler için terapötik bir araç olarak kullanılabileceğini belirtmektedir. Bu geçişler, özellikle gelişimsel değişikliklerden geçen yetişkinler için uygun olmaktadır. Dahası, Hateley (1985), anımsama terapisinin, yaşlı bireylerin sürekli olarak kimliklerindeki değişikliklere ve zorluklara uyum sağladıkları bir ortam olan huzurevi ortamında özellikle yararlı olabileceğini öne sürmektedir (Hateley, 1985: 63-71).

Yakın zamanda Lewis (2001), yaşlılık gelişimi danışmanlığının, Erikson'un yaşam gelişiminin epigenetik aşamalarında çerçeveselenen, Butler'ın (1963) anımsama süreciyle maneviyatı bütünleştirilmesi gerektiğini öne sürerek, manevi yaşam incelemesi kavramını ortaya koymuştur (Lewis, 2001). Yaşlılarda manevi anımsama üzerine deneysel kanıtların olmamasına rağmen, manevi refahı teşvik etmek için manevi değerlendirmelerin ve müdahalelerin kullanımını destekleyen birçok lite-

ratür çalışması bulunmaktadır (Feldman & Howie, 2009: 621-637; Hodge, 2001: 35-48; Hsieh & Wang, 2003: 353-345).

MacKinlay ve McFadden (2004), Trevitt ve MacKinlay (2010), küçük grup çalışması olarak bunama sorunu olan kişilerle manevi anımsama çalışması yapmıştır. Demanslı 113 yaşlı, 6 hafta veya 24 hafta boyunca, haftada bir toplanan 27 küçük gruba katılmıştır. Bu çalışmada hem nitel hem de nicel ölçme yöntemleri kullanılmıştır. SPSS'te yapılan MANOVA testi sonucunda grup etkileşimleri 24 haftalık gruplarda, .05 düzeyde anlamlı olarak bulunmuştur. Buna göre manevi anımsamada yaşlı birey özellikle “benim hikâyem” ve “Tanrı'nın hikâyesi” arasındaki bağlantıları kurmaktadır. Bu süreç güçlü ve iyileştirici olabilmekte ve yeni bakış açıları getirebilmektedir. Ayrıca danışman, geçmişteki acıların ve suçluluk duygusunun yeniden şekillendirilmesini sağlayabilmektedir (MacKinlay & McFadden, 2004: 75-90; MacKinlay & Trevitt, 2010: 394-401).

Anımsama terapisi Batı'da hala sık kullanılan bir yöntem olsa da Türkiye'de bu konuda yeterince çalışma yapılmamıştır. Türkiye'de literatür incelendiğinde anımsama terapisinin yalnızca rehberlik ve psikolojik danışma alanında -çok sık olmamakla birlikte- kullanıldığı görülmektedir (Aşiret & Kapucu, 2016a: 60-68; Aşiret & Kapucu, 2016b: 42-48; Kurtulgan & Ekici, 2019: 31-38; Siviş, 2007: 129-138). Ülkemizde manevi anımsama terapisi ile ilgili yapılmış çalışmaya rastlanmamıştır.

d. Anımsama Terapisinin Manevi Danışmanlık ve Rehberliğe Uyarlanması

Anımsama terapisinin uygulama alanlarından biri de manevi anımsama terapisi (MacKinlay & Trevitt, 2010: 394). Manevi anımsama, anlam üzerinde durularak hayat hikâyesi anlatmanın bir yoludur. Manevi anımsama, sevinç, üzüntü, öfke, suçluluk veya pişmanlık ile ilgili anlamları tanımlayabilmektedir. Bu nedenle, manevi anımsama terapisinin, olayların veya deneyimlerin anlamı üzerinde durularak, geçmişteki olayları veya yaşam deneyimlerini gözden geçirmek için teknikleri kullanan, farmakolojik olmayan bir müdahale olduğu sonucuna varılabilir (MacKinlay & Trevitt, 2010: 394-395).

Türkiye'de yaşlı nüfus, dini geleneklere dayanan uygulamalara daha çok katılım göstermektedir. Maneviyat, yaşlanmaya bağlı değişikliklere uyum sağlamak için bir başa çıkma stratejisi olarak kullanılabilir (Koenig vd., 1992: 1698-1700). Maneviyatın anımsama terapisiyle bütünleştirilmesi, yaşlı insanlar arasında anlamlı bir kimlik duygusunu geliştirebilmektedir (MacKinlay & Trevitt, 2010: 395). Dini

uygulamaların anımsama terapisine entegrasyonu da bu müdahalenin yaşlı nüfus için kabul edilebilirliğini artırabilmektedir (Syed Elias vd., 2018: 1). Türk kültüründe dini yönlerin derin önemi göz önüne alındığında, maneviyatın anımsama terapisine entegrasyonunun Türkiye'deki yaşlı nüfus için uygun ve önemli olduğu düşünülmektedir.

Maneviyatın anımsama terapisindeki sürece açıkça dâhil edilmesi, dindar yaşlı bireyler tarafından danışmanlık hizmetlerinden yararlanmayı kolaylaştırmanın bir yolu olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte, maneviyatta bulunan birkaç kavram, yaşlı bireylerde gelişim için önemli olan kavramlarla tutarlıdır. İlk olarak, anımsamanın bir parçası olarak özellikle maneviyatı tartışmak, bir danışmanın danışmanlıktaki manevi endişeleri görmezden geleceği, bu sebeple gerekli güveni inşa edemeyeceği ve terapötik ilişkinin gelişimini zorlaştıracağı yönündeki yanlış algıyı ortadan kaldırmaktadır. İkincisi, Erikson'un modelindeki gelişim, belirli maneviyat parçalarına paralel durumdadır. Örneğin, Erikson'un gelişim aşamalarının başarılı bir şekilde çözülmesi, umut, sadakat, özen ve bilgelik gibi insan gücünün ortaya çıkmasıyla sonuçlanmaktadır (Erikson, 1997: 68). Ek olarak maneviyat, bireylerin farklı gelişim aşamalarında anlam ve kimlik aradıkları gibi, bireylerin yaşamda anlam ve amaç aradıkları bir yol olarak tanımlanmıştır (Reed, 1991'den aktaran; Lewis, 2001: 235). Bu yollarla, maneviyatın terapötik yaşam incelemesine dâhil edilmesi doğal ve değerli bir çabadır.

Anımsama yoluyla ortaya çıkan manevi yolculuk, kişinin yaşamında anlam bulmaktır ve bu, yaşamı ve umudu sürdürmenin nedeni olarak görülmektedir. Bu görüş, yaşlıların ölümü kabul etmesine yardımcı olurken, engellilerin belirsizlik karşısında bile umut bulmasını sağlamaktadır (MacKinlay & Trevitt, 2010: 395). Anlam, insanın merkezidir. Anlam kaybı, üzüntü ve depresyonda önemli bir etken olabilmektedir. Tanrı, anlam açısından merkezi ise, o zaman ibadet etmek, dua etmek veya kutsal yazıları okumak bu anlama yanıt vermenin bir yolu olarak düşünülebilir (MacKinlay & McFadden, 2004: 85). Depresyondaki kişiler, hayatın anlamsız olduğunu düşünmekte ve depresyonları tedavi edilmediği takdirde hayata yanıt vermenin zor veya imkânsız olduğunu hissetmektedir. Manevi anımsama, insanların şimdiki zamanda yaşamda anlam bulmalarına; önemli ilişkilerin kaybı ve artan fiziksel semptomlar dahil olmak üzere gelecekteki değişiklikleri kabul etmek için stratejiler geliştirmelerine yardımcı olmaktadır (MacKinlay & Trevitt, 2010: 397).

Manevi anımsama terapisi, huzurevinde yaşayan bireylere, daha önceki manevi başa çıkma kaynaklarını hatırlamayı veya güçlendirmeyi kolaylaştırmaya yardımcı olmak için kullanılabilir (Waters, 1990:

276). Danışmanların manevi anımsama terapisinde kullandıkları birçok farklı yolu bulunmaktadır ve bir danışmanın kendi dini görüşleri şüphesiz manevi anımsama terapisine başlama şeklini belirlemektedir.

Danışmanların, yaşlı bireylerle manevi anımsama sürecindeyken bilinçli olarak maneviyatı birleştirmek için kullanabilecekleri birkaç farklı yaklaşım bulunmaktadır. Danışmanların, manevi anımsama terapisinde bir başlangıç noktası olarak danışanlardan manevi huzurun onlar için ne anlama geldiğini tanımlamalarını istemek, doğru bir yaklaşım olabilir.

Manevi anımsama terapisini için bir başka başlangıç noktası ve yol gösterici model, yaşlı bireyin manevi ihtiyaçlarını değerlendirmektir. Koenig ve ark. (1996), yaşlı bireylerle psikoterapi ile ilgili 11 farklı psikolojik ve ruhsal ihtiyacı tanımlamaktadır. İhtiyaçların listesi şu şekildedir: (1) Anlam, amaç ve umut, (2) koşulları aşma, (3) kimliği ve öz saygıyı sürdürme, (4) bütünlük ve değerlilik, (5) süreklilik, (6) dini katılım, (7) öfke ve şüphenin ifadesi, (8) başkalarını sevmek ve onlara hizmet etmek, (9) minnettarlık geliştirmek, (10) affetmek ve affedilmek ve (11) ölüme ve ölmeye hazırlık (Koenig vd., 1996: 155-184). Bu ihtiyaçlar, danışanın ve danışmanın hedefleri belirlemesine ve manevi anımsama yapılandırmasına yardımcı olmak için kullanılabilir. Ayrıca tüm bu manevi ihtiyaçlar listeleri, özel olarak farklı ihtiyaçlar hakkında sorular sorarak veya danışanın anımsama sürecinde anlattığı öykülerdeki farklı ihtiyaçları belirleyerek yaşam incelemesine entegre edilebilir (Lewis, 2001: 236).

Manevi anımsama süreci, öfke, suçluluk veya pişmanlık yaratan olayları belirleyebilmektedir. Bu sorunlardan bazıları yaşlılar tarafından dile getirildiğinde, olayları yeniden düzenlemeye yardımcı olabilmekte ve şu an nasıl yaşadıklarına dair yeni bir anlayış sağlayabilmektedir (MacKinlay & Trevitt, 2007: 74-75). Manevi hatırlamanın amacı, yaşlıların geçmişi, bugünü ve geleceği arasında bağlantılar kurmaktır; sosyalliği ve yeni ilişkilerin oluşumunu teşvik etmek; kişisel kimlik duygusunu doğrulamak ve özsaygı duygularını teşvik etmek; genel işlevin değerlendirilmesine ve bir tedavi planının oluşturulmasına yardımcı olmaktadır (MacKinlay & McFadden, 2004: 87-88).

Manevi anımsama, anımsama terapisine kıyasla daha fazla yarar sağlamaktadır. MacKinlay ve Trevitt'in (2010) çalışması, manevi anımsamanın yaşlı insanlara önemli ilişkiler hakkında konuşma ve yaşlı bakım evlerinde başkalarıyla bağlantı kurma fırsatı sağladığını belirtmektedir. Bu terapi, yaşlı insanlara korkuları, umutları ve yaşlılığa girerken veya hayatlarının sonunda ne bekledikleri hakkında konuşma fırsatı sunmaktadır (MacKinlay & Trevitt, 2010: 400). Anımsama terapisini

daha çok çeşitli deneyimleri veya geçmişteki hoş olayları hatırlamaya odaklanmaktadır. Elias (2017), anımsama manevi terapisinin, yaşlı bakım evlerine bırakılan yaşlılarda yalnızlık ve depresyonun üstesinden gelebilecek bir müdahale olduğunu bulmuştur. Elias'ın (2017) uyguladığı manevi anımsama grup terapisi sadece 6 haftalık bir süre ile gerçekleştirilmiştir (Syed Elias, 2017: 1-6). Sonuç olarak, anımsama terapisinde manevi yönlerin varlığı, yaşlılarda depresyonu azaltmak için daha fazla etki sağlamaktadır.

Manevi anımsama terapötik süreci, iki adımı içermektedir: (i) Manevi tarihin gözden geçirilmesi (yani, kişinin belirli dini ibadetlere katılımı, kişiler arası ilişkiler ve genel başa çıkma stratejileri hakkında geniş sorular sormak) ve (ii) Kişinin kendi hayatını ortaya çıkarmak için sorular sormak. Manevi anımsama terapisi ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, terapisinin genellikle 6 hafta boyunca haftada bir kez yapıldığı görülmektedir. Terapi, 3 ila 6 kişilik üyelerden oluşan gruplar halinde yapılmaktadır. Katılımcılar, göz teması kurabilmeleri ve başkalarıyla iletişim kurabilmeleri için bir daire şeklinde oturacak şekilde düzenlenmektedir (Wu & Koo, 2016: 120-127). Her oturum belirli bir sorunu ele almaktadır. Oturumlardaki temalar; (i) hayatın anlamı; (ii) ilişkiler; (iii) umutlar, korkular ve endişeler; (iv) yaşlanmak ve aşkın olmak; (v) manevi ve dini inançlar ve (vi) manevi ve dini uygulamalardan oluşmaktadır. Her seans yaklaşık 60-90 dakikadır ve her katılımcının her bir kişi için en az beş dakika boyunca hikâyelerini paylaşması beklenmektedir. Her terapi seansı hazırlık ve planlama aşamalarını; başlangıç, uygulama (orta) ve kapanış (bitiş) kısımlarını içermektedir (Syed Elias, 2017: 3).

Her danışma seansında olduğu gibi hazırlık ve planlama aşaması seans başlamadan önce eksiksiz yapılmalıdır. Grupla ilk görüşmede, birbirini tanıyan veya tanımayan grup üyelerinin (danışanların) tanıtılması için konuşmayı danışman başlatmaktadır. Girişten sonra, grup üyelerinin toplanma nedenleri ve toplantının amacı hakkında kısa bir açıklama yapılmaktadır. Ardından, oturumda tartışılacak konular tanıtılmaktadır. Uygulama aşaması, doğal olarak gelişen düzenlemelerle gerçekleştirilmektedir. Güven ve nezaket ortaya çıkınca, danışanlar birbirlerine saygı duymayı öğrenmektedirler. Danışman, yalnızca doğru veya yanlış, evet veya hayır gibi cevabı olan (kısa cevaplı) sorulardan kaçınmalıdır. Açık uçlu sorular, diğer üyelerin ekleyebileceği, tamamlayabileceği ve geliştirebileceği yanıtları teşvik etmektedir (Naediwati & Rekawati, 2019: 1-5).

Manevi anımsama terapisi, çok dinli ve kültürel bir popülasyonda kullanılabilir (Syed Elias vd., 2018: 1). Anımsamanın bireysel

ve gruplar halinde yapılması mümkündür. Gruplar halinde yürütülen terapi, yaşlı insanların diğer yaşlı insanlarla daha fazla etkileşime girmesi için bir fırsat sağlamaktadır (Syed Elias vd., 2018: 1). Bununla birlikte, yaşlı bireyler grup içinde hikayelerini anlatmaya hazır değilse ve araştırmacılar her yaşlı insanın kişiliği hakkında daha fazla bilgi edinmek isterse, terapi bireysel olarak gerçekleştirilmektedir. Ancak bilindiği kadarıyla, anımsama grup terapisi daha sık yapılmaktadır ve yaşlı kişilerde depresyonu azaltmada önemli olduğu kanıtlanmıştır (Aşiret & Kapucu, 2016a: 62).

Manevi anımsama terapisi, inanç bağlamı (bunun insanların öykülerinin bir parçası olduğu) dâhil olmak üzere yaşam öyküleri aracılığıyla yaşamın anlamına ve neyin neşe ya da üzüntü verdiğine odaklanan içeriği açısından anımsama terapisinden farklıdır (MacKinlay & Trevitt, 2007: 76). MacKinley ve Trevitt'e göre, etkili danışmanlar terapiyi yönettiğinde, destekleyici bir ortam sağlandığında ve her grupta 6 kişiden fazla olmayan grup küçük olduğunda, manevi anımsama süreci etkili bir şekilde işleyebilmektedir (MacKinlay & Trevitt, 2010: 397).

S o n u ç

Maneviyat, birçok yaşlı bireyin hayatında büyük bir öneme sahiptir ve danışmanlık sırasında kritik bir rol oynamaktadır. Bu çalışmada, danışma sırasında yaşlı bireyler için etkili olduğu kanıtlanan anımsama terapisinin, özellikle maneviyata odaklanarak yaşlılar için nasıl kullanılabileceği ele alınmıştır.

Literatürde manevi anımsama terapisinin, yaşlı insanlar arasında depresyonun üstesinden gelmede etkili olduğu kanıtlanmıştır. Bu terapisinin odak noktası, yaşlılığa girerken ortaya çıkan sorunları çözmek için kullanılacak geçmiş deneyimler veya olaylarda bir anlam bulmaktır.

Genel olarak, anımsama, bütünlük ve umutsuzluk gibi gelişimsel sorunlar ile uğraşan yaşlı bireyler için yararlı bir tekniktir. Ayrıca birçok araştırma, manevi anımsama terapisinin yaşlı bireyler için ortak olabilecek umutsuzluk ile ilgili bazı sorunları çözebileceğini göstermektedir (örneğin, eş kaybı, kronik ve ölümcül hastalıklar, sosyal desteğin azalması gibi). Anımsama terapisi hem bireysel hem de grup şeklinde kullanılabilen, yaşlı bireylerle danışmanlık için esnek bir teknik olarak görülmektedir. Manevi anımsama terapisine rehberlik etmek için çeşitli manevi ihtiyaç listeleri (örneğin, Blazer, 1991: 61-65; Koenig vd, 1996: 155-184), ortak temalar, anlam ve amaçlarla kullanılabilir. Bu listeler her şeyi kapsamamaktadır ve danışmanlar, manevi danışma sırasında yaşlı bireyin ihtiyaç durumuna göre anımsamayı güncelleyebilmektedir.

Çalışmada, maneviyatın yaşlılarda zihinsel ve fiziksel sağlık üzerine etkisi, yaşlılarda manevi danışmanlık ve rehberlik, bu danışmanlıkta kullanılan yöntem, teknikler ve etik, manevi anımsama terapisinin tanımı, tarihçesi, kapsamı ve anımsamanın manevi danışmanlık ve rehberliğe uyarlanması konuları ele alınmıştır. Ayrıca bu çalışmada, manevi anımsama terapisinde kullanılacak bazı nitel teknikler önerilmektedir. Bu teknikler danışanın manevi yolculuğunu, dini öz değerlendirmesini, aile bireylerinin dini bağlarını resimsel veya haritalamayla betimlemesini sağlamaktadır. Kısaca bu tekniklerle danışan, kendine dini açıdan dışarıdan bakabilmektedir. Bu teknikler arasında; manevi yaşam haritaları, manevi genogramlar, manevi eko-haritalar, manevi ekogramlar ve cümle tamamlama testleri bulunmaktadır. Bunların dışında manevi anımsama terapisinde, danışanın kendisiyle ilgili pişmanlıklarını fark etmesini, iç gözü kazanmasını, geçmişe dönmesini sağlayan “şu anki yaşımdan 30 yaşına mektup” çalışmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Manevi anımsama terapisinin, çözüm odaklı ve kolay uygulanabilen bir terapi olması nedeniyle Türkiye’de faydalı olacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte, özellikle Türkiye’de manevi anımsama üzerine hiçbir araştırma yapılmamıştır. Bu makale “manevi anımsama terapisi” ile ilgili Türkiye’de yapılan ilk çalışma olması sebebiyle birtakım sınırlılıklarının ve eksikliklerinin bulunması doğal karşılanmalıdır

Türkiye’de, manevi danışmanlık alanında uygulanabilecek “terapi yöntemleri” üzerine yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bunun sebepleri arasında, ülkemizdeki manevi danışmanlık ve rehberlik alanının yeni gelişmekte olması sayılabilmektedir. Türkiye gibi yaşlı nüfus yoğunluğunun artmakta olduğu bir ülkede, “manevi anımsama terapisi” gibi manevi danışmanlık ve rehberlik yöntemlerinin kullanılması oldukça önemlidir. Bu makalede kullanılan kaynakların büyük çoğunluğu -her ne kadar bazıları Müslüman ülkelerde çalışılmış olsa da- yabancılar tarafından yapılmıştır. Bu bakımdan kendi yerli manevi anımsama terapimizi geliştirip uygulamamız manevi danışmanlık ve rehberlik alanında çalışanlara büyük kolaylık sağlayacaktır.

Başka ülkelerde yapılan çalışmaların olumlu sonuçlarına dayanarak, ülkemizde de yaşlı kişilerde manevi anımsama terapisi üzerine araştırmaların yapılması önerilmektedir. Manevi anımsama terapisi ile ilgili uygulamalı çalışmaların artmasıyla birlikte, ülkemizdeki yaşlı danışanlar tarafından bu yöntemin ne şekilde tecrübe edildiği ve çeşitli psikolojik değişkenler üzerindeki etkileri de ampirik bulgularla desteklenmesi mümkündür.

Kaynaklar

Ağilkaya Şahin, Z. (2017). *Manevi bakım ve danışmanlık*. İstanbul: Marmara Akademi Yayınları.

Aşiret, G. D. & Kapucu, S. (2016a). Alzheimer hastalarının bilişsel ve davranışsal sorunları üzerine etkili bir yöntem: Anımsama terapisi. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 2(3), 60-68.

Aşiret, G. D. & Kapucu, S. (2016b). Kurumda kalan hafif ve orta evre alzheimer hastalarının anımsama terapisi ile ilgili görüşleri. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 19(1), 42-48.

Blazer, D. (1991). Spirituality and aging well. *Generations: Journal of the American Society on Aging*, 1(15), 61-65.

Burnside, I. & Haight, B. (1994). Reminiscence and life review: Therapeutic interventions for older people. *The Nurse Practitioner*, 19(4), 55-61.

Butler, R. N. (1963). The life review: An interpretation of reminiscence in the aged. *Psychiatry*, 26(1), 65-76.

Chin, A. M. H. (2007). Clinical effects of reminiscence therapy in older adults: A meta-analysis of controlled trials. *Hong Kong Journal of Occupational Therapy*, 17(1), 10-22.

Cho, C. M. (2016). The effects of reminiscence therapy on cognitive function, depression and quality of life among the community-dwelling elderly. *Journal of The Korean Society of Living Environmental System*, 23(4), 545.

Coleman, P. G. & O'Hanlon (2004). *Ageing and development: Theories and Research (Developmental Psychology)*. London, UK: Hodder Arnold.

Coleman, P. G. (1989). Ageing and life history: The meaning of reminiscence in late life. *The Sociological Review*, 37(1), 120-143.

Ekşi, H., Demir Çelebi, Ç. & Yaman, N. (2020). Kurumlarda manevi danışma ve rehberlik. [içinde] *Manevi Yönelimli Psikolojik Danışma* (ss. 265-299). Ed. H. Ekşi. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.

Erikson, E. H. (1963). *Childhood and society*. New York: W. W. Norton & Company.

Erikson, E. H. (1997). *The life cycle completed. Extended version with new chapters on the ninth stage of development by Joan M. Erikson*. New York: W. W. Norton & Company.

Feldman, S. & Howie, L. (2009). Looking back, looking forward: reflections on using a life history review tool with older people. *Journal of Applied Gerontology*, 28(5), 621-637.

Haight, B. K., Michel, Y. & Hendrix, S. (1998). Life review: Preventing despair in newly relocated nursing home residents short- and long-term effects. *The International Journal of Aging and Human Development*, 47(2), 119-142.

Hateley, B. J. (1985). Spiritual well-being through life histories. *Journal of Religion & Aging*, 1(2), 63-71.

Hill, A. & Brettle, A. (2005). The effectiveness of counselling with older people: Results of a systematic review. *Counselling and Psychotherapy Research*, 5(4), 265-272.

Hodge, D. R. & Derezotes, D. S. (2008). Postmodernism and spirituality: Some pedagogical implications for teaching content on spirituality. *Journal of Social Work Education*, 44(1), 103-124.

Hodge, D. R. & Williams, T. R. (2002). Assessing african american spirituality with spiritual ecomaps. *Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services*, 83(5), 585-595.

Hodge, D. R. (2001). Spiritual enograms: A generational approach to assessing spirituality. *Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services*, 82(1), 35-48.

Hodge, D. R. (2003). The challenge of spiritual diversity: Can social work facilitate an inclusive environment? *Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services*, 84, 348-358.

Hodge, D. R. (2005a). Spiritual lifemaps: A client-centered pictorial instrument for spiritual assessment, planning, and intervention. *Social work*, 50, 77-87.

Hodge, D. R. (2005b). Spiritual ecograms: A new assessment instrument for identifying clients' strengths in space and across time. *Families in Society*, 86, 287-296.

Hodge, D. R. (2005c). Spiritual assessment in marital and family therapy: a methodological framework for selecting from among six qualitative assessment tools. *Journal of Marital and Family Therapy*, 31(4), 341-356.

Hodge, D. R. (2005d). Developing a spiritual assessment toolbox: a discussion of the strengths and limitations of five different assessment methods. *Health & Social Work*, 30(4), 314-323.

Hodge, D. R., Bonifas, R. P., & Chou, R. J. A. (2010). Spirituality and older adults: Ethical guidelines to enhance service provision. *Advances in Social Work*, 11(1), 1-16.

Hsieh, H. F. & Wang, J. J. (2003). Effect of reminiscence therapy on depression in older adults: A systematic review. *International Journal of Nursing Studies*, 40(4), 335-345.

Hummer, R. A., Ellison, C. G., Rogers, R. G., Moulton, B. E. & Romero, R. R. (2004). Religious involvement and adult mortality in the united states: Review and perspective. *Southern Medical Journal*, 97(12), 1223-1230.

Hyer, L. & Intrieri, R. C. (2006). *Geropsychological interventions in long-term care* (ss. xxv, 325). New York: Springer Publishing Company.

İstatistiklerle Yaşlılar, 2020. (2021, Mart 18). Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, 32227. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yaslilar-2020->

37227.

Jr. Kelly, E. W. (1995). *spirituality and religion in counseling and psychotherapy: Diversity in theory and practice*. Washington: American Counseling Association.

Kasapoğlu, F. (2020). Manevi danışmanlıkta ölçümler. [içinde] *Manevi Yönelimli Psikolojik Danışma* (ss. 185-218). Ed. H. Ekşi. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.

Kılıç, C. (1998). *Türkiye ruh sağlığı profili, erişkin nüfus sonuçları* (Erişkinlerle İlgili Sonuçları). Sağlık Bakanlığı.

Koenig, H. G. (2006). Religion, spirituality and aging. *Aging & Mental Health*, 10(1), 1-3.

Koenig, H. G., Cohen, H. J., Blazer, D. G., Pieper, C., Meador, K. G. & Goli, V. (1992). Religious coping and depression among elderly, hospitalized medically ill men. *American Journal of Psychiatry*, 149(12), 1693-1700.

Koenig, H. G., Larson, D. B. & Matthews, D. A. (1996). Religion and psychotherapy with older adults. *Journal of Geriatric Psychiatry*, 29(2), 155-184.

Krause, N. & Hayward, R. D. (2014). Religious involvement, practical wisdom, and self-rated health. *Journal of Aging and Health*, 26(4), 540-558.

Krause, N. (2004). Religion, aging, and health: Exploring new frontiers in medical care. *Southern Medical Journal*, 97(12), 1215-1222.

Krause, N. (2006). Exploring the stress-buffering effects of church-based and secular social support on self-rated health in late life. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 61(1), 35-43.

Kurtulgan, Z. Ş. & Ekici, G. (2019). Erkek geriatriklerde anımsama terapisinin yaşlılığa uyum ve yaşam kalitesine etkisinin incelenmesi: Kontrollü çalışma. *Ergoterapi ve Rehabilitasyon Dergisi*, 8(1), 31-38.

Lawrence, V., Banerjee, S., Bhugra, D., Sangha, K., Turner, S., & Murray, J. (2006). Coping with depression in later life: A qualitative study of help-seeking in three ethnic groups. *Psychological Medicine*, 36(10), 1375-1383.

Levin, J. S. & Vanderpool, H. Y. (1991). Religious factors in physical health and the prevention of illness. *Prevention in Human Services*, 9(2), 41-64.

Lewis, M. M. (2001). Spirituality, counseling, and elderly: An Introduction to the spiritual life review. *Journal of Adult Development*, 8(4), 231-240.

Liu, S. J., Lin, C. J., Chen, Y. M. & Huang, X. Y. (2007). The effects of reminiscence group therapy on self-esteem, depression, loneliness and life satisfaction of elderly people living alone. *Mid-Taiwan*

Journal of Medicine, 12(3), 133-142.

MacKinlay, E. & McFadden, S. H. (2004). Ways of studying religion, spirituality, and aging: The Social scientific approach. *Journal of Religious Gerontology*, 16(3-4), 75-90.

MacKinlay, E. & Trevitt, C. (2007). Spiritual care and aging in a secular society. *The Medical Journal of Australia*, 186(10), 74-76.

MacKinlay, E. & Trevitt, C. (2010). Living in aged care: Using spiritual reminiscence to enhance meaning in life for those with dementia: using spiritula reminiscence. *International Journal of Mental Health Nursing*, 19(6), 394-401.

Malone, J. & Dadswell, A. (2018). The role of religion, spirituality and/or belief in positive ageing for older adults. *Geriatrics*, 3(2), 28.

McAdams, D. P. (1996). Personality, modernity, and the storied self: A Contemporary framework for studying persons. *Psychological Inquiry*, 7(4), 295-321.

Moberg, D. O. (2005). Research in spirituality, religion and aging. *Journal of gerontological social work*, 45(1-2), 11-40.

Musick, M. A., Traphagan, J. W., Koenig, H. G. & Larson, D. B. (2000). Spirituality in physical health and aging. *Journal of Adult Development*, 7(2), 73-86.

Naediwati, E. & Rekawati, E. (2019). Spiritual reminiscence group therapy for depression of Indonesian older people living in social institution – an analytical review. *Proceedings of the Third International Conference on Sustainable Innovation 2019 – Health Science and Nursing (IcoSIHSN 2019)*. Proceedings of the Third International Conference on Sustainable Innovation 2019 – Health Science and Nursing (IcoSIHSN 2019), Yogyakarta, Indonesia.

Nelson-Becker, H. (2013). Resilience in aging: Moving through challenge to wisdom. [çinde] *Handbook of Family Resilience* (ss. 339-357). Ed. D. S. Becvar. New York: Springer Publishing Company.

Niño, A. G. (1997). Assessment of spiritual quests in clinical practice. *International Journal of Psychotherapy*, 2(2), 193-212.

Polkinghorne, D. E. (1999). Traditional research and psychotherapy practice. *Journal of Clinical Psychology*, 55(12), 1429-1440.

Reed, P. G. (1991). Spirituality and mental health in older adults: Extant knowledge for nursing: *Family & Community Health*, 14(2), 14-25.

Resnicow, K., Soler, R., Braithwaite, R. L., Ahluwalia, J. S. & Butler, J. (2000). Cultural sensitivity in substance use prevention. *Journal of Community Psychology*, 28(3), 271-290.

Richards, P. S. & Bergin, A. E. (2005). *A spiritual strategy for counseling and psychotherapy*. Washington: American Psychological Association.

Richards, P. S., Hardman, R. K. & Berrett, M. E. (2007). *Spiritual approaches in the treatment of women with eating disorders* (1st ed). Washington: American Psychological Association.

Serrano, J. P., Latorre, J. M., Gatz, M. & Montanes, J. (2004). Life review therapy using autobiographical retrieval practice for older adults with depressive symptomatology. *Psychology and Aging, 19*(2), 272-277.

Siviş, R. (2007). Anımsama terapisi ve ileri yastaki yetişkinlerle grupla psikolojik danışmadaki yeri. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 3*(28), 129-138.

Steinhauser, K. E., Alexander, S. C., Byock, I. R., George, L. K., Olsen, M. K. & Tulsky, J. A. (2008). Do preparation and life completion discussions improve functioning and quality of life in seriously ill patients? Pilot randomized control trial. *Journal of Palliative Medicine, 11*(9), 1234-1240.

Syed Elias, S. M. (2017). *Spiritual reminiscence therapy for older people with loneliness, anxiety and depression living in a residential aged care facility, Malaysia: The effectiveness and older people's experiences*. (Unpublished doctoral thesis). Brisbane: The University of Queensland.

Syed Elias, S. M., Petriwskyj, A., Scott, T. & Neville, C. (2018). Spiritual reminiscence therapy for older people with loneliness, anxiety and depression living in a residential aged care facility, Malaysia: A qualitative approach. *Australasian journal on ageing, 38*(1), E25-E30.

Thompson, L. W. & Gallagher-Thompson, D. (1997). Psychotherapeutic interventions with older adults in outpatient and extended care settings. [içinde] *Depression in long term and residential care: Advances in research and treatment* (ss. 169-184). New York: Springer Publishing Company.

Waters, E. B. (1990). The Life review: Strategies for working with individuals and groups. *Journal of Mental Health Counseling, 12*(3), 270-278.

Watt, L. M. & Cappeliez, P. (2000). Integrative and instrumental reminiscence therapies for depression in older adults: Intervention strategies and treatment effectiveness. *Aging & Mental Health, 4*(2), 166-177.

Webster, J. D. & Young, R. A. (1988). Process variables of the life review: Counseling implications. *The International Journal of Aging and Human Development, 26*(4), 315-323.

Williams, N. (2004). Spirituality and religion in the lives of runaway and homeless youth: Coping with adversity. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work, 23*(4), 47-66.

Wing Sue, D. & Sue, D. (2008). *Counseling the culturally diverse: Theory and practice, 5th ed*. New York: John Wiley & Sons, Inc.

Wink, P. & Dillon, M. (2002). Spiritual development across the adult life course: findings from a longitudinal study. *Journal of Adult Development, 9*(1), 79-94.

Wink, P., Dillon, M. & Larsen, B. (2005). Religion as moderator of the depression-health connection: findings from a longitudinal study. *Research on Aging, 27*(2), 197-220.

Woods, B., Spector, A. E., Jones, C. A., Orrell, M., & Davies, S. P. (2005). Reminiscence therapy for dementia. *Cochrane Database of Systematic Reviews, 18*(2).

Wu, L.F. & Koo, M. (2016). Randomized controlled trial of a six-week spiritual reminiscence intervention on hope, life satisfaction, and spiritual well-being in elderly with mild and moderate dementia: Spiritual reminiscence and dementia. *International Journal of Geriatric Psychiatry, 31*(2), 120-127.

Yang, J. A. & Jackson, C. L. (1998). Overcoming obstacles in providing mental health treatment to older adults: Getting in the door. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training, 35*(4), 498-505.

Zarit, S. H., Knight, B. & American Psychological Association. (1996). *A guide to psychotherapy and aging: Effective clinical interventions in a life-stage context*. Washington: American Psychological Association.

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Sayı: 6 • Aralık 2022 • 39-66
Issue: 6 • December 2022 • 39-66

Manevi Danışmanlıkta Varoluşçu Psikoterapi Tekniği

Existential Psychotherapy Technique
in Spiritual Counselling

Hişyar Dilan

Doktora Öğrencisi
Çukurova Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
E-posta: hisyardilan@yahoo.com
Orcid: 0000-0001-8712-5073
Adana / Türkiye

Hasan Kayıklık

Prof. Dr.
Çukurova Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
E-posta: hasankayiklik@gmail.com
Orcid: 0000-0003-1755-5398
Adana / Türkiye

PhD Student

Çukurova University
Institute of Social Sciences
E-mail: hisyardilan@yahoo.com
Orcid: 0000-0001-8712-5073
Adana / Turkey

Professor

Çukurova University
Faculty of Theology
E-mail: hasankayiklik@gmail.com
Orcid: 0000-0003-1755-5398
Adana / Turkey

<https://doi.org/10.56432/tmdrd.1191589>

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Makale Türü • Article Type Araştırma • Research
Geliş Tarihi • Received 19 Ekim 2022 • 19 October 2022
Kabul Tarihi • Accepted 04 Aralık 2022 • 04 December 2022

Ö z e t

Bu makalede manevi danışmanlıkta varoluşçu psikoterapi tekniğinin uygunluğu üzerine var olan literatür bilgisi taranarak bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Amerika ve Avrupa’da 1900’lerin başında ortaya çıkan manevi danışmanlık ve rehberlik 2000’li yılların başında ülkemizde kendine yer bulmaya başlamıştır. Ülkemizde yasalarla Diyanet İşleri Başkanlığının sorumluluk alanında tanımlanan manevi danışmanlık, 2019 yılında bir meslek standardı olarak tanımlanmış ve mesleki görev ve sorumlulukları resmi olarak kayıt altına alınmıştır. Dolayısıyla bu alanda çalışacak uzmanlar için mesleklerini icra ederken kendilerine yardımcı olacak bilgi ve becerilere ihtiyaç doğmuştur. Bu kapsamda yapılan araştırmada öncelikle varoluşçu felsefenin ne olduğu, varoluşçu felsefe ekolünün temsilcileri, “yaşam ve ölüm”, “özgürlük ve sorumluluk” gibi temel varoluşsal kaygılar ve varoluşçu felsefenin din ve manevi hayata dair bakış açısı aktarılmaya çalışılmıştır. Varoluşçu felsefenin bakış açısını benimseyen ruh sağlığı uzmanlarının, varoluşçu felsefenin psikoterapi sahasına aktarılması hakkındaki görüşleri ifade edilmiştir. Varoluşçu psikoterapi ve manevi danışmanlık arasındaki ilişki açıklanmaya çalışılmış ve mevcut varoluşçu psikoterapi literatüründe geçen “amaç ve anlam arayışı”, “yaşamın boyutları” gibi kavramlar manevi danışmanlık ile ilişkilendirilerek yorumlanmaya gayret gösterilmiştir. Manevi danışmanlık ve rehberlikte varoluşçu psikoterapinin uygulama aşamasında ruh sağlığı müktesebatından yararlanılmış, varoluşçu psikoterapiyi uygularken manevi danışmanın görevleri, manevi danışmanlıkta varoluşçu psikoterapi sürecinin özellikleri aktarılmaya çalışılmıştır. Ayrıca varoluşçu psikoterapinin varsayımları ile manevi danışmanlıkta varoluşçu psikoterapi ile diğer psikoterapi modelleri arasındaki farklar ortaya konulmaya çaba gösterilmiştir. Manevi danışmanlık ile varoluşçu psikoterapi arasındaki ilişki incelenmiş ve bu ilişkinin gelişimi ele alınmıştır. Yapılan araştırma sonucunda ortaya çıkan bilgiler paylaşılmış ve bazı önerilerde bulunulmuştur. Bu çalışmada, “mevcut psikoterapi modelleri içerisinde tinsel yaklaşımları kabul eden ve çözüm yolları bulmaya çalışan varoluşçu psikoterapinin” manevi problemlerin çözümünde diğer psikoterapi modellerine göre daha işlevsel olduğu, dolayısıyla manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarında varoluşçu terapidenden faydalanılabileceği düşünülmektedir. Ayrıca manevi danışmanlık ve rehberlik alanında yapılan çalışmaların sayısının artması umut verici olmakla birlikte Amerika ve Avrupa’da uygulanana yakın profesyonel bir gelişim göstermesi, eğitimlerin teorik ve uygulamalı olarak verilmesi gerekmektedir.

A n a h t a r K e l i m e l e r

Manevi danışmanlık ve rehberlik • Maneviyat • Varoluşçuluk
Varoluşçu psikoterapi • Psikolojik danışmanlık

A b s t r a c t

This article attempts to review the literature on the place of existential psychotherapy techniques in spiritual counseling. Spiritual counseling and guidance emerged in the early 1900s in America and Europe and began to find a place in Turkey in the early 2000s. Initially operated under the responsibility of the Turkish Directorate of Religious Affairs, spiritual counseling became a profession tied with official professional duties and responsibilities in 2019, which gave rise to the need for knowledge and skills that spiritual counseling and guidance experts could use. In this sense, this study attempted to define existential philosophy, mention the representatives of this school, and convey the fundamental existential concerns such as "life and death," "freedom and responsibility," and the existential philosophy approach to religion and spiritual life. The opinions of mental health experts who adopted existential philosophy strategies in the field of psychotherapy were also included in this article. The relationship between existential psychotherapy and spiritual counseling was explained. The concepts in existential psychotherapy literature, such as "search for purpose and meaning" and "dimensions of life," were interpreted by associating them with spiritual counseling. The available mental health knowledge was made use of in applying existential psychotherapy to spiritual counseling, and the duties of a spiritual counselor, and the existential psychotherapy process in spiritual counseling were explained. The assumptions of existential psychotherapy and the differences between existential psychotherapy and other psychotherapy models in spiritual counseling were also discussed. The relationship between spiritual counseling and guidance, and existential psychotherapy was examined. Lastly, some suggestions were made. Accordingly, this study showed that existential psychotherapy, which embraces spiritual approaches, is more functional in solving spiritual problems than any other psychotherapy model. Therefore, existential therapy can be beneficial in spiritual counseling and guidance practices. Additionally, although the increasing number of studies in spiritual counseling and guidance is promising, the training should be delivered theoretically and practically, with a similar approach applied in America and Europe.

K e y w o r d s

Spiritual counselling and care • Spirituality • Existentialism
Existential psychotherapy • Psychological counselling

Giriş

Manevi danışmanlık, Ulusal Meslek Standartları belgesinde 19UMS0728-6 referans koduyla “danışanların inanç dünyalarının hayatlarına etkilerini bilmelerine yardımcı olma sürecini, danışanların din veya maneviyatla ilişkilendirdiği sorunlarıyla başa çıkmalarında bütüncül bir yaklaşımla modern danışma teknikleri ile dinî ve manevi yöntemleri birlikte kullanan, problemi konusunda danışanların hedeflerine ulaşmalarını sağlamak amacıyla yapılan danışmanlık hizmeti” şeklinde tanımlanmaktadır. Manevi danışman ise yine aynı belgede “İSG ve çevre koruma önlemleri çerçevesinde yetkisi dâhilinde ve tanımlanmış görev talimatlarına göre farklı yaşam dönemlerindeki bireylerin din veya maneviyatla ilişkilendirdiği sorunlarıyla başa çıkma süreçlerinde bütüncül bir yaklaşımla modern danışma teknikleri ile dinî ve manevi yöntemleri birlikte kullanan, problemi konusunda danışanların hedeflerine ulaşmalarını sağlamak amacıyla bireyle ve grupla manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerini sunan ve mesleki gelişim faaliyetlerini yürüten nitelikli kişidir.” şeklinde ifade edilmektedir (Ulusal Meslek Standardı, Manevi Danışman (Seviye 6) 19UMS0728-6/07.08.2019/00).

Amerika’da ve Avrupa’da 20. yüzyılın başlarında yapılan çalışmalar ve araştırmalar neticesinde bilimsel altyapısı oluşan manevi danışmanlık ve rehberlik faaliyetleri ülkemizde Diyanet İşleri Başkanlığının girişimleriyle 2000’li yılların başında başlamıştır. Yurt dışında yüzyılı aşkın bir süre kendisine hastanelerde, hapishanelerde, sosyal yardım kuruluşlarında, kiliselerde uygulama alanı bulan manevi danışmanlık ve rehberlik, ülkemizde emekleme aşamasındadır. Son yıllarda özellikle üniversitelerde alan ile ilgili sayısı artan araştırmalar ve çalışmalar, ihtiyaç duyulan literatürün oluşmasına ve gelişim göstermesine katkıda bulunmaktadır.

Ruh sağlığı alanında çalışan uzmanların uzun yıllar insan yaşamının dinî-manevi boyutunu göz ardı etmiş olması ya da hastalıklı bir ruh hâli olarak ele alması, dinî-manevi alana karşı bir direnç oluşturmuş olduğu gözlemlenmektedir. Fakat insanın manevi ihtiyaçlarından kaynaklanan ya da bu alanda yaşamış oldukları sorunlara, ihtiyaçlara cevap verecek bir uygulama alanına da ihtiyaç olduğu yıllar içerisinde ortaya çıkmıştır. İşte bu ihtiyaçtan ortaya çıkan uygulama alanı olan manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarının günümüzde artarak devam ettiği görülmektedir. Gerek üniversitelerde yeni yeni kurulmaya başlanan ve yüksek lisans seviyesinde eğitim veren manevi danışmanlık ve rehberlik bölümleri gerekse hastane ve hapishanelerde kendine istihdam alanı bulan manevi danışmanlık birimleri bu ihtiyaca cevap vermeye çalışmaktadır.

Bu ihtiyaca cevap vermeye çalışırken manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmaları sırasında kullanılacak terapi modelleri çok çeşitli olmakla birlikte mevcut terapi modelleri içerisinde kültüre, dine ve manevi değerlere uygunluk açısından da değerlendirmeler yapılması gerekmektedir.

Bu bilgiler göz önüne alındığında çalışmamızda varoluşçu psikoterapi modelinin incelenmesi gerekliliği ortaya çıkmış ve gerekli literatür taraması yapılmıştır. Öncelikle varoluşçuluğun felsefi altyapısı hakkında bilgiler verilmeye çalışılmış, varoluşçu anlayışın dine ve manevi alana bakışı aktarılmış ve varoluşçu felsefeden tevarüs etmiş varoluşçu psikoloji akımı ve psikoterapi modeli hakkında açıklamalar yapılmaya çalışılmıştır. Ayrıca terapistin manevi danışmanlıktaki görevleri açıklanmaya çalışılmıştır.

Manevi danışmanlıkta varoluşçu psikoterapi ile diğer psikoterapi modellerinin uygulanması arasında oluşabilecek farklılıklar hakkında bilgilendirmeler ortaya konulmaya çalışılmış ve varoluşçu psikoterapinin manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarında uygulanabilirliğini belirtilmek hedeflenmiştir.

a. Varoluşçuluk nedir?

Varoluşçu psikoterapi yaklaşımının felsefi bir arka planı vardır. Bu arka planda yer alan varoluşçu felsefecilerden akla gelen ilk isimler: Soren Kierkegaard, Martin Buber, Martin Heidegger, Albert Camus ve Jean Paul Sartre'dir.

Varoluşçu felsefeden etkilenererek varoluşçu psikoloji ekolünün ortaya çıkmasını, oluşmasını sağlayan başlıca temsilciler ise Paul Tillich, Ludwig Binswanger, Rollo May, Carl Rogers, Abraham Maslow, Victor Frankl ve Irvin Yalom'dur. Bu isimler birbirinden farklı uygulamalar ve kuramsal yaklaşımlar ortaya koymuşlardır. Ortaya konulan bu çalışmalar varoluşçu psikoloji ekolünün temelini oluşturmuştur.

Birçok varoluşçu psikoloğa göre varoluşçu psikolojinin tarihi yazılırken Kierkegaard'a, öne sürdüğü kaygı, umutsuzluk, birey gibi kavramlar nedeniyle diğerlerinden ayrıcalıklı bir yer verilmesi gerekmektedir (May, 2014; Yalom, 2011). Örneğin Yalom (2011), Kierkegaard'ın varoluşçu felsefe geleneğinin başlangıç noktasına yerleştirilmesi gerektiğini öne sürmektedir. Kierkegaard çalışmalarında birey, kaygı, umutsuzluk, toplum, öznellik ve inanç konularına ayrıntılı bir şekilde yoğunlaşmıştır. Bu kavramlardan yola çıkan varoluşçuluk, özellikle de psikanaliz kökenli olmalarına rağmen psikanalizin varsayım ve ilkelerini tatmin edici düzeyde bulmayan ruh sağlığı uzmanları tarafından yeni ve farklı, insanı

merkeze alan kuramsal çalışma ve uygulamalar için bir çıkış noktası olarak ele alınmıştır (May, 2014, 2013; Rogers, 2012; Yalom, 2002, 2003, 2011).

Kierkegaard, endüstri devrimi sonrası ortaya çıkan “insanların nesne gibi görüldüğü, toplumu saran insanca özelliklerden uzaklaşma eğilimi”ne dikkat çekmiş, bu duruma karşı çıkmıştır. Bununla birlikte kişinin tek gerçekliğinin, insanların öznel algıları olduğu şeklindeki görüşü de benimsememiştir. Kierkegaard; insanları, düşünen, aktif ve iradesi olan varlıklar olarak kabul etmiş, insanın deneyimlerine değer vermiş ve onlarla ilgilenmiştir. Kierkegaard ve ondan sonra gelen varoluşçular, özgürlük ve sorumluluk arasındaki dengenin öneminden söz etmişlerdir. Bu varoluşçu filozoflar, insanların öz farkındalıklarını arttırarak, bireylerin sergiledikleri davranışlarının sorumluluğunu kabul ederek istedikleri gibi hareket etme özgürlüğü kazandıklarını belirtmişlerdir. Ancak bu özgürlük ve sorumluluğun kazanımı insanda kaygıya yol açmaktadır. İnsanlarda oluşan bu kaygının nedeni, kendi yaşadıklarından, kaderlerinden sorumlu olduklarını anlamalarıdır (İnanç-Yerlikaya, 2014: 334).

Varoluşçu felsefeyi açıklarken Heidegger’den ve dasein kavramından söz etmek gerekmektedir. 20. yüzyıl düşünce dünyasına en fazla etkide bulunan filozoflardan biri Martin Heidegger’dir (1889-1976). Hayatı boyunca “Varlığın anlamı nedir?” sorusuna yanıt aramış, düşüncesini ve felsefi anlayışını bu soru etrafında yoğunlaştırarak ortaya koymuştur. Heidegger’e göre insan, varlıktan bir örnek ve varlığın çobanıdır. Dünyadaki diğer varlıklar göz önüne alındığında yalnızca “insan” gerçekten “burada olan” ve gerçek var olandır. Heidegger bu var olma durumuna kendi dünyası içerisinde “dasein” (burada olan) demektedir. “Dasein” kelimesi Almancada varoluş ve yaşam anlamına gelmektedir. Ancak Heidegger, dasein kavramına başka anlamlar yüklemektedir. Kavramı somut anlamda kullanmaktadır. Heidegger’in felsefi terminolojisinde “dasein”, insanla aynı anlama gelmektedir. “Dasein”in “dünya içinde varlık” olması onun herhangi bir nesne gibi dünya içinde olması demek değildir. İnsan, dünya ile karşı karşıya olan bir varlıktır. Karşı karşıya olmak, varlıkla doğrudan bir bağ kurmak demektir. Bu bağ bilgi ile değil yaşayarak kurulan bir bağdır. İnsan, varoluşunu dünyada yalnız başına değil ancak “ötekilerle birlikte” gerçekleştirmektedir (Tülüce, 2016: 246-250).

Özçınar, Heidegger’in “dasein” kavramını açıklarken; sözlük anlamının “orada olmak” (being there) demek olduğunu, ancak karmaşık çağrışımlarının bulunduğunu belirtir. Günlük Almanca’da varoluşun

idamesi, direnme ve hayatta kalma gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Vurgu “orada” anlamına gelen “da” öneki üzerindedir. Böylece olan biten her şeyin ortasında yer alma duygusu pekiştirilmiş olmaktadır. Aynı zamanda burada değil orada olma fikrinin vurgulanması da tam olarak ait olduğumuz yerde olmadığımız, başka bir yerlere doğru sürüklendiğimiz anlamını ortaya koymaktadır.

Heidegger’in özellikle üzerinde durduğu nokta “dasein”in orada öylesine olmak şeklinde anlaşılması gerektiği, orada olmakla olan bitene müdahil olduğu ve hayata bağlanıldığı anlamına geldiğidir. Orada olmakla yapılabilecek birçok şey vardır ancak ilgilenmemek bu yapılacak şeylerden biri değildir.” ifadelerini kullanmıştır (Özçınar, 2009: 79). Heidegger hayatı boyunca sahici bir varlık anlayışını savunmuştur. Gelecekte metafizik anlayışın bu sahicilikten uzak olduğunu iddia etmiştir. Varlığı bütünüyle en somut şekliyle hissetmeye çalışmıştır. Ona göre var olanı diğer varlıklarla olan bağlantısında ve insanla ilişkisi içinde sorgulamak, var olanı bilmeye yol açan bir sorgulamadır. Bu bilme, varlığın insanla bağını gerçekleştirmesine de olanak sağlamaktadır (Tülüce, 2016: 256).

Erich Fromm da, insanın varoluşçuluk ile ilgili ilişkisini açıklarken insanın doğanın bir parçası olduğunu, onun fiziksel kurallarına bağlı olduğunu ve bu kuralları değiştiremeyeceğini ama doğanın geri kalanının üstünde olduğunu, insanın doğanın bir parçası olmasına karşın diğer bütün yaratıklarla paylaştığı bir ortama atıldığını, evsiz olduğunu ama tüm yaratıklarla paylaştığı eve zincirlendiğini, herhangi bir zaman diliminde, herhangi bir mekâna rastlantısal olarak atılmış olan insanın (var olma) yine rastlantısal olarak bu dünyadan alınarak(ölüm) dünyanın dışına itildiğini, insanın kendinin farkında olduğunu, bu nedenle güçsüzlüğünü de varoluşunun sınırlarını da bildiğini, kendi sonunu, ölümünü gözlerinin önüne getirdiğini, insanın hiçbir zaman varlığının ikiye bölünmüşlüğünden kendini kurtaramayacağını, istese bile zihninden vazgeçemeyeceğini, yaşadığı sürece bedeninden de vazgeçemeyeceğini ve bedeninin onu hayatta kalmaya istekli yaptığını belirtmektedir (Fromm, 2010: 15).

Varoluşçu psikologların alana yaptığı en önemli katkı hiç kuşku yok ki varoluşçu felsefecilere paralel olarak “kaygı” yı yeniden kavramsallaştırmalarıdır. Bu anlamda Freud’dan radikal denebilecek düzeyde farklılaşmaktadırlar. Çünkü Freud’a (2000) göre kaygı, bireyin yaşam kalitesini olumsuz yönde etkileyen bir yaşantıdır. Bunun en önemli göstergesi nevrozların ve bireyin yaşadığı krizlerin altında kaygının oynadığı roldür. Psikanalize göre kaygı, kişiliğin farklı bölümlerinin yani id, ego,

süperego (başka bir deyişle bilinç, bilinçaltı ve bilinçdışı) arasındaki çatışmanın göstergesidir. Varoluşçu psikologlar ise varoluşçu filozoflara koşturularak kaygı kavramına olumlu bir anlam ve işlev yüklemektedirler (Kierkegaard, 2006; May, 2014). Böylece psikanalizin aksi yönünde kaygı, insanın birey olma sürecinin vazgeçilmez bir unsuru, bireyleşme çabasının başlangıcı ve bireyin yönünü bulmasını sağlayan bir sis çanı olarak kabul edilmektedir (Çıplak, 2016: 218).

Varoluşçuluk açısından insan kendi iradesi dışında serüvenine başlayan bir varlıktır. Bir kadın ve erkeğin ortak eylemi süreci başlatmıştır. Bunun sonucunda da insan belirli bir zamanda, belirli bir yerde evrene fırlatılıp atılmıştır (Heidegger, 2004). Bu durumda insan dünyaya gelmiş, (var olur) yaşamaya başlamıştır ve yaşamın tecrübelerinin ona öğrettiği en temel ve kesin olan sonuç, ne zaman ve nerede olacağını bilmediği bir yok oluşun (ölümün) onu beklediğidir. Bu öğrenme bireyi iki temel olgu ile baş başa bırakmaktadır: Var oluş ve yok oluş. Bu gerçeklik bireyin varoluşsal kaygı yaşamamasına neden olmaktadır. Bireyin bu varoluşsal kaygıya yönelik tavrı, varoluşçu felsefe ve psikoloji açısından yaşamın iki yönünü açığa çıkarmaktadır. Varoluş, bireyselleşme ya da yok oluş, var olamama, bireyselleşememe.

Birey, varoluşsal kaygı sonucunda yaşamın temel gerçekliğini yani ölümü kabullenerek yaşamına anlam katmaya yönelik davranışlarda bulunabilmektedir. Bunun tersi durumda ise varoluşsal kaygıdan kurtulmak için kendini gündelik hayatın akışına bırakabilmektedir. Yaşamının anlamını aramak ve öznelliğini deneyimlemek yerine bu kaygıyı farklı yönelim ve davranışlarla unutmaya çalışabilmektedir. Böylece “düşüş” ü yaşamakta ve gerekeni yapmadığı sürece de var olamama deneyimini yaşamaktan başka bir seçeneği kalmamaktadır. Bireyin yaşamındaki bu yol ayrımında ya da varoluşsal serüveninde, maddi ve dışsal kaynakların ötesinde manevi ve içsel kaynakların, ayrıca nesnellikten ziyade öznelğin daha önemli bir işlevi vardır. Birey, dışsal veya maddi olana göre yaşamamakta tam tersine tüm bunların kendi öznel dünyasındaki yansımalarına göre yaşamakta ve varoluşunu anlamlandırmaktadır. Çünkü bir gün öleceğine dair bilinci ve yaşadığı varoluşsal kaygı, yaşamını ve varoluşunu anlamlı kılacak tek varlığın yine kendisi olduğu gerçeğini sürekli önüne koymaktadır (Çıplak, 2016: 219).

b. Varoluşçuluk Temaları

Varoluşçu felsefe insanın yaşamında çözümlenemeyen ikilemlerin bulunduğunu öne sürmektedir. Bu belirsizlikler arasında kalan birey, çözümlenemeyen yollarını kullanmakta ve bu bir kaygıya neden olmaktadır. Bu

çözümlemeyen ikilemler “yaşam ve ölüm” ve “özgürlük ve sorumluluk” olarak ifade edilmektedir.

b.a. Varoluşsal Kaygı – Yaşam – Ölüm

Bireyin mücadele etmek zorunda olduğu ikilemlerin ve gerilimlerin içinde en ciddi olanı, yaşam ile ölüm arasında gerçekleşendir. Hiç kimse ölmek için doğmuş bulunduğu gerçeğinden ve bunun oluşturduğu tuhaf ironiden kaçamaz. Sonuç olarak insan yaşamında var olan her şey geçicidir. İnsanın yaşamındaki önemli olayları dikkate alması bu durumun bir kanıtıdır (Adams-Van Duerzen, 2015: 153).

Varoluşçu yaklaşım kaygının, insanın var olmasıyla ilgili temel kaygılarıyla karşılaşmasından kaynaklandığını varsaymaktadır (Yalom, 2011, s. 155). İnsan, varoluşunun herhangi bir sebebinin bulunmadığı düşüncesinde olduğunda kendisini katlanılamaz bir durumda bulabilmektedir. İnsanın anlam ihtiyacına bazen inanışlar bazen de bilim yanıtlar sunmaya çalışmıştır. İnsan uzun yıllar boyunca, inançları ve doğaya bağlı yaşam biçimi sayesinde bu kaygılardan uzak durmuştur. Fakat kaygı, varoluşun tüm alanlarında varlığını göstermektedir. Bu kaygılara temas etmek, insan hayatına heyecan ve anlam kazandırmaktadır.

Varoluşun çözülemez ikilemlerine dair farkındalık, her zaman kaygıya yol açmaktadır. Kaygı hiçbir zaman saf dışı bırakılamayacağı için, bireyin üzerine düşen, kaygıyla yaşamayı öğrenebileceği ve hatta kaygının ona iyi geleceği yollar bulmaktır. Varoluş ile ölüm birbirinin zıddıdır. Dolayısıyla bireyin yaşamında bir kaygıya yol açmaktadır. Yaklaşan ölüm gerçeği, reddedilme ve küçük görülmelerin yarattığı psikolojik zedelenmeler, acı veren bir duygu olan kaygının ortaya çıkmasına yol açabilmektedir (İnanç-Yerlikaya, 2014: 337-338).

b.b. Özgürlük – Sorumluluk

İnsanoğlunun yaşadığı bir diğer ikilem ise özgürlük ve sorumluluk arasında yaşadığı kaygıdır. Birey özgürdür, istediği kararları alabilir ama aldığı her kararın, yaptığı her davranışın bir sonucu, sorumluluğu olacaktır. Bireyin yaşadığı özgürlük ve sorumluluk arasındaki bu ikilem kaygıya yol açmaktadır.

Varoluşçu psikoterapi, kişilere hayatı varsayılan şekilde yaşamak yerine bilerek ve kasten yaşamayı öğreten bir yöntemdir. Birey varoluşçu psikoterapiyle daha esnek olmayı, özgür kararlar almayı ve seçimler yapmayı öğrenmektedir. Varoluşçuluk insanların yapmış oldukları seçimlerin özgür irade çerçevesinde yapılması gerektiğini savunmakta ve bu seçimlerin sonuçlarının sahiplenilmesine yani sorumluluğunun alınmasına

önem vermektedir.

Geçtan'a göre dünyada iki tür insan vardır: Yaşayanlar ve yaşayanları seyredip eleştirenler. Geçtan, yaşamı seyretmenin ölümü, yaşama katılmanın ise yaşamı simgelediğini ifade etmektedir. Ayrıca yaşamının kendisi olabilmeyi ve yaşama etkin bir biçimde katılabilmeyi tanımladığını, insanın kendi sorumluluğunu -bir başka deyişle- yaşamına anlam katma sorumluluğunu içerdiğini ve sorumluluğunu üstlenen kişinin özgür olduğunu belirtmektedir (Geçtan, 1994: 168).

Varoluşçu anlayışta seçim, bireyin aldığı kararları sahiplenmesi anlamına gelmektedir. Günlük hayatta bireyin karşısına çıkan çok fazla seçenek olmayabilir ama varoluşun bir gereği olarak her zaman bir seçim bulunmaktadır. Bu seçim bireyin eylemlerine sahip çıkıp çıkmayacağı ile ilgili bir seçimdir. Birey kimseyi kendi eylemlerinden ve o eylemlerin sonuçlarından dolayı suçlamamalıdır. Herkes kendi kararlarının sonucunu yaşamaktadır. Bu, olumlu-olumsuz tüm durumlar için geçerlidir. Önemli olan, bireyin bu sonuçların kendi seçimlerinden kaynaklandığını bilmesi ve kendi payını kabul etmesidir (Adams-Van Duerzen, 2015: 133).

Varoluşçu-hümanistik psikoterapinin benimsediği üç farklı değer vardır. Bunlar; (i) özgürlük (kişinin var olan sınırları içinde kendini inşa etmesi); (ii) deneyimi anlamlandırma (kişinin kendini inşa sürecinde önüne çıkan engellerle uğraşması); (iii) sorumluluk (kişinin kendini inşa etmekte faal olması ve buna uygun bir şekilde hareket etmesi)'tur (Schneider-Krug, 2015: 28).

c. Varoluşçu Yaklaşımın Dine Bakışı

Varoluşçu felsefecilerden bazıları insanın yaşamında dinî boyutun önemini araştırmışlardır. Tillich ve Buber bu araştırmalara katkı sağlayan felsefecilerin başında gelmektedir. Bu felsefecilere göre bireyin inancı ne olursa olsun varoluşçu yaklaşım, tinselliğin araştırılmasında uygundur. Burada önemli olan bireylerin ister topluluk olsun ister var olmak olsun ister tanrı inancı olsun isterse sevgi olsun kendilerinden daha ulvî gerçeklikle olan bağlantılarını nasıl kavradıklarıdır. Varoluşçu psikoterapide şeffaflık olarak bahsedilen, insanın yaşamında varoluşun tinsel boyutunun ve yaşamın geriye kalan taraflarının birbiriyle bağlantı içerisinde olduğunun ve her bir boyutun insanın varoluşu içerisinde eşit öneme sahip olduğunun işaret edilmesidir (Adams-Van Duerzen, 2015: 55).

Frankl, dinin psikoterapide fonksiyonel bir yanının olduğunu ve dinî inancına bağlı olan bireyin dinsel inancından, danışma sırasında ya-

rarlanılması gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca tinsel kaynakların terapide kullanılmasına itiraz edilmemesi gerektiğini ve bunu yapabilmek için psikiyatristin kendisini danışanın yerine koyması gerektiğini belirtmiştir (Frankl, 2009: 132).

Yalom'a göre her insan ölüm, anlamsızlık, özgürlük ve temel soyutlanma düşüncelerine eşlik eden kaygıyı deneyimlemektedir. Zaten din de insanlığın varoluş kaygısını yatıştırma girişimi olarak ortaya çıkmıştır. Bu yüzden dinî inançlar insanın olduğu her yerde vardır çünkü varoluşsal kaygılar da her yerde bulunmaktadır. Yalom, dinin güçlü bağlantı biçimleri sağladığını, dindar bireyin kendisini sonsuza dek gözlleyen, sadece onun varlığından haberdar olmakla kalmayıp onu seven, evrensel yaşam gücüyle nihai birleşme vaadi de veren kişisel bir ilahın varlığıyla teselli bulunduğunu belirtmiştir (Yalom, 2017: 51).

Tinsellik sadece din ile ilişkilendirilecek bir kavram değildir, dünya ile ilgili sahip olunan tüm fikir ve inanışları kapsamaktadır. Tinsel dünya üzerine yapılacak bir araştırma, var oluşun da getirdiği her şeyin hesaba katıldığı kişisel anlam üzerine yapılan bir araştırmadır (Adams-Van Duerzen, 2015: 177).

d. Varoluşçu Psikoterapi Nedir?

Varoluşçu psikoterapi, insanın varoluşundan kaynaklanan kaygıları merkeze alan dinamik bir terapi yaklaşımıdır (Yalom, 2011: 15). May'a göre varoluşçu hümanistik kuram, kaynağını tarihin derinliklerinden almaktadır. İnsanın, yaşamı kendi bireyselliğinde ve bütün boyutlarıyla deneyimlemesinin ne anlama geldiği sorusunu ele alan herkes, varoluşçu hümanistik arayışa katılmıştır. İngilizcede "existentialism" olarak geçen varoluşçuluk sözcüğü Latince'den gelmektedir ve varoluş (existence) teriminin kökü "ex-sistere"dir ve sözcük anlamı "öne çıkmak, ortaya çıkmak"tır (May, 2013: 63). Hümanizm ise antik Yunan gelenekindeki "kendini bilmek" kavramından kaynağını almaktadır. Dolayısıyla varoluşçu hümanizm, kişinin kendi olma ve kendini tanıma süreci olarak düşünülmesi mümkündür (Schneider-Krug, 2015: 27).

May, varoluşçu temele sahip bir psikoterapi modelinin, danışanın tedavi edilmesi için yaşam tarihini araştırması gerektiğini fakat araştırıp ortaya koyduğu bu yaşam tarihini "ve içindeki hastalıklı kendine özgümlükleri" danışanın dünyada oluşunun bir yapısı, yaşama getirilen bir değişiklik olarak anlamaya çalışan anlayış olduğunu belirtmektedir (May, 2014: 51).

Varoluşçu felsefenin temelinde yer alan "dasein" kavramı, varoluş

psikolojisinde de mevcuttur. Bu kavram dünyada var olmak anlamına gelmektedir ki bu anlayış Freud'un ifade ettiği ego ya da Jung'un ifade ettiği arketip gibi insana ait bir özellik değildir. Bilakis onun özünden önce gelmektedir. İnsanın dünyadan ayrı bir varlığı yoktur. İnsan ve içinde bulunduğu dünya bir bütündür (Gökler-Koçak, 2008: 93).

Maslow, bireyin psikolojik ihtiyaçlarının en az biyolojik ihtiyaçları kadar önemli olduğunu ifade etmektedir (Maslow, 1996: 162). Meydan, Maslow'un, insanın bilinenden çok daha yüksek ve aşkın olan içsel doğası olduğunu, onun biyolojik doğası gibi varoluşunun bir parçası olduğunu, insanın bu içsel doğasının tıpkı biyolojik doğası gibi tatmin edilmeyi bekleyen bir takım manevi ihtiyaçlara sahip olduğunu belirttiğini aktarmıştır. İnsanın içsel ihtiyaçlarının başında emniyet, sevgi, aidiyet, hakikat ve kendini gerçekleştirme gibi üst ihtiyaçlar gelmektedir. Bir başka yerde ise insanın haysiyete ve yüce gönüllülüğe olan ihtiyacını kalsiyum veya vitaminlere olan ihtiyacı kadar doğal bir ihtiyaç ve insani bir hak olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla insanın manevi ihtiyaçlarının tatmin edilmemesi, insanda duygu ve değer kaybına yol açmakta ve insanın özüne yabancılaşmasına neden olmaktadır, şeklinde ifade etmiştir (Meydan, 2016: 216).

Varoluşçu psikoterapide genel olarak kişinin kendi varoluşunun farkına varmasının sağlanması, ölüm ve yok oluş fikri ile yüzleştirilmesi, özgürlük ve sorumluluktan kaçışının önlenmesi, anlam arayışına cevap verilmesi, kendi kimliğini keşfetmesi ve başka insanlarla anlamlı ilişkilere girmesi amaçlanmaktadır. Varoluşçu psikoterapi yaklaşımında amaç sağaltım için başvuran danışanların günlük hayatın zorlukları ile yapıcı bir şekilde karşılaşma ve mücadele etme yöntemleri bulmalarını sağlamaktır (Özçınar, 2009: 81).

Adams ve Van Duerzen, (2015) varoluşçu psikoterapinin bir öğrenme süreci olduğunu ifade etmiştir. Terapide danışanların, terapiyi kullanma becerilerini öğrenmenin yanında hayatı da daha zengin yaşama becerileri ile zenginleştirmek zorunda olduklarını belirtmiştir. Terapide beceri kazanma sürecinin dört farklı aşama boyunca ileriye ve geriye doğru ilerlediğini betimlemiştir. Bunların her biri eşit derecede önemlidir. Öğrenmenin sağlanabilmesi ve sahiplenilmesi için tamamının taşıdığı bu önem takdir edilmelidir.

İlk aşama, birçok danışan için başlangıç noktası, işlerin onlar için yürümez hale geldiği ama bununla ilgili bir değişiklik yapamadıklarını hissettikleri zamandır. Bu aşama "Bir sürü bilmediğim şey var ama ne olduklarını bilmiyorum" şeklinde özetlenebilmektedir.

İkinci aşamada danışan, bir yandan danışman tarafından dinlenilmeyi deneyimlerken bir yandan da dile getirdiklerinin nasıl bir anlam taşıdığını merak etmekte ve hayattaki kendi konumuna dair farkındalık kazanmaya başlamaktadır. Bu aşamanın “Şimdi bilmediklerim hakkında daha çok şey biliyorum” şeklinde özetlenebilmesi mümkündür.

Üçüncü aşamada danışan giderek farklı şekilde düşünüp hissetme deneyimine alışmaya başlamaktadır. Bu yeni duygu; durum, heyecan, geleceğe dair “iyimserlik ve umut” ve yeni durumun hala kırılğan olmasından kaynaklı “tedirgin”lik olarak açıklanabilmektedir. Bu aşama “İstediğimin bu olduğunu biliyorum, buna gerçekten inanamıyorum ve onu tekrar kaybetmekten korkuyorum.” şeklinde özetlenebilmektedir.

Dördüncü aşamada danışan farklı deneyimlere alıştıkça daha kalıcı bir heyecan ortaya çıkabilmektedir. Bu aşama, “Artık nasıl yapabileceğimi biliyorum ve bunu dert etmeme gerek yok.” şeklinde özetlenebilmektedir (Adams-Van Duerzen, 2015: 170).

e. Manevi Danışmanlıkta Varoluşçu Psikoterapinin Bağlamı

Dünyada bireylerin kanuni bir hak olarak kullandıkları manevi danışmanlık, ülkemizde son yıllarda ivme kazanmış bulunmaktadır. Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerini yürütme görevi 633 sayılı kanunla Diyanet İşleri Başkanlığına verilmiştir. Bu hizmetler “öğrenci yurtları, eğitim kurumları, gençlik merkezleri ve kampları, ceza infaz kurumları, sağlık kuruluşları, sosyal hizmet kurumları ve benzeri yerlerde iş birliği esasına göre manevi danışmanlık ve din hizmetleri sunmak; ayrıca göçmen, engelli, bağımlı gibi desteğe muhtaç kesimlere yönelik manevi danışmanlık hizmetleri yürütmek” olarak tanımlanmaktadır (2/7/2018-KHK/703/141 md.).

Ülkemizde manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin, Diyanet İşleri Başkanlığının, manevi danışmanlık ile ilgili kurulların ve akademinin iş birliğiyle gelişmekte olduğu, aile ve dinî rehberlik çalışmalarının; çocuk sevgi evleri, kadın konukevleri, huzurevleri, ceza evleri, öğrenci yurtları, hastaneler ve rehabilitasyon merkezlerinde devam ettiği ve olumlu geri dönütler alındığı bildirilmiştir (Ayten-Düzgüner, 2020: 13).

Bu hizmetlerin profesyonel olarak verilebilmesi, uygulanabilmesi için bilimsel teknik ve yöntemlere ihtiyaç hâsıl olmuştur. Psikoloji ekollerinde değerlendirilebilecek birçok uygulama alanı bulunmaktadır. Çalışmada insanın manevi ihtiyaçlarını daha iyi anlayacağı düşünülen, kültürler arası farklılıklara duyarlı olan varoluşçu psikoterapi modeli

araştırılmıştır. Bu araştırma yapılırken hâli hazırda manevi danışmanlık ve rehberlik alanı uygulamaları içerisinde varoluşçu psikoterapi ile ilgili çalışma bulunmadığından psikoloji ve psikolojik danışmanlık ve rehberlik müktesebatından faydalanılmıştır.

İnsanın manevi boyutu göz önüne alındığında hayatına yüklediği anlamların, amaçların, benimsediği inançların ön plana çıktığı görülmektedir. Bu konuda Ayten ve Düzgüner maneviyatın “ilgi ve önem”, “anlam ve amaç”, “değer ve inanç” gibi üç temel unsur üzerine kurulu olduğunu ifade etmektedir (Ayten-Düzgüner, 2020: 38).

Manevi hayatın temel unsurları ile varoluşçu felsefe ve psikoterapinin sorduğu sorular paralellik göstermektedir. Bu sorulara bazı örnekler şöyle sıralanabilmektedir:

Hayatta olmak ne anlama gelir?

Nasıl davranmalıyım ve diğer insanlarla nasıl bir ilişki halinde olmalıyım?

Yaşamaya değercek bir hayatı nasıl yaşayabilirim?

Ben öldükten sonra ne olacak?

Bu sorular, aynı zamanda danışanların kafalarını meşgul eden sorulardır (Adams-Van Duerzen, 2015: 21).

Bu bilgiler ışığında varoluşçu psikoterapi eğitim ve uygulamalarının manevi danışmanlık ve rehberlik alanı içerisinde değerli olacağına inanılmakta ve önemli bir yer tutacağı düşünülmektedir.

f. Manevi Danışmanlıktaki Varoluşçu Psikoterapide Amaç ve Anlam Arayışı

Manevi danışmanlıkta varoluşçu psikoterapinin amacı, bireyin anlam arayışına yanıt bulabilmek, bireyin kendi varoluş bilincine ulaşma yolculuğuna yardımcı olmaktır.

Varoluşçu psikoterapi, insanların yaşamlarında daha derinlikli bir farkındalık süreci ve kavrama becerisi ile yaşamlarına yönelik destek sunmayı amaçlayan uygulamalı ve pratik varoluşçu felsefenin çağdaş bir uygulamasıdır. Manevi danışmanlıkta varoluşçu psikoterapi bu anlama süreci sırasında yardımcı olmak, düşüncüyü ve algıyı daha net bir hale getirmek için fenomenolojik bir anlama sürecini kullanarak deneyimler, duygular ve sezgiler arasında bir araştırma gerçekleştirerek insanlara yardım etmeyi amaçlamaktadır. Bu yaklaşım, hayatta var olmanın anlamına dair önemli sorularla felsefe yapabilmeyi öğrenmekle ilgili bir durumdur. Bu yaklaşım hem manevi danışmana hem de danışana felsefi fikirleri berrak bir şekilde uygulama, dünyadaki yerimizi anlama, doğrunun ve

gerçeğin ışığında sonuçları değerlendirme sorumluluğunu yüklemektedir.

Varoluşçu psikoloji, bireyden bağımsız bir yaşamın anlamı olmayacağını ifade etmektedir. Temel yaşamsal sorumluluklardan biri olarak ifade edilen anlam, bireyin kendi çabalarıyla bulunmalıdır. Bu anlayış insanın âtil olmasını engellerken onun hayatına sahip çıkmaya teşvik etmektedir. Bu yaklaşımın temel hareket noktası, yaşamın biricik olarak algılanmasıdır. Varoluş her şeyin önünde gelmektedir. Yaşamda varoluş dışında geriye kalan her şeyi insan kendi çabalarıyla oluşturmaktadır. Bu durumda insanın kendi dışında bir anlam araması, kendi yaşamına karşı oluşturulan bir sorumsuzluk olarak değerlendirilmektedir. Varoluşçu psikoloji, kişinin her durumda anlam arayışından sorumlu olduğunu ve anlam bulmanın her halükârda mümkün olduğunu ifade etmektedir (Sezer, 2012: 216).

Frankl'a göre hayattaki en önemli motivasyon kaynağı anlam istemidir. Anlama ulaşma isteği, insanı anlam arayışına itmekte ve yaşamı boyunca anlamı arayan insan, anlama ulaştıkça mutluluğa ulaşmaktadır (Frankl, 1994, s. 23). Ayten, anlam istemini açıklarken “anlam arayışı, anlam isteminin doğal sonucudur ve “Hayat neden yaşamaya değerdir?” sorusunun cevabı olarak algılanır” demiştir (Ayten, 2015: 155).

Sezer, Frankl'ın, bireyin yaşamının anlamını üç farklı yoldan bulabileceğini ifade ettiğini belirtmektedir. Bunlar: (i) bir eser ortaya koymak ya da kalıcı bir iş yapmak; (ii) insanlarla etkileşime girmek ya da onlarla bir şey yaşamak; (iii) karşı karşıya kalınan acı durumlara tavır geliştirmektir. Frankl, sorumluluklarını alan bireyin yaşamda anlam bulma konusunda daha başarılı olacağını ayrıca anlam bulmanın bir diğer yolunun sevgiyi göstermek olduğunu ifade etmiştir. Frankl'a göre sevgi, başka bir insanın kişiliğini hassas, derin noktasından yakalamanın tek yoludur. Yaşama anlam katan diğer değerler; doğruluk, iyilik, insanı sevmek ve doğayı sevmektir. Frankl, insanın bir diğer insanı sevgi yoluyla anlayabileceğini, onun potansiyellerini, sınırlarını kavrayabileceğini, potansiyellerini ortaya koymada ona yardımcı olabileceğini ve onun özünün farkına varabileceğini belirtmektedir (Sezer, 2012: 217).

Geçtan'a göre insan, dünyada geçirdiği zamanın sınırlı olduğunu ve yaşamının bir gün sona ereceğini bilen ve yaşamının anlamlı yaşanıp yaşanmadığı noktasında kaygı duyan varlıktır. Anlamlı bir yaşam gerçekleştirmediğini düşünen insan, kendini suçlu hissetmekte ve bu duyguyla karşı karşıya gelmemek için kullandığı savunma mekanizmalarının giderek kendisine karşı bir yabancılaşmaya neden olduğunu fark etmektedir.

Zamanın sınırlı olmasından kaynaklı olan bu baskı, özellikle yaşamın yetişkinlik safhasında hissedilmektedir (Geçtan, 1994: 160).

Manevi danışmanlıkta varoluşçu psikoterapinin amacı, kişinin yaşamında karşı karşıya kaldığı olaylar ve zorlukları nasıl deneyimlediklerini anlamak ve bu durumlarla ilgilenmektir. Varoluşçu anlamda anlamak, bir olgu veya kişiye dair kuru bilgilere haiz olmaktan ziyade varoluşumuzun her boyutunda deneyimlediklerimize temas ederek vücuda gelmiş bir şekilde anlamayı tanımlamaktadır. Bu kavramı terapideki yeriyile düşünürsek “anlamak”, danışanın travmatik bir geçmişinin olduğunu bilmekten öteye geçerek travmatik bir geçmişle bugün yaşamının nasıl bir şey olduğuna dair danışanın betimlemelerini terapistin tüm varlığıyla hissetmesi ve betimlenen bu duruma temas etmesi olarak tarif edilebilmektedir (Adams-Van Duerzen, 2015: 213).

g. Manevi Danışmanlıktaki Varoluşçu Psikoterapide Yaşamın Boyutları

İnsanın yaşamında bazı varoluşçulara göre üç, bazı varoluşçulara göre dört ana boyut olduğu belirtilmektedir. Bu boyutlar; fiziksel boyut (umwelt), sosyal boyut (mitwelt), kişisel boyut (eigenwelt) ve tinsel boyut (überwelt) şeklinde ifade edilmiştir.

May, yaşamın boyutlarını şöyle açıklamaktadır: “Keşfettiğimiz kadarıyla, varoluşçu analistler dünyanın, dünya içerisindeki her birimizin varoluşunu karakterize eden üç ayrı modunun (ki bunlar dünyanın üç ayrı eşzamanlı veçhesi) olduğunu söylemektedirler. İlk olarak tam manasıyla ‘etrafımızdaki dünya’ anlamına gelen umwelt vardır. Bu dünya günümüzde çevre olarak bahsettiğimiz biyolojik dünyadır. İkinci olarak tam manasıyla ‘paylaşılan dünya’ anlamına gelen mitwelt bulunmaktadır. Bu dünya aynı türe ait varlıkların, belirli bir bütünlüğe ait paydaşların dünyasıdır. Üçüncü ise ‘kendi dünyası’ anlamındaki eigenwelttir. Bu dünya da insanın kendi kendisi ile olan ilişkisinin dünyasıdır” (May, 2014: 167).

Manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamaları yapılırken yaşamın boyutlarının da göz önüne alınması gerekmektedir. Bu boyutların hepsi, bireyin yaşamı boyunca değişik şartlar altında temas ettiği herkesin yaşadığı kaygılar olarak da bilinen zorlukları içermektedir. Yaşanan bu zorlukların çözümleri olmayan zorluklar olduğu, bu nedenle kaygı yaratma, arttırma yetenekleri vardır. İnsanın bu kaygıyı çözümleme becerisi onun varoluşunu anlamlandırmasına vesile olmaktadır. Bu boyutları inceleyecek olursak:

g.a. Fiziksel boyut

May, fiziksel boyutu açıklarken: “Dünyanın üç modundan ilki olan fiziksel boyut (umwelt), genel dünyevi tabirle bizim etrafımızdaki nesnelerin dünyasıdır. Yani çevremizdeki nesnelerin dünyası ya da doğal dünyadır. Tüm canlılar fiziksel boyuta sahiptir. Fiziksel boyut insanlar ve hayvanların içgüdülerini, biyolojik ihtiyaçlarını ve dürtülerini içinde barındırır. Fiziksel boyut, doğa kanunu ile doğa döngülerinin, uyandırıcılık ile uykunun, doğum ile büyümenin, arzulanma ile ferahlanmanın, sınırlılık ile biyolojik sebep sonuç ilişkisinin olmasının yanında her birimizin doğum yoluyla içine ‘fırlatıldığımız dünya’ ve yine her birimizin uyum sağlamak durumunda olduğu dünyadır.” ifadelerini kullanmıştır (May, 2014: 167-168).

Fiziksel boyutta, çevremizde olanlar ve doğal ortamın bize getirdikleriyle ilişkiler kurmaktayız. Bu dünya ile kurduğumuz ilişki ile ilk karşılaşma noktamızdır ve içinde bulunduğumuz bedeni, kendimize ait çevreleri, havayı ve coğrafyayı, çevremizdeki varlıkları ve nesneleri, sağlığı, hastalığı ve bu sayılanların yanında fani olmakla ilişkimizi kapsamaktadır (Adams-Van Duerzen, 2015: 33-34).

Umwelt, doğum ve ölüm gibi olguları, açlık ve uyku gibi biyolojik dürtüleri de içeren doğanın ve doğa yasalarının dünyasıdır. İnsanoğlu “umwelt”ten kaçamayacağı için içinde yaşadığı dünyadaki değişikliklere uyum sağlamayı ve bu dünyada yaşamayı öğrenmelidir (İnanç-Yerlikaya, 2014: 336).

g.b. Sosyal Boyut

Sosyal boyut, (mitwelt) bireyin çevresindeki diğer insanlar ile ilişkilendiği ve dünyayla etkileşim içinde bulunduğu yerdir. Sosyal boyut, yaşanılan kültürle olduğu gibi bireyin kendine yakın bulduğu ve uzak bulduğu toplulukları nasıl anladığı ve karşıladığı ile ilgilidir. Bu noktada çözülemeyen ikilem, birey olma ihtiyacı ile bütünden bir parça olma ihtiyacının buluşmasıdır. Bireylerle kaynaşma ya da bölünme, diğer insanlarla ilişkilerde karşı karşıya kalınan iki kutuptur (Adams-Van Duerzen, 2015: 35-36).

May, sosyal boyutu açıklarken: “Mitwelt insanların kendi aralarındaki ilişkilerin dünyasıdır ancak ‘grubun birey üzerindeki etkisi’, ‘kolektif akıl’ ya da ‘sosyal determinizmin’ çeşitli biçimleriyle karıştırılmamalıdır. Sosyal boyut, insan grupları ile hayvan sürüleri arasında ayrıştırıcı bir niteliğe sahiptir. İnsanların bir dünyası varken hayvanların çevresi oldu-

ğunu ifade etmeliyiz. Zira dünya, içerisinde yaşayan kişilerin kendi aralarındaki ilişkilerin tasarladığı anlam yapısını da içerir. ‘Uyum’ ve ‘adaptasyon’ kategorileri ‘umwelt’te tam bir isabet içerir.” ifadelerini kullanmıştır (May, 2014: 169).

g.c. Kişisel Boyut

Kişisel boyut, (eigenwelt) insanın iç dünyasıdır. Bu dünyada insanın karakteri; kendisi ile iletişimi, geçmişte yaşadığı deneyimler ve gelecekte karşısına çıkacak olanaklar ile ilgili görüşler bulunmaktadır. İnsanın kendi seçimleri ile ilgili sorumluluklarını alması ile ortaya koyduğu eylemlerin ve kendi hâkimiyetinden kaynaklı olarak ortaya çıkan sonuçlardan ders çıkarabilmesi ile yaşamın anlamını keşfedebileceğine inanılmaktadır (Adams-Van Duerzen, 2015: 37).

Kişisel boyutta yaşamak; bireyin çevresindeki insanlar ve objeler ile ilişkiler kurması, bir insan olarak kendisinin farkında olması ve kim olduğunu kavraması anlamına gelmektedir (İnanç-Yerlikaya, 2014: 336-337).

May’e göre, kişisel boyut ya da bilindik tabirle “kendi dünyası”, modern psikoloji ve bilinçaltı psikolojisi kapsamında layıkıyla en az ilgilendirilmiş ya da anlaşılabilir boyuttur. Kişisel boyut öz farkındalığın, öz iniltililiğin olmasını zorunlu kılmakta ve bu özellik sadece insanlarda bulunmaktadır. Kişisel boyut dünyadaki herhangi bir şeyin -bir demet çiçek ya da bir başka insan- insana ifade ettiği anlamın kavranmasıdır (May, 2014: 169-170).

g.d. Tinsel Boyut

İnsan, tinsel boyutta (überwelt) bilinmeyen ile ilişkilenebilir. Böylece bireye ait kişisel değerler sistemi ve ideal bir dünya hissi yaratılmaktadır. Bu boyutta bir şeylerin üzerine yoğun bir şekilde düşünülerek anlam ve amaç bulunmaktadır.

Yaşamda bireyin çevresindeki her şeyin birbiriyle uyum içerisinde olduğuna dair inançlar ve fikirler farkında olmadan oluşmaktadır. Bu, bireyin dünyaya dair görüşünü oluşturmaktadır. Dünyada bireyin yönünü bulmasını, dünyaya karşı bir duruş oluşturmamasını ve dünyaya dair bir anlam geliştirmesini sağlamaktadır. Bazıları için bunun yolu, bir dinin dogması gibi kuralcı bir dünya görüşünü benimsemesi iken diğerleri için bu daha kişiseldir. İnsanlar değerlerini, her şeye ve herkese rağmen uğrunda yaşanacak veya savaşılabilecek kadar önemli, belki de herkese hitap edebilecek, evrensel olabilecek şekilde oluşturmaktadırlar. Genellikle amaçlanan, insan faniliğinin ötesine geçebilmek için ortaya kalıcı bir eser

bıraktır. Örneğin insanlar için kullanabilecekleri çok değerli bir eser, bir fikir ya da katkı ortaya koyabilmektir (Adams-Van Duerzen, 2015: 44).

Eş zamanlı olarak yaşanan bu dört boyut içerisinde dengeli hareket edebilmek için her bir boyutun etkisinin ve öneminin kabul edilmesi gerekmektedir. Her bir boyutta yaşanan kaygıların çözümlenmesi, bireyin varoluşuna katkı sunması ve anlam bulması noktasında önemli olacaktır.

h. Manevi Danışmanlıkta Varoluşçu Terapiyi Uygulayan Manevi Danışmanın Görevleri

Genel geçer psikoterapi kuramlarına göre güven çok önemli bir kavramdır ve danışman ile danışan arasında güvenin tesis edilmesi danışma sürecinin gelişimine katkı sunmaktadır. Varoluşçu terapiyi uygulayan manevi danışman hayatın içindedir, olmak zorundadır ve hayata dair öğrenebildiği kadar çok şey öğrenmeye hazır olmalıdır.

Varoluşçu yaklaşımda manevi danışman psikoterapiyi yürütmek yerine onu yaşamakta, etkileşimin içine kendini de dâhil ederek o anda yaşananlardan anladıklarını yorum ve değerlendirmeler yaparak bu yaşantılardan anladıklarını danışanla paylaşmaktadır. Varoluşçu yaklaşımın kullanıldığı manevi danışmada şu an yaşananlar önem taşımaktadır. Geçmiş yaşantılar şu an yaşananların doğru bir şekilde anlaşılmasında işe yarayabilmektedir. Manevi danışman psikolojik rahatsızlıkları bir hastalık olarak algılamamakta, psikolojik rahatsızlıkları bireyin yaşadığı varoluşsal kaygılar ve baskılar olarak yorumlamaktadır.

Varoluşçu anlayışta sağlıklı bir kişinin yaşam içerisinde sürekli gelişme sergilediği ve bu gelişim sürecinde kendi varoluşsal sorumluluğunu yüklenerek kendisini yeniden var etmekte olduğu anlayışı kabul görmektedir. Bu bağlamda bireyin yaşadığı psikolojik rahatsızlıklar, bireyin varoluşsal sorumluluğundan kaçışının bir sonucudur. Bu anlamda bireyin rahatsızlıklarından kurtulması, yaptığı seçimlerin sorumluluğunu almakta geçmektedir (Gökler-Koçak, 2008: 96-97).

Manevi danışmanlıkta varoluşçu psikoterapi uygulanırken başarılı bir yorumlama sürecinde olması gereken dört özellik bulunmaktadır. Bunlar:

(i)-Sadelik/basitlik: Terapide danışman tarafından ortaya konulan yorum kesin olmamalı fakat aynı zamanda danışan tarafından üzerine düşünebilecek kadar açık olmalıdır.

(ii)-Bağlantısallık: Danışmanın yorumlamalarının, danışanın etkisini hissettiği kendisini tetikleyen olay ile bu tetikleyici olayın danışanda meydana getirdiği duygusal sonuçlar arasında bağlantılı olması gerekmektedir.

(iii)-Uygunluk: Danışmanın görevi, yorumlarının kendilerinin veya süpervizörlerinin kuramsal çerçevesine değil danışanın kendi çerçevesine uygun olduğundan emin olmaktır.

(iv)-İltililik: Yapılan yorumlayıcı müdahalenin zamanı oldukça önemlidir. Danışman zamanlama yaparken, yapacağı müdahalenin danışanın olduğu halle uyumlu olup olmadığını ve danışan hakkında bildiklerini birlikte değerlendirmelidir. Yorumları vaktinden çok erken veya geç yapmak, durumla alakasız bir konunun açılmasına neden olabilmekte ya da dikkat dağıtıcı olabilmektedir. Yanlış zamanda yapılan “doğru” yorum, doğru zamanda yapılan “yanlış” bir yorum kadar sürece zarar verecektir (Adams-Van Duerzen, 2015: 83-85).

Varoluşçu psikoterapide tekniklerin kullanılmasından ziyade danışanın hissettiği o andaki yaşantı ve ilişkiye odaklanmak önemlidir. Danışanın iyileşmesini sağlayacak, geliştirecek olan ilişkidir. Varoluşçu psikoterapide danışan ile manevi danışman arasında kurulan ilişki sürecinde manevi danışmanın görevleri aşağıdaki gibi açıklanabilmektedir;

(i)-Manevi danışman, danışanla terapötik ilişkiyi kurabilmek için danışanın yaşantısını anlayarak danışan ile olmalıdır. Varoluşçu psikoterapide uyulması gereken temel kurallar ve teknikler de yoktur.

(ii)-Varoluşçu psikoterapiyi kullanan manevi danışman, danışanın içinde bulunduğu duruma ve yaşantılarına odaklanmalıdır.

(iii)-Varoluşçu psikoterapide manevi danışmanın amacı, danışanların kendi algı dünyalarını anlayarak onların seçeneklerini anlamaları, kararlarını verebilmeleri için yardımcı olacak terapötik ilişki ortamını oluşturmaktır.

(iv)-Manevi danışman; danışanın kendi hayatına yön verebilmesi, özgürlüğünü geliştirmesi ve aldığı kararların sorumluluğunu alabilmesi için ona yardımcı olmalıdır.

(v)-Varoluşçu psikoterapide lider konumunda olan manevi danışmanın kendi seçimini yaparak ve bu seçimlerin sorumluluğunu alarak grup üyelerine örnek olması gerekmektedir.

(vi)-Varoluşçu psikoterapide manevi danışman, danışanların ya-

şantularının farkında olarak seçimler yapmaları ve sorumluluklarını almalarını sağlayacak ortamı oluşturmalarıdır.

(vii)-Varoluşçu psikoterapide manevi danışman, danışanın dünyasını anlayabilmek için ona saygı göstermeli ve açıklamalar yapmak yerine kendisine örnek olmalıdır (Gökler-Koçak, 2008: 98-99).

Manevi danışmanlıkta varoluşçu psikoterapi uygulanırken yukarıda verilmiş olan görevlere dikkat edilmesi gerekmektedir. Manevi danışman, bu görevleri özümsemeli ve danışana yaklaşırken terapi sürecine uygun yorumlamalarda bulunmalıdır.

i. Varoluşçu Psikoterapide Manevi Danışma Sürecinin Özellikleri

Uygulayıcılar, varoluşçu-hümanistik psikoterapinin amaçlarına ulaşmak için çeşitli araçlardan faydalanmaktadırlar. Ancak bu araçlar, klasik anlamda teknikler değildir. Bunlar yaşantısal özgürleşmeye ve köklü dönüşüme kaynaklık edebilecek duruşlar veya koşullar olarak düşünülebilmektedir. İç içe geçen ve örtüşen temel varoluşçu-hümanistik duruşlar şunlardır:

(i)-Yaşanan anda kalma becerisini geliştirme (zemin olarak yaşanan anda kalma),

(ii)-Terapötik sürecin içine girebilmeyi, orada gerçekten olabilmeyi mücadele yoluyla geliştirme ve etkinleştirme (yöntem ve hedef olarak yaşanan anda kalma),

(iii)-Terapötik süreçteki mücadelenin önünde bulunan dirençle karşılaşma,

(iv)-Mücadele sonucunda ortaya çıkabilecek anlam, niyetlilik ve yaşama uyanma olgularını kaynaştırma.

Yaşanan anda kalma kapasitesini geliştirme, varoluşçu-hümanistik terapiyi uygulayan manevi danışman için danışanı hem tutan hem de aydınlatan dayanak noktasıdır. Danışanı tutması; onu desteklemesi, kucaklaması ve onun yaşadığı sancılara açık olması yoluyla olunmaktadır. Danışanı aydınlatmasıysa söz konusu sancılara tanık olmaktan, onları açıklığa kavuşturmaktan ve onlarla ilgilenmekten geçmektedir (Schneider-Krug, 2015: 70-76).

Manevi danışmanlıkta varoluşçu terapi uygulanırken aynı amaç ve ilkelere sadık kalmak gerekmektedir. Manevi danışman, danışanın "anda kalabilmesini" sağlayabilmek için anı yaşamalı, örnek olmalı, yorum ve değerlendirmeler yaparak danışana geri bildirimler vermelidir.

j. Manevi Danışmanlıkta Varoluşçu Psikoterapinin Varsayımları

Manevi danışmanlıkta, varoluşçu danışmadan faydalanmak isteyen danışanlar, aşağıda verilen bazı temel varsayımları göz önünde bulundurmalarıdır.

Hayata anlam vermek mümkündür.

Hayata anlam vermek aynı zamanda iyi olandır.

Her kişi, hayatıyla ilgili bilinçli tercihler yapabilir.

Bireyin karşılaştığı zor durumları yok sayması, sorunların çözülmesini sağlamaz.

İnsanın doğası esnekler.

Bireyler problemlerinin çözümünü hayattan öğrenebilirler.

Varoluşçu perspektiften bakınca, bütün varsayımlar varoluşun bize getirdiği değiştirilemez kaygılar ve koşullar ile ilişkilidir. Bunlar ise (i) fiziksel varsayımlar, (ii) sosyal varsayımlar-kişisel/psikolojik varsayımlar ile (iii) tinsel/etik varsayımlardır (Adams-Van Duerzen, 2015: 69). Bu varsayımlar, bireyin eş zamanlı olarak içinde yaşadığı dört ana boyutun birer yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır.

k. Manevi Danışmanlıkta Varoluşçu Psikoterapi ile Diğer Psikoterapiler Arasındaki Farklılıklar

Manevi danışmanlıkta uygulanabilecek birçok terapi modeli bulunmakla beraber varoluşçu terapi bunların arasında “aşkın güç” ile ilişkiye bakışı bakımından diğerlerinden ayrılmaktadır. Uygulamada da diğer terapi modelleri ile bazı farklar göze çarpmaktadır.

Diğer terapötik yaklaşımlar doğaları gereği öncelikle biyolojik, psikolojik, sosyal, entelektüel veya tinsellerdir ve çoğunlukla felsefeyi ihmal etmektedirler. Aynı zamanda daha çok bireylerin kendi içlerinde veya bireyler arasında neler olup bittiğine odaklanmaktadır. İnsan olma halini ve daha geniş felsefi ve sosyo-politik arka planını nadiren dikkate almaktadırlar.

Aynı şekilde birçok terapi modeli çoğunlukla neyin yanlış gittiğine yoğunlaşmaktadır. Bunu patoloji olarak tanımlamakta ve amacının insanı iyileştirmek olduğunu belirtmektedir. Çoğunlukla içsel veya kişiler arası faktörlerle ilgilenmektedir. Varoluşçu psikoterapi zaman zaman bu boyutları kapsasa da görüş alanı daha geniştir ve bireysel problemlerin ötesine geçerek yaşamın kendisine uzanmaktadır. Odak noktası kişilik, hastalık veya iyileşmeden ziyade doğru ve gerçek olanın doğasına yöneliktir. Dolayısıyla işlevi veya işlevsizliği düşünmenin ötesinde yaşamın

kaçınılmaz biçimde karşımıza çıkardığı zorluklarla bireylerin yüzleşebilme becerilerini incelemeyi tercih etmektedir. Varoluşçu psikoterapiyi benimseyen manevi danışmanlar, teknik ve becerilerin bir insanın gerçekten neyle temas ettiğinin kapsamlı olarak anlaşılmasına engel olduğunu iddia etmektedirler (Adams-Van Duerzen, 2015: 13-23).

May'a göre varoluşçu psikoterapi, psikoterapiyi teknik akılla özdeşleştirme eğilimine itiraz eden hareketin ta kendisidir. Varoluşçu analizler üzerine yapılmış çalışmaları teknik rehberlermiş gibi okuyanların çoğu hayal kırıklığına uğramaya mahkûmdur. Zira özellikle geliştirilmiş pratik yöntemler bulamayacaklardır. Varoluşçu analistlerin çoğu teknik konularla fazla ilgilenmemektedirler. Söz konusu psikiyatrist ve psikologların teknik geliştirme konusuyla fazla ilgilenmemeleri ve bunda herhangi bir sorun görmemeleri gerçeğinin arkasında yatan sebep, varoluşçu analizin bir "nasıl yapılır?" sisteminden ziyade insan varlığını anlamının bir yolu olmasıdır. Varoluşçulara göre teknik, anlama eyleminden sonra gelmektedir. Manevi danışmanın ana görevi ve sorumluluğu danışanı bir varlık ve bu dünyadaki bir varlık olarak anlamının yollarını aramaktır. May, "varoluşçu teknik esnekliğe ve çok yönlülüğe sahip olmalı, danışandan danışana değişmeli ve aynı danışanın tedavisinde safhadan safhaya farklılık göstermelidir" demiştir. Hiçbir zaman yalnızca "eklektik" olmayan bu esneklik her zaman için mevcut tüm yöntemlerin vurgulanan varsayımlarına dair net bir anlayış içerir, şeklinde açıklamaktadır (May, 2014: 201-204).

Varoluşçu yaklaşım, insanı bir nesne gibi algılayan, onun biricik ve özgün olmasını hiçe sayan psikoterapi yaklaşımlarına karşı tepki olarak doğmuştur. Varoluşçu düşüncenin hareket noktası insanın kendini yaşadığı zaman içerisinde var edebileceği ve değiştirilebileceği ilkesine dayanmaktadır. Varoluşçu yaklaşım insanı psikoanalitik ve davranışçı yaklaşımlardan farklı bir bakış açısıyla yorumlamaktadır. İnsan her şeyden önce bir var oluştur ve tanımlanamaz. Buna dayanarak insanı bir kişilik kuramının içerisinde sıkıştırıp tanımlamak doğru değildir. İnsan alelade bir nesne gibi algılanamamaktadır. Çünkü yeryüzündeki tüm varlıklarda öz, varoluştan önce gelmektedir. Fakat insanda ise varoluş özden önce gelir bu nedenle kendi varlığını kendi yaratabilen tek varlık insandır.

Varoluşçu psikoterapi yaklaşımı diğer psikoterapi yaklaşımlarının tersine insanın davranışlarının sadece objektif yöntemlerle anlaşılamayacağını söylemişlerdir. Bu anlayışın yerine bireyin kendine dair değerlendirmelerinin, kişisel yaşantısının dikkate alınması gerektiğini savunmuşlardır. Varoluşçu psikolojik danışma, bireye yapılan psikolojik yardım sürecini insanın var oluşunda, özünde yer alan dört büyük konuya (ölüm

– özgürlük -yalıtılmışlık- anlamsızlık) odaklanan dinamik bir süreç olarak değerlendirilmektedir (Gökler-Koçak, 2008: 92-96).

Özetleyecek olursak varoluşçu terapi ile diğer terapiler arasında aşağıdaki farklar vardır:

(i)-Diğer psikoterapilerin amacı bireyi iyileştirmek için problemlere odaklanırken varoluşçu yaklaşım problemlere değil yaşamın kendisine odaklanmaktadır.

(ii)-Diğer psikoterapiler terapi sürecinde kullanılan tekniklere önem verirken varoluşçu yaklaşım teknikleri bireyin yaşamını anlamının önüne geçen engeller olarak kabul etmektedir.

(iii)-Diğer terapiler insanı nesne gibi algılamakta varoluşçu yaklaşım insanı biricik ve özgün olarak tanımlamaktadır.

1. Manevi Danışmanlıkta Varoluşçu Psikoterapiyle Nereye Gidilebilir?

İnsan; fiziksel, psiko-sosyal ve manevi boyutlara sahip bir varlıktır. Her üç boyutun da desteklenmesi, beslenmesi ve geliştirilmesi gerekmektedir. Abraham Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde ilk iki basamak fizyolojik gereksinimler ve güvenlik gereksinimleridir. Yani öncelikle bireyin fiziksel ihtiyaçlarının giderilmesi ve sonra bu ihtiyaçları giderebilecek ve devamlılığını sağlayabilecek enstrümanların korunması üzerinedir. Diğer üç basamak ise daha çok bireyin sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarına göre şekillenmiştir. Ait olma, değerli olma ve kendini gerçekleştirme basamakları insanın psiko-sosyal ve manevi ihtiyaçlarının giderilmesi üzerine teorilendirilmiştir. Maslow, bireyin psikolojik ihtiyaçlarının en az biyolojik ihtiyaçları kadar önemli olduğunu ifade etmektedir (Maslow, 1996: 162). Ayrıca Maslow, içsel ihtiyaçların ve sevgiye duyulan ihtiyacın vücudun hissettiği C vitamini ya da iyot ihtiyacı ile eşdeğer olduğunu belirterek manevi ihtiyaçların önemine vurgu yapmıştır (Maslow, 2017: 28).

Frankl, dinin psikoterapide fonksiyonel bir yanının olduğunu ifade etmiştir. Frankl, danışanın dinsel inancına sıkı sıkıya bağlı olmasının terapi sürecinde kullanılmasının, bireyin dinsel inancından tedavi sırasında yararlanılmasının ve tinsel kaynakların kullanılmasının olumlu sonuçlar ortaya çıkaracağını ve danışmanın kendisini danışanın yerine koymasının gerektiğini belirtmiştir (Frankl, 2009: 132). Frankl'ın bu uyarısı, bireyin manevi yönünün manevi danışmanlık sırasında kullanılacak güçlerden biri olduğunu bizlere açıklamaktadır.

Bu noktada yapılan çalışmada açıklanmaya çalışılan Varoluşçu Psikoterapi modelinin hem önleyici hem de sağaltıcı özelliği göz önüne alındığında manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarında kullanılmasının özellikle manevi danışmanlar açısından pozitif bir güç olacağı düşünülmektedir. Bu alanda çalışacak uzmanların gerekli eğitimleri alarak uygulamalar yapmaları manevi danışmanlık alanının gelişmesine katkı sunacağı umulmaktadır.

S o n u ç

Varoluşçu psikoterapi; varoluşçu felsefenin ortaya koyduğu değerler üzerine inşa edilmiş, bireyin varoluşuyla birlikte gelen, kaygılara odaklanan bir terapi yaklaşımıdır. Bu yaklaşım bireyin yaşadığı var olma (doğum), yok olma (ölüm), özgürlük ve sorumluluk gibi temel varoluşsal kaygıların çözümlenmesi için anlam arayışının önemli olduğunu vurgulamaktadır. Manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarının amacı da bireyin yaşadığı anlam arayışı gibi temel kaygılarına odaklanmak ve yardım hizmeti sunmaktır. Bu bağlamda manevi danışmanlık uygulamaları içerisinde varoluşçu psikoterapi modelinin katkı sunabileceği öngörülmektedir.

Öncelikle psikoterapi uygulamalarının kültüre ve dinî yaşama duyarlı olması gerekmektedir. Bu konuda Bektaş, insanın davranışlarını anlamlandırmak için yaşadığı kültürün çok iyi anlaşılması gerektiğini, psikolojik danışmanlığın da insan ile ilgilendiğinden kültürden bağımsız düşünülemediğini ifade etmiştir. Ayrıca danışma sürecinde hem danışmanın hem de danışanın kültürel dünyalarının psikolojik danışmanın bir parçası olduğunu, dolayısıyla problemlerin tanımlanmasında, amaçların belirlenmesinde kültürden bağımsız bir çözüm bulunamayacağını ifade etmiştir (Bektaş, 2006: 48).

İnsanın anlam arayışının varoluşçu yaklaşımın ana temalarından biri olduğu göz önüne alındığında kültüre duyarlılık noktasında varoluşçu psikoterapi anlayışının daha işlevsel olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir. Manevi danışmanlık da insanın anlam arayışının bir diğer yanısıdır. Dolayısıyla anlam arayışı noktasında varoluşçu psikoterapinin, manevi danışmanlıkta kullanımının uygun olduğu düşünülmektedir.

Bireyin “aşkın güç” ile rabıtası, kişinin maneviyatı ile ilgili bir konudur. Araştırmamız içerisinde ulaştığımız sonuçlardan biri de varoluşçu yaklaşımın diğer psikoterapi uygulamalarına nazaran bireyin “aşkın güç” ile olan ilişkisini kabul etmesi ve bu konuya hassasiyetle yaklaşım, yaşanan sıkıntı ve problemlerin çözümüne katkıda bulunmak istemesidir.

İnsanlar, ruhsal yapıları gereği çok çeşitli manevi ihtiyaçlarla yaşamaktadırlar. Bu ihtiyaçların gerektiği gibi karşılanması dengeli akıl ve ruh sağlığı kazandırmakla beraber onun özündeki diğer olumlu yönlerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu ihtiyaçlar, Özdoğan tarafından bireyin varoluşunun ifadesi olarak sıralanmıştır. Özdoğan, manevi ihtiyaçların bireyin, anlam bulma, var olma, ait olma ve kendini aşma noktasında çok önemli olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Özdoğan maneviyatı “bireyin yaşamında değer, amaç ve anlam araması” olarak tanımlamıştır (Özdoğan, 2016: 41).

Bu konuda Adams ve Van Duerzen, varoluşçu psikoterapinin bireylerin endişeleriyle ve hayattaki amaçlarıyla ilgilenen, uygulamaya dayalı bir kuram olduğunu belirtmiştir. Kültüre duyarlı psikolojik danışma uygulamalarını kullanan ruh sağlığı uzmanları tarafından beğenildiğini öne sürmüştür. Çünkü değerlerden nispeten arındırılmış bir çalışma temeli sunan ve kültürel açıdan sınırlandırıcı bir kişilik kuramı dikte etmeyen bu kuramın, kültürlerarası çalışmaya uygun ve bireylerin sorumluluklarının altını çizen tinsel yaklaşımlarla nispeten daha uyumlu olduğunu belirtmiştir (Adams-Van Duerzen, 2015: 14).

Varoluşçu psikoterapinin nihai amacı, danışanın kendi varoluş bilincine ulaşmasına yardımcı olmaktır. Bu da anlam arayışının bireyin kendi gerçekleri içerisinde sonuçlanması ya da anlaşılması sonucunda oluşmaktadır. Din ve manevi ihtiyaçlar bireyin anlam arayışı içerisinde büyük yer kaplamaktadır ve bu bilgiler ışığında anlam arayışına ulaşmakta manevi danışmanlıkta varoluşçu psikoterapinin yardımcı olacağı düşünülmektedir.

İnsan çok yönlü bir hayata sahiptir. Onun bu hayatı sağlıklı bir şekilde yürütebilmesi, dengeli bir tarza bağlıdır. Hayatın bütün uzanımları birbiri ile ilişkilidir. Bu ilişki yeterince sağlanmaz ve desteklenmezse, insanda denge ve uyum sorunları başlayabilmektedir. Bu bağlamda düşünüldüğünde insanın hem çok yönlülüğü hem de fiziki ve biyolojik olduğu kadar psikolojik ve manevi yönleri, onun sağlığı için göz ardı edilemez donanımlardır. Bu durumu hem varoluşçu psikoterapi hem de manevi danışmanlık dikkate almaktadır. Buradan hareketle şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Manevi danışmanlık ve manevi danışman, varoluşçu psikoterapiden destek alabilir. Onun yöntemlerinden yararlanabilir. Burada belirtmekte yarar vardır ki, manevi danışmanlık, varoluşçu psikoterapi ile birebir uyum içinde değildir. Ama bu, ondan destek alamayacağı anlamına gelmez.

Yukarıda da belirtildiği gibi mevcut psikoterapi modelleri içerisinde tinsel yaklaşımları kabul eden ve çözüm yolları bulmaya çalışan varoluşçu psikoterapinin manevi problemlerin çözümünde diğer psikoterapi modellerine nazaran daha işlevsel olacağı düşünülmektedir.

Öte yandan manevi danışmanlık alanına katkı sunmak üzere yapılan bu makalede aşağıdaki önerilerin uygun olacağı düşünülmektedir:

(i)-Üniversitelerin ve akademik camianın manevi danışmanlık alanını geliştirecek araştırmaları ve uygulamaları çoğaltmaları gerektiği;

(ii)-Manevi danışmanlıkta verilecek eğitimlerin çok önemli olduğu, manevi danışmanlık uygulaması yapacak uzmanların Batı'dan aldıkları eğitim ve uygulama süreçlerinin benzerlerinin ülkemizde de uygulanması gerektiği;

(iii)-Manevi danışmanlık alanında hizmet verecek uzmanlara, varoluşçu psikoterapi modelini uygulayabilmeleri için teorik eğitimin yanı sıra uygulamalı eğitimlerin de verilmesi gerektiği;

(vi)-Varoluşçu psikoterapi çalışmalarının teorik ve uygulamalı eğitimlerinden sonra süpervizyon çalışmalarının yapılması gerektiği önerilerek varoluşçu psikoterapinin manevi danışmanlıkta destek sağlayabileceği düşünülmektedir.

Kaynaklar

Adams, M. & Van Duerzen, E. (2015). *Varoluşçu danışmanlıkta ve psikoterapide beceriler*. İstanbul: Pan Yayıncılık.

Ayten, A. & Düzgüner, S. (2020). *Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri temel bilgiler kılavuzu*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Ayten, A. (2015). *Psikoloji ve din*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Bektaş, Y. (2006). Kültüre duyarlı psikolojik danışma yeterlikleri ve psikolojik danışman eğitimindeki yeri. *Ege Eğitim Dergisi*, (7), 43-59.

Çıplak, E. (2016). Trajik kahramandan inanç şövalyesine: Kierkegaard ve varoluşçu psikoloji. *Özge Dergisi*, (25), 217-226.

DİBKVGHK, Diyanet İşleri Başkanlığı kuruluş ve görevleri hakkında kanun. *Resmî Gazete* 12038 (22 Haziran 1965). Erişim 03.10.2022.

Frankl, V. (1994). *Duyulmayan anlam çığılığı*. İstanbul: Öteki Yay.

Frankl, V. (2009). *İnsanın anlam arayışı*. İstanbul: Okuyan Us Yay.

Freud, S. (2000). *Bir yarılsamanın geleceği, uygarlık ve boşnutsuzlukları*. İstanbul: İdea Yayınları.

Fromm, E. (2010). *Psikanaliz ve din*. Ankara: Say Yayınları.

Geçtan, E. (1994). *İnsan olmak*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Gökler, R. & Koçak, R. (2008). Varoluşsal yaklaşımda psikolojik

danışma ve gruba uygulanışı. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2, 91-107.

Heidegger, M. (2004). *Varlık ve zaman*. İstanbul: İdea Yayınları.

Kierkegaard, S. (2006). *Kayıp kavramı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Maslow, A. (1996). *Dinler, değerler, doruk deneyimler*. İstanbul: Kuraldışı Yayınları.

Maslow, A. (2017). *İnsan olmanın psikolojisi*. İstanbul: Kuraldışı Yay.

May, R. (2013). *Kendini arayan insan*. (Çev. K. Işık). İstanbul: Okuyan Us Yayınları.

May, R. (2014). *Varoluşun keşfi*. İstanbul: Okuyan Us Yayınları.

Meydan, H. (2016). Bireyin manevi potansiyel ve ihtiyaçlarını dik-kate alan bir din eğitimi anlayışı üzerine değerlendirmeler. [içinde] *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik* (ss. 213-234). Ed. Ali Ayten, Mustafa Koç & Nuri Tınaz. İstanbul: DEM Yayınları.

Özçınar, M. F. (2009). *Örgütlerde temel bilgi ve değer kayıplarının varoluşçu analizi ve bir uygulama*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Niğde: Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özdoğan, Ö. (2016). *İsimsiz hayatlar-manevi ve psikolojik yaklaşımla arınma ve öze dönüş*. Ankara: Özdenöze Yayınları.

Rogers, C. R. (2012). *Kişinin olmaya dair*. İstanbul: Okuyan Us Yay.

Schneider, K. J. Krug & T. O. (2015). *Varoluşçu-hümanistik terapi*. İstanbul: Okuyan Us yayınları.

Sezer, S. (2012). Yaşamın anlamı konusuna kuramsal ve psikometrik çalışmalar açısından bir bakış. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 45(1), 209-227.

Tülüce, H. A. (2016). Martin Heidegger'de dasein kavramı. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(1), 245-259.

Yalom, İ. (2002). *Grup psikoterapisinin teori ve pratiği*. (çev. A. Tangör). İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Yalom, İ. (2003). *Kısa süreli grup terapileri*. İstanbul: Kabalcı Yay.

Yalom, İ. (2011). *Varoluşçu psikoterapi*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Yalom, İ. (2017). *Din ve psikiyatri*. İstanbul: Pegasus Yayınları.

Yazgan İnanç, B. & Yerlikaya, E. E. (2014). *Kişilik kuramları*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

* Bu makale, birinci yazarın *Manevi Danışmanlık ve Varoluşçu Psikoterapi* (2019) başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Sayı: 6 • Aralık 2022 • 67-100
Issue: 6 • December 2022 • 67-100

Bireysel ve Hastalık Kaynaklı Etkenler Bağlamında Hastanelerdeki Manevi Destek Hizmetinin Psiko- Sosyal Uyuma Etkisi

The Effect of Spiritual Support Service in Hospitals on
Psycho-Social Adjustment in the Context of Individual and
Illness-Related Factors

Mükerrem Saliha Kars

Yüksek Lisans Öğrencisi
Bursa Uludağ Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
E-posta: saliha.kars@gmail.com
Orcid: 0000-0002-0538-1178
Bursa / Türkiye

M. Naci Kula

Doç. Dr.
Bursa Uludağ Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
E-posta: nkula@yahoo.com
Orcid: 0000-0003-1763-9620
Bursa / Türkiye

MA Student
Bursa Uludağ University
Institute of Social Sciences
E-mail: saliha.kars@gmail.com
Orcid: 0000-0002-0538-1178
Bursa / Turkey

Associate Professor
Bursa Uludağ University
Faculty of Education
E-mail: nkula@yahoo.com
Orcid: 0000-0003-1763-9620
Bursa / Turkey

<https://doi.org/10.56432/tmdrd.1208181>

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Makale Türü • Article Type Araştırma • Research
Geliş Tarihi • Received 23 Kasım 2022 • 23 November 2022
Kabul Tarihi • Accepted 06 Aralık 2022 • 06 December 2022

Ö z e t

İnsanların giderek yalnızlaştığı günümüzde zor ve sıkıntılı süreçlerden geçerken, duyulan desteğin profesyonel yollarla sağlanması ihtiyacı hasıl olmuştur. Özellikle hastalık gibi ölüme yüz yüze gelinen bir süreçte kişiler; psikolojik, sosyal ve manevi olarak çeşitli problemler yaşayabilmektedirler. Birey, yaşadığı olumsuz durumun üstesinden gelemediği zaman psiko-sosyal kriz hali yaşamaktadır. Psiko-sosyal kriz, kişideki ruhsal ahengin bozulması durumunu ifade etmektedir. Bireylerin bu beklenmedik olaylar karşısında yeniden denge sağlama mücadelesine psiko-sosyal uyum süreci denilmektedir. Hastalar, yeniden denge haline ulaşmak için verdikleri mücadelede fiziksel tedavileri gerçekleşirken psikolojik, sosyal ve manevi kaynaklardan destek alma ihtiyacı duymaktadırlar. Bütüncül bakımın bir gereği olarak hastaların tedavisi sürecinde ihtiyaç duyduğu psikolojik, sosyal ve manevi desteğin karşılanmasında moral ve motivasyon sağlanmasında görev alan çeşitli hizmet kolları bulunmaktadır. Bu hizmet alanlarından biri de manevi destek uygulamasıdır. Ülkemizde henüz yeni bir uygulama sahası olan manevi destek hizmeti, hastalık sürecinde yaşanan çeşitli problemlerde dini/manevi referanslarla hastalara eşlik etmeyi amaçlamaktadır. Hastaların, hastalık süreci esnasında gösterdikleri psiko-sosyal tepkiler üç ana başlıkta toplanabilmektedir. Bireylerin hastalıklarına uyumunu etkileyen faktörler; hastalığa bağlı olan faktörler, kişisel özellikleri ve çevreyle ilgili faktörler olarak tasnif edilmektedir. Bu araştırma kapsamında hastaların uyum süreçlerine etki eden bireysel ve hastalık kaynaklı etkenler incelenmiştir. Bundan dolayı bulgular bireysel etkenler, hastalıkla ilgili etkenler olarak iki ana başlık altında sunulmuştur. Bu çalışmada bireysel ve hastalık kaynaklı faktörler bağlamında hastaların süreçteki psiko-sosyal uyumları incelenmiş olup hastaların uyum dönemlerinde manevi destek hizmetinin rolü ve etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırma, teorik ve alan araştırması olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde din, maneviyat ve hastanelerdeki manevi destek hizmeti hakkında genel bilgiler verilmiş olup psiko-sosyal uyum kavramı açıklanarak maneviyatla ilişkisi üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde mülakat tekniği kullanılarak Ankara, Adana, Antalya, Bursa, Eskişehir, İstanbul illerindeki hastanelerde görev yapan 24 manevi destek uzmanıyla görüşülerek alan araştırması yapılmıştır. Manevi destek hizmetinin hastaların sürece uyumlarına ne ölçüde etkisi olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Sonuç bölümünde ise elde edilen bulgular özetlenmiştir.

A n a h t a r K e l i m e l e r

Manevi danışmanlık ve rehberlik • Maneviyat • Din
Manevi destek • Psiko-sosyal uyum

A b s t r a c t

In today's world where people are increasingly lonely, the need to support people going through difficult and troublesome processes via professional means has emerged. Especially in situations when death or an illness is faced, people may experience various psychological, social and spiritual problems. When the individual cannot cope with the happening he/she experiences, a psycho-social crisis is experienced. Psycho-social crisis refers to the deterioration of the spiritual harmony of the person. The struggle of individuals to regain their balance in the face of these unexpected events is called the psycho-social adjustment process. Patients need to receive support from psychological, social and spiritual resources in their struggle to reach a state of balance while their physical treatment is being carried out. As a requirement for holistic care, there are various service branches that take part in meeting the psychological, social and spiritual support that patients need during the treatment process, providing morale and motivation. One of these service areas is the application of moral support. Spiritual support service, which is a new field of application in Turkey, aims to accompany patients with religious/spiritual references in various problems experienced during the disease process. The psycho-social reactions of the patients to their illness can be grouped under three main headings. Factors affecting the adaptation of patients to their illness are classified as; factors related to the patient's illness, personal characteristics and environmental factors. Within the scope of this study, individual and illness-related factors affecting the adaptation processes of patients were examined. Therefore, the findings are presented under two main headings as individual factors and illness-related factors. In this study, the psycho-social adaptation processes of the patients to the illness were examined in the context of individual and illness-related factors, and the role and effect of the moral support service in the adaptation processes of the patients were tried to be revealed. The research consists of two parts: theoretical and field research. In the first chapter, general information about religion, spirituality and spiritual support services in hospitals is given, and the concept of psycho-social harmony is explained and its relationship with spirituality is emphasized. In the second part, a field research was conducted with 24 moral support specialists working in hospitals in Ankara, Adana, Antalya, Bursa, Eskişehir, İstanbul, and it was tried to determine to what extent the moral support service has an effect on the adaptation processes of the patients. The findings are summarized in the conclusion section.

K e y w o r d s

Spiritual counselling and care • Spirituality • Religion
Spiritual support • Psycho-social adjustment

Giriş

İnsan kendi yaşamının sonunu görmeye gönülsüzdür. Kişi, kendi ölümü üzerine düşünmek istemez. Ölümün kaçınılmaz gerçekliğini bilincimizde görünür kılan en önemli olaylardan biri ciddi bir kaza veya hastalık geçirmektir. Hasta bu sıkıntılı durum içindeyken ölüm hakikatinin idrakine daha fazla varmaktadır. Başına gelen hastalığın sonucunda dünyadaki süresinin sınırlı olduğunun farkına varan birey; acı, yalnızlık, şaşkınlık, korku, kızgınlık, ümitsizlik gibi çeşitli duygular yaşamaktadır. Sosyal ilişkilerinde sıkıntılarla karşılaşabilmektedir.

Önemli bir hastalıkla yüz yüze gelmek, kişinin kurmuş olduğu ruhsal, sosyal ve manevi dengenin bozulmasına ve kişinin psiko-sosyal, manevi olarak kriz yaşamasına sebep olabilmektedir. Kişinin ruhsal olarak denge ve ahenginin bozulması durumu psiko-sosyal kriz olarak tanımlanmaktadır. Bireyler karşılaştıkları zorlu yaşam olaylarının üstesinden gelemediğinde bu denge bozukluğunu tecrübe etmektedir (Ağilkaya Şahin, 2017: 450). Kişinin beklenmedik durumlar karşısında yeniden dengesini sağlama mücadelesine psiko-sosyal uyum süreci denilmektedir. Psikolojik ve sosyal olarak uyumu bozulan hasta, durumuyla başa çıkmada psikolojik, sosyal ve manevi desteğe ihtiyaç duymaktadır.

Biyo-psiko-sosyal-manevi bir varlık olan insan, bu dört boyutun dengeli ilişkisi sonucunda sağlıklı bir yaşam sürdürebilmektedir. Bu anlayış, günümüzde sağlık hizmetlerinde de dikkate alınmaya başlanmıştır. Hastaların yalnızca fiziksel yönleriyle ilgilenilen medikal yaklaşımın yerine hastalık sürecinden geçen bireyin biyolojik, psikolojik, sosyal, manevi yönlerinin de dikkate alındığı holistik (bütüncül) bir yaklaşımın gerektiği fikri giderek önem kazanmaktadır (Boztilki & Ardıç, 2017: 39-40; Chochinov & Cann, 2005: 103-104; Pieper vd., 2016: 78-79).

Günümüzde hastaneler, bütüncül sağlık hizmeti verebilmek için hastaların fiziksel tedavilerine ek olarak psiko-sosyal yönden manevi ihtiyaçlarını çeşitli hizmetlerle karşılamaya başlamıştır. Bu hizmet alanlarından biri de manevi destek uygulamasıdır. Ülkemizde son dönemlerde başlanan Manevi destek hizmeti, hastanın yaşam problemleriyle başa çıkmasında dini/manevi referanslarla hastaya destek sağlamayı amaç edinen bir hizmet alanıdır.

Bu araştırma kapsamında hastaların hastalıklarına uyum süreçlerini etkileyen faktörlerden bireysel ve hastalık kaynaklı etkenler incelenmiştir. Bu bağlamda bulgular bireysel ve hastalıkla ilgili etkenler olarak iki ana başlık altında sunulmuştur. Psiko-sosyal uyuma etki eden bu et-

menlerde manevi destek hizmetin tesiri ve katkısı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

a. Konu ve Problem

Bu araştırmanın konusu; hastanelerde yatarak tedavi gören hastaların psiko-sosyal uyum süreçlerinde manevi destek hizmetinin katkısı ve hastaların sürece ve yeni ortamlarına uyum sağlayabilmeleri açısından manevi destek gereksinimlerinin belirlenmesidir. Araştırmanın temel problemi; *“Hastanelerdeki manevi destek hizmetinin hastaların psiko-sosyal uyum süreçlerinde bireysel ve hastalıktan kaynaklanan faktörlerin nasıl bir etkiye sahip olduğu, hastaların uyum süreçlerinde nelere ihtiyaç duyduğu ve bu ihtiyaçların karşılanmasında manevi desteğin ne tür katkı sağladığı”* dir. Araştırmanın alt problemleri ise şu şekildedir:

1. Hastaların hastalığa uyum süreçlerinde bireysel faktörlerin etkisi nelerdir?
2. Manevi destek uzmanlarının, hastaların bireysel etkenlerden kaynaklanan uyum problemlerinin aşılmasında etkin bir rolü var mıdır?
3. Demografik değişkenlerin (yaş, eğitim, ekonomik durum) hastaların hastalığa uyum sürecinde manevi destekten faydalanma noktasında etkin bir rolü var mıdır?
4. Hastaların, hastalığa uyum süreçlerinde manevi destekten faydalanma noktasında cinsiyete göre farklılıklar var mıdır?
5. Hastaların, hastalığa uyum süreçlerinde hastalıktan kaynaklanan problemleri nelerdir?
6. Manevi Destek uzmanlarının, hastaların hastalıktan kaynaklanan uyum problemlerinin aşılmasında etkin bir rolü var mıdır?

b. Amaç ve Önem

Tedavi olmak için hastaneye gelen hastalar, hastalığa ve hastane ortamına uyum sağlama sürecinde çeşitli zorluklar yaşayabilmektedirler. Hasta, tıbbi tedavisi sırasında yaşanabilecek uyum problemlerinde moral ve manevi desteğe ihtiyaç duyabilmektedir.

Hastaların tedavi ihtiyaçlarının yanında psikolojik, sosyal ve manevi ihtiyaçlarının olduğunu hatırlamak ve bu ihtiyaçlarını tespit etmeye yönelik araştırma yapmak acı ve korku içerisinde olan kişilerin taleplerine kulak vermemize yardımcı olacaktır. Lorraine M. Wright, hastaların seslerine kulak vermenin yalnızca o sıkıntıları yaşayanlardan öğrenebileceğimiz bir “acı pedagojisini” açığa çıkarabileceğinden bahsetmektedir. Wright, acılarla yoğrulmuş değişim ve dönüşüm hikâyelerini dinlemenin

bizleri bilgilendirirken aynı zamanda dönüştüreceğini de ifade etmektedir (Wright, 2005: vii).

Hastanelerde henüz yeni uygulanmaya başlanmış bir hizmet olan manevi destek hizmetinde hastaların süreç esnasında yaşadıkları çeşitli problemlerde moral motivasyon desteği sağlanması amaçlanmaktadır. Manevi destek uzmanları anlam sorunlarında, bireysel, çevresel ve hastalık kaynaklı konularda hastaların daha iyi hissetmelerine ve yeni durumlarına uyum sağlamalarına yardımcı olmayı amaçlamaktadırlar. Yapılan bu araştırmanın amacı, hastanelerde gerçekleştirilen manevi destek hizmetlerinin hastaların psiko-sosyal uyum süreçlerine etki eden bireysel ve hastalık kaynaklı faktörleri incelemek, hizmetin uyum sürecine bir etkisinin olup olmadığını, eğer böyle bir etki var ise bu etkinin hangi açılardan olduğunu tespit etmektir.

c. Örneklem

Bu çalışmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden tipik durum örnekleme kullanılmıştır. Tipik durum örneklemlerinde çalışılan durum veya durumlar hakkında bilgi sahibi olan kişiler veya kurumlar tercih edilmektedir. Bu örnekleme yönteminde elde edilen veriler genelleme yapmak için kullanılmamaktadır (İslamoğlu & Alınacak, 2016: 201). Burada amaç; çalışılan konu, alan, uygulama veya yenilik konusunda bilgi sahibi olmak ve yeterli bilgiye sahip olmayanları bilgilendirmektir (Şimşek & Yıldırım, 2018: 120-121). Bu doğrultuda çalışmada hastanelerdeki manevi destek hizmetinin hastaların bireysel ve hastalık kaynaklı etkiler bağlamında psiko-sosyal uyumlarındaki etkisinin araştırılması konusunda bizzat uygulamayı gerçekleştiren manevi destek görevlileriyle görüşme yapılmıştır. Araştırmada Adana'dan 2 kişi, Ankara'dan 2 kişi, Antalya'dan 2 kişi, Bursa'dan 8 kişi, Eskişehir'den 1 kişi, İstanbul'dan 9 kişi olmak üzere 24 manevi destek uzmanıyla görüşme gerçekleştirilmiştir. Araştırma mülakatı, pandemi döneminde gerçekleştiğinden dolayı 23 uzmanla online olarak görüşülmüş yalnız 1 uzmanla hastanedeki odasında görüşülebilmiştir.

d. Yöntem

Bu araştırmada nitel araştırma tekniklerinden faydalanılmıştır. Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseninde tasarlanmıştır. Manevi destek hizmetinin, hastaların psiko-sosyal uyumlarına etkisinin belirlenmesi amacıyla mülakat tekniği kullanılmıştır. Çalışmada mülakat yoluyla veri toplama yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği tercih edilmiştir. Bilgi toplamak ve saklamak için görüşmeler kayıt altına alınmıştır. Araştırma konusuna dair literatür taraması

yapılmış elde edilen verilerle görüşmelerden elde edilen bilgiler yorumlanmıştır.

Bu çalışmada hastanelerde görev yapan manevi destek uzmanlarının hastalarla ilgili tecrübelerinden yararlandığı için sorular ışığında serbest cevap verebilecekleri bir görüşmenin gerçekleşmesi daha uygun görülmüş, bundan dolayı yarı yapılandırılmış görüşme tekniği tercih edilmiştir. Bu çalışmada uzmanlara alt sorulardan (probes/sonda) oluşan 27 açık uçlu soru yöneltilmiştir. Kapalı kalan cevaplar olduğunda alt sorular veya yeni sorularla katılımcıların cevaplarını daha net ifade etmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca görüşme yapılan her bir manevi destek uzmanı, gizliliklerinin korunması amacıyla rakamla ifade edilmiştir. “Manevi Destek Uzmanı” ifadesi de “MD” şeklinde kısaltılarak ifade edilmiştir. Örneğin: “MD1”, “MD2”.

e. Kapsam ve Sınırlılıklar

1. Bu araştırma, 24 katılımcıdan elde edilen verilerle sınırlıdır.
2. Çalışma; Ankara, Adana, Antalya, Bursa, Eskişehir, İstanbul şehirlerindeki hastanelerde görev yapan manevi destek uzmanlarıyla sınırlıdır.
3. Bir diğer sınırlılık, hastanelerde verilen bu hizmetin içeriğiyle ilgilidir. Bu bağlamda çalışma, bireysel ve hastalıktan kaynaklı faktörlerin hastaların psiko-sosyal uyum süreçlerindeki etkisi ve manevi desteğin bu sürece olan katkısı üzerinde sınırlandırılmıştır.
4. Manevi desteğin hizmet grubu hasta, hasta yakını, hastane personelinde oluşmaktadır. Araştırma, uygulamanın hastalara yönelik etkilerinin incelenmesiyle sınırlandırılmıştır.

f. Din ve Maneviyat Kavramlarının Tanımı

Din, kelime anlamı olarak “tutulan yol”, “kendini kutsala adama”, “ceza/mükafat” ve “millet” anlamlarına gelmektedir. Yaratıcı’ya bilinçli, iradî bağlılığı ifade etmek için kullanılmaktadır. İngilizce “din” kelimesi “religion” ile karşılanmaktadır (Kızılgeçit, 2017: 11, 2020: 18).

Maneviyat; Türkçe’ye Arapça’dan geçmiş bir sözcüktür. Kelime anlamı olarak “madde ve cisimle alakası bulunmayan”, “ruh ve mana ile ilgili olan hususlar” anlamına gelmektedir. Üstün bir güce inanç ve bağlılık sonucu ortaya çıkan “dayanma gücü”, “ruh kuvveti”, “moral” anlamına da gelmektedir. Maneviyat sözcüğün İngilizce’deki karşılığı olarak “spirituality” kelimesi kullanılmaktadır. Spirituality kelimesinin Türkçe tam karşılığı “ruhsallık”tır (Ayverdi & Topaloğlu, 2011:768; Düzgüner, 2013: 14; Kızılgeçit, 2020: 292)

Din/maneviyat, insanın önemli tecrübe alanlarından birini oluşturmaktadır (Ekşi vd., 2016: 25). İnsanlık tarihine bakıldığında dini/manevi motiflerin tarihi mirasın genel yapısını şekillendirdiği görülmektedir. Bununla birlikte dünya üzerinde yaşamakta olan insanların çoğunun nitelikleri farklılık gösterse de dini/manevi bir bağlılığa sahip oldukları bilinmektedir (Ekşi, Kaya, vd., 2020: 13).

Din ve maneviyat kavramları gerek çok boyutlu yapıları sebebiyle gerekse de yapılan her bir tarifi sınırladığı olması nedeniyle fikir birliği sağlanmış tek bir tanıma sahip değildir (Kılınçer, 2017: 21). Bu iki kavramın birbiriyle eş anlamlı kelimeler mi oldukları yoksa birbirlerinden farklı gerçekleri mi tanımladıkları noktasında da tartışmalar devam etmektedir.

Din ve maneviyat, yakın geçmişe kadar eş anlamlı iki kelime olarak kabul görmüş ve kullanılmıştır. Ancak 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra bu iki kavram arasında bir ayrıma gidilmiştir. Özellikle 1980’lerde “maneviyat” adı altında çeşitli inanç biçimlerinin yaygınlık kazanmasıyla birlikte maneviyat, dinden ayrı bir kavram olarak görülmeye başlanmıştır. Öyle ki bu kavram ayrışmasının sonucunda bireylerde hem dindar hem de maneviyat sahibi, dindar fakat maneviyatsız, manevi bir yönetime sahip fakat dini bir inanca sahip olmayan şeklinde farklı yönelim biçimleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu ayrımla birlikte maneviyat daha çok aşkın olanla bireysel, özel, sınırsız deneyimi tarif ederken din, daha çok katı ritüelleri içeren kurumsal, baskıcı bir yapıyı temsil etmek için kullanılmıştır (Ayten & Düzgüner, 2020: 21; Düzgüner, 2013: 1-15; Ekşi vd., 2016: 15; Nelson vd., 2009: 106; Ok vd., 2019: 14; Zinnbauer vd., 1997: 549; Zinnbauer & Pargament, 2013: 67).

Günümüzde ayrı kavramlar olarak değerlendirilmeye başlanan din ve maneviyat tanımlarının farklılaştığı noktalar incelendiğinde; din tanımını içerisinde ağırlıklı olarak dinin nesnel boyutuna yer verildiği, maneviyat tanımları içerisinde ise dinin öznel boyutu üzerinde durulduğu görülmektedir. Maneviyat kavramına olan ilginin artmasından sonra dinin öznel boyutu içerisinde yer alan unsurlar, daha çok maneviyat özelinde incelenirken dinin nesnel boyutu içerisinde yer alan unsurlar ise din kavramı ile ilişkilendirilmiştir. Bu ayrımla birlikte süreç içerisinde dinin öznel ve nesnel boyutunun birbirlerinden ayrı varlıklarını devam ettirebilecekleri kanaati yaygın hale gelmiştir.

Her ne kadar din ve maneviyat kavramlarının tanımı üzerinde çeşitli tartışma ve fikir ayrılıkları mevcut olsa da her iki kavramın da çok boyutlu olduğu konusunda görüş birliği vardır (Koenig, 2005: 44;

Zinnbauer & Pargament, 2013: 63). Bu araştırmada ortak bir söylem adına müşterek unsurlardan yola çıkılarak din ve maneviyat kavramları birlikte ele alınacaktır (Mueller vd., 2001: 1225).

g. Türkiye'deki Hastanelerde Manevi Destek Hizmetleri

Manevi danışmanlık ve rehberlik, kişilerin sıkıntılı anlarında onlara destek olmayı ve bu süreçte kendilerine eşlik etmeyi amaçlayan bir uygulamadır (Karagül, 2012: 12). Manevi bakım (spiritual care), dini bakım (pastoral care), dini danışmanlık (pastoral counseling) gibi çeşitli isimlerle anılmakta olan manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti, Batı'da 20. yüzyılın başlarından beri resmi olarak yürütülmektedir (Ayten vd., 2016: 187; Karaaslan, 2018: 281).

Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti kurumsal olarak öncelikle hastanelerde ve orduda uygulanmaya başlanmıştır. Hizmetin yaygınlaşmasıyla birlikte hastaneler, huzurevleri, cezaevleri, yurtlar, kadın sığınma evleri, çocuk esirgeme kurumları gibi insanların manevi olarak desteğe ve rehberliğe ihtiyaç duyduğu hemen her yerde hizmete başlanmıştır (Karaaslan, 2018: 282-283; Topuz, 2016: 239). Hizmet, kurumsal anlamda ilk olarak orduda uygulanmıştır (Karaaslan, 2018: 284). Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetinin ikinci uygulama sahası ise hastaneler olmuştur. Sağlık kurumlarında hizmetin uygulanmasında öncülük eden isim ise Anton Boisen'dir (Şirin, 2016: 187).

Batı'da 1900'lü yılların başında hastanelerde yürütülmeye başlanan manevi destek hizmeti (pastoral care/counseling), ülkemizde ancak 1900'lü yılların sonunda gündeme gelmiş (Ağıkaya Şahin, 2017: 489; Altaş, 1999: 599; Ayten, 2018: 126; Uğurlu, 2016: 260; Karaaslan, 2018: 299; Koç, 2018: 323; Sağlam & Yüksel, 2016: 223; Yücel, 2018: 384), 19.01.1995 yılında Diyanet İşleri Başkanlığının il müftülüklerine verdiği talimatla uygulanmaya başlanmıştır (Altaş, 1999: 599; Kılınçer, 2017: 39). Uygulamanın başlamasının hemen ardından eleştiri ve itirazlar (Altaş, 1999: 613-641, 1999: 603) da ortaya çıkmıştır. Bu itirazlar sonucunda hizmetin sonlandırılması kararına varılmıştır (Altaş, 1999: 600-605; Kesgin, 2020: 261).

2015 yılına gelindiğinde hastanelerde manevi destek hizmeti yeniden gündeme gelmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı ve Sağlık Bakanlığı arasında gerçekleştirilen protokol doğrultusunda 6 ildeki (İstanbul, Ankara, Kayseri, Erzurum, Samsun ve Ordu) 12 hastanede, toplam 13 personelin görevlendirilmesiyle pilot uygulama başlatılmıştır. 2016'ya gelindiğinde 14 ilde 76 görevli olmak üzere hizmet alanı genişletilmeye devam edilmiştir (Ayten, 2018: 127; Ayten & Özkan, 2020: 9-10; Kesgin, 2020:

261; Özkan, 2017: 63-64-65-66). Diyanet İşleri Başkanlığı Göç ve Manevi Destek Biriminden elde edilen 2022 yılı verileri incelendiğinde ise 74 ilde toplam 205 manevi destek uzmanının hastanelerde görev yaptığı görülmektedir.

Manevi danışmanlık hizmetinin isimlendirilmesi konusunda başta dini danışmanlık, moral destek, manevi danışmanlık ve rehberlik, manevi bakım, manevi destek gibi isimler kullanılsa da son kararda bu hizmetin hastanelerdeki ayağı “manevi destek” olarak belirlenmiştir. Hastanelere gidildiğinde de personellerin odalarının kapılarında “Manevi Destek Birimi” ibaresinin yer aldığı görülmektedir.

h. Psiko-Sosyal Uyum ve Maneviyat

Psiko-sosyal ifadesi genellikle ruh sağlığı kavramıyla aynı anlamda kullanılmaktadır. Bununla birlikte ne ruh sağlığı tabiri ne de psiko-sosyal uyum kavramının genel geçer bir tanımı yoktur. Bu iki kavramın tanımı üzerinde çeşitli tartışmalar yapılmaktadır. Sağlıklı veya hasta olma, normal ya da anormal olma ayrımları içerisinde kişilerin ruhsal durumları değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Sağlıklı olma ya da hasta olma arasında bilimsel ifadeyle normal ile normal dışı davranışların ayrımı yapılırken kullanılacak çeşitli ölçütler bulunmamaktadır. Bununla beraber psiko-sosyal uyum veya ruh sağlığı kavramıyla neyin kastedildiği konusunda genel bir kanaate varılmak istenirse normalliğin temel ölçütü olarak kişinin kendisini iyi hissediyor olması ifade edilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO), ruh sağlığının normalliğini kişinin kendisiyle ve çevresiyle bir ahenk (uyum) içerisinde oluşuna göre değerlendirmektedir. Bir başka tanım da sağlıklı bir ruh sağlığına sahip olan kişinin kendisini iyi hissetmesi yanında potansiyellerini ve isteklerini gerçekleştiriyor olması gerektiği ifade edilmektedir (Yapıcı, 2007: 40-41).

Verilen tanımlar doğrultusunda psiko-sosyal uyum, kişinin ruhsal olarak denge halinde olması şeklinde değerlendirilirse psiko-sosyal kriz de bu ruhsal ahengin bozulması durumu olarak ifade edilebilmektedir. Kişi, içinde bulunduğu yaşam durumunun üstesinden gelemediğinde bu denge bozukluğunu tecrübe etmektedir (Ağilkaya Şahin, 2017: 450). Bireyin beklenmedik olaylar karşısında yeniden dengesini sağlama mücadelesine psiko-sosyal uyum süreci denilmektedir.

Hastalık gibi zorlu süreçler, alışlagelen hayat düzeninde çeşitli değişiklikler meydana getirmektedir. Sosyal çevreden uzaklaşmasına sebep olan hastane ortamı, hastalığın verdiği acı ve kaygı durumu, psiko-sosyal uyum problemlerini de beraberinde getirmektedir (Ayten & Özkan, 2020: 13; Seçer vd., 2021: 249). Bundan dolayı kişi; kendisi, çevresi

ve Yaratıcı ile ilişkisinde olumsuzluklar yaşayabilmektedirler. İlişkiler sorgulanmakta, kurulan ilişki ağlarını yeniden düzenleme ihtiyacı duyulabilmektedir. Bu anlamda kişi hem psiko-sosyal hem de manevi anlamda bir bunalıma sürüklenebilmektedir. Hayatın olağan akışını bozan olumsuz olaylara karşı din/maneviyat, çoğu insan için teselli kaynağı olabilmektedir. Din/maneviyat, yaşananların üstesinden gelmesinde kişiye güç ve destek vermektedir (Aytan, 2012: 15; Aytan & Düzgüner, 2020: 42; Ekşi vd., 2016: 23). Maneviyat ve dinin psikolojik açıdan en önemli faydası, sunduğu değerlerle ve hayata yönelik getirmiş olduğu açıklamalar yoluyla bireyin anlam dünyasını inşa etmesine yardımcı olmaktır. Bununla birlikte din/maneviyat, kişiler arası ilişkilerin sağlıklı bir şekilde gelişmesine katkı sağlayarak sosyal açıdan da kişiye yol göstermektedir (Aytan vd., 2016: 321-322; Ekşi vd., 2016: 20). Araştırmalar, dinin/maneviyatın sosyal destek sağlaması ve sosyal uyumu kolaylaştırmasından dolayı yalnızlık duygusunu ve sosyal izolasyonu azalttığını ortaya koymaktadır (Ekşi, Kırca, vd., 2020: 331).

Hastalığa yönelik psiko-sosyal tepkiler bireylere göre farklılık gösterse de bu tepkiler üç ana başlıkta toplanabilmektedir. Hastaların, hastalıklarına uyumunu etkileyen faktörler; hastanın, hastalığına bağlı olan faktörler; kişisel özellikleri ve çevreyle ilgili faktörler olarak tasnif edilmektedir (Çam vd., 2009: 74; Kocaman, 2010: 102; S. Özkan, 1993: 6). Bu çalışmada uyumu etkileyen faktörlerden bireysel etkenler ve hastalıkla ilgili etkenler incelenmiş, psiko-sosyal uyuma etki eden bu etmenlerde manevi destek hizmetinin katkısı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

i. Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde araştırma verilerinden elde edilen bulgular aktarılmaktadır. Manevi destek görevlileriyle yapılan görüşmelerde ortaya çıkan bilgiler yer yer tablolar halinde verilmiş daha sonra bu verilerin ilgili literatür ışığında yorumları yapılmıştır. Araştırmada hastaların psiko-sosyal uyum süreçlerini etkileyen bireysel etkenler ve hastalıktan kaynaklı etkenlerde manevi destek hizmetinin etki ve katkıları sırasıyla sunulmuştur.

i.a. Bireysel Etkenler

Bu bölümde hastaların psiko-sosyal uyum süreçlerinde etkili olan bireysel faktörler incelenmiştir. Bu bağlamda manevi destek uzmanlarına hastaların yaşlarının, cinsiyetlerinin, eğitim düzeylerinin ve ekonomik durumlarının etkili birer faktör olup olmadığına yönelik sorular yöneltilmiştir. Verilen cevaplara göre elde edilen veriler dört başlık altında aktarılmıştır.

i.a.a. Yaş ve Manevi Destek

Araştırma kapsamında manevi destek uzmanlarına hastaların psiko-sosyal uyum süreçlerinde manevi destek hizmetinden faydalanma noktasında yaşın önemli bir değişken olup olmadığı sorulmuştur.

Tablo-1:

Manevi destek hizmetinden fayda sağlayanların yaş dağılımı		
Değişken	n	%
18-35 Yaş	3	13
35-65 Yaş	8	34
65+Yaş	7	29
Yaş Belirtmeyenler	6	24
Toplam	24	100

Tablo 1'e göre, yapılan mülakatlar sonucunda 24 uzmandan %34'ü (8 kişi), orta yaş grubunun (35-65 yaş) daha çok desteğe ihtiyaç duyduklarını ve manevi destek hizmetinden daha çok faydalandıklarını, uzmanlardan %29'u (7 kişi), yaşlı hastaların (65+ yaş) hizmetten daha fazla istifade ettiklerini belirtmişlerdir. Uzmanların %13'ü (3 kişi), genç hastaların (18-35 yaş) manevi destek hizmetini daha fazla kullandıklarını ifade etmişlerdir. Manevi destek uzmanlarının %24'ü (6 kişi) ise hizmetten alınan fayda noktasında yaşın önemli bir değişken olmadığı kanaatine sahiptirler.

MD2 (Manevi Destek Uzmanı2), orta yaş grubunun uyum sürecinde manevi destekten daha çok fayda sağladığını şu sözlerle ifade etmektedir: *“Genel gözlemlerime göre otuz yaş civarının bundan istifade etme durumu daha iyi. Çünkü yaşlılarda biraz daha fikri sabit oluşları, ağır hastalarda özellikle, iletişime kapalılık konusunda daha çok bence yaşlılar daha öndeler. ...özellikle otuz-elli yaş civarında daha iyi olduğunu düşünüyorum.”*

Ölüme dair gençler, sağlıklı bedenlerini kaybetme ve geleceği dair planlarını gerçekleştirememeye noktasında kaygı yaşarken orta ve ileri yaşlardaki kişiler ise sorumluluklarını yerine getirememeye, yakınlarını geride bırakma gibi sebeplerden dolayı kaygı ve sıkıntı yaşamaktadırlar. Bununla birlikte araştırmaların çoğu yaşlılarda yaşanan ölüm kaygısının ergen ve genç erişkinlere oranla daha düşük olduğunu ortaya koymaktadır (Kalaoğlu Öztürk, 2010: 18-19). Yaşı ilerleyen bireyin ölüme sebep olan etkenler üzerinde düşünmesiyle gerçeklik ile bilişsel tasarımı arasında daha fazla uygunluk ortaya çıkmaktadır (Çileli, 2006: 391). Yaşın ilerlemesiyle ölüm kaygısının azalmasında yaşla beraber gelen olgunlaşmanın etkili olduğu ifade edilmektedir (Kalaoğlu Öztürk, 2010: 18-19).

MD15, yaşlıların hastalık sürecinde Allah'a olan bağlarının arttığını ve uyum sürecinde bu bağdan güç aldıkları, orta yaş grubunun geçim derdi, ailesini geride bırakma düşüncesi gibi sıkıntılar ve üzerindeki sorumluluklardan dolayı sürece uyumlarında daha fazla zorlandıklarını, bu sebepten de manevi destek hizmetinin bu yaş grubundaki hastaların uyum sürecinde daha faydalı olacağını ifade etmektedir. Gençlerle ise iletişim kurmada zorlanıldığı için bu hizmetin onlara istenen faydayı sağlanamadığı kanaatinde olan MD15 bu düşüncelerini şu sözlerle aktarmaktadır: *“Son dönem hastalarının Allah’la olan ilişkileri biraz daha gelişiyor. Orta yaş grubunun böyle bir hizmetten haberleri yok. Aslında en çok onların ihtiyacı var. Z kuşağına danışmanlık ve rehberlik hizmetinin orta yaş kadar fayda sağlayacağını zannetmiyorum. Çünkü bu kuşağa oturup bir şey anlatmak, izah etmek, yaptırmak mümkün değil çünkü kendileri her bilgiye internetten ulaşabileceğini zannediyorlar. ...Orta yaştaki insanların ise geçim derdidir, ailevi sıkıntılarıdır, işteki sıkıntılardır bu tarz mevzuları oluyor.”*

Edwin D. Starbuck araştırmasında, yaşlandıkça bireylerin daha çok maneviyata yöneldiklerini ve küçük yaş gruplarına göre daha dindar olduklarını ifade etmektedir (Starbuck, 1899: 320). Bir başka çalışmada orta yaş grubundaki kişilerin zor ve sıkıntılı süreçleriyle başa çıkma noktasında dine ilgilerinin arttığını belirtmektedir. Yaş arttıkça kişilerin daha “dindar” ve daha “erdemli” olmalarında, kişinin olgunlaşmasının ve kendini gerçekleştirme yönelmesinin etkili olduğu düşünülmektedir (Uysal, 2006: 221-241).

MD20, ileri yaş grubu hastaların yaşları dolayısıyla durumlarını kabullenmeye daha açık olduklarını, bu durumun da hastalığa uyum sürecini kolaylaştırdığını şöyle ifade etmektedir: *“İleri yaş grubu çok anlatıyor ama sanki ileri yaş grubunda kaybedecek çok bir şey kalmadığından dolayı mı bilemiyorum bundan kendini o duruma alıstırmış hissediyorum. Benim mesela yetmiş yaş görüştüğüm hastalar oluyor onlarla konuşmamızda ‘Ya hocam bu yaşa kadar yaşamışız zaten. Bu yaştan sonra verecek bir canımız var onu da teslim ederiz.’ diye ifade edenler oluyordu. Orta yaşta mesela durumunu kabullenenle hiç karşılaşmadım diyebilirim yani.”*

MD22, her yaş grubunun kendi dönemine göre hastalığa uyum sürecini etkileyen ihtiyaçları olabildiğini ve manevi desteğin bu ihtiyaçlarını karşılayabildiği ve gerekli yakınlığı kurabildiği her yaş grubunun uyum sürecinde aynı düzeyde fayda sağladığını şu sözleriyle ifade etmektedir: *“Burada bir yaş ayırma girmiyorum ben ama genellikle palyatifte zaten elli, atmış yaş üzeri hastalar olduğundan dolayı çok ihtiyaç duyuluyor. Orada yaşlılar olması münnasebetiyle yaşlılara hizmet veriliyor gibi. Ancak diğer bölümlerde ben hiç hiçbir yaş ayırma yapmadan beni 15 yaşındaki kardeşim de dinledi, 30 yaşındaki*

kardeşimle de mubatah oldum. Yeter ki siz o kardeşinizin ihtiyacını tespit edin ve bam teline dokunun. Olayın önemli noktası bu. Bam teline dokunduğunuz zaman 55 yaşında da 30 yaşında da olsa sizi mubatah alıyor. Sizinle muhabbet etmeye devam etmek istiyor. Önemli olan onun damarına dokunabilmek. Onu yakaladığınız zaman hiç yaş grubu fark etmiyor bence.”

MD24, yaşlıların, yaşlarının getirmiş olduğu çeşitli kısıtlamalardan dolayı sosyalliklerinin azaldığını, bu sebeple hastanedeki uyum süreçlerinde konuşmaya ve maneviyata yönelmeye daha çok ihtiyaç duyduklarını, gençlerle ise daha nitelikli görüşmeler gerçekleştiğini aktarmaktadır: *“Yaşlılar daha çok bu hizmetten istifade etmek istiyorlar. Daha çok ihtiyaç duyuyorlar çünkü sosyal bir aktiviteleri yok. ...Ama verim açısından gençlerle yapılan görüşmelerde işte kitap mesela ‘bibliyoterapi’ bilirsiniz. Kitap okuduğumuzda veya bir kitap tavsiyemiz olduğunda onların algı kapıları daha açık olduğu için gençlerden daha verim alıyoruz. İhtiyaç olarak evet yaşlıların daha çok ihtiyacı var.”*

Manevi destek, kişinin hastalık sürecinde yaşadıklarını anlamlandırmada, varoluşsal sorgulamalarında kişiye destek olmaktadır. Mülakatlar sonucu elde edilen verilere göre uzmanların çoğu sunmuş oldukları manevi destek hizmetinin orta yaş grubundaki hastaların durumlarına uyum sağlama süreçlerinde daha faydalı olduğu kanaatinde. Uzmanların çoğuna göre yaşlılar, daha kabullenici yaklaştıkları için durumlarına uyum sağlama süreçlerini dışarıdan bir destek almaksızın da sağlayabilmektedirler. Uzmanların bir kısmı ise gençlerle iletişim kurmakta zorlanmaları sebebiyle manevi destek hizmetinin, gençlerin hastalıklarına uyum süreçlerine etkisinin az olduğunu ifade etmektedirler.

i.a.b. Cinsiyet ve Manevi Destek

Araştırma kapsamında 24 manevi destek uzmanına hastaların psiko-sosyal uyum süreçlerinde manevi destek hizmetinden faydalanma noktasında cinsiyetin önemli bir değişken olup olmadığı sorulmuştur.

Tablo-2:

Manevi destek hizmetinden fayda sağlayanların cinsiyet göre dağılımı

Değişken	n	%
Kadın	14	58
Erkek	1	4
Cinsiyet Belirtmeyenler	9	38
Toplam	24	100

Tablo 2’ye göre, yapılan mülakatlar sonucunda uzmanlardan %58’i (14 kişi), kadınların uyum süreçlerinde manevi destek hizmetinden daha çok faydalandıklarını; uzmanlardan %4’ü (1 kişi), erkeklerin bu

süreçte hizmetten daha fazla istifade ettiklerini ifade etmiştir. Manevi destek uzmanlarından %38'i (9 kişi) ise hizmetten alınan fayda noktasında cinsiyetin önemli bir değişken olmadığı kanaatine sahiptirler.

MD1, kadınların başlarına bir durum geldiğinde geçmişle daha çok hesaplaşma içerisine girdiklerini, bu durumun da uyum süreçlerinde dışarıdan bir desteğe daha fazla ihtiyaç duymalarına sebep olduğunu, erkeklerin ise bu süreçte daha çok içlerine kapandıklarını şu sözlerle ifade ediyor: "...dini konularda özellikle geçmişe yönelik hak hukuk meselelerinde içlerini rahatlatmak istiyorlar. ...hanımlar özellikle susmuşlar, susturulmuşlar ve bunları da içlerine atmışlar ve diyor ki "gerçekten Allah benim hakkımı onlardan alacak değil mi? Kendisi sesini çıkaramadığı için. ...Özellikle hanımlarda bu çok oluyor. Geçmişe yönelik içlerinde kalanlar, ezilmişlikler, üzülmişlikler, bastırılmışlıklar. Bunun üzerinde çok fazla konuşuyoruz. Beyler daha içine kapanık oluyorlar. Konuşsalar bile hani genel konuşuyorlar. Genel sıkıntularından bahsediyorlar. İşte Hastalığın verdiği sıkıntı...' diyor mesela."

MD6, kadınların daha kırılgan ve hassas yapıda olduklarını bu durumun da uyum süreçlerini zorlaştırdığını, erkeklerin ise gerek yapıları gerek de sosyal normların dayattığı kalıplardan ötürü daha dik durmaya kendilerini zorladıklarını şu şekilde ifade etmektedir: "Bayanlar, biraz daha kırılgan ...Biraz daha duygusal yapısından kaynaklı muhtemelen. ...erkeklerde bu durum biraz daha sert geçiyor. Susuyorlar, 'Ben dik duracağım.', 'Bunu bir şekilde atlatacağım.' gibi geçiyor. Dolayısıyla size baş vurma ve talep etme oranı da bayanlarda daha gözle görülecek derece fazla baktığımız zaman. ...ben kadınların manevi danışmanlık noktasında daha fazla ihtiyaçlarını olduğu kanaatindeyim." Sosyal normlar ve kültürel kalıplardan dolayı erkek hastalar da en az kadınlar kadar hastalıklarına uyum süreçlerine zorlansalar dahi bu durumu belli etmemeye çalışmakta ve dışarıdan bir desteğe kendilerini açmamaktadırlar. Bu durum, hastalığa uyum sürecinde manevi destek hizmetinden kadınların erkeklere oranla daha fazla faydalanmasında önemli bir faktördür.

Günümüzde yapılan pek çok araştırma, erkelerin de kadınlar kadar duygusal bir yapıya sahip olduklarını fakat daha içe kapanık olduklarını, duygularını gizlediklerini, kadınlar kadar duygularını rahat ve kolay şekilde ifade edemediklerini ortaya koymaktadır (Ağılkaya Şahin, 2017: 351).

MD19, kadınların erkeklere nazaran kendilerini daha açık bir şekilde ifade ettiklerini, daha girişken olduklarını bu sebeple de uyum sürecinde daha hızlı sonuç alındığını, erkeklerde ise kendilerini açmanın biraz zaman aldığını, sorulan sorulara kısa ve kapalı cevaplar verdiklerini

bu durumun da süreci yavaşlattığını vurgulamaktadır: “Görüşme esnasında kendini açma noktasında evet kadınlar biraz daha girişken ... (Erkek hastalar) Konuşmayı kabul ediyorlar ama sadece onları açmak ekstra bir çaba, gayret gerektiriyor. Yoksa ihtiyaç, istek konusunda görüşmeye olumlu yaklaşıyorlar ama konuşurken sorularınıza tek kelimelik cevaplar veriyorlar. ‘Hayır’, ‘Var’, ‘Yok’, ‘Tamam’ gibi... Sizdeki samimiyeti biraz daha görmek istiyor kendisini açmak için.”

MD21, diğer uzmanların çoğunluğunun aksine erkek hastalardan daha çabuk olumlu sonuç aldığını, uyum sürecinde cinsiyet faktöründen çok yaklaşım tarzının önemli olduğunu şu sözleriyle ifade etmektedir: “Benim çok etkileşimde bulunduğum, çok faydalı olduğumu düşündüğüm, çok karşılık aldığım erkek hastalarım daha çok. Yani hiç fark etmiyor. Hastanın kendi duygu durumuna göre yaşı bile fark etmiyor. ...Hiç ummadığımız bir şekilde bayan ya da erkek hiçbir farkı yok, hepsi bize dönüşümlü oluyor, o hastanın duygu durumuna göre değişiyor, bakış açısına göre değişiyor. Ama ben hiç öyle bir ayırım görmedim. Hatta hatta soracak olursanız erkek hastalardan daha çok dönüş aldım ben. ...hiç fark etmiyor bence.”

Araştırma sonuçları ve mülakatlardan elde edilen verilere göre kadınların hastalık sürecine uyum sağlama noktasında dışarıdan bir desteğe daha çok ihtiyaç duydukları söylenebilmektedir. Bununla birlikte erkekler toplumsal rollerin vermiş olduğu katı kurallar dolayısıyla desteğe ihtiyaç duysalar dahi talep etme, kendilerini başkasına açma noktasında zorlanabilmektedirler. Bundan dolayı uyum sürecinde manevi desteğe kadın hasta da erkek hasta da eşit düzeyde ihtiyaç duysa da kadınlar, içlerini daha fazla açma, hizmetten faydalanma noktasında erkeklerin önüne geçmektedir.

i.a.c. Eğitim Düzeyi ve Manevi Destek

Araştırma kapsamında manevi destek uzmanlarına hastaların psiko-sosyal uyum süreçlerinde manevi destek hizmetinden faydalanma noktasında eğitim düzeyinin önemli bir değişken olup olmadığı sorulmuştur.

Tablo-3:
Manevi destek hizmetinden fayda sağlayanların eğitim düzeyine göre dağılımı

Değişken	n	%
Eğitim Düzeyi Yüksek	9	38
Eğitim Düzeyi Düşük	6	24
Eğitim Düzeyi Önemli Değil	9	38
Toplam	24	100

Tablo 3'e göre, yapılan görüşmeler neticesinde 24 uzmandan %38'i (9 kişi), eğitim düzeyi yüksek kişilerin uyum sürecinde hizmetten daha çok faydalandıklarını; %24'ü (6 kişi), eğitim düzeyi düşük kişilerin manevi destek hizmetinden uyum süreçlerinde daha fazla istifade ettiklerini ifade etmişlerdir. Manevi destek uzmanlarından %38'i (9 kişi) ise uyum sürecinde hizmetten alınan fayda noktasında eğitim düzeyinin etkili bir değişken olmadığı kanaatine sahiptirler.

MD1, eğitim düzeyi yüksek olan hastalarla daha derin daha soyut mevzular konuşabildiklerini ifade etmektedir. Bu anlamda manevi desteğin uyuma faydası noktasında eğitim seviyesi yüksek hastalarla görüşmelerin daha verimli geçtiğini şu sözleriyle aktarmaktadır: *“Şöyle bir şey aslında eğitim seviyesi daha yüksek olan hasta ve hasta yakınlarıyla daha verimli bir manevi destek oluyor. Daha üst düzey konuşmalar oluyor. ...hastaların hayatın anlamına dair soruları, içinde buldukları durumu anlamlandırmaları gibi konuları daha farklı çerçevelendiriyoruz.”*

MD2, hastalığa psiko-sosyal uyum sürecinde eğitim düzeyi yüksek olan hastalarla daha hızlı ilerleme kaydettiklerini şu sözleriyle ifade etmektedir: *“Eğitim seviyesi yüksek kişilerle anlam konusunda, logoterapi ve bibliyoterapide daha çok ilerleyebildiğimizi gördüm. Onlarla (eğitim seviyesi yüksek kişilerle), eğitim seviyesi düşük kişilere göre çok daha fazla yol kat edebiliyorsunuz.”* Nitekim yapılan bir araştırmada eğitim düzeyi yüksek olan hastaların psiko-sosyal uyumunun daha iyi olduğu ortaya konulmaktadır (Çam vd., 2009).

MD6, eğitim düzeyi yüksek hastaların manevi desteğin amacını daha iyi kavradıklarını ve hizmetten daha fazla faydalandıklarını şu sözleriyle ifade etmektedir: *“Üniversite mezunu kişilerle konuşmalarda sorduğunuz sorularda geri dönütler daha güzel oluyor. Bir şey sorduğunuz zaman daha hızlı anlıyor daha hızlı cevap veriyor, geri dönüt veriyor ve ne iş yaptığımızı çok daha iyi anlıyorlar. Orada bir irşat, tebliğ görevinde bulunmadığımızı sadece maneviyatla oradaki insanların zorlu süreçlerinde yanlarında olmak istediğimizi hemen anlıyorlar. Böyle bir ayrımdan bahsedilebilir.”* MD6'nın ifadelerinden yola çıkılarak hizmetin amacının açık bir şekilde anlaşıldığı ve buna göre soruların ve geri dönütlerin verildiği bir görüşmenin daha nitelikli geçtiği ifade edilebilmektedir.

Ross ve Wu'nun gerçekleştirmiş oldukları bir araştırmada eğitim düzeyleri yüksek olan kişilerin yaşamlarına ve sağlıklarına yönelik yüksek düzeyde bir kontrol duygusuna ve daha fazla sosyal desteğe sahip oldukları ortaya konulmaktadır (Ross & Wu, 1995).

MD9, eğitim düzeyinin hizmetten alınan faydada etkili bir faktör

olmadığını bununla birlikte eğitim düzeyi yüksek olan hastalarda hizmete yönelik ön yargının fazla olduğunu şu sözleriyle ifade etmektedir: *“Eğitim düzeyi bence çok fark etmiyor çünkü karşılaştığım hastalar içerisinde hiç eğitim almamış, okuma yazması olmayan bir amcaya çok faydalı olabildiğim, diğer yandan akademisyen birine hiç faydalı olamadığımı hissettim. Çünkü ön yargıları vardı birinin, diğerinin ön yargısı yoktu.”* Eğitim düzeyi yüksek olan bireyler daha sorgulayıcı yaklaşıtları için yeni karşılaştıkları bir hizmet olarak manevi danışmanlığa da mesafeli yaklaşabilmektedirler. Dolayısıyla bu durum hizmetten alınacak faydaya etki etmektedir. İstenen hedefe ulaşılması daha uzun bir süreci gerektirecektir.

Çam ve diğerlerinin, hastalarının rahatsızlığına psiko-sosyal uyumları üzerine yapmış oldukları araştırmada, hastalarının uyumlarının genel anlamda olumsuz etkilendiği belirtilmektedir. Çalışmaya göre psiko-sosyal uyumun en olumsuz etkilenmeleri ise “mesleki-iş çevresi alanı, sosyal çevre ve psikolojik” alanlarda olduğu belirlenmiştir. Eğitim düzeyi düşük hastalığa uyumun azaldığı saptanmıştır (Çam vd., 2009).

MD19, eğitim düzeyi yüksek hastaların, hizmete daha tepkisel davrandığını ve daha sorgulayıcı yaklaşıtlarını ifade etmektedir: *“Benim burada hizmet verdiğim hastaların genel seviyesi ilkököl ve ortaoköl seviyesinde. Zaman zaman üniversite mezunu hastalar oluyor ama onların tepkiseliliği daha fazla oluyor. Ama bu ilkököl mezunu, Anadolu’dan gelmiş eğitim seviyesi çok yüksek olmayan kırsal kesim, taşra mensubu vatandaşlarda hoca profiline bir saygı var, kurumsal olarak da bir saygısı, hürmeti var. ...bizden gelecek tavsiyeleri hemen kabul edebiliyorlar. ...Ben daha çok eğitim düzeyleri yüksek kişilerde kavram tartışmasına girdiğimizi, sorguladıklarını ve bununla biraz zaman kaybettiğimizi de düşünüyorum.”*

MD24, eğitim düzeyi yüksek olan hastaları “zor danışanlar” olarak nitelemektedir. Eğitim düzeyi düşük olan hastaların, sorgulamadan hizmete kendilerini açtıkları için daha kısa sürede fayda sağlayabildiklerini fakat eğitim düzeyi yüksek hastalarda hizmete yönelik sorgulamaların fazla olmasından dolayı kendilerini açmalarının biraz daha zaman aldığını ifade etmektedir: *“Eğitim düzeyi düşük olan amcalar, teyzeler sorgulamıyor mesela. Ama diğer eğitilmiş kesim onlarla da çok görüşme yaptım. Geçen hafta ... partisi il kadın kolları başkanlığı yapan bir bayanla görüşme yaptım. Memuriyet de yapmış. Anlatıyor anlatıyor. İşte o ve onun gibiler. İşte ‘ben diyetisyenim’, ‘ben baş hemşireyim’, ‘ben emniyet amiriyim’ diyen insanlarla da görüşme yaptım. Onlar bizim için zor danışanlar. Orada sizin hata yapma şansınız yok. Orada kelimeler dikkatle ağzınızdan çıkmalı. Yani her kelimeniz puzzle parçaları gibi yerine oturmazsa havada kalır ve siz mahcup olursunuz.”*

Mülakat sonuçlarından elde edilen verilere göre eğitim düzeyi düşük hastalar, sorgulamadan kabullenme yaklaşımında olduklarından dolayı hizmete yönelik bir direnç sergilememektedirler. Bunun sonucunda da hizmetten alacakları faydayı kısa sürede elde edebilmektedirler. Eğitim düzeyi yüksek olan hastalarda sorgulama ve tepkisel yaklaşım daha fazla olabilmektedir. Bu durum, hizmetten istenilen faydanın alınmasında uzmanların daha fazla emek harcamalarını ve daha çok görüşme yapmalarını gerektirmektedir. “Zor danışanlar” olarak ifade edilen bu hastalarla gerekli yaklaşım sağlanabildiğinde ise eğitim düzeyi düşük olan hastalardan daha nitelikli görüşmeler sağlandığı ifade edilmektedir.

i.a.d. Ekonomik Durum ve Manevi Destek

Araştırma kapsamında 24 manevi destek uzmanına hastaların psiko-sosyal uyum süreçlerinde manevi destek hizmetinden faydalanma noktasında ekonomik durumun önemli bir değişken olup olmadığı sorulmuştur.

Tablo-4:
Manevi destek hizmetinden fayda sağlayanların
ekonomik duruma göre dağılımı

Değişken	n	%
Ekonomik durumun etkili olduğunu düşünenler	13	54
Ekonomik durumun etkili olmadığını düşünenler	5	21
Bu konuda görüş belirtmeyenler	6	25
Toplam	24	100

Tablo 4’e göre, yapılan görüşmeler neticesinde manevi destek görevlilerinde %54’ü (13 kişi), ekonomik durumun hizmetten alınan faydada önemli bir etken olduğunu ifade ederken uzmanlardan %21’i (5 kişi), etkili bir faktör olmadığını belirtmiştir. Uzmanlardan %25’i (6 kişi) ise bu konuda net bir fikir beyan edememişlerdir.

MD6, ekonomik açıdan sıkıntı yaşayan hastaların öncelikli olarak bu sorunlarına çare aradıklarını şu sözleriyle ifade etmektedir: “...*girdiğiniz zaman ‘Maddi destek için mi geldiniz?’ diyorlar. Manevi destek diyorsunuz ‘Maddi destek yok mu?’ diyorlar. Oluyor tabi. Böyle olduğunda ne yapıyoruz hastanenin sosyal hizmetine yönlendiriyoruz.*”

Çam ve Nehir’in kalp krizi geçirmiş hastaların psiko-sosyal uyumları üzerine yapmış oldukları araştırma sonucuna göre, daha fazla risk taşıdığı ifade edilerek özel bakım tedbirleri alınmasının gerekliliğinin vurgulandığı gruplar içerisinde sosyo-ekonomik düzeyi düşük olan hasta grubu da yer almaktadır (Çam & Nehir, 2011).

MD10, hastaların uyum süreçlerinde ekonomik durumun etkili bir faktör olduğu şu sözleriyle aktarmaktadır: “Maddi durum çok önemli. Maa-
leşef hastaların yaşadığı maddi yetersizlikler görüşmelere yansyabiliyor. ...koordineli bir şekilde onları sosyal hizmetlere veya yardım talebinde bulunulabilecek kişilere yönlendiriyoruz. ...O durum halledilmediğinde orada saplanıp kalıyorlar. ...Durumu iyi değilse, evdekilerin durumu kötüyse, çocuğa bakacak kimsesi yoksa onlar da ister istemez hastanın durumunu çok etkileyebiliyor tabii ki.”

Akın ve Durna'nın kalp yetersizliği hastalarının psiko-sosyal uyumları üzerine yapmış olduğu bir araştırmada gelir düzeyinin düşmesinin psiko-sosyal uyumu azalttığı saptanmıştır (Akın & Durna, 2006: 6).

MD14, temel ihtiyaçlarını karşılama noktasında sıkıntı yaşayan hastalarla ne konuda konuşulursa konuşulsun, konunun dönüp dolaşıp bu ihtiyaçlara geldiğini şu sözleriyle ifade etmektedir: “En çok gözlemlediğim şeylerden birisi de bu. Birçok hastanın yanına gidip de konuşurken dertleri, sıkıntıları olup olmadığını sorduğum zaman konu belli bir zaman sonra yoksulluğa geliyor Bizim maaşımız yok, bir gelirimiz yok. Kaldık böyle burada.’ Öyle olunca da başka hiçbir şey konuşamıyorsunuz zaten. ...manevi desteğin senin orada kesilmiş oluyor.”

Yapılan araştırmalarda gelir düzeyi ve manevi iyi oluş arasındaki ilişki incelendiğinde pozitif yönde bir ilişkinin mevcut olduğu saptanmıştır (Gürsu & Ay, 2018: 1187).

MD20, manevi desteğin hastaların uyum süreçlerine etki eden her türlü faktöre faydalı olduğunu ifade etmektedir. “...mesela ziyarete gidiyorsunuz, ziyarete gittiğiniz kişinin maddi olarak bir sıkıntısı varsa hemen hastanın dediği şey şu ‘Ya Hocam, bana şu konuda bir yardımcı olsanız.’ Eğer siz o hastanın maddi sıkıntısını giderirseniz ön ayak olur, gerekli yerlere baş vurmasını sağlarsanız ancak o zaman maddi kaygıları bir tarafa atarak size kendisini açabiliyor. Ama eğer bunu sağlayamazsanız ikinci görüşmenizi ...serzenişler oluyor ve görüşme orada yapılamayacak, ilerleyemeyecek duruma geliyor. Ben orada şunu çok önemsiyorum ...Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti multidisipliner olarak yürütülmesi gereken bir hizmet. ...Tedavi sürecinde ihtiyaç duyduğu her türlü maddi, manevi sıkıntıda hastalara destek sağlamaktayız.”

MD23, hastaların uyum süreçlerinde maddi ihtiyaçlarını karşılamada ilgili bölümlere yönlendirmenin, manevi destek hizmetini amacına ulaştırdığını bildirmektedir: “Bazı hastalar bizi sosyal hizmetteki arkadaşlarımız gibi maddi destek kapıları olarak görebiliyorlar. Hastanemizin bir sosyal hizmet odası var. Bu tür kişileri oraya yönlendiriyorum ve bu da onların aklındaki endişe ve kaygılara bir umut kapsıdır. Bu da aslında manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetinin yerine getirilebildiğini gösterir. İlgili birime yönlendirme sayesinde

kişinin sıkıntısına bir umut bırakmış oluyorsunuz. Bu da hizmetimizin amacını gerçekleştirmiş oluyor bence.”

Görüşmelerden elde edilen bulgular sonucunda hastaların, hastalığa psiko-sosyal uyum süreçlerinde ekonomik gelir düzeyinin önemli bir etken olduğu anlaşılmaktadır. Manevi destek uzmanlarının ifadeleri doğrultusunda hastaların ekonomik problemleri varsa bu durum görüşmelerde önemli bir gündem oluşturmaktadır. Burada aktarılan bilgilerden anlaşılmaktadır ki hastaların bu sıkıntılarında duyarlı davranılması uyum sürecine fayda sağlamaktadır. Hastaların bu sıkıntılarında uzmanlar tarafından bir adım atılmazsa görüşmelerden istenilen fayda ve verim alınmamaktadır. Burada hastaların birincil ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulması onların gereksinimlerine yönelik yaklaşım geliştirmenin önemi ortaya çıkmaktadır.

i.b. Hastalıkla İlgili Etkenler

Hastanın hastalığa verdiği anlam psiko-sosyal uyumunu etkilemektedir. Lipowski'ye göre hastalar hastalıklarını tehdit, meydan okuma, ceza veya kazanç olarak yorumlayabilmektedirler. Hastalar hastalık süreçlerinde ciddi varoluşsal sıkıntılar ve ruhsal semptomlar geliştirmektedirler. Hastaların hastalıklarına yönelik göstermiş oldukları duygusal tepkiler, yüklemiş oldukları anlama bağlı olarak değişebilmektedir. Aynı şekilde hastalığa yönelik emosyonel tepkiler de yüklenecek anlamı etkileyebilmektedir. Hastalığa verilen anlamın bilinmesi hastanın duygu, düşünce ve davranışlarını daha iyi tanımaya katkı sağlamaktadır. Manevi destek hizmeti, hastanın hastalığa verdiği anlamı keşfederek kişinin işlevsel olmayan düşünce ve anlamlandırma süreçlerinin uyuma katkı sağlayacak şekilde değişmesine yardımcı olmaktadır. Bu bölümde hastaların psiko-sosyal uyumunu etkileyen hastalıkla ilgili etkenler incelenmiştir.

i.b.a. Hastalık Türleri ve Manevi Destek

Araştırma kapsamında 24 manevi destek uzmanına hastaların psiko-sosyal uyum süreçlerinde manevi destek hizmetinden faydalanma noktasında hastalık türlerinin önemli bir değişken olup olmadığı sorulmuştur.

Tablo-5:
Manevi destek hizmetinden fayda sağlayanların
hastalık türüne göre dağılımı

Temalar	n	%
Onkoloji	8	33
Palyatif	4	17

Çocuk Hematoloji	2	9
Enfeksiyon	1	4
Ameliyat Öncesi	1	4
Genel Cerrahi	1	4
Tüm Servislerde Faydalı	1	4
Yara Bakım	1	4
Fizik Tedavi	1	4
Bu konuda görüş belirtmeyenler	4	17
Toplam	24	100

Tablo 5'e göre, yapılan görüşmeler neticesinde 24 manevi destek görevlilerinden %33'ü (8 kişi) onkoloji bölümünde, %17'si (4 kişi) palyatif bölümünde, %9'u (2 kişi) çocuk hematolojide, %4'ü (1 kişi) enfeksiyon bölümünde, %4'ü (1 kişi) ameliyat öncesinde, %4'ü (1 kişi) genel cerrahi bölümünde, %4'ü (1 kişi) yara bakımında, %4'ü (1 kişi) fizik tedavide uyum sürecinde manevi desteğe daha çok ihtiyaç duyulduğunu ifade etmiştir. Uzmanlardan %4'ü (1 kişi) tüm servislerde eşit derecede ihtiyaç olduğunu belirtirken %17 (4 kişi) bu konuda net bir görüş bildirmemişlerdir.

MD10, çocuk hematoloji servisinde manevi destek hizmetine daha çok ihtiyaç duyulduğu kanaatinde. MD10, burada hem hastalara hem de hasta yakınlarına destek sağlanmasının önemini ifade etmektedir: *"Kesinlikle çocuk hematoloji. Çocuk hematolojisi birinci derecede annelerin ve çocukların çok çok ihtiyaç hissettikleri hatta babalarıyla da görüşüyoruz. Diğer yakınlarıyla da görüşüyoruz... (Çocuk hematolojisi) En çok ihtiyaç olan, çünkü çok uzun süre tedavi gerekiyor ve çok zor ilerliyor, aşamaları çok zor. Bir anne için de zor bunları yaşamak çocuk için de zor. ...Çocuklar olunca akan sular duruyor zaten. Çocuklar ve gençler oradalar. Genelde onkoloji hastalarının tamamı özelde hematoloji servisi."*

Manevi destek uzmanların çoğunun ifade ettiği üzere palyatif bakımdaki hastaların büyük bir kısmının genelde bilinci açık olmamakta, bilinci açık olanların da konuşmaya güçleri olmamaktadır. Bu hususu MD21, şu ifadelerle aktarmaktadır. *"...benim kendi gözlemlediğim onkoloji bir, palyatif bakımda da hasta yakını iki. En çok palyatif bakımda hasta yakınlarının ihtiyacı var. Palyatif bakımdaki hastaların çoğunluğu zaten konuşmıyorlar, bilinçleri kapalı ama onların yüklerini, sorumluluğunu hasta yakınları aldığı için onların çok ihtiyacı oluyor. Onkolojide ise hem hastanın hem de hasta yakınının ihtiyacı var bu desteğe."*

MD1, palyatif bakımda hasta yakınlarına daha çok fayda sağladıklarını belirtirken hastaların uyum süreçlerinde ise daha çok yara bakımında kendilerine ihtiyaç olduğunu şu sözlerle aktarmaktadır: *"Hastalarda daha"*

çok yara bakım ünitesine gittiğimiz zaman oradaki hastalara olumlu olduğunu düşünüyorum. Çünkü palyatifteki hastaların bilinci genelde kapalı oluyor. Oraya gelen hastalar artık son dönem hastaları oluyor genelde ama yara bakım diyebilirim. Orada yaraların, özellikle şeker hastalığından dolayı ayaklarında yara oluyor. O hastalık üzerine konuştuğumuzda yaşadıklarını anlattıklarında rahatlıyorlar. Hatta bir beyefendi “Ben çok yalnızım ne olur sık sık gelin.” demişti bana. Burada MD1’in anlattığı hasta üzerinden anlaşılmaktadır ki hastalıklarının kaygı ve korkusu içerisinde, yeni bir ortamda, destekçi ve refakatçiden mahrum olan hastaların uyum süreçlerinde manevi destek önemli bir ihtiyacı karşılamaktadır.

MD14, onkoloji hastalarında ve ameliyata girecek hastaların durumlarına uyum süreçlerinde manevi desteğe daha çok ihtiyaç olduğunu şu sebeplerle aktarmaktadır: *“Kesinlikle onkoloji bölümünün çok ihtiyacı var. Diğer yönden de diyaliz bölümü. Çok sıkıntı çekilen bir hastalık, haftanın üç günü hastanede olmaları gerekiyor. Bir diğeri de ameliyat öncesi. Ameliyat öncesi ve sonrası görüşmek güzel oluyor. Hastaların ve hasta yakınlarının çok hoşlarına gidiyor. İyi geliyor onlara.”*

MD6, manevi danışmanlığın ölüm öncesi destek olarak algılanmasına yönelik şu açıklamalarda bulunmaktadır: *“Onkoloji/Palyatif dabama fazla ihtiyaç duyuyor? ...palyatif dediğimiz artık terminal dönem yani son dönem hastalarıdır yani artık acılarını dindirdiği, ölümü bekleyen hastadır. Biz burada ölümü beklediği için manevi danışmanlık yapmıyoruz. Biz hayatının en zorlu sürecini hastanede geçirdiği için ailesine ve onlara danışmanlık yapmaya çalışıyoruz aslında. Bunu iyi ayırmak lazım. Yani ölmek konusu başka bir konu. Tabi ki ölüm hak ama danışmanlığın esası onların zorlu süreçlerinden kaynaklı olarak onlara danışmanlık ve rehberlik yapmaktır. Biz de bunu yapıyoruz.”* Ölümüne yaklaşmış hastaların durumlarını kabul etme süreçlerinde manevi destek önemli bir hizmettir. Fakat manevi danışmanlık yalnız bununla sınırlı bir hizmet alanı değildir. Manevi desteğin ülkemizde yeni bir hizmet alanı olması ve pek çok tepkiyle karşılaşması sebebiyle hizmeti belirli alanlarda sınırlama çabası gösterilebilmektedir. Burada hizmeti ve hizmet alanını iyi tanıtmamanın önemi ortaya çıkmaktadır.

Bu hizmeti yürüten manevi destek görevlileriyle gerçekleştirilen görüşmeler ve elde edilen bilgiler doğrultusunda tüm servislerde manevi destek faydalı olsa da bazı servislerin bu desteğe daha çok ihtiyaç duydukları anlaşılmaktadır. Özellikle ani gelişen ağır hastalıklarda, uzun süreli yatışlarda, tedavisi mümkün olmayan hastalıklarda ve sakatlık, engellilik gibi durumlarda kişiler yeni durumlarını kabullenmede ve buna uyum sağlamada daha fazla zorluk yaşayabilmektedirler. Bu bağlamda

en çok ihtiyaç duyulan servisler arasında onkoloji ve palyatif bakım servisleri yer almaktadır.

i.b.b. Ameliyat Öncesi Yaşanan Korku ve Panik Durumunda Manevi Destek

Hastalar için korku, panik ve endişe kaynağı olan ameliyat öncesi bekleyişlerde moral, motivasyon desteği kişiyi rahatlatmak ve ameliyata hazırlamak için önemlidir.

MD8, rahim kanseri olan ve ertesı gün ameliyata girecek hastanın korku, endişe ve üzüntülerini dinlemiş, kişiye moral motivasyon verip probleminde kendisine rehberlik etmiştir. Manevi destek uzmanının hastanın sıkıntılarına yönelik bu desteği hastanın rahatlamasına sebep olmuştur. MD8, ilgili görüşmeyi şu sözlerle aktarmaktadır: *‘Jinekolojik onkolojiye gittiğimde hemşireye ‘Manevi desteğe ihtiyacı olan var mı?’ diye sordum. ‘Bir tane hasta var bizı çok uğraştırıyor onunla bir görüşür müsünü?’ dedi yanına gittim 69 yaşlarında bir hanımefendiydi. ...Rahim kanseriydi, ertesı gün ameliyata girecekti. Ameliyat olmak da istemiyor, korkuyor, endişeli ...Yani onun derdini dinleyip de yardım etmeye çalıştıktan sonra, ...o hanım gayet rahatlamış, endişeleri gitmiş, ameliyat olmaya hazır vaziyetteydi. Esas o hastalığı değil de altında yatan, onun üzen şeyler üzerine gittik. Yani hani ne yapması gerekiyor? İşte çocuklarını affetmesi gerekiyor. ...Artık o kadar sıkılmış bunalmış vaziyetteydi ki ‘Allah seni bana gönderdi.’ dedi ...rahatladı. Akşam da dua etmiş, Allah’a çocuklarına hakkını helal ettiğini ve onları affettiğini söylemiş. ...Bir hafta sonra ziyarete gittiğimde zaten ameliyat olmuş hiçbir hafta öncesinde gördüğüm hasta değildi durumu gayet iyiydi.’* Mevlâna, sıkıntılı kişiyi “içi dumanlı bir oda”ya benzetmektedir. Manevi destek görevlileri, o sıkıntılı durum içerisinde olan kişinin dumanlı odasında bir pencere açarak kişinin rahatlamasına ve hayatında meydana gelen ani değişikliklere uyum sağlamasına yardımcı olmaktadır.

Ameliyatının sürekli ertelenmesinden dolayı kaygı ve endişe hissedilen, bu durumdan dolayı öfkelenen hastanın duyduğu anlaşılma ihtiyacını MD10, şu sözlerle aktarmaktadır: *‘Dabiliye servisinde kanser hastası bir erkek hasta vardı ellili yaşlarda. Personele sıkıntı çıkaran sinirli öfkeli biriymiş. Personel görüşmemi istemişti kendisiyle. Çeşitli sebeplerle hastanın ameliyatı sürekli erteleniyor. Haliyle çok sıkıntılı bir durumda. Adam artık sinir krizleri geçiriyor. ‘Onunla konuşurken de biliyor musunuz belki gecikmede hayır vardır. Bazen niye olmadı diye sürekli söyledüğümüz dua ettiğimiz şeyin olmamasına ileride ‘Oh iyi ki olmamış’ diyebiliriz bazen.’ gibi yumuşak konuştuğumuzda adamın tepkisi şu olmuştur; ‘Hiç kimse böyle sizin gibi konuşmadı ki. Böyle anlatmadı ki!’ dedi. ...Sonra elhamdülillah ki yeni gelen doktordan çok memnun kaldılar. Ameliyatı yapıldı. Daba iyi oldu. Sonradan kendisi de dedi. ‘O gün gelip konuşmasaydınız*

kafayı yiyecektim. Burada artık ne yapardım şikâyet edecektim ... hastaneyi.' dedi."

i.b.c. Hastalıktan Kaynaklanan Yeti ve Uzun Kayıplarında Manevi Destek

MD15, hastalık sürecinde engelli olma durumundan kaynaklı olarak bunalmış bir hastayla görüşmesini şu sözlerle ifade etmektedir: *"Bir tane 71 bir yaşında teyzemiz vardı. O da yirmi sene öncesinde bir felç geçirmiş. Felç geçirdikten sonra tekrar yine az da olsa kendi işlerini yapabiliyormuş ... yirmi sene sonra tekrar aynı yerden felç gelince bir buçuk ay kadar yatalak kalmış. ... Bu teyzemizin refakatçisi olmadığı için aynı köyden bir bakıcı tutmuşlar. Onu mesela 'Ben ayağa kalkacağım, ayağa kalkacağım. Yürümek istiyorum diye bunaltmış.' 'Teyze nasılsın?' dediğimde 'Oğlum ben yürümek istiyorum.' demişti. Onu rahatlatmak konuşmalar yaptım. Başına gelen hastalığa verdiğimiz örneklerle hastalığa farklı bir pencereden bakmasına kendisini teşvik ettik. Konuşmam sonrasında teyze 'Oğlum moral verdin.' demişti."*

Yapılan çalışmalar, dini başa çıkma becerilerinin geliştirilmesinin engellilik durumunda karşılaşılan sorunlarda etkili olduğunu göstermektedir (Ekşi Kırca, vd., 2020: 332). Dini/manevi yönelim, yaşanan zorluklar karşısında pasif bir şekilde başa gelenlere katlanılması yerine sıkıntılı süreçle başa çıkma noktasında hastayı desteklemektedir. Din/maneviyatın kazandırmış olduğu bakış açısı sayesinde kişi, mevcut olumsuz bakış açısını değiştirerek meydana gelen acı olayı, kişisel gelişimi ve değişimi için bir fırsat haline dönüştürebilmektedir (Özkan, 2019: 89).

Pek çok hastalıktan mustarip olan ve ertesi gün ameliyatla ayağını kaybedecek olan bir kadın hastanın o anki zor sürecini ve verilen desteği MD10, şu sözlerle aktarmaktadır: *"Bir hanım vardı. Genel cerrahideydi sonra ortopediye alındı. 43-44 yaşlarındaydı. Obez bir hastaydı. Ayağını kesmek için gelmişlerdi. Bir sürü hastalıkları varmış zaten. Bir de ayağı da ertesi gün kesilecekti. Sorumlu bembşire haber verdi ... Sürekli ağlıyor. 'Ölmek istiyorum. Bir an önce ölmek istiyorum.' diye. ... hanıma gittim. Hemen ağlamaya başladı. ... Kendimi tanıtarak yanına oturdum. Elinde morluklar vardı. Elini tutum ve '... hanımcım biliyor musunuz şu elinizdeki morlukların bile bir anlamı var. Burada geçirdiğiniz her saniyenin. Rabbim bunu biliyor, bundan haberdar. Ayağınız artık size hizmet edemeyecek çünkü öyle bir hale gelmiş ki eğer kesilmezse vücudunuzun diğer kesimlerini yemeye başlayacak.' deyince o da 'Doğru söylüyorsunuz.' dedi. Ben o 'Elinizdeki morlukların bile bir anlamı var. Siz Allah katında ne kadar değerlisiniz.' deyince birden durdu göz yaşları. Onun ilgisini çeken bir cümle olmuş. Kendisi sonradan ifade etti bunu. ... Ertesi gün gittiğimde yatakta oturuyordu. O bezgin hali gitmişti, ameliyatı bekliyordu. 'Sizi böyle gördüğüme çok sevindim.' dedim. 'Bütün gece sizin söylediklerinizi düşündüm dedi.' ... Ameliyata yani metin gitti."*

Yapılan araştırmalar, tanısı yeni konmuş hastaların psiko-sosyal uyumlarının düşük düzeyde olduğunu ortaya koymaktadır (Çam vd., 2009).

MD3, bacağı kesildikten sonra içine kapanmış bir hastayla görüşmelerinden bahsetmektedir. MD3, hastanın bacağı kaybetmesi sonrası geçirdiği şoku, yaşamında meydana gelecek değişimleri ve engellik durumunu kabullenememesinden ötürü tamamen içine kapandığını belirtmektedir. Görüşmelerin hastaya sağladığı katkıdan MD3 şu sözlerle bahsetmektedir: *“Bir gün bana telefon etmişlerdi. Hastanın kendisi değil de bölüm hemşiresi beni aramıştı. Hocam adam tamamen kendi içine kapandı. Biz korkuyoruz bir gün odada kendi başına kaldığında kendine bir şey yapacak.” diye. Ben de yanına gitmiştim. Hastanın bir bacağı kesilmiş. Şeker hastası. Adam tamamen içine kapanmış. 60-62 yaşlarındaydı. Hayata küsmüş. İlk etapta gittiğimde ‘Ben kimseyle görüşmek istemiyorum!’ dedi. ‘Efendim biz illaki zorla görüşme isteğinde bulunmuyoruz ama sadece sizin rabatlamanız açısından. Ben sadece oturayım sizi dinleyeyim. ...Siz konuşun biraz içinizi boşaltın...’ dedim. Şimdi konuşmaya başlayınca ...hayatını anlattı. ...onun problemi bir daha insan içine çıkamayacak, artık tamamen yatağa mahkûm olduğu ...o ruh bunalımıyla tamamen kendi içine kapanmış. ...ziyaretine gelen pek kimse yok... ...Şimdi böyle olunca adam içine kapanmış. Tabi biz de görünce artık her gün talepte bulunmaya başlıyoruz. ... ‘Ben anlatayım, anlatacaklarım var.’ diyor...”*

Pek çok çalışma, krizler ve doğal afetler sonrasında bireylerin rahatlamak için duaya ve dine yöneldiklerini ortaya koymaktadır. Duanın olumsuz hadiseler karşısında Yaratıcı’nın sonsuz kudretine sığınarak kişiye güç ve içsel huzur sağladığı ifade edilmektedir (Işık & Karaman, 2020: 50). Bununla birlikte altmıştan fazla çalışmada kanser, diyabet, hemodiyaliz, baypas cerrahisi vb. pek çok hastalık durumunda dinin/maneviyatın başa çıkmadaki rolü incelenmiştir. Çalışmaların hemen hepsinde hastaların zorlu koşullarda dini başa çıkmaya yöneldikleri tespit edilmiştir (Koenig, 2005: 45-46).

i.b.d. Hastalıktan Kaynaklanan Endişe, Kaygı ve İçe Kapanma Durumlarında Manevi Destek

Akın ve Durna tarafından kalp yetersizliği tanısı konulan hastalara yönelik gerçekleştirilen araştırmada hastalığa bağlı belirtilerin şiddetinin artmasının psiko-sosyal uyumu olumsuz yönde etkilediği saptanmıştır (Akın & Durna, 2006: 6-7).

MD21, hastalıktan kaynaklanan şiddetli kaygı ve panik hali yaşayan bir hastanın sakinleşmesini ve görüşmeyle birlikte bu kaygı durumundan nasıl uzaklaştığını şu sözlerle ifade etmektedir: *“70 yaşlarında bir*

amcam vardı. Kendisi böyle çok feryat figan. ‘Tansiyonum yükseldi. Benim tansiyonum yükseldi.’ diye bağırdı. ...O hastanın yanına yaklaştım. ‘Ne oldu amca?’ dedim. Bir sürü detaylardan bahsetti. Sonra ona doktorun viziye gelip gelmediğini sordum, o da geldiğini söyledi. Sonra ona ‘Ama bak senin şu anda serumun takalı değil.’ dedim. Sende serum yok. ‘Değil mi kızım. Benim de bir şeyim yok değil mi?’ dedi. ‘Yok amca olsa kolunda serum olurdu. Damar yolun bile açık değil senin. Doktor gelmiş, hemşire gelmiş ölçmüşler. Sen kendi kendine panik yapıyorsun’ dedim. ‘Allah razı olsun kızım ya.’ dedi. ...Sonra ‘Ben kahveyi çok seviyordum kızım.’ diye başladı sohbet etmeye. ‘Ben de biliyorum belli, sen böyle neşeli, canlı bir dedeye benziyorsun.’ dedim. O öldüm, bittim diyen o amca iyi oldu.”

Ağır ve ölümcül hastalığa yakalanan kişilerde endişe, ümitsizlik, ölüm korkusu, üzüntü, çaresizlik, içe kapanma, sürekli ağlama, sosyal izolasyon, öfke, depresif görüntü vb. psiko-sosyal problemler görülebilmektedir (Özdemir & Taşçı, 2013: 57). Kanser tanısı konan yirmili yaşlarda içine kapanmış bir hastaya neredeyse son anına kadar eşlik eden MD9, kendisinde de derin izler bırakan görüşme sürecini şöyle aktarmıştır: “En unutulmaz görüşmem genç bir kızdı. Hastamızı kaybettik. Allah rahmet eylesin. Onkolojide yirmili yaşlarda üniversite öğrencisi bir kızdı. İlk başta biz onunla birkaç görüşmede gözümüzle konuştuk adeta. ‘Böyle mi?’ diyordum sadece gözüyle işaret ediyordu. ...Hastalığı son evresindeyken çok geç fark etmişler... ...Bir gün bir geldim yanına kız konuşuyor. ...‘Sen konuşuyor muydun?’ dedim. ‘Konuşuyordum ama konuşmak istemedim’ dedi. Sonra çok güzel bir bağ oluştu zamanla aramızda. ...Vefat etmeden birkaç gün önceydi ben evdeydim. ...Beni aradı ‘Hocam sizinle görüşmeye, konuşmaya ihtiyacım var. Elinizi tutup güç almak istiyorum.’ ben apar topar neredeyse ev halimle hastaneye gittim. Çok mutlu oldu, o kadar mutlu oldu ki ‘...Ben gece korktuğumda sizin elinizi tutuyorum, sizden güç alıyorum.’ falan diyor. ...Sonra ben çıktım. Onunla vedalaştım, yine görüşeceğimizi söyledim. ...paçartesi onu yoğun bakıma almışlar. O arada da ben artık ailenin yanında destek olmaya çalıştım. ...Bir gün sonra da hastamızı kaybettik.”

Yapılan araştırmalar, kronik hastalıkları bulunan hastaların ağrı deneyimlerinde din ve maneviyatın, olumlu değişiklikler sağlayarak hastanın bilişsel ve duygusal dayanıklılığını arttırdığı gözlemlenmiştir (Ekşi Kırca, vd., 2020: 330; McGrath, 2011; Rippentrop, 2005).

i.b.e. Yakınlarını Geride Bırakma Endişesinde Manevi Destek

MD14, eşini ve çocuklarını geride bırakma endişesi yaşayan bir hastayla görüşmelerini ve hastanın uyum sürecindeki katkılarını şu sözlerle aktarmaktadır: “50 yaşında palyatif bölümünde yatan kanser hastası bir abimiz vardı. Karnında büyük bir tümör vardı. Yaklaşık sekiz aydan fazladır

burada yatıyordu. Geçmişte alkol bağımlısı biriyimş. ...Eşi hastalığının dönüşü olmadığını farkında, kendisi bilmiyor sadece. Onun yanına ilk gittiğimde ber konuşmamızda şunu ifade ediyordu 'Hocam Allah razı olsun. İyi geldi ya.', 'Geliyorsun, konuşuyorsun iyi oluyor ya.' ...Hep evlatlarını, eşini geride bırakma endişesi yaşıyordu. Ben de bu konuda onu rahatlatmaya çalışacak konuşmalarda bulunuyordum ve sonrasında bu tür serzenişleri yapmamaya başladım."

Palyatif bakıma gelen genç bir hastanın, çocuklarını geride bırakma endişesini ve görüşmelerin hastanın rahatlamasına ve uyum sağlamasına sağladığı katkıyı MD19 şu sözlerle aktarmaktadır: "...*tabminen 40 yaşında bir kadın hastamız geldi palyatif bakım servisine. ...Ben gittim dediler ki işte 'Hocam, kadın kırk yaşında kanser. İki çocuğu var.' Kanserinin son evresi daha yeni öğrenmiş. Ayakta geziyor, hiçbir şeyi yok. Bir öksürük başlıyor, doktora gidiyorlar soğuk algınlığı mı diye işte film falan derken doktor 'Sen akciğer kanserisin ve son evre. Nasıl bu zamana kadar doktora gelmedin?' diyor. ...Ben ziyaretime gittim ...Tabi hasta çok kötü durumdaydı. ...Şu ana kadar onu hiç kimse dinlememiş. Bana şunu söyledi 'Hocam benim iki tane küçük çocuğum var. Ben şimdi ne yapacağım? Bana yardım et, beni kurtar.' ...Onun iyi hissetmesine, az da olsa rahatlamasına yardımcı olmak için birazcık konuştum, ağlamaya başladı. 'Gideyim isterseniz?' dedim. 'Hayır Hocam durun lütfen.' dedi. ...Burada yaklaşık on beş, yirmi gün yattılar. Kadın rahatladı, o her doktor yanına geldiğindeki panik, korku halinden kurtuldu. İyileşeceğine yönelik içinde bir ümit yerleşti."*

Puchalski, *Sağlık Hizmetlerinde Maneviyatın Rolü* (The Role of Spirituality in Health Care) adlı makalesinde 30 yaşlarında yumurtalık ve meme kanserine yakalanmış, tedavi ümidi kalmamış, ölümünü bekleyen bir hastadan bahsetmektedir. Puchalski, hastanın depresyonda olduğunu ve antidepresanların çare olmadığını aktarmaktadır. Hastayla konuşmaları neticesinde hastanın çektiği acıların ve endişelerinin altında yatan sebebin 2 yaşındaki kızının kendisini hatırlamayacağı korkusu olduğu açığa çıkmıştır. Bunun üzerine Puchalski, hastanın kızına anı olarak bırakabilmesi adına günlük tutmasını tavsiye etmiştir. Hemşireler, annenin çocuğuna bırakacağı bir video çekmesine yardımcı olmuşlardır. Tüm bu çabaların hastanın depresyonu atlatmasına yardımcı olduğu aktarılmaktadır (Puchalski, 2001: 352). Hastalık sürecinde kişiyi korku ve kaygıya sürükleyen pek çok etken vardır. Ölümcül bir hastalığa yakalanan hastalarda en çok görülen endişeler arasında sevdiklerini geride bırakma ve yakınlarının kendisini unutacağından korkma yer almaktadır. Örneklerden de anlaşıldığı üzere manevi destek personelleri, hastaların durumlarını kabullenmelerinde ve endişelerinin azalmasında destek olabilmektedirler.

S o n u ç

Manevi danışmanlık ve rehberlik esasında geleneklerimizde var olan toplumsal dayanışma ve desteğin, yaklaşık bir asır önce Batı'da kurumsal bir form kazanmasıyla kamu hizmetine dönüşmüştür. Ülkemizde ise daha öncesinde atılmaya çalışılan fakat başarısız olan çeşitli adımlara rağmen 2000'li yılların başında manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti çeşitli kurum ve kuruluşlarda uygulanmaya başlanmıştır. Manevi danışmanlık ve rehberlik ülkemizde henüz yeni gelişmekte olan bir alan olduğundan dolayı alana dair araştırmalar da sınırlı sayıda bulunmaktadır. Bu araştırmada bütüncül bakımanın önemli bir unsuru olduğu düşünülen manevi destek hizmetinin hastaların psiko-sosyal uyumlarına etkisi incelenmiştir. Yapılan bu çalışmada manevi desteğin hastaların hastanede yaşadıkları çeşitli problemlere nasıl ve ne açıdan katkı sağladıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Genel olarak şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Başta çıkma sürecini etkileyen bireysel etkenler başlığı altında ele alınan yaş faktörünün etkisi incelendiğinde %29 oranında orta yaş grubundaki (35-65 yaş) hastaların daha çok uyum problemi yaşayabildiği ve bu doğrultuda da hizmetten daha fazla istifade edebildikleri tespit edilmiştir.

Cinsiyet faktörüne bakıldığında %58 oranında kadınların daha çok uyum problemi yaşayabildikleri ve manevi destek hizmetinden daha çok faydalandıkları ortaya çıkmıştır. Kadınların erkeklerden hizmetten daha çok faydalandığına yönelik görüşlerin fazla olmasında, erkeklerin sosyal rol ve normlardan kaynaklı olarak kendilerini açmamaları, duygu ve düşüncelerini açıkça ifade etmekte zorlanmaları gibi faktörlerin etkili olduğu tespit edilmiştir.

Bireysel etkenler içerisinde yer alan hastaların eğitim düzeyinin uyum sürecine etkisi ve manevi desteğin rolü incelendiğinde %38 oranında eğitim düzeyi yüksek hastaların genellikle başlarına gelenleri daha çok anlamlandırma içerisinde oldukları, manevi destek hizmetini daha fazla sorguladıkları, bir uzmanın ifadesiyle eğitim düzeyi yüksek hastaların "zor danışanlar" oldukları tespit edilmiştir.

Bireysel etkenler başlığı altında yer verilmiş olan hastaların ekonomik düzeyinin uyum sürecindeki etkisi ve manevi desteğin rolü incelendiğinde %54 oranında ekonomik durumun hastaların uyum sürecine ve manevi destek görüşmelerine olumsuz yönde etki ettiği ortaya çıkmıştır. Ekonomik olarak zor durumda olan hastaların uyum sürecinde zorlandıkları tespit edilmiştir. Maddi olarak sıkıntı yaşanan bir kişinin manevi ihtiyaçlarının ikinci planda kalabildiği anlaşılmıştır. Maddi sıkıntısı olan

hastalar, manevi destek uzmanlarından maddi problemlerinin çözümüne yönelik talepte bulunabildikleri tespit edilmiştir.

Hastalıkla ilgili etkenler başlığı içerisinde ele alınan konulara bakıldığında hastalık türlerinin hastaların uyum süreçlerinde önemli bir etken olduğu tespit edilmiştir. %33 oranında onkoloji servislerindeki hastaların uyum süreçlerinde daha çok zorlandıkları ve bu servisteki hastalara daha çok manevi destek hizmeti verildiği ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte %17 oranında uzmanların onkoloji servislerinden sonra palyatif servislerine de çok fazla ziyarette buldukları sonucuna varılmıştır. Uzmanlarca onkolojiden sonra ikinci olarak ifade edilen servis, palyatif servisi olsa da burada hastalardan çok hasta yakınlarına destek olunduğu anlaşılmıştır. Palyatif bakım servislerinde bulunan hastaların çoğunun bilinçlerinin kapalı olmasından veya konuşacak hallerinin olmamasından dolayı manevi destek uzmanlarının görüşmelerinde hasta yakınlarına öncelik verdiği ortaya çıkmıştır.

Hastaların uyumlarını engelleyen hastalıkla ilgili etkenlere bakıldığında manevi destek uzmanlarının sağladığı şu durumlar tespit edilmiştir: Ameliyat öncesi korku ve panik hali, hastalıktan kaynaklanan yeti ve uzuv kayıpları, hastalıktan kaynaklanan endişe, kaygı ve içe kapanma durumları ve hastaların yakınlarını geride bırakma endişeleri. İlgili başlıklar altında hastaların uyumunu engelleyen çeşitli durumlar tespit edilmeye çalışılmış ve manevi destek uzmanlarının orada bulunmalarının hastalara olumlu etkisine dair örneklerle yer verilmiştir.

Yapılan bu araştırmada hastaların psiko-sosyal uyumlarında bireysel ve hastalık kaynaklı faktörler incelenmiştir. Bu bağlamda bireylerin uyum süreçlerinde manevi destek hizmetinin etkisi ve katkısı tespit edilmeye çalışılmıştır. Hasta profilleri ve hastaların başa çıkma süreçlerindeki ihtiyaçlarına manevi destek uzmanlarının nasıl cevap verdiği yönünde çeşitli örneklerle yer verilmiştir. Hizmetin, hastaların başa çıkma süreçlerindeki ihtiyaçlarına cevap vermesi açısından geliştirilmesi önem arz etmektedir. Bu çalışmada bireysel ve hastalık kaynaklı ele alınan her bir etken ayrı bir araştırma konusu olarak incelenebilecek düzeydedir. Bu araştırmanın manevi desteğin, hastaların hastalığa uyum sürecindeki destek ve katkılarının artırılmasına yönelik bir kapı açması ümit edilmektedir.

Kaynaklar

Ağılkaya Şahin, Z. (2017). *Manevi bakım ve danışmanlık*. İstanbul: Marmara Akademi Yayınları.

Akın, S. & Durna, Z. (2006). Kalp yetersizliği hastalarının psiko-sosyal uyumu. *C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 10(2), 1-8.

Altaş, N. (1999). Hastanelerde dini danışmanlık hizmetleri (Türkiye uygulaması üzerine deneysel bir araştırma). *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 39(1), 599-659.

Ayten, A. (2012). *Tanrı'ya sığınmak: Dini başa çıkma üzerine psiko-sosyal bir araştırma* (2. bs). İstanbul: İz Yayıncılık.

Ayten, A. (2018). *Din ve Sağlık*. İstanbul: Marmara Akademi Yayınları.

Ayten, A., & Düzgüner, S. (2020). *Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri temel bilgiler kılavuzu*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Ayten, A., & Özkan, A. (2020). *Hastanelerde manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Ayverdi, İ., & Topaloğlu, A. (2011). *Misalli büyük türkçe sözlük: asırlar boyu târibî seyri içinde* (4. bs). İstanbul: Kubbealtı Lugatı.

Boztilki, M., & Ardic, E. (2017). Spirituality and health. *Journal of Academic Research in Nursing*, 3(1), 39-45.

Chochinov, H., & Cann, B. (2005). Interventions to enhance the spiritual aspects of dying. *Journal of Palliative Medicine*, 8(Suppl 1), 103-115.

Çam, M. O., Saka, Ş., & Babacan Gümüş, A. (2009). Meme kanserli hastaların psikososyal uyumlarını etkileyen faktörlerin incelenmesi. *Meme Sağlığı Dergisi*, 5(2), 73-81.

Çam, O., & Nehir, S. (2011). Miyokard infarktüsü geçirmiş hastaların psikososyal uyumları ile depresyon ve anksiyete düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 27(2), 47-59.

Çileli, M. (2006). Ölüm. [içinde] *Gelişim Psikolojisi* (ss. 367-399). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Düzgüner, S. (2013). *Maneviyat algısı ve diğer kâmlukla ilişkisi: kan bağı örneğinde türkiye ve amerika karşılaştırmalı nitel bir araştırma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.

Ekşi, H., Kaya, Ç., & Çiftçi, M. (2016). Maneviyat ve psikolojik danışma. [içinde] *Manevi Yönelimli Psikoterapi ve Psikolojik Danışma* (ss. 13-28). Ed. H. Ekşi & Ç. Kaya. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Ekşi, H., Kaya, Ç., & Okan, N. (2020). Maneviyat ve psikolojik danışma. [içinde] *Manevi Yönelimli Psikolojik Danışma* (ss. 1-24). Ed. H. Ekşi. İstanbul: Nobel Yayıncılık.

Ekşi, H., Kırca, B., Aydoğdu, B. N., & Saruhan, V. (2020). Manevî danışmanlık uygulama alanları. [içinde] *Manevî yönelimli Psikolojik Danışma* (ss. 300-340). Ed. H. Ekşi. İstanbul: Nobel Yayıncılık.

Gürsu, O., & Ay, Y. (2018). Din, manevi iyi oluş ve yaşlılık. *Journal of International Social Research*, 11(61), 1176-1190.

İşık, H., & Karaman, K. (2020). *Ceza infaz kurumlarında manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

İslamoğlu, A. H., & Alınacı, Ü. (2016). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri (SPSS uygulamalı)*. İstanbul: Beta Yayınları.

Kalaoğlu Öztürk, Z. (2010). *Yaşlı bireylerde ölüm kaygısı*. (Uzmanlık Tezi). Anada: Çukurova Üniversitesi.

Karaaslan, S. (2018). Manevi bakım hizmetlerinde etik kurallar ve profesyonel standartlar (ABD, Kanada ve İngiltere örnekleri). [içinde] *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik* (ss. 281-302). Ed. A. Ayten, M. Koç, & N. Tınaz. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.

Karagül, A. (2012). Manevi bakım, anlamı, önemi, yöntemi ve eğitimi: Hollanda örneği. *Dini Araştırmalar*, 15(40), 5-27.

Keşgin, H. (2020). Sosyal hizmet kurumlarında manevi destek hizmetleri. [içinde] *Maneviyata Duyarlı Sosyal Hizmet* (ss. 243-270). Ankara: Grafiker Yayınları.

Kılınçer, H. (2017). Manevi danışmanlık ve rehberlik (MDR) üzerine: Psikoloji, ilahiyat ve tıp alanlarında maneviyat ve MDR algısı. [içinde] *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik: Teori ve uygulama alanları* (ss. 19-60). Ed. A. Ayten. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.

Kızılgeçit, M. (2017). *Din Psikolojisinin 100'ü*. Ankara: Otto Yayınları.

Kızılgeçit, M. (2020). *Din Psikolojisinin 300'ü*. Ankara: Otto Yayınları.

Kocaman, N. (2010). Hastaların psikososyal tepkilerini etkileyen faktörler. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 11(1), 101-112.

Koç, M. (2018). Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hastanelerdeki manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri (1995-2015): Sınırlılıklar ve bir eğitim programı önerisi. [içinde] *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik* (ss. 321-362). Ed. A. Ayten, M. Koç, & N. Tınaz. Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.

Koenig, H. G. (2005). *Faith and Mental Health: Religious Resources for Healing*. Templeton Foundation Press. <http://site.ebrary.com/id/10320489>

McGrath, J. C. (2011). Posttraumatic growth and spirituality after brain injury. *Brain Impairment*, 12(2), 82-92.

Mueller, P. S., Plevak, D. J., & Rummans, T. A. (2001). Religious involvement, spirituality and medicine: Implications for clinical practice. *Mayo Clinic Proceedings*, 76(12), 1225-1235.

Nelson, C. J., Jacobson, C. M., Weinberger, M. I., Bhaskaran, V., Rosenfeld, B., Breitbart, W., & Roth, A. (2009). The role of spirituality in the relationship between religiosity and depression in prostate cancer patients. *Annals of Behavioral Medicine: A Publication of the Society of Behavioral Medicine*, 38(2), 105-114.

Ok, Ü., Gedik, Z., & Erşahin, Z. (2019). *Hastalar için manevi bakım*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Özdemir, Ü., & Taşçı, S. (2013). Kronik hastalıklarda psikososyal sorunlar ve bakım. *ERÜ Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1(1), 57-72.

Özkan, A. (2017). Hastanelerde sunulan manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri üzerine bir araştırma. [çinde] *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik: Teori ve Uygulama Alanları* (ss. 61-101). Ed. A. Ayten. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.

Özkan, A. (2019). Manevi danışmanlıkta kullanılan kavramlar ve pratikteki algısı. [çinde] *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Farklı Alanlardan Araştırma Bulguları ve Değerlendirmeler* (ss. 45-97). Ed. A. Ayten. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.

Özkan, S. (1993). *Psikiyatrik tıp: Konsültasyon- liyezon psikiyatrisi*. İstanbul: Roche Yayınları.

Pieper, J., Hijweege, N., & Smeets, W. (2016). Attentiveness to religious/spiritual coping and meaning questions of patients. *Journal of Empirical Theology*, 29(1), 78-100.

Puchalski, C. M. (2001). The role of spirituality in health care. *proceedings (Baylor University. Medical Center)*, 14(4), 352-357.

Rippentrop, A. (2005). A review of the role of religion and spirituality in chronic pain populations. *Rehabilitation Psychology*, 50, 278-284.

Ross, C. E., & Wu, C. (1995). The links between education and health. *American Sociological Review*, 60(5), 719-745.

Sağlam, İ., & Yüksel, Z. (2016). Psiko-sosyal destek ve manevi bakım uygulamaları: Augsburg örneği. [çinde] *Dezavantajlı Gruplar Psiko-Sosyal ve Manevi Bakım* (ss. 203-224). Ed. İ. Çapcıoğlu & F. Z. Belen. Ankara: Grafiker Yayınları.

Seçer, İ., Yıldırım, M., Karabulut, F., Dağcı, A., Angın, N. Y., Vural, M. E., Bayram, N. N., Çinici, M., & Kızılgeçit, M. (2021). Covid-19 sürecinde yaşlılarda ruh sağlığı ve dinî başa çıkma uygulamalı bir model geliştirilmesi ve etkililiğinin test edilmesinin tanıtımı. [çinde] *Olağanüstü Durumlarda Manevi Danışmanlık ve Rehberlik: Disiplinlerarası Araştırmalar* (ss. 249-273). Ed. Ö. F. Söylev, O. Gürsu, & B. Demirtaş. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Starbuck, E. D. (1899). *The psychology of religion: An empirical study of the growth of religious consciousness*. UK: Walter Scott.

Şimşek, H., & Yıldırım, A. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11. bs). Ankara: Seçkin Yayınları.

Şirin, T. (2016). Manevi danışma ve rehberlik'te yeni bir model önerisi: i.h.s.a.n modeli ve vaka sunumu. [içinde] *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik* (2. bs, C. 1, ss. 187-211). Ed. A. Ayten, M. Koç, & N. Tınaz. Ankara: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.

Topuz, İ. (2016). Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinde temel nitelik ve yeterlilikler. [içinde] *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik* (2. bs, C. 1, ss. 237-257). Ed. A. Ayten, M. Koç, & N. Tınaz. İstanbul: Dem Yayınları.

Uğurlu, H. S. (2016). Dini danışmanlık eğitimi: AAPC akreditasyon kriterlerinin türkiye açısından değerlendirilmesi. [içinde] *Manevi danışmanlık ve Rehberlik* (1. bs, C. 1, ss. 259-302). Ed. A. Ayten, M. Koç, & N. Tınaz. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.

Uysal, V. (2006). Yetişkinlikte dindarlık ve kültürel arka planı. [içinde] *Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Problemleri* (ss. 207-245). Ed. M. F. Bayraktar. İstanbul: Ensar Neşriyat.

Wright, L. M. (2005). *Spirituality, suffering and illness: Ideas for healing*. ABD: F.A. Davis Co.

Yapıcı, A. (2007). *Ruh sağlığı ve din / Psiko-Sosyal uyum ve dindarlık*. Adana: Karahan Kitabevi.

Yücel, F. (2018). ABD'de müslümanlara yönelik dini danışmanlık eğitimi (Hartford Seminary örneği). [içinde] *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik* (2. bs, C. 1, ss. 373-394). Ed. A. Ayten, M. Koç, & T. Tınaz. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.

Zinnbauer, B. J., & Pargament, K. I. (2013). Dindarlık ve maneviyat. (çev. S. Düzgüner). [içinde] *Din ve Maneviyat Psikolojisi: Temel Yaklaşımlar ve İlgili Alanları* (ss. 61-102). Ed. İ. Çapcıoğlu, A. Ayten, R. F. Paloutzian, & C. L. Park. Phoenix Yayınevi.

Zinnbauer, B. J., Pargament, K. I., Cole, B., Rye, M. S., Butter, E. M., Belavich, T. G., Hipp, K. M., Scott, A. B., & Kadar, J. L. (1997). Religion and spirituality: Unfuzzifying the fuzzy. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 36(4), 549-564.

* Bu makale, birinci yazarın *Hastanelerdeki manevi desteğin psiko-sosyal uyuma etkisi* (2022) başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Sayı: 6 • Aralık 2022 • 101-130
Issue: 6 • December 2022 • 101-130

Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte Kriz Terapisinin Temelleri

Fundamentals of Crisis Therapy
in Spiritual Counseling and Care

Zeynep Karlık

Doktora Öğrencisi
Bursa Uludağ Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
E-posta: zeynepsariyer@hotmail.com
Orcid: 0000-0002-2940-6579
Bursa / Türkiye

PhD Student
Bursa Uludağ University
Institute of Social Sciences
E-mail: zeynepsariyer@hotmail.com
Orcid: 0000-0002-2940-6579
Bursa / Turkey

<https://doi.org/10.56432/tmdrd.1176242>

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Makale Türü • Article Type Araştırma • Research
Geliş Tarihi • Received 30 Eylül 2022 • 30 September 2022
Kabul Tarihi • Accepted 06 Aralık 2022 • 06 December 2022

Ö z e t

Bu makalenin amacı, manevi danışmanlık ve rehberlikte kriz ile mücadele sürecinde uygulanabilecek Tanrı imgesini danışmanlığa dâhil eden yöntemleri incelemektir. Bu bağlam doğrultusunda kriz danışmanlığında psikolojik danışmanlıktan farklı olarak müdahalede zamanın kısıtlı olması nedeniyle etik durum, kişilikle olan ilişki, manevi danışmanın rolü ve danışmanlık sürecinin sonunda danışanı bekleyen durumlar ele alınmaktadır. Tanrı imgesi; kültür, aile ve toplum tarafından etkiye uğradığı gibi kişinin dini inanç ve yaşam deneyimlerinden de etkilenmektedir. Tanrı imgesinin gelişimi hakkında Harms, Goldman, Elkind ve Fowler gibi bilim insanlarının teorilerinin olduğu bilinmektedir. Tanrı imgelerinin özellikle kriz durumlarında hayata yeniden tutunmak için potansiyel güç işlevi gören sığınma ve bir dinlenme yeri olduğu düşünüldüğü zaman, bu imgelerin kriz danışmanlığına dâhil edilmesi önemli görülmektedir. Buna karşılık bu imge doğru oluşturulmadığı zaman bireye dayanak olmak yerine kişinin durumunu daha da zor bir hale getirmektedir. Bu bağlam doğrultusunda yapılan çalışmalarda psikodinamik teknik, ilişkisel maneviyat tekniği ve aşkınlık tekniği kullanılmaktadır. Manevi yönelimli psikodinamik teknik, danışanın Tanrı imajının ‘an’a getirilmesini ve bu imajın çözümlenmesini amaçlamaktadır. İlişkisel maneviyat tekniğinde de Tanrı imgesi ile kurulan ilişki danışmanlıkta konumlandırılmaktadır. Her iki teknikte de danışanların mevcut imgesi ile ihtiyacı olan Tanrı imgesi dengelenmeye çalışılmaktadır. Aşkınlık tekniğinde ise danışanın tüm bu imgelerin ötesine taşınması hedeflenmektedir. Aşkın Tanrı imgesinin, danışanın sınırlarında çözemediği problemleri aşmasını ve onun gelişiminin gerçekleşmesini sağlayacak bir katalizör etkisi gösterdiği düşünülmektedir. Dolayısıyla makalenin amacı manevi danışmanlık ve rehberlikte kriz danışmanlığı paralelinde Tanrı imgelerinin kullanıldığı danışmanlık modellerini incelemektir. Tanrı imgelerinin keşfi ve onların dönüştürülmesi, manevi danışmanlık ve rehberlikte kriz danışmanlığında en güncel metotlardan birisi olarak kabul görmektedir. Çünkü bu yöntem aile kökenli sorunlara, kişiler arası çözülmemiş narsistik eksikliklere veya biyokimyasal sorunlara odaklanmak yerine Tanrı’nın tanımlanmamış görüntülerinin varlığını dinlemek için bir fırsat sunmaktadır. Zira bu süreçte kişinin derin yatırımlar yaptığı “Tanrı/Tanrıları” kişiyi hayal kırıklığına uğratmış olabilmektedir. Ancak bu durum, yeni ve daha değerli imgelerin ortaya çıkması için bir fırsat olarak düşünülmektedir.

A n a h t a r K e l i m e l e r

Manevi danışmanlık ve rehberlik • Kriz danışmanlığı
Bilişsel davranışçı terapi • Tanrı imgeleri • Danışmanlık modelleri

A b s t r a c t

The purpose of this article is to examine the methods that include the image of God in counseling and that can be applied in spiritual counseling and guidance in combating crises. In this context, the ethical situation, the relationship with the personality, the role of the spiritual counselor and the situations that await the client at the end of the counseling process are evaluated due to the time constraints in the intervention of crisis counselling, unlike psychological counseling. The image of God is influenced by culture, family and society as well as by one's religious beliefs and life experiences. It is known that scientists such as Harms, Goldman, Elkind and Fowler have theories about the development of the God image. Considering that images of God are a shelter and a resting place that functions as a potential power to hold on to life again in crisis situations, it is considered important to include them in crisis counseling. On the other hand, when this image is not formed correctly, it complicates the situation of the person rather than being a support for the individual. In this context, the psychodynamic technique, relational spirituality technique and transcendence technique are used. The spiritually oriented psychodynamic technique aims to bring the client's image of God into the 'moment' and resolve it. In the relational spirituality technique, the relationship established with the image of God is positioned in counseling. In both techniques, the client's current image and the God image they need are tried to be balanced. In the technique of transcendence, it is aimed to move the client beyond all these images. It is thought that the image of the transcendent God acts as a catalyst that will enable the client to overcome the problems that he/she cannot solve inside his/her borders and to realize his/her development. Therefore, the aim of the article is to examine the counseling models in which God images are used in parallel with crisis counseling in spiritual counseling and guidance. The discovery and transformation of images of God is accepted as one of the most up-to-date methods in crisis counseling in spiritual counseling and guidance. Because this method provides an opportunity to listen to the existence of undefined images of God instead of focusing on family origin problems, unresolved interpersonal narcissistic deficiencies or biochemical problems. Because in this process, the person's God(s), in which the person has made deep investments, may have disappointed the person. However, this situation is considered as an opportunity for the emergence of new and more valuable images.

K e y w o r d s

Spiritual counseling and care • Crisis counseling
Cognitive behavioral therapy • God image • Consulting model

Giriş

Manevi danışmanlığın krizlerle mücadelede etkin kullanılan metotlarından olan bilişsel terapiler, danışanın düşüncelerini değiştirerek duygularının değişmesini sonuç olarak da davranışlarının değişmesini amaçlamaktadır. Bu metotla çözülmesi gereken problemlerde düşüncenin gücü kullanılmaktadır. İnsan düşüncesi için en önemli düşünce nesnesi ise Tanrı'nın varlığı ve mahiyeti konusu olarak görülmektedir. Düşüncenin sınırlılığı ve metafizik alanın sonsuzluğu nedeniyle Tanrı kavramı hakkında Platon, iyilik idesi tanımından Aristoteles, ruhlar ve yıldızların hareketlerine dayandırmaktan öteye gidememiştir. İnsanlığı en yüksek hakikate uzaktan bakmaktan bir adım öteye götüren ise vahiy olmuştur. 18. yüzyılda Kant, bilginin konusunun olamayacağını ancak bilgiyi birliğe kavuşturan bir ilke olabileceğini savunurken Comte, Tanrı'nın kavranamayacağını savunmakta ve bunun sebebinin ise tecrübe edilebilen bilgi alanının dışında olması olarak göstermektedir (Gilson, 1999: 80-100).

Akil yürütülerek zihinsel süreçlerle ulaşılan Tanrı kavramına *Rizçuto*'nun yeni bir bakış kazandırarak içsel tecrübeyle iletişime geçilen Tanrı imgesi (Tanrı tasavvuru) kavramını eklediği bilinmektedir. Danışanın Tanrı imgesi anlayışı önemli derecede ebeveynler/bakıcılar, kültür ve din gibi faktörlerden etkilenmekte (Baring, 2012: 277-289), Tanrı kavramı genellikle öğrenme ve teolojik öğretilere dayanmaktadır (Davis & Moriarty & Mauch, 2013: 51-60). Bilişsel kuramlar açısından danışanların Tanrı imgesi gelişimi aşamaları, din psikologlarının dikkatini çekmiş ve *Rizçuto*, *Winnicott*, *Harms*, *Goldman*, *Elkind* ve *Fowler* gibi bilim insanları bu alanda teoriler geliştirmişlerdir.

Tanrı imgelerinin keşfi ve dönüştürülmesi, manevi danışmanlık ve rehberlikte en güncel metotlardan birisi olarak kabul edilmektedir. Bu yöntemle yaşamsal kriz durumlarıyla mücadelede geniş bir yelpaze içerisinde farkındalık sağlanmaktadır. Zor zamanlarda ve keder anlarında hayata yeniden tutunma ihtiyacı duyan danışan için bu imgeler bir sığınma ve dinlenme yeridir (Winnicott, 1971: 145-149). Bu açıdan manevi danışmanlık ve rehberlikte kriz terapilerinde Tanrı imgelerinin kullanılmasının, kişiye maneviyatın kaynağından güç alma imkânı vereceği düşünülmektedir. Manevi danışmanın, danışanı bulunduğu durumda ona bir sığınak olacak Tanrı imgesiyle buluşturması önemli bir aşamadır. Bunun için mevcut Tanrı imgesini sorgulaması, yeterliliğini değerlendirmesi ve ihtiyacı olan Tanrı imgesini oluşturmasına yardımcı olması önemli görülmektedir.

Manevi danışmanlık ve rehberlik alanında kriz terapileri üzerine son yıllarda yapılan çalışmaların sayısındaki artışla birlikte, kriz danışmanlığının yöntem ve metotları hakkında yapılan çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Ayrıca manevi danışmanlık ve rehberlikte Tanrı imgesinin kriz danışmanlığında kullanıldığı çalışmalara rastlanmamıştır. Hâlbuki yaşamsal kriz zamanları, var olan Tanrı imgesi ile karşılaşıldığı ve Tanrı imgesinin en çok sorgulandığı zamanlar olmaktadır. Tanrı hakkındaki bilgiler teoloji alanından gelmekle birlikte insanın Tanrı ile ilişkisi, Tanrı imgesi ve bu imgenin davranışlarını şekillendirmesi din psikolojinin önemli konularındandır. Bu çerçevede bu makalenin konusu manevi danışmanlık ve rehberlikte kriz danışmanlığında uygulanabilecek yöntemlerin Tanrı imgesi ekseninde incelenmesi olarak belirlenmiştir. Araştırılan konuda kullanılabilir yöntemler açısından fikir edinmek için literatür taraması önerilmektedir (Gall & Borg & Gall: 1996). Literatür taraması yoluyla gerçekleştirilen derleme niteliğindeki bu çalışmanın amacı, manevi danışmanlık ve rehberlikte kriz danışmanlığında danışanın Tanrı imgesini konuşabilecek yöntem ve teknikleri sunmaktır.

a. Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte Kriz Terapisinin Etiği

Kriz danışmanlığı, danışanın içinde bulunduğu durum ile başa çıkma becerilerini geliştirerek kısa süre içerisinde sorunu çözmesini hedeflemektedir (Yıldırım, 2016: 481). Tek bir meseleyi ele alması ve amacının kişiyi yaşamsal kriz olayından önceki durumuna döndürmek olması nedeniyle psikolojik danışmanlıktan farklılık arz etmektedir (Myer, 2001: 54). En temel farkı zamanın kısıtlı olmasıdır. Bu uygulamanın 6 haftada tamamlanması için danışanın sağlıklı bir şekilde bağlanmasına destek olunması ve danışmanın yönlendirici konumda olması gerekmektedir. Danışma esnasında diğer konular gündeme getirildiği zaman danışan psikolojik danışmanlık alanına yönlendirilmelidir (Baker & Doğan, 2016: 15). Sonrasında danışanın durumunun iki yıllık bir planla takip edilmesi, danışmanlığın daha faydalı olmasına yönelik bir uygulama olarak kabul edilmektedir (Anderson, 2000: 137-142).

Amerikan Psikolojik Danışma Derneğine göre bireysel kriz danışmanlığının “güvenlik”, “istikrar” ve “bağlantı kurmak” olmak üzere üç amacı bulunmaktadır. James ve Gilliland sağlıklı bir insanın hayat yolunda karşılaşabileceği tepeler, dönemeçler, buz ve sis gibi engellerle baş edebildiğini ancak denge (*equilibrium*) ve hareket (*mobility*) durumlarında sıkıntı yaşayan kriz anındaki kişilerin kontrolü elden geçirerek frene basmayı başaramayacaklarını ifade etmektedir. Ayrıca bazı araştırmalarda

kriz danışmanlığında danışmanın direksiyonu ele alarak danışanın hayatının kontrolünü sağlaması gerektiği de vurgulanmaktadır (James & Gililand, 2012: 19).

Kriz durumlarında meslek etiğinin kavramsal temellerine bakıldığında, temel etik ilkeler olan önce danışanın yararını öngören *yararlılık*, *zarar vermeme*, *özzerklik ile* danışanın özgürlük hakkı, *adalet* ile tüm danışanların eşit olduğu (Beauchamp & Childress, 2012: 27) ve vefat etmiş olsa dahi yasal durumlar dışında bilgilerin muhafaza edilmesi *sadakat* (Kitchener, 1984: 43-55) ilkeleri kriz danışmanlığında göz önünde bulundurulmalıdır. Danışmanların çok sabırlı olmaları, birçok rutin konuda yardıma hazır olmaları ve kişisel tavsiyeler istenildiğinde dikkatli olmaları gerekmektedir (Anderson, 2000: 137-142). *Manevi, Etik ve Dini Değerler Derneği* (ASERVIC) danışmanın duyarlı dil ve tekniklerle tanı ve tedavide danışanın inanç sistemlerine duyarlı ve saygılı müdahaleler uygulaması gerektiğini vurgulamaktadır (<http://www.aservic.org/resources/spiritualcompetencies>(25.04.2020)). *ACA Etik Kuralları* da benzer şekilde (A.2.c. ve B.1.a. Standartları) danışanın kimliğine saygı duymak ve kişisel değerlerin dayatılmasının önüne geçmek için çağrıda bulunmaktadır.

Danışanlarının, krizlerini yönetmelerine yardımcı olan danışmanların kriz durumlarında stres altında çalışmalarını nedeniyle kendilerine gerekli ihtimamı göstermeleri gerekmektedir. Travmaya maruz kalmış kişilerle çalışanlarda görülebilen bir olayı öğrenmek, görmek ve haber almak suretiyle kişinin travmaya uğramış olabileceği DSM-IV'de (APA, 1994) ilk defa kabul edilmiştir. Dolaylı travma olarak tanımlanan bu durumun önlenmesi için Trippany, Kress ve Wilcoxon danışan sayısının sınırlı tutulması, danışanların süpervizyon desteği alması, kurumsal tedbirlerin alınması ve maneviyata önem verilmesi gibi yöntemleri önermektedir (Trippany & Kress & Wilcoxon, 2004: 31-37).

Terapide danışanın inancıyla ilgili özel sorunların keşfedilmesi ve tanımlanması önemlidir. Danışanın yaşadığı kültüre bağlı olan geçmişten getirdiği inanç gelişim basamaklarını ortaya çıkarmak için nesne ilişkilerinin intrapsişik koşulları ve kültürel olarak dini inancı ne kadar etkilediği, kişiler arası ilişkiler ve Tanrı ile ilişkisi hakkında örtük inançların ortaya çıkarılması, çatışma ve savunmaların psikodinamik açıdan anlamlandırılması ve dinamik yorumlama gibi konular araştırılmalıdır. Danışandaki değişim ve dönüşümün bu alanların keşfiyle başlayacağı bilinciyle davranılması gerekmektedir (Rizzuto, 2001: 201-214). Danışanların, danışmaya dini ve manevi faktörlerin eklenmesini istedikleri durumlarda Tanrı imgelerini tanımlamalarına yardımcı olunabilmekte, bunun için Tanrı'ya bağlanma envanteri (Beck & McDonald, 2004: 92-103)

bağlanma kuramı ve Yahudi-Hristiyan perspektifinin incelenmesi gerekmektedir. Örneğin, “Tanrı ile iletişimimde duygusal olmaktan rahatsız oluyorum” veya “Tanrı’nın benden hoşnut olup olmadığı konusunda endişeleniyorum” gibi konular erken bağlanma deneyimlerini ortaya çıkarabilmektedir. Mevcut Tanrı imgesinin; anksiyete, depresyon veya mükemmeliyetçilik gibi ruh sağlığıyla ilgili kaygıları etkilediği görülmektedir (Güler, 2007: 123-133).

Danışmanlıkta Tanrı imgelerini değerlendirmek için uygulanabilecek bir başka araç, Hristiyan danışanlar için oluşturulmuş Tanrı görüntü ölçekleridir. Bu ölçekte Lawrence, Tanrı kavramını bilişsel boyuttan ziyade ilişkiel kavramsallaştırmayı, operasyonelleştirmeyi ve ölçmeyi hedeflemiştir. Alt ölçeklerinde Tanrı imgesi ile benlik imajı arasındaki ilişkiyi ve bağlanma etkilerini değerlendirmektedir. “Tanrı benim için burada mı?”, “Tanrı büyümemi istiyor mu?”, “Tanrı’nın sevebileceği kadar iyi miyim?”, “Tanrı beni sevmek isteyen biri mi?”, “Tanrı beni ne kadar kontrol edebilir?” gibi maddeler örnek olarak verilebilmektedir. Alt ölçek arasındaki ilişkiler, yüksek olması nedeniyle sınırlılık arz etmektedir. Bu nedenle danışmanlıkta, başlangıçta münferit öge olan hayırsever Tanrı ya da kontrol edici Tanrı gibi imgelerin seçilmesi önerilmektedir (Lawrence, 1997: 214-226).

Danışmanlıkta Tanrı ile ilişkilerini Tanrı imgesi ekseninde değerlendiren bir diğer araç Ruhsal Değerlendirme Envanteridir (SAI). Nesne ilişkileri perspektifinden, kişinin Tanrı bilincini ve Tanrı ile ilişki kalitesini ölçmektedir. Bu iki ana boyuta (farkındalık ve kalite) ek olarak danışanların Tanrı ile ilişkileri bağlamında “farkındalık, gerçekçi kabul, hayal kırıklığı, görkem ve istikrarsızlık” Tanrı imgesini dolaylı olarak değerlendiren beş alt ölçek bulunmaktadır (Hall & Edwards, 2002: 341-342). Ölçek, “Tanrı’nın ihtiyaç zamanlarında varlığının farkındayım” veya “Günah işlediğimde, Tanrı’nın bana ne yapacağından korkuyorum” gibi danışanların manevi gelişimini inceleyen kırk yedi soru içermektedir. Bu soruların yanıtlarına göre süreç yönetilmektedir. Örneğin cezalandırılacağı düşünün danışan için sevgi dolu ve bağışlayan Tanrı imgesi üzerinde çalışılması Tanrı imgesinin doğru şekilde inşa olması ve problemin çözümlenmesine destek olunmasını ifade etmektedir.

Bu değerlendirmeler, danışanlara ilk kez kendi Tanrı imajlarını değerlendirme fırsatı sunmuştur. Bu nedenle danışanın, değerlendirmenin amacını anlamasına ve kendi sonuçlarını yorumlamasına izin verilmelidir. Burada kullanılan ölçeklerin Judeo-Hristiyan inanç sistemleri bağlamında geliştirilmiş olması nedeniyle, diğer dini inançtaki danışanlar için

linik görüşme bağlamında konuşmanın nasıl başlatılacağına ve değerlendirileceğine dair örnekler olduğu görülmektedir (Hall & Edwards, 2002: 354-355). Ayrıca danışanın Tanrı ile ilgili kavramsallaştırmalarının, danışmanın soru ve yansıtmalarıyla tam olarak anlaşılması sağlanmalıdır. Danışanlara anlamsız gelebilecek imgelerin, adlandırmaların veya farklı kavramsallaştırmaların dayatılmaması gerekmektedir.

b. Manevi Danışmanlık ve Rehberlikteki Kriz Terapisinde Kişiliğin Rolü

Kişilik, benliğin Tanrı ve insan ilişkilerinde yansınmasıyla ve bu yansınanın tekrar algılanmasıyla oluşan bilinç bütünlüğüdür. Kriz danışmanlığının amacı, kişilik değişimine neden olmak değil kriz öncesindeki işlevselliğin yeniden kazanılmasına yardımcı olabilmektir (Wiger & Harowski, 2003: 54-58). Ancak yaşanan krizden kişinin mevcut Tanrı imgelerinin ortaya çıkıp geliştiği mekân olan kişilik de etkilenmiş olmaktadır (Kısa, 2013: 5).

Kişiliğin kriz durumlarında nasıl etkilendiği ve tam olarak nasıl tepki vereceği net olarak kestirilememekle birlikte Rizzuto'ya (2005) göre etkili benlik dönüşümü beş psikik süreçten oluşmaktadır. Bunlar; kendiliğin nesne ilişkileri ile (Tanrı imgesi ve aşkın gerçeklik) etkileşimlerinin duygusal olarak yeniden değerlendirilmesi ve değiştirilmesi; kendi, diğerleri ve aşkın gerçeklikle ilgili bilinçli veya bilinçdışı inançların yeniden değerlendirilmesi ve dönüştürülmesi; kendi nesnellliğini tanıma ve dönüştürme; kendini dönüştürme amacıyla bağlanmış iki topluluk oluşturma (aşkın gerçeklikle bağlantıyı sağlar) ve bilinçli veya bilinç dışı anlatıları danışanın dünyasına anlam kazandıran dış ve iç nesnelere varlığına inancını sürdüren kişisel bir anlatı hâline getirmektir. Manevi gelişimle danışanın yaşamındaki inanç, algı ve ilişki türlerini içeren benlik dönüşümü meydana gelmektedir. Rizzuto'ya (2005: 31-50) göre bu aşamalar manevi dönüşümü sağlamaktan ziyade danışanın yaşamına ve inançlarına daha dürüst olmasına yardımcı olmayı hedeflemektedir.

Değişen durumlar her danışanda öznel, bilişsel, duygusal, duygusal ve davranışsal tutumlar yaşatabilmektedir. Bu tepkilerde cinsiyet faktörü etkin rol oynamaktadır. Örneğin kadınlarda daha yüksek olan ölüm korkusu ve duygusal yapı, nesnelere bağlanma derecesinin daha kuvvetli olmasına neden olmaktadır. Yine yapılan araştırmalar, dış güdümlü dindarların iç güdümlü dindarlara oranla daha fazla ölümden korktuklarını göstermektedir (Hökelekli, 2008: 132). Bu nedenle danışanlara, dini ve manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarında kültürel değere ek olarak danışan kişiliğinin yönlerini de sürece dâhil etme stratejileri belirlenmesi gerekmektedir (Matise & Ratcliff & Mosci, 2018: 27-50).

c. Kriz Terapisinde Manevi Danışmanın Rolü

Manevi yönelimli bir danışmanlıkta danışmanın vaka görmüş olması, yüksek empati becerisi, psikolojik açıdan bilinçli, açık görüşlü, yüksek farkındalıklı, karmaşık olayları çözümleyebilme potansiyeline sahip, sabırlı, saygılı ve dürüst olması zorunluluğu bulunmaktadır (Shafranske, 2005: 105-130). Danışmanlığın başarılı olması için danışman ile danışanın aynı inanca sahip olmaları beklenmemektedir. Ancak yapılan bir çalışma, dine indirgemeci bakan bir danışmanın dindar bir danışanın getirdiği dini içerikteki manevi boyutu ayıramadığını ortaya koymaktadır (Bartoli, 2003: 347-366).

Psikodinamik yaklaşımdaki Tanrı tarafından yargılanma korkusunun irrasyonel davranışları etkilediği ve nörotik anksiyete ile suçluluk duygusuna yol açabileceği düşüncesi, manevi danışmanlık ve rehberlikte farklı değerlendirilmektedir. Manevi danışmanlık ve rehberliğe göre inanma davranışı suçluluk duygusunun değil affetme ve koşulsuz kabulün kaynağıdır. Ancak danışman, danışanın inançları doğrultusunda yaşadığının bilinciyle davranmalı, aksi takdirde bu düşüncelerin çatışma ve gerilime neden olabileceğini hesaba katması gerekmektedir (Özgen, 2017: 21).

Danışmanın, danışanın kendisi ya da diğerleri ile ilgili içgörü sağlatan aşkın gerçeklikle ilişki deneyimlerini anlama üzerine odaklanması gerekmektedir. Danışanın Tanrı şeması; bilinçli tasvirlerinden, çağrışımlarından veya davranışlarından çıkarılabilmektedir. Örneğin kindar bir Tanrı imgesi olan biri, kendisini ya da başkalarını acımasızca kınayabilirken, şefkatli bir Tanrı algısı olan biri, güvenli bir şekilde yeni ilişkilere girebilmektedir. Danışmanın nötr olmasını Freud, mükemmel bir ayna ya da duygusuz bir cerrah metaforlarıyla tarif etmektedir. Bu şekilde engellenmelerle karşılaşmayan danışan, söylediklerine odaklanabilme imkânı bulabilmektedir. Ayrıca danışanın teolojik söylem ve inançlarının sorgulanmaması, dindarlığını etkilemekten uzak durulması gerekmektedir (Shafranske, 2009:147-57).

Noronha (2016: 64-79), Tanrı imgesi üzerinde çalışmak isteyen danışmanların özel bir bakış açısına sahip olmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Bu özel bakış açısı, ebeveyn tutumu ile Tanrı imgesi arasındaki ilişki, etkilenilmiş olan kişiler, ilk rol model olan kitapların keşfedilmesine imkân tanımaktadır. İçsel yaşamını, keşfedeceği okumalarla değişen Tanrı imgesinin çocuklukta algısı ile karşılaştırması ve Tanrı ile ilişkisini daha iyi anlaması sağlanabilmektedir. Bu okumalarla benlik, dünya ve diğerleri hakkında daha derin bir bakış geliştirmesine katkıda bulun-

bilmektedir. Gerçekleşen değişimin kalıcı olması için terapistin duyguları, metaforları kullanma gücü ve danışan-danışman ilişkisi ile danışanın Tanrı deneyimini açmasına yardımcı olunabilmektedir (Noffke & Hall, 2007: 57-78).

Terapötik değişimlerde, danışan ve danışman arasındaki ilişki bir-biriyle etkileşimli üç adımla kurulmaktadır. Bu aşamalardan ilki, danışanla güçlü bir bağ kurup güvenli bir zemin sağlayarak danışmana güveni sağlamaktır. Bu yolla ebeveyn algısı ve Tanrı algısı gibi içsel materyallere ulaşılmalıdır. İkinci aşama, danışanın ve danışmanın karşılıklı aktarımı üzerine çalışılmasıdır. Danışanın aktarımı beklenen ve çözülmesi gereken bir durum iken danışmanın aktarımı, çözülmemiş problemlerinin olduğunu göstermektedir. Bu durumda danışmanın süpervizyon desteği alması önerilmektedir. Üçüncü aşama ise danışana, uyumsuz davranışlarını tanımlama ve değiştirme farkındalığı kazandırmaktır (Moriarty & Hoffman & Grimes, 2006: 43-56).

d. Tanrı İmgesinin Gelişimi

Filozofların akıl yürütme eylemleriyle zihinsel süreçlerle ulaştıkları bir üst yapıyı ‘Tanrı kavramı’ olarak tanımlayan Din psikoloğu *Rizzuto*, inanan kişinin içsel tecrübe ile iletişime geçtiği, hissettiği Tanrı’yı ise ‘Tanrı imgesi’ (Tanrı tasavvuru) olarak isimlendirmektedir (1979: 47-48). Ona göre zihinsel yapı, kişiyi duygusal olarak harekete geçirmek için yeterli sıcaklıkta değildir. Bu nedenle akıl yürütmeyle Tanrı’nın varlığı sonucuna ulaşan ancak Tanrı’ya inanma eğilimi göstermeyen (Kısa, 2013: 172) veya Tanrı ile ilişki kuramayan (Karlık, 2021: 43) pek çok kişi bulunmaktadır.

Psikanalitik kurama göre ‘Tanrı’ ve ‘Tabiat Ana’ imajlarına, çocuklukta deneyimlenen anne ve baba imgelerinin yeniden canlandırılıp yüceltilmesiyle ulaşılabileceği düşünülmektedir. Çünkü Freud’a göre anne-baba ve çocuk arasındaki ilişki nesnelere anlamlandırılmasıyla Tanrı inancı gelişmektedir. Fallik dönemde baba imgesiyle yaşadığı arzu ve korku duygusu, yetişkinlikte kendisini yok olmaktan koruyacak ve ihtiyaçlarını karşılayacak Tanrı’ya aktarılmaktadır. Freud bu görüşüne ek olarak insanoglunun ölüm ve ihtiyaç halleriyle baş edebilmek için kendisine her şeye gücü yeten ilah “illüzyonları” oluşturduğu, yeri geldiğinde bu illüzyonun korkulan bir varlık olduğunu düşünmektedir (2012: 15). Bir diğer psikanalitik görüş temsilcisi Erikson’a göre sanatta, müzikte veya dinde tecrübe edilmiş kutsanan varlığın izlenimi “Başka” sının huzurunda “Ben” in ortaya çıkmasıyla meydana gelmektedir (1998: 45). Bu durum insanın her safhada Tanrı ile ilişkiye muhtaç olduğu egzistansiyel imkâna izin vermektedir (Spero, 1992: 75).

Son zamanlarda İngiliz psikanalitik okulundan çıkan nesne ilişkileri kuramı ile Tanrı imgesi ve Tanrıya bağlanma konularının psikodinamik terapilerde konuşulmaya başlandığı görülmektedir. Nesne ilişkileri kuramı, çocuklukta içsel imgelerin benlikte nasıl yer aldığını, danışanın gelişimsel geçmişini ve bu imgelerin kişilik tarzları ile ilişkisini konu edinmektedir (Hayta, 2010: 39-77). Winnicott, nesne ilişkileriyle kastedilenin anne ile çocuk arasındaki tüm ilişkiler olduğunu ve geçiş öznesi (*transitional object*) kavramını, bebeğin ben ve ben olmayan arasına giren ilişkiyi kolaylaştırıcı bir nesne olarak tanımlamaktadır. Bu teoriye göre Freud'un çocuklukta arzulu düşünce anlamında kullanılan illüzyon kavramı, uyum arttırıcı bir fonksiyon olarak kullanılmaktadır (Heimbrock, 1991: 71-89). İllüzyonun bu yeni tanımı Tanrı imgesinin canlı ve gerçek olmasını sağlamaktadır (LaMothe, 2010: 425-449).

Winnicott içsel gerçeklikle dışsal gerçekliğin bir başka ifadeyle gerçek ile hayalin arasındaki alanı 'geçiş alanı' (*transitional space*) olarak adlandırmaktadır. Bu alan, çocuk oyun oynamayı öğrendikçe aktifleşen ve zenginleşen bir ruhsallıktır (Erten, 2010: 48-55). İnsan yaşamının sembolizm öncesi dönemi ve bu dönemdeki geçiş nesnelere, inancın dinamik öncülüdür. Annenin anlayışla bebeğin ihtiyaçlarına, arzularına, beklentilerine sürekli cevap vermesi bireyde güven, sadakat, umut gibi duygulara ve kendi varlığını anlamasına zemin hazırlamaktadır (LaMothe, 2010: 425-449). Bu bölge; sanatsal inovatif düşüncenin, dini duygunun, hayal ve fetişizmin, yalan söyleme ve çalmanın, duyuşsal duygunun kaynağının ve kaybedilmesinin, madde bağımlılığının, takıntılı ritüellerin etki alanıdır (Nelson, 2009: 215-234).

Freud'un teorisine karşı çıkan bir diğer kişi de Rizzuto'dur. Tanrı imgesinin sadece ödipal baba imgesinden oluştuğu iddiası yerine en az bu imge kadar anne, kardeş, anneanne, babaanne, dede ve hatta bakıcı ve öğretmen imgelerinin de bu süreçte aktif rolü olduğunu ortaya koymaktadır. Karşı çıktığı bir diğer önerme ise Tanrı imgesinin ilk altı yaşta oluşarak kesinleştiği ve bir daha asla değişmediği önermesidir. Psikanaliz, bir şekilde bu değişmeyen Tanrı algısına ihtiyaç duymayacağını da ima etmektedir. Bunun aksine Rizzuto'ya göre Tanrı kavramıyla ilişkili olan tüm bilinç ve bilinçdışı algılar ilerleyen yıllarda yeniden işlenmektedir (Kısa, 2015). Bu bilgi ışığında Tanrı imgesi, yaşamın farklı dönemlerinde oluşturulan anılar, hisler ve imgelerin bir araya gelmesiyle her an şekillenen psişik bir yapıdır. Rizzuto'ya göre (1979) Tanrı imgesi, güvenliği sağlayan ve sürdüren dostluk ve beraberlik gibi kişiler arası olumlu ilişkileri düzenleyen özel bir geçiş nesnesidir (LaMothe, 2010: 425-449).

Bilişsel kuramlar açısından kelime, tecrübeyle anlamlanan seçilmiş

düşüncelerimizi astığımız sembolik çivilerdir. Dinî dil, çocuklar için somut varlıkları ifade etmektedir. Tanrı “baba” olarak isimlendirilirse çocuk onu çok büyük bir baba olarak düşünmektedir. Dolayısıyla çocuk, Tanrı’yı gökyüzünde büyük ve yaşlı bir dede olarak algılayabilmektedir. Tanrı imgesi Piaget’in bilişsel gelişim dönemleri paralelinde gelişirken gençlik döneminde aile içerisinde en yoğun etkilenen alan olarak kabul edilmektedir (Paloutzian, 1996: 85-86).

Piaget’nin bilişsel kuramıyla uyumlu olan Harms’ın “İnanç Gelişim Evreleri Teorisi” modeline göre inanç, üç temel evreden geçerek şekillenmektedir. Gerçek ile hayali ayırt edemediği için Tanrı’yı peri masallarındaki karakter olarak imgeleyen *peri masalları evresi*, çocukluğun ilk zamanlarında yaşanırken, ölüm-savaş yaşam-barış gibi olayların insan biçimli Tanrı’lar tarafından yönetildiğine inanılan antropomorfik Tanrı anlayışının hâkim olduğu *gerçekçi evre*, son çocukluk döneminde görülmektedir. Son olarak da *bireysel evrede* soyut düşünebilme özelliği kazanmasıyla birlikte inançlar, sembollerle ifade edilmeye başlanmaktadır (Harms, 1944: 112-122).

Harms’ın teorisine benzer bir diğer kuram olan Goldman’ın “Dini Düşüncenin Gelişimi Teorisi”ne göre dinî düşünce beş evrede şekillenmektedir. Bunlar; yedi yaşına kadar süren sezgisel dinî düşünce, somut dini düşünceye geçiş aşaması, somut dinî düşünce aşaması, soyut dinî düşünceye geçiş aşaması ve soyut dinî düşünce aşamasıdır (1964: 62). Bir diğer Piaget takipçisi David Elkind’in temel noktası, artan zihinsel ihtiyacın din tarafından doyurulmasıdır. Elkind, yaşça büyüyen bir çocuğun dinin karşılayabileceği dört çeşit zihinsel ihtiyacının mevcut olduğunu savunmaktadır (Paloutzian, 1996: 96). Elkind’in ilk dönemi “koruma için araştırma”, çocuktaki nesne sürekliliğindeki eksiklik düşüncesi üzerine kurulmuştur. İnsanların ve eşyaların yok olmasına şaşırarak çocuk Tanrı kavramını kabul etmekle yaşamın sürekliliği ihtiyacını gidermiş olmaktadır. 2-6 yaş arasına tekabül eden “betimleme için araştırma” döneminde çevre ile ilişkileri sonucu oluşturduğu Tanrı kavramını temsil edecek bir arayış başlamaktadır. Böylelikle çocukların kabul ettiği Tanrı’nın imgeleri oluşmaktadır (Paloutzian, 1996: 97).

Orta çocukluk döneminde başlayan Elkind’in üçüncü dönemi, “ilişkiler için araştırma” dönemidir. Bu dönemde çocuk, sosyal hayatı ve insanlar arasındaki ilişkileri keşfetmektedir. Aynı şekilde Tanrı imgesini kabul eden birey, onunla iletişim arayışına geçmektedir. Cemaatle veya bireysel yapılan ibadetler bu iletişim ihtiyacını gerçekleştirilmektedir. Birey ibadetler vasıtasıyla Tanrı’yla konuşabilme ve O’nun karşısında kendi

durumunu değerlendirebilecek yetkinliğe ulaşabilmektedir. Tanrı'yı, imgelerini ve ibadet ilişkisini kabul ettikten sonra Elkind'in son dönemi 'anlama (kavrama) için araştırma' gelmektedir. Ergenlik döneminde kuram oluşturma yeteneğinin gelişmesi ve ilişkiler için altta yatan sebepler konusunda kuramsal olarak düşünmeye başlamasını Elkind 'inşa teori kapasitesi' olarak isimlendirmektedir. Bu kapasiteyle kişi, yaşamlarında açıklanamaz gibi görünen pek çok şeyi anlamayı sağlamaktadır. Bu kuram oluşturma süreci; varsayımsal (hipotetik) düşünme, kombinasyonel (bütünleştirme) düşünme, esnek (göreceli) düşünme, tündengimsel ve tümevarımsal akıl yürütme yetenekleri olarak farklı yollarla gerçekleştirilmektedir (Yapıcı, 2016).

Erikson, Piaget ve Kohlberg'in psikolojik dayanağını, Niebuhr ve Tillich'in teolojik dayanağını oluşturduğu Tanrı imgesi ve Tanrı'yla ilişkileri konu edinen Fowler'in inanç gelişimi kuramı yedi aşamada incelenmektedir. 0-2 yaş arası *temel inanç* döneminde ilk sevgi ve şefkati gösteren insanlarla inancın temeli oluşturulmaktadır. 2-6 yaş arası *sezgisel-yansıtıcı inanç* döneminde imgeler kullanılarak kutsal, yasaklar, ahlaki değerler ve benlik fark edilmektedir. 6-11 yaş arası *öyküsel-lafzi inanç* döneminde otorite etkisinde kalındığı ve öznel olmayan bir Tanrı'ya inanılmaktadır. 11-18 yaş arası *yapay-geleneksel inanç* döneminde Tanrı'yla bireysel ilişkiler kurmaya başlayarak sevmeye, anlama, boyun eğmeyi değerlerine eklemeye ve 18-30 yaş arası bireysel düşünceye dayalı inanç döneminde, dış kontrollü yapıdan iç kontrollü yapıya yönelerek inanç ve değerlerini yeniden inşa etmekte ve bağlanmaktadır. Orta yaşta *birleşik inanç evresiyle* gerçeğin çok boyutlu ve kaynağının uyumlu ve bağlantılı olduğunu anlayarak farklı bakış açısının verdiği gerilimlerden kurtulmakta, orta yaştan sonra ise *evrensel inanç döneminde* stres ve zorlamalarla baş edebilmek için sevgiyi kullanarak hayatın anlamına ve Tanrı'nın gücüyle birleşmeye ulaşılmaktadır (Fowler, 2000: 85-104).

İslam düşüncesinde Allah tasavvuru gelişimi hakkında öncelikle inancın potansiyel olarak (bil kuvve) hâlinde olduğu bildirilmektedir. Allah kelimesiyle günlük yaşamda karşılaşan bebeğin, anne-baba ve çevre etkisiyle mevcut inancı geliştirmeye veya farklı bir yöne evrilmektedir. Dil gelişimi ile kültürel etkileşimin başladığı fitrat hadisinde rivayet edildiği gibi "...konuşmaya başlayana kadar fitrat hâli devam eder" (Hanbel, Müsned, IV/24). Konuşma süreciyle birlikte 2-4 yaş arası, cümleleri ve davranışları taklit etmeye başlamaktadır. 4-7 yaş arası, hayal ve gerçek ayrımı olmadığı için Allah'ı bulutların üzerinden ya da camide gizli bir şekilde insanları izleyen yüce güç olarak tasavvur etmektedir. 7-9 yaş arası "modelle aynileşme" yani davranışı değil kişiyi taklit görülmekte-

dir. 11 yaşından itibaren semboller ve soyut düşüncenin devreye girmesiyle antropomorfik tasavvurlara ihtiyaç duyulmamaktadır. 16 yaşlarından sonra kader, ahirete iman gibi temel inançlar devreye girmektedir. Bu süreci başarıyla tamamlayan genç kimlik arayışında kötülükleri sorgulamakta ve makul yanıtlar aramaktadır.

Çevresel faktörlerden etkilenerek oluşan Tanrı imgelerinin içselleştirilmesinin nasıl olduğunu, Winnicott kuramıyla açıklamaktadır. Winnicott'a göre nesne türleriyle ilişkili olarak Tanrı, insanı iyi veya kötü durumda bıraksa da birey O'nu kollektif egonun yansıtmaları olarak var etmeye devam etmektedir (Spero, 1992: 188). Bu şekilde teolojik olarak grubun imgeleri öznel Tanrı imgelerine dönüşmekte ve içkin bir hâl almaktadır. Bu öznelleştirme gerçekleşmediğinde, Tanrı canlı ve gerçek olarak algılanmayıp uzakta bir nesne olarak düşünülecektir. İmgelerin öznel ve nesnel olarak deneyimlendiği ve dengelendiği Tanrı ilişkisi, kişide Aşkın varlıkla sürekli iletişim hâlinde olduğunu hissettirecektir (Winnicott, 1971: 89-117).

Bebeklikte anneyle gerçekleştirilen aynalama işlevi yerine öznel Tanrı imgeleri geçmekte ve ego devamlılığıyla kendiliği oluşturmaktadır. Bu imgeler ile ego yeniden deneyimlenmekte ve kendilikten kopmuş parçalar birleşerek tutarlı bir kimlik duygusu meydana gelmektedir. Öznel Tanrı imgeleri bilinç eşiğinin hemen altında sürekli olarak çalışarak gelecekteki Tanrı inancı ve imgesi için bir temel oluşturmakla kalmayıp aynı zamanda komşuluk ilişkilerinde, sevgi ilişkilerinde, hastalık ve stresle başa çıkmada ya da günlük sorumluluklarda olmak üzere sürekli olarak bireyi yönlendirmektedir (Ulanov, 1971: 23-24). Kaufman, Tanrı imgesi ile bağlanma arasındaki ilişkiye dikkat çekerek sadece Tanrı'nın yeterli bir figür olmadığını onun da ebeveyn olarak düşünüldüğünü ve bu imgelerin etkileşim hâlinde olduğunu belirtmektedir. Ayrıca birey, ebeveyn yeterli güven oluşturamadıysa Tanrı'nın güvenilir imgesini geliştirme olasılığının da yüksek olduğunu vurgulamaktadır (Brokaw & Edwards, 2018: 352-371). Böyle bir durumda Tanrı'dan yardım istemek için O'na yönelmek yerine, acı verici ret hissinden kaçınmak için içsel izolasyon ve yalnızlık yaşanmakta ve öfkeli Tanrı imgesi güçlenmektedir (Knabb & Emerson, 2013: 827-841).

Tanrı imgeleri ve kavramları, bağlanma faktörlerinin yanı sıra olumsuz yaşam olaylarından da etkilenebilmektedir. Exline ve arkadaşlarının çalışması, kriz durumundaki üniversite öğrencilerinin ve kanserle mücadele eden danışanların Tanrı'yı sorumlu tuttuklarını ortaya koymaktadır (2011: 129-148). Van Tongeren ve arkadaşları (2019: 225-232)

çalışmalarını genişleterek kriz durumlarının Tanrı imgesini nasıl etkilediğini araştırdığında bu durumların, Tanrı'nın ilişkiyel deneyimi (Tanrı imgesi) üzerinde önemli bir etkisi olduğunu, buna mukabil Tanrı'nın teolojik anlayışı (Tanrı kavramı) üzerinde önemli bir etkisi olmadığını ancak Tanrı imajındaki değişikliklerin zamanla Tanrı konseptine de yansıtacağını bildirmektedirler.

Öznel ve nesnel Tanrı imgeleri çatışması durumunda nesnel Tanrı imgeleri, uzaklık ve yabancılaşma yaşatmaktadır. Bu durumda nesnel imgeler öznel imgelerden uzaklaşmakta ve Tanrı bireyden bağımsız varlığını sürdürmektedir. Bu deneyim bireyin nesne ilişkiliğinden (*object relating*) nesne kullanımını ve nesne ilişkisine geçmesine neden olmaktadır. Neticede düşündüğü Tanrının, gerçek Tanrı tecrübesinden farklı olduğunu kavramakta ve dinî yaşamında canlılık ve gerçeklik hissetmektedir (Kısa, 2013: 220). Keza öznel imgeler olmadan sadece nesnel imgelere bağlanıldığında Ulanov'un tanımıyla 'persona imanı' yani rijit (kırılgan) ve rutin bir dinî yaşam ortaya çıkmaktadır. Bu imanda başkalarının standartlarına uyarak gerçek Tanrı'yla karşılaşma mutluluğunun tadılmadığı görülmektedir. Bireysel özgürlük için öznel imgelere yönelerek nesnel imgelerden uzaklaşıldığında ise iman zamanla anlam ve değerini yitirecektir. Geçiş alanlarındaki bu yanılsamalar dikkate alınarak öznel ve nesnel imgelerin dengelenmesi ve birleştirilmesi gerekmektedir (Kısa, 2013: 221).

Winnicott öznel-nesnel Tanrı imgelerinin psişedeki içe yansıtma (*introjection*) ve yansıtma (*projection*) gibi süreçlerin etkileşimi sonucunda oluştuğunu belirtmektedir. Çünkü psişenin ölmemesi için bu iki süreçle nefes alıp vermesi gerekmektedir. Bu ise sevdiği ya da bağımlı olduğu kişilerin özellik ve niteliklerini içselleştirerek kendi iç dünyasını oluşturması ve kendi iç dünyasına ait bedensel, duygusal ve imgesel tecrübe parçalarını yansıtarak dış dünyanın oluşturulmasıyla gerçekleştirilmektedir (Kısa, 2013: 222). Ancak burada iç dünyasına ait olan bir de karanlık yönü, bireyin gölgesi vardır ki Jung bu süreci Kuran-ı Kerim'in on sekizinci suresinde Hz. Musa ile Hızır arasındaki anlatıma benzetmektedir. Gölge bilinçaltının eşliğinde durarak yaratıcı derinliklere giden yolu tıkamaktadır. Kişiliğine tarafsızca bakabilmesi sürecinde gölgenin bilince yükselmesi, kişiye acı verdiği için kendi dışındaki bir kişiye yansıtılması amacıyla deneyimlenmekte ve analiz sürecinde danışman şeytan, cin, cadı gibi birtakım olumsuz varlık olmakla suçlanabilmektedir (Jung, 2009: 182-184).

Bilincin kabul etmekte zorlandığı gerçekler, Freud'un "sansür" olarak tanımlandığı savunma mekanizmasıyla bastırılmaktadır (*repression*)

ve bilinç yüzeyine çıkmaları engellenmektedir. Jung'un, "tamamlayıcı işlev (*complementary function*) dediği münasabete göre zamanı geldiğinde havuz dibinden yükselen kabarcıklar gibi bilinçdışı verileri bilince ulaştırmaktadır. Bu duruma örnek olarak anne-baba öfkesini dünyaya karşı abartılmış bir öfke olarak yaşayan bir kişinin, temeldeki problemi çözdüğünde dünyayla daha barışık hâle geldiği gösterilebilmektedir. Aynı şekilde kriz durumlarında da altta yatan temel nedenler, durumun daha yoğun yaşanmasına neden olabilmektedir. Ortaya çıkan bu durumun aşılması için Jung (2009: 149) 'aşkınlık işlevi'ni önermektedir. Bu şekilde bilinçdışı ve bilinç içerikleri kaynaştırılmakta ve yeni davranışın açığa çıkmasına imkân tanınmaktadır.

Sonuç olarak, Tanrı imgelerinin nasıl oluştuğu konusunda birçok bilim insanı değerlendirmeler yapmaktadır. Kirkpatrick (2006) ebeveynle etkileşimler sonucu erken dönemlerle oluştuğunu belirtirken, Trauten ve Settersten'in yaptığı çalışmada çocukluk deneyimleri önemli olsa da çağdaş faktörlerden etkilenildiği için gelişimin tüm yaşam boyunca devam ettiği anlaşılmaktadır (2009: 455-469). Ülkemizde yapılan bir çalışmada erken eğitimciler olan aile ve öğretmenlerin, Tanrı imgesi gelişimini etkilemesine ek olarak televizyonun da Tanrı imgesini etkileyen bir diğer önemli faktör olduğu bildirilmektedir (Bedir, 2017: 717-740).

e. Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte Krize Müdahale Teknikleri

Tanrı imgeleri ve kavramlarından yararlanarak Tanrı'yı konuşmak tüm din ve geleneklerde mevcuttur. Bu kavramlaştırmalar duygusal, ilişkisel veya bilişsel olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin olumlu Tanrı imgeleri *aşk*, *yaratıcı*, *baba*, *anne*, *her şeye gücü yeten*, *iyi* gibi terimleri içerirken olumsuz Tanrı imgeleri ve kavramları olarak *intikamcı*, *öfkeli*, *cezalandırıcı* terimleri kullanılmaktadır (Cashwell vd., 2016: 159-175). Tanrı imgesi analizi, uygun bir şekilde terapiye dâhil edilerek danışanın semptomlarında azalma olabileceği kabul edilmektedir (Cheston & Piedmont, 2003: 96-108). Tanrı imgeleri hem bilişsel hem de duygusal bileşenler içeren tanımlanması zor ifadeler olduğu için metafor veya görüntüler kullanılabilir (Olson & Tisdale & Davis & Park, 2016: 77-91). Maneviyatın danışmanlığa ve kliniğe nasıl dâhil edileceğine dair geniş bir araştırma geçmişine rağmen (Matisse & Ratcliff & Mosci, 2018: 27-50) klinik olarak uygulanabilir modeller son zamanlarda geliştirilmeye başlanmıştır.

Kriz zamanlarında danışanlar, danışmana en çok "Tanrı neden acıya göz yumar?", "Tanrı gerçekten her şeye gücü yeten ya da seven

değil midir?” , “Tanrı’nın ne yaşadığımız hakkında fikri var mı?” gibi sorular yöneltilmektedir. Bu soruların yanıtı her bir danışanın Tanrı imgesine göre değişmektedir (Daniel, 2017: 223). Bu imge genellikle bir kriz durumu yaşanılana kadar sorgulanmamaktadır. Birey, yaşamda kendisini aşan bir güçlük yaşadığında, sahip olduğu Tanrı imgesiyle karşılaşmaktadır. Bu süreçte manevi danışmanlık ve rehberlik, manevi değerleri psikolojik karakterlere indirmek yerine maneviyatın insan yaşamındaki rolünü fark ettirmeye yönelik yöntemler uygulamaktadır. Psikodinamik yapı içerisinde bulunan bilinçdışı Tanrı imgesi, dini objeler, inanç, dini öykülerle danışanın varoluşla daha fazla etkileşim içinde kalacağı keşif sürecini desteklemektedir (Shafranske, 2009: 147-157).

e.a. Psikodinamik Teknik

Teknik olarak psikanaliz, serbest çağrışım tekniğiyle geçmişi şimdiye getirerek benliğin nesneleşmesini sağlamaktadır. Böylece benliğin diğerleriyle ilişkileri, var olan inançları ve fantezileri düzenlenmektedir (Rizzuto, 2005). Manevi yönelimli psikodinamik terapide Hoffman (2010), danışanın Tanrı imgesini veya çevresiyle rahatsız edici duygularını ‘an’ a getirmesini ve Tanrı imgesinin çözümlenmesini amaçlamaktadır. Bu yöntemde danışan, Tanrı imgesini anlayabilmek için Tanrı’nın görselleştirilmesi tekniğini kullanmaktadır. Tanrı’ya olan duygularını güçlkle ifade eden danışanların, Tanrı’yı bilişsel düzeyde ve dini kavramlarla tanımladıkları gözlemlenmiştir. Tanrı’yı bilişsel düzeyde ifade eden danışanlar için Tanrı’ya mektup yazma ve boş sandalye tekniğiyle duygusal farkındalık arttırılmaya çalışılmaktadır (Hoffman, 2010: 268-272).

Manevi yönelimli psikodinamik müdahale tekniklerinden Murray-Swank (2004), Potik (2010), Ståalsett ve arkadaşları (2010) tarafından Tanrı imajları ele alınarak müdahale sürecinde Tanrı algısının değişim ve dönüşümü sorgulanmıştır. Bu tekniklerde Tanrı imajı hem araç hem de amaç olarak işlev görmektedir (Özgen, 2017: 26). Murray Swank’ın (2004) geliştirdiği manevi yönelimli müdahale programı 8 hafta süren seanslardan oluşmaktadır; seansı duayla başlatıp bitirme, nefes egzersizleri, manevi imgeleme, şiir okuma, duyguların anlatımı, Tanrı’ya iki yönlü günlük yazma, manevi ritüeller ve tartışma aktivitelerinden oluşmaktadır. Bu programın sonunda katılımcılar olumlu dini başa çıkma ve manevi iyi oluş yaşadıklarını ve Tanrı imgelerinde değişim olduğunu bildirmiştir. Danışanların öfke duygusu ve maneviyattan uzaklaşmanın yerine umut, bağlantı ve manevi yenilenme hissettikleri bildirilmektedir. Potik (2010), danışanların Tanrı algılarının değerlendirildiği 12 Adım Programı’nda danışanın manevi keşfine odaklanıldığında benlik algısı, içsel

ve dışsal nesne ilişkileri gibi psikik yaşamına hiçbir dirençle karşılaşmadan ulaşıldığını keşfetmiştir. Çünkü danışanlar, Tanrı algıları hakkında konuşulduğunda duygularına odaklanmaya ve manevi bir yolculuğa çıkmaya hazır hâle gelmektedir.

Bir psikolog, bir psikiyatrist ve bir teolog tarafından geliştirilen VITA modeliyle (Ståalsett & Austad & Gude & Martinsen, 2010) Tanrı imgesinin, ebeveyn ilişkilerinden köken aldığını ortaya koymuşlardır. Bununla birlikte danışmanlıkta Tanrı imgesi hakkında konuşmanın, kendini ve diğerlerini daha iyi anlamaya katkı sağladığı ortaya konulmuştur. Danışan duygu durumunu kötüleştiren Tanrı imgesini ancak nasıl geliştirdiğini fark ettiğinde bu imgeyi düzenleyebilmektedir. Bu programla katı benlik, ebeveyn ve Tanrı imgesinin esnek olacak şekilde olgunlaştırılması hedeflenmektedir. Bu algıları görebilmek amacıyla kendisinin, anne-babasının ve Tanrı imgelerinin resmi çizdirilmektedir. 12 hafta süren bu etkinlikte, bu programda belirli aralıklarla danışanın Tanrı imgelerinin yanı sıra benlik ve anne-baba imgelerinin de dönüşümü takip edilmektedir (Özgen, 2017: 26).

e.b. İlişkisel Maneviyat Tekniği

Danışanların deneyimledikleri Tanrı ilişkisi sonucunda kendilerini ve başkalarını nasıl gördüğünü ele alan dinî yaklaşım “İlişkisel Maneviyat” (*Relational Spirituality*) olarak tanımlanmaktadır (Davis vd., 2018: 401-415). Başa çıkma teorisi, sosyal biliş teorisi gibi zihinsel imgelerle çalışmaktadır. Duygusal çatışmalar, kaygılar, tasalar ve nevrozun tüm biçimleri bu yeni zihinsel yönelimlerle giderilebilmektedir (Sayar, 2016: 26-27). Bayne ve Tylsova yaptıkları bir çalışmada manevi danışmanlık ve rehberlikte ilişkisel olarak Tanrı imgesini konumlandırmak için örnek işleme sorularının entegrasyonunu göstermiştir (2019: 148-167). Bu imgeler 5 başlık altında değerlendirilmektedir:

(i)-*Yaratıcı olarak Tanrı*- Judeo-Hristiyan geleneğinde kutsal metinler Tanrı için Yaratıcı imgelem sağlarken (Knabb & Emerson, 2013: 827-841), Kuran-ı Kerim, evrenin yaratılışının imgelerini ve Allah ile insanlık arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir (el-Hadîd, 57/4). Benzer şekilde Hinduizm’de Lord Brahma evreni yaratmakta ve kendi varlığından insanı yaratmaktadır. Amaç; öz değer, geleceğe dair belirsizlikler, sorunlar yaşayanlar kişisel Tanrı anlayışlarını Yaratan imajı olarak keşfedebilmekte, güvensiz bağlananlar için Yaratıcı’ya güvenli bağlanmayla sevgi dolu ilişkilere temel oluşturabilmektedir (Knabb & Emerson, 2013: 827-841). Yaratıcılık kapsamında olan ilahi plan (kader) ve niyet (irade) ile kişi ve olayların yegâne oluşu ve Yaratıcının şefkatle var ettiği düşüncesi, danışanlara sorunlarının çözümünde yardımcı olacak başlıklardır.

Danışmanlar yönlendirici olmadan şu sorularla danışanların Tanrı imgesine yüklediği anlamı keşfedebilir: “İnanç geleneğinizdeki yaratılış kavramını ya da büyük tasarımdan bahseder misiniz?”, “Tanrı yaratıcı ise bunun sizin için anlamı nedir?”, “O’nun karşısında nasıl bir konumdasınız ve ilişkiniz ne durumdadır?”, “Kendinizi Tanrı’nın yarattığını hissediyor musunuz?”, “Bu duyguyu hissetmenize engel olan durumlar nelerdir?”, “Eğer Tanrı yaratıcı ise sizin durumunuz hakkında ne bilmenizi isteyebilir?” gibi sorularla Tanrı imgesine yüklenen anlamlar anlaşıl-maya çalışılmaktadır.

(ii)-*Hükümdar Olarak Tanrı*- Judeo-Hıristiyan inanç gelenekleri içinde Tanrı kuralları koyacak otorite figürü (İncil, Çıkış, 31/18), Yahudilikte İsrail krallığını yeniden inşa edecek güçlü bir kral (Tevrat, Mezmur, 47/7), Kuran’da göklerdekilere ve yerdekilerin hâkimiyetinin mutlak sahibi, her türlü eksiklikten uzak, üstün ve her işi hikmetli olan Allah (Taha, 20/114; Cuma, 62/1; Maide 114/2) olarak egemen bir hükümdar vurgusu yapılırken Hinduizm’de hükümdarlık kavramı halkını kötülüklerden ve savaşlardan koruyan güçlü bir liderle ilişkilendirilmiştir (Basham, 1968: 80-90). Katı kurallı ve başarısızlığa tahammülü olmayan bir evde yetişmek, danışanın Tanrı’yı hükümdar olarak görmesine ve Tanrı’nın sevgisine yalnızca O’nun emirlerine katı bir şekilde itaat ederek ulaşabileceği otorite figürü olarak inanmasına neden olabilmektedir. Aynı şekilde ilâhî kurallara uymamak da korku, suçluluk ve utanç duygularına yol açabilmektedir.

Hükümdar Tanrı imgesi hakkında farkındalık kazandırılacak bazı sorular bulunmaktadır: “Çocukluk ve yetişkinlikte otorite hakkında düşünceniz ve deneyimleriniz nelerdir?”, “İnancınız Tanrı’nın otoritesine dair size ne ifade etmektedir?”, “Tanrı’yla bir hükümdar/komutan olarak nasıl bir deneyim yaşadınız?”, “Bu ilişkinin nasıl görünmesini istersiniz?”, “İlahi emir ve yasaklardan sizde Tanrı korkusu uyandıran nedir?”, “Varsa nelerdir?” ve “Bu durumlar Tanrı’yla yakınlığınızı nasıl engellemektedir?” gibi sorularla Hükümdar Tanrı imgesi farkındalığı oluşturulmaktadır.

(iii)-*Rızık verici olarak Tanrı* – Yahudi Hıristiyan geleneğinde Tanrı, insanın temel ihtiyaçlarını, korunmasını ve bakımını sağlayan biri olarak görülmektedir (Çıkış, 16/13-18; Mezmurlar, 91/9-13; Luka, 6/38; Kor, 9/6-11). Kur’an’da da Allah “Gücün sahibi olan”, “Rızık veren” olarak tanımlanmaktadır (Ra’d,13/26; Nahl,16/114; İsrâ,17/30; Ankebut, 29/60-62; Sebe, 34/24-36-39). Tanrıyı Rızık veren olarak imgeleyemeyen danışanların, ebeveyn ve bakıcı ilişkilerine ve ilk dönem ihtiyaçlarının nasıl karşılandığına ve güven deneyimlerine bakılmalıdır. Ayrıca şu

sorularla Rızık verici Tanrı imgesi üzerinde düşündürülerek bir bağ kurması sağlanabilmektedir: “İnancınız Allah, Tanrı veya Kutsal’ı rızık veren olarak nasıl tanımlar?”, “Tanrı’dan hayatınıza gelen desteği hangi yollarla deneyimlediniz?”, “İhtiyaçlarınızın Tanrı tarafından karşılandığı ya da karşılanmadığı zamanları tarif edebilir misiniz, ne hissettiniz?”, “Hissettiğiniz duygular Tanrı’yla ilişkinizi nasıl etkiledi?” gibi sorularla Rızık veren Tanrı imgesi keşfedilmektedir.

(iv)-*Cezalandırıcı olarak Tanrı* – Tanrı’nın cezalandırıcı olarak imgenmesi Hz. Âdem ve Hz. Havva’ya dayanan bir süreç (Jensma, 1993: 288-296) olarak bilinmektedir. Yeni Ahit’te, emir ve yasaklara uymayanlar için Tanrı’nın adaleti gereği cezasından bahseden pasajlar vardır (Matta, 5/29; 25/41). İslam düşüncesinde de kötülük yapanlar için Allah’ın cezalandırıcı olarak imgenildiği ayetler (Bakara,2/85-165-191-211; Nisa,4/93) yer almaktadır. Hinduizm’de inananların hareketleri Yama tarafından değerlendirilmektedir (Nichols, 2012: 13-32).

İnançlar açısından yargılanma ve cezalandırılması korkusunu oluşturan “Cezalandırıcı Tanrı imgesi”ni keşfetmek için bazı sorular sorulmaktadır: “İnancınız Tanrı’nın cezalandırıcı olması hakkında size ne bildirir, sizin düşünceniz bu deneyimi nasıl şekillendirdi?”, “Tanrı’yı cezalandırıcı olarak düşündüğünüzde bu imge size ne hissettiriyor?”, “Yanlış bir şey yaptığınızda Tanrı tarafından cezalandırıldığınızı düşündüğünüz oldu mu, o durumda ne yaşadınız?”, “Tanrının cezalandırıcı imgesinden dolayı üzüldüğünüzde ne yaparsınız?” gibi sorular cezalandırıcı Tanrı imgesini açığa çıkarmaktadır.

(v)-*Aşk/Merhamet Olarak Tanrı*- Eski ve Yeni Ahit kutsal metinlerinde bulunan cezalardan koruyan, mucizeler, sadakat sahibi Tanrının hâkim görüntüsü merhamettir (Çıkış, 14/16/32). İslam geleneğinde de Allah’ın kullarını sevdiği, iyi davranışlar yapanlara sevgiyi yarattığı ve sevilen kıldığı (Al-i İmran, 3/31-119; Mâide, 5/54; Meryem, 19/96) çokça iyilik yapan yönü vurgulanmaktadır. Sevgi ve şefkat, Budizm inanç geleneğinin en temel ilkeleridir. Erken çocukluk döneminde koşulsuz sevgi alamayan danışan, Tanrı’yı sevgi dolu olarak imgelemekte güçlük çekebilir.

Bu danışanlarda şu sorulara odaklanarak “Aşk olarak Tanrı imgesi” yeniden canlandırılabilir: “Aşk sizin için ne ifade ediyor?”, “Çocuklukta ebeveyn/bakıcılarla sevilmeyle ilgili neler deneyimlediniz?”, “İnancınız Tanrı aşkına dair ne söyler?”, “Tanrı tarafından sevildiğinizi düşünüyor musunuz? Düşünmüyorsanız sevildiğinizi hissetmenize engel olan nedir?”, “Tanrı’nın sevgi dolu imgesi iyi oluşunuzu nasıl etkiler, endişelerinizle nasıl ilişki kurar?” gibi düşündürmeye yönelik sorularla

“Merhametli Tanrı” imgesi keşfedilmeye çalışılmaktadır. Tanrı imajı sadece bu kavramlarla sınırlı olmamakla birlikte Tanrı ile kurulan ilişkisel maneviyatın sağladığı güç danışana başa çıkma imkânı vermektedir (Bayne & Tylsova, 2019: 148-156).

e.c. Aşknlık Tekniği

Tanrı'nın imgeleri dinlere ve kültüre göre değişiklik göstermektedir. Son yıllarda yapılan çalışmalarda Tanrı'nın antropomorfik ve sevinç, öfke, pişmanlık gibi insan hislerinin atfedildiği antropomorfik imajları vurgulanmaktadır. Feminist psikanalistler ve feminist teologlar Tanrı'nın feminist imgelerini geri kazanmak için Tanrı'yı besleyen, teselli eden ve yönlendiren bir anne olarak görmeye çaba göstermektedirler. Bir araştırmada erkeklerle kötü deneyimleri olan kadınların ilahî imgeye yakın ilişki için Tanrı'nın dişil imgesine vurgu yapılması gerektiğini söyledikleri bildirilmektedir. Yargılayıcı Tanrı imgesine sahip olanlarda iyi bir ebeveynin neler yapacağını düşünmeye direnç gösterilirken, aksi ispatlandığında çok daha büyük merhamet ve affedicilikle bağlantı sağlandığı kaydedilmiştir (Stone, 2004: 1-11). Bu örnekler ışığında Tanrı imgesinin danışana göre farklı sunulması gerektiği görülmektedir. Ayrıca Tanrı'nın kavranılmasındaki güçlük nedeniyle varlık, enerji ya da boşluk olarak da anlaşılabilir. Bu nedenle Tanrı imgesinin aşknlıkla tanımlanması danışmanlıkta fayda sağlayacaktır.

Manevi danışmanlık ve rehberlikte Tanrı imgesinin kriz danışmanlığına dâhil edilmesinin bir diğer metodu da Tanrı imgesinin “Aşknlık Yöntemi” ile çalışılmasıdır. Hull (1999: 48-59) maneviyatı “aşknlık/aşknlılaştırma” insanı biyolojik yapının ve dürtülerin üzerine veya ötesine yükselten her şey olarak tanımlanmaktadır. Jung aşknlık işlevini, bilinçdiş ve bilinç içeriklerinin kaynaşması olarak nitelendirmektedir (2009: 182-184). Tanrı imgesini aşknlılaştırmış danışan kendi sınırlarında çözemediği problemlerde her şeye gücü yeten ve her yerde bulunan Tanrı imgesiyle karşılaşmaktadır. Böylelikle bilinçdiş ile bilinç arasındaki ayrım ortadan kalkmakta, yeni bir davranış açığa çıkmakta ve ruhsal gelişme başlamaktadır. Bu şekilde bireyselleşme sürecine de katkı sağlanmaktadır.

Tanrı imgesini aşknlılaştırmak aynı zamanda Tanrı'nın bilinemeyeceği anlamına gelmektedir. Bu durumu Jung, arketipal Tanrı formu ve arketipal Tanrı içeriği kavramlarıyla açıklamaktadır. Jung, Tanrı imgelelerini bilinçaltı zihnin sonsuz ve evrensel olan en derin katmanının yani kolektif bilinçaltının bir bildirisi olarak oluştuğunu söylemektedir. Yani bu imgeler psişede vardır ve gerçeklik olarak isimlendirdiğimiz fenomenin ortaya çıkışına ve şekillendirilmesine katkı sağlamaktadır. Jung'a göre

Tanrı imgesinin ortaya çıkışında en etkili faktör arketipal Tanrı formudur (Ulanov, 1971: 93-94). Bireysel ve sosyal tecrübeler sonucunda algılanabilir olan arketipal Tanrı içeriği oluşurken, algılanamaz olan arketipal Tanrı formu tabii olarak mevcuttur. Çünkü bu bölüm psişenin ezeli ve bireysel olmayan katmanına aittir ve birey tarafından elde edilemez.

“Tanrı ile karşılaşma” olarak tanımlanan aşkınlık deneyimlerine sahip olan danışanların daha çok çocukluk anne-baba ilişkilerinde ve benlik algısında olumlu olan danışanlar olduğu tespit edilmiştir (Kirkpatrick, 2006). Trauten ve Settersten (2009) yaptığı çalışmada çocukluk deneyimleri önemli olsa da çağdaş faktörlerden etkilendiği için gelişimin yaşam boyunca devam ettiğini kaydetmiştir. Doğayla birlik deneyimi aşkın bilincin ilk seviyesidir. Örnek olarak bir danışanın Tanrı imgesi olarak ağaçların arasından parlayan güneşi anımsaması verilebilmektedir. Doğanın her zaman yumuşak ve koruyucu olmadığı, oluşumla yıkımın bir bütün olarak kabul edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu şekilde pozitif psikoloji ve çözüm odaklı terapiler, olumlu Tanrı imgelerini güçlendirerek olumsuz olanlardan kaçınmayı sağlamış olmaktadır. Bu durumda Leffel’in (2007: 263-280) uyardığı “basit maneviyat” ile temsillerin örtük doğası göz ardı edilmemiş olunmaktadır. Leffel’e göre derin ve kalıcı manevi dönüşümler, Tanrı imgelerinde negatif yönleri ikrar ve bütünleşmeye odaklanmakla gerçekleşmektedir. Aşkınlık kavramında da tüm imgeler bir bütün olarak kabul edilmektedir.

f. Tanrı İmgesini Değiştiren Danışanların Durumları

Fowler ve arkadaşlarına göre danışanlar, önceki bilinçli veya bilinç dışı değer ve güç imgelerini yeni bir merkeze oturtarak zihinsel şemalarını değiştirmekte ve dönüşümü gerçekleştirmektedirler. Yeni merkeze bağlanmak için yeni bir bilinçli kabulle yorum ve davranışlarını yeniden şekillendirmesi gerekmektedir (1992: 26).

Moseley dönüşümü, inanç içeriklerinde önemli değişimlere yol açan ani veya kademeli olarak lateral (düşünce/içerik) ve yapısal (aşama değişimi) olmak üzere iki durumda gerçekleşen süreçler olarak açıklanmaktadır. *Lateral* dönüşüm, önemli gördüğü biriyle duygusal bağ kurmak için dinî düşüncesini bırakıp yeni ideoloji arayan Fowler’in inanç gelişimi aşamalarından 4. aşamadakiler arasında gerçekleşebilir. *Yapısal* dönüşüm ise 3. aşamadan 4. aşamaya geçenler arasında gerçekleşmektedir. Kişinin inanç bakışını yenileme ve canlandırma etkisine ise dönüşüm yerine “yoğunlaşma deneyimleri” kavramını kullanmıştır (Ok, 2007: 103).

Kriz durumlarında danışanlar inanç aşamalarındaki geçişler nede-

niyle Tanrı imgelerinde değişiklik yaşamaktadırlar. Fowler bu “çakılı çivileri gevşemiş” kişinin bilme, değer atfetme ve eylemleri doğrularak haklı çıkarma şemalarının değişime uğradığını söylemektedir. Fowler’a göre 2. aşamadaki ateistler, Tanrı imgesinde karşılıklılık ilkesine göre gözlem ve deneyimlerle kötülükleri cezalandırma ve iyileri mükâfatlandırma konusunda Tanrı’nın “güçsüz” ya da “uykuda” olduğunu düşünmektedirler. Sevme, anlama ve boyun eğme gibi değerlerin kazanılmasıyla 3. aşamaya geçen danışmanlarda ise önceki dönemlerine dair üzüntü ve suçluluk duygusu oluşmaktadır (1984: 58). Üniversite için evden ayrılanlar, yeni evlenenler, yeni işe başlayanlar veya ayrılanlar, boşananlar, bir yakınıni kaybedenler, hastalık veya sakatlıkla mücadele edenlerin lateral dönüşümü gerçekleştirerek 4. aşamaya geçtiği kaydedilmiştir.

Yaşanan ruhsal sıkıntının seviyesi, ergenliğin ilk dönemindekiler için daha az olurken 30’ların sonları ve 40’ların başlarında olanlar için daha büyük mücadele gerektirmektedir. Bu geçişin sonucunda kişi ateizm ve agnostisizme varabileceği gibi dinsel bir gruba bilinçli bir bağlılığa da geçiş yapabilmektedir (Astley, 1991). Bu süreçte kişinin yaşadıkları, derin yatırım yaptığı “Tanrı/Tanrıların kişiyi hayal kırıklığına uğratmasıdır. Ama bu durum aslında yeni ve daha değerli imgelerin çıkması için bir fırsattır. Yeni düşünce ve zihinsel şema aşamasına geçmiş danışmanların geçmiş ilişki ve yaşantılardan köklü bir şekilde uzaklaşması, yeni dâhil olduğu çevrede toplu dua, ibadet ve hizmete katılma ve önceki yaşamın aktif imgeleme, manevi danışmanlık ve dua deneyimleriyle sağaltımının sağlanması önem arz etmektedir. Bunları yaparken Tanrı’yla yeni ilişkisi ışığında geçmişin yara izlerinden kurtularak ego gelişimi doğal olarak meydana gelmektedir (Fowler & Nipkop & Schweitzer, 1992: 289). Sonuç olarak iç entegrasyonunun yeni bir temeline sahip olmaktadır (Ok, 2007: 216). Tanrı imgesiyle çalışılmış danışmanlıklarda ulaştığı Tanrı, deneyiminin ötesinde olan Tanrı’ya dönüşmüştür. Bu aşamada Tanrı’yi gerçekten deneyimleyebileceğine inanmasına rağmen bazen bu tecrübenin bozuk ve hatalı olabileceğinin de farkındadır (Özgen, 2017: 31).

S o n u ç

Danışmanın yaşamsal krizlerle başa çıkmasını sağlamak, manevi danışmanlık ve rehberliğin işlevlerinin başında gelmektedir. Bu işlevin gerçekleştirilmesi için kullanılacak metotlardan birisi, kişinin Tanrı imgesinin keşfi ve dönüştürülmesidir. Çünkü bu imgeler kriz durumlarında hayata yeniden bağlanmak için bir sığınma ve dinlenme potansiyeli taşımaktadır. Bununla beraber yanlış oluşturulduğunda psişenin derinliklerinde bulunan eksik düşünme ve davranışları üst katmanlara çıkararak yeni bir krizin başlamasına neden olabilmektedirler. Tanrı imgelerinin

doğru bir şekilde gelişmesi için yaşamın ilk döneminde yeteri kadar iyi bir ebeveyn/bakıcı ilişkisini deneyimlemiş olması ve sonrasında ise doğru teolojik bilginin alınması (Winnicott, 1971: 145-149) gerekmektedir. Danışanın yaşam boyunca bu imgeleri sürekli oluşturmasıyla varlığını sürdürmektedir (Kısa, 2013: 219).

Zihinsel işleyişin zirveye çıktığı kriz zamanları, kemikleşen Tanrı imgesini yeniden değerlendirme ve daha ötelere taşıma fırsatı sunmaktadır (Kısa, 2013: 235). Tanrı imgesinin uygun bir şekilde danışmanlığa dâhil edilmesiyle danışanın semptomlarında azalma sağlanabilmektedir. Danışmanlık sürecine nasıl dâhil edileceğine dair pratik klinik olarak uygulanabilir modeller geliştirilebilir ve danışanlara nasıl kavramsallaştırılacağı konusunda eğitim desteği verilebilmektedir (Cashwell & Young & Tangen, 2016: 159-175). Tanrı'nın kavramsallaştırılması; kültürel ve bağlamsal olarak konumlandırılması, kişinin dinî inancındaki tasvirlerden, aile veya toplum tarafından benimsetilen kavramlardan ya da kendi gelişim ve yaşam deneyimlerinden etkilenmektedir. Bu nedenle Tanrı imgesinin sayısız tasviri ve kavramsallaştırılması bulunmaktadır (Bayne & Tylsova, 2019: 148-167).

Tanrı imgesi, Tanrı'nın varlığına dair sağladığı hisle, zorluklarla karşılaşan danışanların sağlıklı ve pozitif başa çıkma stratejisine katkıda bulunmaktadır (Dicken, 2013; Downing & Sinisi & Foster, 2021; Knabb & Vazquez & Pate, 2019; Kucharska, 2018; Lange & Dolan, 2021; Mehan, 2018; Ross, 2016; Sherman & Park & Salsman, 2021; Vhumani Magezi & Charles Manda, 2016; Ware, 2021; Zeligman & Ataga & Shaw 2020; Zeligman, M. & McElroy-Heltzel, S. E. & Davis, E. B. & Dispenza, F. & Davis, D. E. & DeBlaere, C. 2019). Stulp ve arkadaşlarının araştırması da bunu doğrular nitelikte Tanrı imajlarının cinsiyet ve yaşa göre değişen şekillerde iyi oluş ve yaşla mücadele üzerinde etkisi olduğunu desteklemektedir (2019: 164-179). Covid-19 döneminde yapılan bir araştırma, Tanrı'ya yakınlığın artmasının anksiyete, depresyon ve travma semptomlarını azalttığını ortaya koymaktadır (Sherman vd., 2021: 245-253).

337 Polonyalı üzerinde yapılan bir diğer çalışmada travma sonrası stres bozukluğu ile kızgın Tanrı imgesi pozitif korelasyon göstermiştir. Aynı zamanda bu araştırma sadece dindar danışanlarda değil dindar olmayan danışanlar için de Tanrı kavramının önemli olduğunu vurgulamıştır. Araştırma sonuçları koruyan, kontrol eden ve seven Tanrı imgelerine sahip danışanların problem odaklı başa çıkma yöntemleriyle kriz durumlarında başa çıkmasını sağladığını göstermektedir. Tanrı'nın kabul edici olmadığını düşünen (gören) danışanların ise kaçınan başa çıkma

kullanma olasılığı daha yüksektir (Downing & Sinisi & Foster, 2021: 18-19).

Sonuç olarak kriz durumundaki danışanların Tanrı hakkındaki görüşlerini danışmanlığa dâhil etmek genel sağlık, benlik sağlığı ve başa çıkma yeteneği açısından zihinsel sağlığa katkıda bulunabilir. Kaybı, acıyı ve şifayı ilahi olanla dengeli bir ilişkinin parçası olarak görmeyi öğrenmek, danışana kriz durumuyla mücadelede fayda sağlamaktadır (Daniel, 2017: 228). Gelecek araştırmalarda Tanrı'yla ilişki ve Tanrı imgesiyle ilişki sonucunda danışanın gelişimi hakkında yapılacak çalışmalar kriz durumundaki danışanlara olumsuz yaşam deneyimiyle başa çıkma konusunda umutlu bir yol sunabilmektedir.

Kaynaklar

Anderson, M. (2000). When the sky is falling: Shepherding church workers through times of crisis. *Lutheran Education*, 135(3), 137-142.

APA (1994). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders, 4th edition (DSM-IV)*. Washington, DC: American Psychiatric Association.

Astley, J. (1991). *How faith grows: Faith development and christian education*. London: National Society and Church House Publishing.

Baring, R. (2012). Children's image of God and their parents: Explorations in children's spirituality. *International Journal in Children's Spirituality*, 17, 277-89.

Bartoli, E. (2003). Psychoanalytic practice and the religious patient: A current perspective. *Bulletin of the Menninger Clinic*, 67(4), 347-366.

Basham, A. L. (1968). *The wonder that was India: A survey of the history and culture of the Indian sub-continent before the coming of the Muslims*. New York: Taplinger Pub Co.

Bayne, H. B. & Tylsova, M. (2019). Understanding and incorporating God representations within counseling. *Counseling and Values*, 64(2), 148-167.

Bedir, F. N. (2017). Yetişkinlerin çocukluk anılarındaki tanrı imgesinin analizi. *Journal of Divinity Faculty of Hitit University*, 16(32), 717-740.

Beauchamp, T. L. & Childress, J. F. (2012). *Principles of biomedical ethics*. Oxford: Oxford University Press.

Beck, R. & McDonald, A. (2004). Attachment to God: the attachment to God inventory, tests of working model correspondence, and an exploration of faith group differences: *Journal of Psychology and Theology*, 32(2), 92-103.

Brokaw, B. F. & Edwards, K. J. (2018). The relationship of God image to level of object relations development. *Journal of Psychology and Theology*, 22, 352-371.

Cashwell, C. S., Young, J. S., Tangen, J. L., Pope, A. L., Wagener, A., Sylvestro, H., & Henson, R. A. (2016). Who is this god of whom you speak?: Counseling students' concept of god. *Counseling and Values, 61*, 159-175.

Cheston, S. & Piedmont, R. (2003). Changes in clients' images of God over the course of outpatient therapy. *Counseling and Idots, 47*, 96-108.

Daniel, T. (2017). Grief as a mystical journey: Fowler's stages of faith development and their relation to post-traumatic growth. *Journal of Pastoral Care & Counseling, 71*(4), 220-229.

Davis, E. B. & Granqvist, P. & Sharp, C. (2018). Theistic relational spirituality: Development, dynamics, health, and transformation. *Psychology of Religion and Spirituality, 4*, 401-415.

Davis, E. B. & Moriarty, G. L. & Mauch, J. C. (2013). God images and god concepts: Definitions, development, and dynamics. *Psychology of Religion and Spirituality, 5*(1), 51-60.

Dicken, T. M. (2013). Whitehead, trauma, and the presence of God. *Process Studies, 42*(1), 132-151.

Downing, J. & Sinisi, C. & Foster, R. (2021). The effects of self-esteem, God image, and gender on coping methods. *Psi Chi Journal of Psychological Research, 26*(1), 14-20.

Erdur Baker, Ö. & Doğan, T. (2016). Kriz danışmanlığı: Müdahaleler ve beceriler. [çinde] *Kriz danışmanlığı*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Erikson, E. H. & Erikson, J. M. (1998). *The life cycle completed*. New York: W. W. Norton & Company.

Erten, Y. (2010). Yanılsama ve din. *Psikeart, 12*, 48-55.

Exline, J. J. & Park, C. L. & Smyth, J. M. & Carey, M. P. (2011). Anger toward God: Social-cognitive predictors, prevalence, and links with adjustment to bereavement and cancer. *Journal of Personality and Social Psychology, 100*(1), 129-148.

Fowler, J. W. (1984). Becoming adult, becoming christian: Adult development and christian faith. *Harper&Row, 42*(3).

Fowler, J. W. (2000). İman bilincinin evreleri (çev. A. U. Mehmedoğlu). *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 19*, 85-104.

Fowler, J. W. & Nipkow, K. E. & Schweitzer, F. (1992). The vocation of faith development theory. [çinde] *Stages of Faith and Religious Development: Implications for Church* (ss.19-36). London: SCM-Canterbury Press.

Freud, S. (2012). *Bir yanılsamanın geleceği* (çev. H. İlhan). Ankara: Alter Yayıncılık.

Gall, M. D. & Borg, W. R. & Gall, J. P. (1996). *Education research: An introduction*. White Plains, NY: Longman.

Gilson, E. (1999). *Tanrı ve felsefe* (çev. M. Aydın). Ankara: Birleşik

Yayıncılık.

Goldman, R. (1964). *Religious thinking from childhood to adolescence*. London: Routledge & Kegan Paul PLC.

Güler, Ö. (2007). Tanrı algısı ölçeği (TA): Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *AÜİFD*, XLVIII, (1), 123-133.

Hall, T. W. & Edwards, K. J. (2002). The spiritual assessment inventory: A theistic model and measure for assessing spiritual development. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 41(2), 341-357.

Hanbel, E. A. (1999). *el-Müsned*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.

Harms, E. (1944). The development of religious experience in children. *American Journal of Sociology*, 50, 112-122.

Hayta, A. (2010). Nesne ilişkileri kuramı ve Tanrı tasavvuru üzerine eleştirel bir değerlendirme. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 8(20), 39-77.

Heimbrock, H. G. (1991). Psychoanalytic understanding of religion. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 1(2), 71-89.

Hoffman, L. (2010). Working with the God image in therapy: An experiential approach. *Journal of Psychology and Christianity*, 29(3), 268-272.

Hökelekli, H. (2008). *Ölüm, ölüm ötesi psikolojisi ve din*. İstanbul: Dem Yayınları.

Hull, J. M. (1999). Spirituality, religion, faith: Mapping the territory. *Youth & Policy: The Journal of Critical Analysis*, 65, 48-59.

James, R. K. & Gilliland, B. E. (2012). *Crisis intervention strategies*. UK: Brooks Cole.

Jensma, J. L. (1993). Kohut's tragic man and the imago dei: Human relational needs in creation, the fall and redemption. *Journal of Psychology and Theology*, 21(4), 288-296.

Jung, C. G. (2009). *İnsan ve sembolleri* (çev. A. N. Babaoğlu). İstanbul: Okuyan us.

Karlık, Z. (2021). *Manevi danışmanlık ve rehberlikte kriz terapileri üzerine düşünceler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi.

Kısa, C. (2013). *Nesne ilişkileri kuramı ve Tanrı tasavvuru*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

Kısa, C. (2015). Filozofların, teologların ve psikanalistlerin Tanrısı: Tanrı kavramı ve Tanrı tasavvuru. *Journal of Turkish Studies*, 10, 639-654.

Kirkpatrick, L. A. (2006). Precipitous attachment, evolution, and the Psychology of Religion. *Archive for the Psychology of Religion*, 28(1), 3-47.

Kitabı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit: Tevrat Zebur (Mezûmlar) ve İncil (1997). İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi.

Kitchener, K. S. (1984). Intuition, critical evaluation and ethical Principles: The foundation for ethical decisions in counseling psychology. *The Counseling Psychologist*, 12(3), 43-55.

Knabb, J. J. & Emerson, M. Y. (2013). "I will be your God and you will be my people": Attachment theory and the grand narrative of scripture. *Pastoral Psychology*, 62(6), 827-841.

Knabb, J. & Vazquez, V. & Pate, R. (2019). "Set your minds on things above": Shifting from trauma-based ruminations to ruminating on God. *Mental Health, Religion & Culture*, 22(4), 384-399.

Kucharska, J. (2018). Religiosity and the concept of god moderate the relationship between the type of trauma, posttraumatic cognitions, and mental health. *Journal of Trauma and Dissociation*, 19(5), 535-551.

LaMothe, R. (2010). God Representations as Transitional Subjects. *Psychoanalytic review*, 97, 425-449.

Lange, L. L. & Dolan, S. L. (2021). The role of God image in alcohol and mental health outcomes for trauma-exposed adults. *Alcoholism-Clinical And Experimental Research*, 45, 237A-237A.

Lawrence, R. T. (1997). *Measuring the image of God: The God image inventory and the God image scales*, 25(2), 214-226.

Leffel, G. M. (2007). Emotion and transformation in the relational spirituality paradigm Part 1. Prospects and prescriptions for reconstructive dialogue. *Journal of Psychology and Theology*, 35(4), 263-280.

Matisse, M. & Ratcliff, J. & Mosci, F. (2018). A working model for the integration of spirituality in counseling. *Journal of Spirituality in Mental Health*, 20(1), 27-50.

Meehan, D. (2018). Waiting for God: From trauma to healing John O'Brien. *The Furrow*, 69(1), 63-64.

Moriarty, G. & Hoffman, L. & Grimes, C. (2006). Understanding the God image through attachment theory. *Journal of Spirituality in Mental Health*, 9, 43-56.

Murray-Swank, N. A. (2004). Solace for the soul: An evaluation of a psycho-spiritual intervention for female survivors of sexual abuse. *Dissertation Abstracts International: Section B: The Sciences and Engineering*, 64(12-B), 6337.

Myer, R. A. (2001). *Assessment for crisis intervention*. UK: Brooks Cole.

Nelson, C. E. (2009). Tanrı temsilinin oluşumu. *Dinbilimleri Dergisi*, 2(9), 215-234.

Nichols, M. (2012). Dialogues with death: Māra, yama, and coming to terms with mortality in classical Hindu and Indian Buddhist traditions. *Religions of South Asia*, 6(1), 13-32.

Noffke, J. L. & Hall, T. W. (2007). Chapter 4. Attachment psychotherapy and God image. *Journal of Spirituality in Mental Health*, 9(3-4), 57-78.

Noronha, K. J. (2016). Influences on God images of older vowed religious men. *Counseling and Values*, 61(1), 64-79.

Ok, Ü. (2007). *İnanç psikolojisi*. Sivas: Birleşik Dağıtım Kitabevi.

Olson, T. & Tisdale, T. C. & Davis, E. B. & Park, E. A. & Nam, J. & Moriarty, G. L. & Davis, D. E. & Thomas, M. J. & Cuthbert, A. D. & Hays, L. W. (2016). God image narrative therapy: A mixed-methods investigation of a controlled group-based spiritual intervention. *Spirituality in Clinical Practice*, 3(2), 77-91.

Özgen, G. (2017). Tanrı algısı ve psikodinamik terapide kullanılması. [içinde] *Psikoterapi ve Psikolojik Danışmada Maneviyat: Kuramlar ve Uygulamalar*. Ed. H. Ekşi. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Potik, D. (2010). In loving God' spirit: integrating the twelve step program in psychoanalytic psychotherapy. *Journal of Spirituality in Mental Health*, 12, 255-272.

Rizzuto, A. M. (1979). *The birth of the living god. A psychoanalytic study* Chicago: University of Chicago Press.

Rizzuto, A. M. (2001). Religious development beyond the modern paradigm discussion: The psychoanalytic point of view. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 11(3), 201-214.

Rizzuto, A. M. (2005). Psychoanalytic considerations about spiritually oriented psychotherapy. [içinde] *Spiritually Oriented Psychotherapy* (ss. 31-50). American Psychological Association.

Ross, C. A. (2016). Talking about god with trauma survivors. *American Journal of Psychotherapy*, 70(4), 429-437.

Sayar, K. (2016). *Sufi psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Settersten, R. A. & Trauten, M. (2009). The new terrain of old age: Hallmarks, freedoms, and risks. [içinde] *Handbook Of Theories Of Aging* (ss. 455-469). New York: Springer Publishing Company.

Shafranske, E. P. (2005). The psychology of religion in clinical and counseling psychology. [içinde] *Handbook of The Psychology of Religion And Spirituality*. Ed. R. E. Paloutzian & C. L. Park. New York: The Guilford Press.

Shafranske, E. P. (2009). Spiritually oriented psychodynamic psychotherapy. *Journal of Clinical Psychology*, 65(2), 147-157.

Sherman, A. C. & Park, C. L. & Salsman, J. M. & Williams, M. L. & Amick, B. C. & Hudson, T. J. & Messias, E. L. & Simonton-Atchley, S. (2021). Anxiety, depressive, and trauma symptoms during the COVID-19 pandemic: Evaluating the role of disappointment with God. *Journal of Affective Disorders*, 293, 245-253.

Spero, M. H. (1992). *Religious objects as psychological structures*. Chicago: University of Chicago.

Ståalsett, G. & Austad, A. & Gude, T. & Martinsen, E. (2010). Existential issues and representations of God in psychotherapy: A naturalistic study of 40 patients in the VITA treatment model. *Psyche en Geloof*, 21, 76-91.

Stone, C. (2004). Liberating images of God. *American Journal of Pastoral Counseling*, 7(2), 1-11.

Stulp, H. P. & Koelen, J. & Schep-Akkerman, A. & Glas, G. G. & Eurelings-Bontekoe, L. (2019). God representations and aspects of psychological functioning: A meta-analysis. *Cogent Psychology*, 6(1), 164-179.

Trippany, R. L. & Kress, V. E. W. & Wilcoxon, S. A. (2004). Preventing vicarious trauma: What counselors should know when working with trauma survivors. *Journal of Counseling & Development*, 82(1), 31-37.

Ulanov, A. B. (1971). *The feminine in Jungian psychology and in Christian theology*. Evanston: Northwestern University Press.

Van Tongeren, D. R. & Sanders, M. & Edwards, M. & Davis, E. B. & Aten, J. D. & Ranter, J. M. & Tsarouhis, A. & Short, A. & Cuthbert, A. & Hook, J. N. & Davis, D. E. (2019). Religious and spiritual struggles alter God representations. *Psychology of Religion and Spirituality*, 11(3), 225-232.

Vhumani Magezi & Charles Manda. (2016). The use of spiritual resources to cope with trauma in daily existence. *In die Skriflig*, 50(1), e1-e10.

Ware, R. (2021). "God's absence during trauma took its toll": Dialogic tracing of literate activity and lifespan trajectories of semiotic (un)becoming. *Written Communication*, 39(1), 129-165.

Wiger, D. E. & Harowski, K. J. (2003). *Essentials of crisis counseling and intervention* (x, 221). New York: John Wiley & Sons Inc.

Winnicott, D. W. (1971). *Playing and reality*. London: Psychology Press.

Yapıcı, A. (2016). Müslüman Türk kültüründe inanç gelişimi: Bir model denemesi. *DEUIFD Din Psikolojisi Özel Sayısı*, 83-113.

Yıldırım, Ş. (2016). Sosyal hizmette krize müdahale yaklaşımının kullanımı krize müdahale. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3(4), 481-486.

Zeligman, M. & Ataga, J. & Shaw, Z. (2020). Posttraumatic growth in trauma survivors: Associations with attachment to God and God representation. *Counseling & Values*, 65(2), 155-169.

Zeligman, M. & McElroy-Heltzel, S. E. & Davis, E. B. & Dispenza, F. & Davis, D. E. & DeBlaere, C. (2019). Posttraumatic growth and trauma in flood survivors: Contributions of attitudes toward God. *Journal of Mental Health Counseling*, 41(2), 127-143.

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Sayı: 6 • Aralık 2022 • 131-151
Issue: 6 • December 2022 • 131-151

Lise Öğrencilerinde Tanrı Algısı, İnsani Değerler ve Öz-Yeterlik: Uygulamalı Bir Manevi Danışmanlık Çalışması

Perception of God, Human Values and Self-Efficacy in High School Students: A Study of Practical Spiritual Counseling

Tuğrul Niyazibeyoğlu

Dr.

Öğretmen

Milli Eğitim Bakanlığı

Alaeddin Özdenören İmam Hatip Ortaokulu

E-posta: niyazibeyoglu78@gmail.com

Orcid: 0000-0002-1112-4485

Ankara / Türkiye

PhD

Teacher

Ministry of National Education

Alaeddin Özdenören İmam Hatip Secondary School

E-mail: niyazibeyoglu78@gmail.com

Orcid: 0000-0002-1112-4485

Ankara / Turkey

<https://doi.org/10.56432/tmdrd.1210804>

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Makale Türü • Article Type	Araştırma • Research
Geliş Tarihi • Received	27 Kasım 2022 • 27 November 2022
Kabul Tarihi • Accepted	12 Aralık 2022 • 12 December 2022

Ö z e t

Çalışmanın amacı ergenlerin değerler konusunda farkındalık düzeylerini belirlemek, belirlenen gereksinimlere yönelik manevi güçlenme/bakım içerikleri oluşturmak ve ergenlere yönelik gerçekleştirilen bu içeriklerin Tanrı algısı, insani değerler ve öz-yeterlik düzeyi üzerindeki etkisinin değerlendirilmesidir. Araştırmanın çalışma grubu Ankara ili Keçiören ilçesinde bulunan Atatürk Anadolu İmam Hatip Lisesi gönüllü 10. sınıf öğrencilerinden 30 deney grubu ve 30 kontrol grubu olmak üzere toplamda 60 öğrenci oluşturmuştur. Değerler konusunda farkındalık düzeylerini saptamak için kişisel desenin kuralları uygulanmış ve fenomenolojik araştırma metodu izlenmiştir. Bu dönemde öğrencilerle ikili görüşmeler yapılmış, alan yazın incelenmiş ve alan uzmanlarının görüşlerine başvurulmuştur. Katılımcıların gereksinimlerine göre hazırlanan manevi güçlenme/bakım programı tema odaklı grup toplantıları ile gerçekleştirilmiştir. 15 hafta uygulanan tema odaklı grup toplantılarından sonra öğrencilerle tekrar ikili görüşmeler yapılmıştır. 15 hafta olarak sürdürülen çalışmada tema odaklı grup toplantılarının konuları ise şunlardır; niyet, olumlu bakış açısı, şükür, sabır ve tahammül, dua, tevekkül, kendini bilme ve sorumluluk, özgüven ve dürüstlük, başarı, azim ve hırs, dostluk ve saygı, Allah algısı, denge, hoşgörü ve barış. Her hafta web tabanlı olarak gerçekleştirilen tema odaklı grup toplantılarının içerikleri 6 başlıktan oluşmaktadır. Giriş bölümünde katılımcılara değerlerin tanımı yapılmıştır. İçerik sunumunda ise değerlerin kapsamlı anlatımı yapılmıştır. Kıssadan hisse bölümü ile de değere yönelik bir kıssa paylaşılmıştır. Metaforlaştırma kısmında ise değer somutlaştırılarak anlaşılması amaçlanmıştır. Kalıcılığı sağlama bölümünde katılımcılardan haftanın değerini hayatlarında uygulamaları istenmiştir. Sonuçta manevi güçlenme/bakım programının öğrencilerin değerler konusunda farkındalık düzeylerini artırdığına ulaşılmıştır. Değer Odaklı Manevi Güçlenme/Bakım programının Tanrı algısı, insani değerler ve öz-yeterlik düzeylerine olan etkisini tespit etmek için hem deney hem de kontrol gruplarına ön test, son test ve izleme testi uygulanmıştır. Manevi güçlenme/bakım programına katılan deney grubu katılımcılarının Tanrı algısı, insani değerler ve öz-yeterlik puanlarının pozitif yönde arttığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak ergenlerin değerler konusunda farkındalık düzeyleri belirlenmiş, oluşturulan manevi güçlenme/bakım programının içerikleri ergenlerin hem değerler farkındalıklarını yükselttiğine hem de onların Tanrı algısı, insani değerler ve öz-yeterlik düzeylerini artırdığına ulaşılmıştır.

A n a h t a r K e l i m e l e r

Manevi danışmanlık ve rehberlik • Ergenlik • Tanrı algısı
İnsani değerler • Öz yeterlilik

A b s t r a c t

The aim of the research is to determine awareness levels of adolescents considering values, to constitute spiritual refreshment contents towards determined needs and to evaluate the effectiveness of these contents that were applied on adolescents on God perception, human values and self-efficacy. The study consisted of a total of 60 volunteer tenth grade students of Atatürk Anatolian Imam Hatip High School located in Keçiören district of Ankara province, 30 in the experimental group and 30 in the control group. To determine levels of awareness of values, instructions of heuristic design were applied and phenomenological research method was followed. In this process one-on-one meetings were carried out with students, literature was examined and views of field experts were consulted. Spiritual refreshment program which was prepared according to participants' needs were carried out in theme-oriented group meetings. After theme-oriented group meetings which were carried out for fifteen weeks, one-on-one talks were carried with students again. Topics of theme-oriented group meetings in the research that have continued for 15 weeks are as follow; intention, positive view, gratitude, patience and endurance, pray, resignation, self-consciousness and responsibility, self-reliance and honesty, success, determination and passion, friendship and respect, perception of God, balance, toleration and peace. The contents of theme-oriented group meetings that were carried out each week online consist of 6 headlines. The definition of a moral was explained to the attendants in the entry section. A story related to the moral was shared in the section for moral of a story. The moral was embodied to make clear in the section of metaphor. Attendants were asked to use the moral in their life in the part of permanence. In conclusion it was reached that spiritual refreshment program enhanced students' level of awareness of values. Pretest, posttest and trail test were applied in experimental and control groups in order to determine effects of value-focused spiritual refreshment program on God perception, human values and self-efficacy. It was found that points of participants's of experimental group related to God perception, human values and self-efficacy enhanced positively. In conclusion, upon determining awareness levels of adolescents concerning the subject of values, it was reached that contents of spiritual refreshment program enhanced awareness of adolescents' values and level of their God perception, human values and self-efficacy points.

K e y w o r d s

Spiritual counseling ve care • Adolescents • God perception
Human values • Self-efficacy

Giriş

Bilgi çağında insanoğlunun çoğu başarısında kuşkusuz onun yeteneği vardır. Ancak bireylerin gerçek değerlerine ulaşması ve mutluluğu yakalaması, değerleri hayatına katmasına bağlıdır (Hökelekli, 2013: 229). Hz. Peygamber de kendisinden faydalanılmayan ahlaka ve yaşama aksetmeyen ilimden Allah'a sığınmıştır (Müslim, Zikir 73). İnsanoğlunun niteliğine katkı sağlamayan, değerleri insanlığın hizmetine sunmayan ilim algısı bir yük hatta hamallıktır (Cuma, 62/5). Bilgili olmasına rağmen ilmi, dünyevi amaçlarının emrine vermiş bir insanın ahlaki yozlaşması çok hızlı ve tehlikeli noktalara varabilmektedir (Casiye, 45/23).

Çağımızda şiddet özellikle gençler arasında yaygınlaşmakta, sigara, alkol ve uyuşturucu gibi zararlı alışkanlıkları ilkökul düzeyinde öğrenciler edinmekte, değerler gençlerin yaşantısında neredeyse görünmemektedir. Gençlerde görülen istenmedik davranışların temelinde değerlerin yok olması bulunmaktadır. Ancak değerlerin bir ülkenin geleceği açısından karakterli nesillerin yetişmesinde çok önemli rolleri vardır. Ayrıca bireylerin başarılı, faziletli, dürüst ve dost canlısı olup olmadığını belirleyen tek ölçüt değerlerdir (Güngör, 2015: 11-13).

Değerleri benimseyen insan, diğer insanlarla olan ilişkisini insan olmaları sebebiyle yürütmektedir. Ayrıca değerler, insanların kendilerine yapılımasını istemediklerini şeylerin başkalarına da yapılmaması konusunda insanlara farkındalık kazandırmaktadır. Sadece başarıya odaklanan birey, diğer insanları rakip olarak görmekte ve onun değerleri ise prestij, statü ve sahip olduklarından ibaret haline gelmektedir (Baltaş ve Baltaş, 1987: 17).

Akademik başarıdan ziyade hayat başarısı önemsenmelidir. IQ'nün başarıdaki etkisi %20 civarındadır. Başarının üzerinde etkili olan %80'nin üzerinde ise başka etkiler söz konusudur. Bu %80'nin içerisinde insanların zor şartlarda ümidini diri tutabilmesi, sabrını devam ettirebilmesi, kendilerini motive edebilmeleri, engellere rağmen kararlı olmaları ve kendilerini başkalarının yerine koyabilme gibi değerler vardır (Goleman, 2004: 50).

Okul başarısı üzerine 1970 yılında Amerika'da pilot bir uyguma başlatılmıştır. Bu uygulama hiçbir değer olmadığı tamamen öğrencilerin özgür bırakıldığı bir felsefe üzerine yapılmıştır. Sınavlar azaltılmış, öğrencilerin sınıftan istedikleri zaman çıkabilmeleri ve öğrenciler sınıfta isteği gibi oturma hatta ayaklarını masaların üzerine uzatma gibi haklar verilmiştir. Öğrenciler, "Hız almadığım hiçbir şeyi yapmak zorunda değilim." anlayışı ile zevkleri en üstün değer kabul etmişlerdir. Bu pilot uygulama

neticesinde eğlence-zevk tutkunu ve çalışmaktan hoşnut olmayan bir nesil ortaya çıkmıştır (Tarhan, 2016: 82).

Bireyin manevi ihtiyaçları arasında; sevmek, affetmek, uzlaşma, doğruluk, üretkenlik, mutluluk, sabır gibi değerler vardır (Özdoğan & Yağlı, 2019: 72). Değerler bir ağacın kökleri gibidir. Kökleri sağlam ve derinlerde olan ağaçlar, kolay kolay yıpranmaktadırlar. Ergenlik döneminde değerler konusunda oluşacak farkındalıkla, öğrenciler hayatlarında karşılaşacakları zorluklarla daha rahat başa çıkabilmektedirler. Araştırmanın konusunu; Covid-19 gibi bir süreçte değerler konusunda öğrencilerin düzeyini tespit etmek, ulaşılan bulgular doğrultusunda manevi güçlenme/bakım programı içerikleri hazırlamak, hazırlanan manevi güçlenme/bakım programının etkililiğini insani değerler, öz yeterlik ve Tanrı algısı ölçekleri üzerinden değerlendirmek oluşturmaktadır.

a. Problem

Günümüzde daha çok akademik başarı önemsenmekte ve değerler eğitimi okullarda zaman kaybı olarak değerlendirilmektedir. Başarı bu şekilde yüceltilirse, insani değerler önemini yitirebilmektedir. Bu anlayışın neticesinde akademik olarak başarılı ancak değerler konusunda kör topal insanların sayısı artmaktadır (Kasapoğlu, 2013: 105). Öğrenciler eğitim sisteminde bir bütün olarak değerlendirilmelidir. Ancak öğrenciler mekanik bir varlık gibi onların daha çok bilişsel tarafına yönelik eğitim yapılmaktadır. Öğrencilerin başarıları nicel olarak değerlendirilmekte ve onların nitel tarafı olan vicdan, sevgi, hoşgörü, sorumluluk, dürüstlük özellikleri dikkate alınmamaktadır. Eğitim hayatında bireylerin nicel tarafları yüceltildiğinden sosyal hayatta diğer insanlara kolayca zarar verebilmekte (Meydan, 2014: 95). Ayrıca Yaradan ile ilişkisinde korkunun hâkim olduğu bireyler, yaşadıklarını anlamlandırmakta zorlanmaktadır (Yağlı-Soykan, 2020).

Bu araştırmada Covid-19 sürecinde web tabanlı olarak ergenlere manevi güçlenme/bakım uygulamaları yapılmıştır. Değer Odaklı Manevi Bakım/Güçlenme Programı, uygulamanın odağını oluşturmaktadır. Manevi güçlenme/bakım uygulamalarının öncesi ve sonrasında öğrencilere insani değerler, öz-yeterlik ve Tanrı algısı ölçekleri uygulanmıştır. Sonuç olarak; manevi bakım/güçlenme uygulamalarının ergenlerin; Tanrı algısı, insani değerler ve öz-yeterlik düzeylerine etkisi amaçlanmıştır.

Bu bağlamda araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmaktadır:

1-Ergenlerin manevi gereksinimleri nelerdir?

2-Ergenlerin manevi değerler farkındalık düzeyleri nasıldır?

3-Ergenlerin gereksinimlerini karşılamada ve değerler farkındalığını artırmada değer odaklı manevi bakım/güçlenme uygulamalarının nasıl bir katkısı olabilir?

b. Amaç

Çalışmanın amacı; ergenlerin değerler konusunda farkındalık düzeylerini belirlemek, belirlenen gereksinimlere yönelik manevi güçlenme/bakım içerikleri oluşturmak ve ergenlere yönelik gerçekleştirilen bu içeriklerin Tanrı algısı, insani değerler ve öz-yeterlik düzeyi üzerindeki etkililiğini değerlendirmektir.

Araştırmanın temel amacının yanı sıra hedeflenen alt amaçları ise şu şekildedir:

- (i) Değer Odaklı Manevi Güçlenme/Bakım Programı ile ergenlerin manevi değerler farkındalıklarını artırmak,
- (ii) Değer Odaklı Manevi Güçlenme/Bakım Programı ile ergenlerin insani değerler, öz-yeterlik ve seven Tanrı algısı puanlarını artırmak,
- (iii) Manevi başa çıkma açısından ergenleri, ergenlik dönemi ve kovid-19 gibi süreçlerde Değer Odaklı Manevi Güçlenme/Bakım Programı ile güçlenmelerini sağlamak,
- (iv) Ergenlerin değerleri içselleştirmelerini sağlamak adına toplumsal ve kurumsal bağlamda farkındalık sağlamak.

c. Önem

Değerlere yönelik gerçekleştirilen çalışmaların yarısından fazlası ilköğretim öğrencilerine yönelik olarak yapılmıştır. Lise öğrencileri ile yani ergenlere dair yapılan çalışmalar ise %9,3 oranındadır. Karma yöntemle yapılan çalışmalar ise %42,6'dır (Gündüz vd., 2017). Değerler eğitimi konusunda tespit edilen alanyazın istatistiksel verileri ışığında; gerçekleştirilen bu çalışmanın çalışma grubunun ergenler olması, araştırmanın uygulamalı yapılması ve de karma yöntemle gerçekleştirilmesi araştırmanın önemini ortaya koymaktadır. Ayrıca Kovid-19 sürecinde web tabanlı olarak ergenlere manevi olarak eşlik edilmesi çalışmayı daha da önemli kılmaktadır.

d. Çalışma Grubu ve Sınırlılıklar

Araştırmanın genel evreni, Millî Eğitim Bakanlığına bağlı okulların lise 10. sınıf öğrencileridir. Çalışma grubu ise Ankara'nın Keçiören ilçesinde bulunan Atatürk Anadolu İmam Hatip Lisesi 10. sınıf öğrencileridir.

Araştırmada elde edilen bulguların geçerliği ve güvenilirliği araştırmanın çalışma grubu ile sınırlıdır. Araştırma Kovid-19 pandemi sürecinde gerçekleştirildiği için süreç içindeki şartlarla da sınırlı kalmıştır.

e. Yöntem ve Uygulama

Nicel araştırma, istatistiksel veya sayısal verileri kullanarak, sosyal olgunun araştırması ile ilgili bir dizi yöntemleri içermektedir (Watson, 2015). Bu çalışmada nicel araştırma kapsamında deneysel desenlerden ön test-son test deseni kullanılmıştır. Ayrıca alanyazında ön test-son test deseni, kontrollü ön ve son test deseni olarak da bilinmektedir. Bu desende müdahale öncesi hem deney grubu hem de kontrol grubu değerlendirilmektedir. Kontrol grubu müdahale dışında bırakılmaktadır. Müdahale sonrası tekrardan her iki gruba da ölçekler uygulanmaktadır. Araştırmacı istatistiksel olarak deney grubunun puanının, kontrol grubu puanından yüksek olarak tespit ederse, dikkatli bir şekilde yapılan müdahalenin etkili olduğu sonucuna varmaktadır (Abbuhl vd., 2014: 123). Bu çerçevede çalışmada keşfedici yaklaşımla oluşturulan manevi güçlenme/bakım programının Tanrı Algısı Ölçeği(TAÖ), İnsani Değerler Ölçeği(İDÖ) ve Çocuklar için Öz Yeterlik Ölçeği(ÇÖYÖ) ölçekleri ile etkililiğine ulaşabilmek için kontrollü ön ve son test deseni kullanılmıştır. Çalışmada manevi güçlenme/bakım programının aşamaları tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo-1:

Manevi güçlenme/bakım programı aşamaları				
Grup	Ön Test	İşlem	Son Test	İzleme Testi
Uygulama		Manevi		
Deney	30	Güçlenme	30	30
Grubu		Programı		
Kontrol	30	İşlem	30	-
Grubu		Yapılmadı		

Araştırma kapsamında öncelikle deney ve kontrol grubu oluşturulmuştur. Deney grubunda 15 kız ve 15 erkek katılımcı, kontrol grubunda da 15 kız ve 15 erkek olmak üzere toplam 60 katılımcı ile çalışma gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın web tabanlı olmasından dolayı çalışma katılımcılarının sayıları bu şekilde belirlenmiştir. Araştırma bağlamında belirlenen TAÖ, İDÖ ve ÇÖYÖ ölçekleri hem deney hem de kontrol grubuna uygulanmıştır. 14 değer üzerine içeriği hazırlanan değer odaklı manevi güçlenme/bakım programı sadece deney grubuna uygulanmıştır. Manevi güçlenme/bakım programı gerçekleştirildikten sonra tekrardan araştırmanın ölçekleri hem deney hem de kontrol grubuna uygulanmıştır. Ayrıca üç ay sonra programın kalıcılığını değerlendirmek için deney grubuna ölçekler uygulanmıştır.

f. Ölçme Araçları

Araştırmada daha sağlıklı ve doğru verilere ulaşmak için geçerliği

ve güvenilirliği olan ölçekler kullanılmıştır. Araştırmanın konusu ile yakından ilişkili olan çalışmalar taranmış ve manevi değerlere dair değişik ölçekler tespit edilmiştir. Çalışma grubuna özellikle de ergenlere uygun ölçekler seçilmesinde dikkatli davranılmıştır. Bu çerçevede araştırmada Tanrı Algısı, İnsani Değerler ve Çocuklar için Öz Yeterlik Ölçekleri tercih edilmiştir.

g. Bulgular

g.a. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında analiz türüne karar vermeden önce normallik varsayımı incelenmiştir. Normallik varsayımının incelenmesinde çarpıklık, basıklık istatistikleri ve Shapiro-Wilk testi kullanılmıştır. Normal dağılım sağlandığı durumlarda deney ve kontrol grubunun ön test veya son test puanlarının karşılaştırılmasında ilişkisiz örneklem t testi kullanılırken, normal dağılım sağlanmadığı durumda Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Deney ve kontrol grubunun her birinin kendi içinde ön test-son test puanları arasındaki farklılaşmanın incelenmesinde ve dene grubunun kendi içinde son test-izleme testi puanları arasındaki farklılaşmanın incelenmesinde normal dağılımın sağlandığı durumda ilişkili örneklem t testi, normal dağılımın sağlanmadığı durumda Wilcoxon İşaretili Sıralar testi kullanılmıştır.

g.b. İnsani Değerler Ölçeği Sonuçları

Uygulanmadan önce deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin İnsani Değerleri Ölçeği puanlarının anlamlı farklılık gösterme durumunu incelemeye uygun analize karar vermek için normallik varsayımı incelenmiştir. İnsani Değerleri Ölçeği sorumluluk, barışçı olma, dürüstlük ve hoşgörü boyutu puanları normal dağılım gösterdiği için ilişkisiz örneklem t testi ile incelenmiştir. İnsani Değerleri Ölçeği arkadaşlık ve saygı boyutu puanları normal dağılım göstermediği için Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Sonuçlar Tablo 2'da sunulmuştur.

Tablo 2:

İnsani Değerler Ölçeği deney-kontrol grubu ön test sonuçları							
Ön-Test	Grup	n	\bar{X}	ss	sd	t	p
Sorumluluk	Deney	30	26,40	5,36	57	0,170	0,866
	Kontrol	29	26,62	4,58			
Barışçı olma	Deney	30	26,26	4,72	57	0,477	0,635
	Kontrol	29	25,69	4,41			
Dürüstlük	Deney	30	26,07	3,2	57	0,033	0,974
	Kontrol	29	26,10	3,7			
Hoşgörü	Deney	30	24,53	4,03	57	1,920	0,060
	Kontrol	29	22,83	2,62			

		n	\bar{X}	Medyan	Sıra ortalaması	Z	p
Arkadaşlık	Deney	30	28,03	29	32,63	1,200	0,230
	Kontrol	29	26,24	27	27,28		
Saygı	Deney	30	26,60	27	30,33	0,152	0,879
	Kontrol	29	26,89	27	29,66		

n: frekans, \bar{X} : ortalama, ss: standart sapma, sd: serbestlik derecesi, p: anlamlılık düzeyi

Tablo 2 incelendiğinde uygulanmadan önce deney ve kontrol grubundaki katılımcıların İnsani Değerler Ölçeği sorumluluk, barışçı olma, dürüstlük, hoşgörü, arkadaşlık ve saygı ön test puanlarının istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği ($p>0,05$) görülmektedir. Diğer bir deyişle uygulama yapılmadan önce deney ve kontrol grubu insani değerler bakımından benzerdir. Bu durumda deney ve kontrol grubu son test puanları arasında oluşabilecek farklılığın yapılan uygulamadan kaynaklandığı söylenebilmektedir.

Uygulamadan sonra deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin İnsani Değerleri Ölçeği puanlarının anlamlı farklılık gösterme durumunu incelemede uygun analize karar vermek için normallik varsayımı incelenmiştir. İnsani Değerleri Ölçeği sorumluluk, barışçı olma, dürüstlük ve hoşgörü boyutu puanları normal dağılım gösterdiği için ilişkisiz örneklemeler t testi ile incelenmiştir. İnsani Değerleri Ölçeği arkadaşlık ve saygı boyutu puanları normal dağılım göstermediği için Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Sonuçlar Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo-3:
İnsani Değerler Ölçeği deney-kontrol grubu son test sonuçları

Son-Test	Grup	n	\bar{X}	ss	sd	t	p
Sorumluluk	Deney	30	27,43	4,51	55	0,768	0,446
	Kontrol	27	26,52	4,47			
Barışçı olma	Deney	30	28,36	4,42	55	3,061	0,003*
	Kontrol	27	24,74	4,50			
Dürüstlük	Deney	30	27,47	2,79	55	1,810	0,076
	Kontrol	27	26,00	3,33			
Hoşgörü	Deney	30	24,70	3,98	55	1,800	0,077
	Kontrol	27	22,85	3,75			
		n	\bar{X}	M	So	Z	p
Arkadaşlık	Deney	30	29,37	30	34,07	2,435	0,015*
	Kontrol	27	25,63	27	23,37		
Saygı	Deney	30	28,74	30	33,10	1,972	0,049*
	Kontrol	27	26,56	27	24,44		

n: frekans, \bar{X} : ortalama, ss: standart sapma, sd: serbestlik derecesi, p: anlamlılık düzeyi * $p<0,05$

Tablo 3 incelendiğinde uygulamadan sonra deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin İnsani Değerleri Ölçeği sorumluluk, dürüstlük ve

hoşgörü boyutları son test puanlarının istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği ($p>0,05$) görülürken; barışçı olma, arkadaşlık ve saygı son test puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği ($p<0,05$) görülmektedir. Barışçı olma boyutu için ortalamalar incelendiğinde deney grubunun ortalamasının (28,4) kontrol grubunun ortalamasından (24,7) daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Buna göre yapılan uygulama öğrencilerin barışçı olma insani değerinin artmasında etkili olmuştur. Anlamlı farklılık tespit edilen arkadaşlık ve saygı boyutları için medyan değerleri incelendiğinde deney grubunun medyan değerinin kontrol grubundan yüksek olduğu görülmektedir. Buna göre yapılan uygulama öğrencilerin arkadaşlık ve saygı insani değerinin artmasında etkili olmuştur.

Deney ve kontrol grubu için ayrı ayrı İnsani Değerleri Ölçeği ön test-son test puanlarının anlamlı farklılık gösterme durumunu incelemede uygun analize karar vermek için normallik varsayımı incelenmiştir. İnsani Değerleri Ölçeği sorumluluk, barışçı olma, dürüstlük ve hoşgörü boyutu puanları normal dağılım gösterdiği için ilişkili örneklem t testi ile incelenmiştir. İnsani Değerleri Ölçeği arkadaşlık ve saygı boyutu puanları normal dağılım göstermediği için Wilcoxon İşaretli Sıralar testi kullanılmıştır. Sonuçlar Tablo 4’de sunulmuştur.

Tablo-4:
İnsani Değerler Ölçeği deney ve kontrol grubu için ön test- son test puanlarının incelenmesi

	Grup	Test	n	\bar{X}	ss	sd	t	p
Sorumluluk	Deney	Ön test	30	26,40	5,36	29	1,080	0,289
		Son test	30	27,43	4,51			
	Kontrol	Ön test	27	26,67	4,67	26	0,471	0,641
		Son test	27	26,52	4,47			
Barışçı olma	Deney	Ön test	30	26,26	4,72	29	2,457	0,020*
		Son test	30	28,36	4,42			
	Kontrol	Ön test	27	25,37	4,40	26	1,817	0,081
		Son test	27	24,74	4,50			
Dürüstlük	Deney	Ön test	30	26,07	3,20	29	2,347	0,026*
		Son test	30	27,47	2,79			
	Kontrol	Ön test	27	26,19	3,66	26	0,555	0,583
		Son test	27	26,00	3,33			
Hoşgörü	Deney	Ön test	30	24,53	4,03	29	0,263	0,794
		Son test	30	24,70	3,98			
	Kontrol	Ön test	27	22,59	2,55	26	0,454	0,654
		Son test	27	22,85	3,75			
			n	\bar{X}		Sıra ort.	Z	p
Arkadaşlık	Deney	Ön test	30	28,03	N.S.	12,80	1,210	0,226

Saygı	Kontrol	Son test	30	29,37	P.S.	13,94	0,509	0,611
		Ön test	27	25,81	N.S.	10,75		
		Son test	27	25,63	P.S.	9,17		
	Deney	Ön test	30	26,60	N.S.	12,70	1,738	0,082
		Son test	30	28,74	P.S.	15,50		
		Ön test	27	26,74	N.S.	9,94		
Kontrol	Son test	27	26,56	P.S.	9,06	0,178	0,859	

n: frekans, \bar{X} : ortalama, ss: standart sapma, sd: serbestlik derecesi, p: anlamlılık düzeyi
N.S. : Negatif sıra, P.S. : Pozitif sıra; *p<0,05

Tablo 4 incelendiğinde deney grubunda İnsani Değerler Ölçeği sorumluluk, hoşgörü, arkadaşlık ve saygı ön test-son test puanları arasında istatistiksel olarak farklılık olmadığı ($p>0,05$) görülürken, barışçı olma ve dürüstlük ön test-son test puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu ($p<0,05$) görülmektedir. Anlamlı farklılık tespit edilen boyutlar için ortalamalar incelendiğinde, deney grubundaki öğrencilerin barışçı olma ve dürüstlük son test puan ortalamalarının, ön test puan ortalamalarından daha yüksek olduğu görülmektedir. Buna göre, yapılan uygulamanın öğrencilerin barışçı olma ve dürüstlük insani değerinin artmasında etkili olduğu yorumu yapılabilir. Kontrol grubu için İnsani Değerler Ölçeği boyutları ön test-son test puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olmadığı ($p>0,05$) görülmektedir. Diğer bir deyişle kontrol grubunun İnsani Değerler Ölçeği ön test ve son test puanları benzerdir. Kontrol grubuna herhangi bir uygulama yapılmadığı için fark çıkmaması beklenen bir durumdur.

Deney grubu için İnsani Değerleri Ölçeği son test-izleme testi puanlarının anlamlı farklılık gösterme durumunu incelemede uygun analize karar vermek için normallik varsayımı incelenmiştir. İnsani Değerleri Ölçeği sorumluluk, barışçı olma, dürüstlük ve hoşgörü boyutu puanları normal dağılım gösterdiği için ilişkili örneklem t testi ile incelenmiştir. İnsani Değerleri Ölçeği arkadaşlık ve saygı boyutu puanları normal dağılım göstermediği için Wilcoxon İşaretili Sıralar testi kullanılmıştır. Sonuçlar Tablo 5’de sunulmuştur.

Tablo-5:
İnsani Değerler Ölçeği deney grubu için son test- izleme test puanlarının incelenmesi

Grup	Test	n	\bar{X}	ss	sd	t	p	
Sorumluluk	Son test	30	27,43	4,51	29	0,059	0,953	
	İzleme	30	27,40	3,97				
Barışçı olma	Son test	30	28,36	4,42	29	0,611	0,546	
	İzleme	30	28,73	4,03				
Dürüstlük	Deney	Son test	30	27,47	2,79	29	2,475	0,019*

		İzleme	30	26,47	2,27			
Hoşgörü	Deney	Son test	30	24,70	3,98	29	0,790	0,436
		İzleme	30	24,23	3,81			
		n	\bar{X}	Sıra ort.	Z			
Arkadaşlık	Deney	Son test	30	29,37	N.S.	12,11	0,154	0,878
		İzleme	30	29,30	P.S.	15,13		
		Son test	30	28,74	N.S.	12,27		
Saygı	Deney	İzleme	30	29,03	P.S.	14,73		

n: frekans, \bar{X} : ortalama, ss: standart sapma, sd: serbestlik derecesi, p: anlamlılık düzeyi
N.S. : Negatif sıra, P.S. : Pozitif sıra; *p<0,05

Tablo 5 incelendiğinde deney grubunda İnsani Değerler Ölçeği sorumluluk, barışçı olma, hoşgörü, arkadaşlık ve saygı son test-izleme testi puanları arasında istatistiksel olarak farklılık olmadığı ($p>0,05$) görülürken, dürüstlük son test-izleme testi puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu ($p<0,05$) görülmektedir. Anlamlı farklılık tespit edilen dürüstlük boyutu için ortalamalar incelendiğinde öğrencilerin son test puan ortalamasının (27,47) izleme testi puan ortalamasından (26,47) yüksek olduğu görülmektedir. Yapılan uygulamanın etkisinin dürüstlük boyutu için etkisini kaybettiği söylenebilir.

g.c. Tanrı Algısı Ölçeği

Uygulanmadan önce deney ve kontrol grubunun Tanrı Algısı Ölçeği puanlarının anlamlı farklılık gösterme durumunu incelemeye uygun analize karar vermek için normallik varsayımı incelenmiştir. Ölçek puanları normal dağılım varsayımı sağlanmadığından Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Sonuçlar Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo-6:
Tanrı Algısı Ölçeği deney-kontrol grubu ön test sonuçları

Ön-Test		n	\bar{X}	Medyan	Sıra ort.	Z	p
Sevgi	Deney	30	52,47	56	31,10	0,750	0,453
	Kontrol	28	53,54	55	27,79		
Korku	Deney	30	20,20	16,50	30,08	0,273	0,785
	Kontrol	28	18,46	17,50	28,88		

n: frekans, \bar{X} : ortalama, ss: standart sapma, sd: serbestlik derecesi, p: anlamlılık düzeyi

Tablo 6 incelendiğinde uygulanmadan önce deney ve kontrol grubundaki katılımcıların Tanrı Algısı Ölçeği sevgi yönelim ve korku yönelimli ön test puanlarının istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği ($p>0,05$) görülmektedir. Diğer bir deyişle uygulama yapılmadan önce deney ve kontrol grubu tanrı algısı bakımından benzerdir. Bu durumda deney ve kontrol grubu son test puanları arasında oluşabilecek farklılığın yapılan uygulamadan kaynaklandığı söylenebilmektedir.

Uygulanmadan sonra deney ve kontrol grubunun Tanrı Algısı Ölçeği puanlarının anlamlı farklılık gösterme durumunu incelemede uygun analize karar vermek için normallik varsayımı incelenmiştir. Ölçek puanları normal dağılım varsayımı sağlanmadığından Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Sonuçlar Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7:
Tanrı Algısı Ölçeği deney-kontrol grubu son test sonuçları

Son Test		n	\bar{X}	Medyan	Sıra ort.	Z	p
Sevgi Yönelimli	Deney	30	56,80	58	31,10	3,138	0,002*
	Kontrol	28	53,14	55	27,79		
Korku Yönelimli	Deney	30	15,77	14	30,08	1,490	0,136
	Kontrol	28	18,32	17	28,88		

n: frekans, \bar{X} : ortalama, ss: standart sapma, sd: serbestlik derecesi, p: anlamlılık düzeyi

*p<0,05

Tablo 7 incelendiğinde uygulamadan sonra deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin Tanrı Algısı Ölçeği korku yönelimli boyutu son test puanlarının istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği ($p>0,05$) görülürken, sevgi yönelimli boyutu son test puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği ($p<0,05$) görülmektedir. Sevgi yönelimli boyutu için ortalamalar incelendiğinde deney grubunun ortalamasının (56,80) kontrol grubunun ortalamasından (53,14) daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Buna göre yapılan uygulamanın öğrencilerin sevgi yönelimli tanrı algısının artmasında etkili olduğu söylenebilmektedir.

Deney ve kontrol grubu için ayrı ayrı Tanrı Algısı Ölçeği ön test-son test puanlarının anlamlı farklılık gösterme durumunu incelemede uygun analize karar vermek için normallik varsayımı incelenmiştir. Ölçek puanları normal dağılım göstermediği için Wilcoxon İşaretili Sıralar testi kullanılmıştır. Sonuçlar Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo-8:
Tanrı Algısı Ölçeği deney-kontrol grubu için ön test- son test puanlarının incelenmesi

			n	\bar{X}	Sıra ort.	Z	p	
Sevgi Yönelimli	Deney	Ön test	30	52,47	N.S.	7,75	2,400	0,016*
		Son test	30	56,80	P.S.	12,30		
	Kontrol	Ön test	28	53,54	N.S.	13,89	0,750	0,453
		Son test	28	53,14	P.S.	7,73		
Korku Yönelimli	Deney	Ön test	30	20,20	N.S.	15,68	2,313	0,021*
		Son test	30	15,77	P.S.	9,39		
	Kontrol	Ön test	28	18,46	N.S.	11,38	0,330	0,742
		Son test	28	18,32	P.S.	11,65		

n: frekans, \bar{X} : ortalama, ss: standart sapma, sd: serbestlik derecesi, p: anlamlılık düzeyi

N.S. : Negatif sıra, P.S. : Pozitif sıra *p<0,05

Tablo 8 incelendiğinde deney grubunda Tanrı Algısı Ölçeği sevgi yönelimli ve korku yönelimli ön test-son test puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu ($p<0,05$) görülmektedir. İncelendiğinde deney grubundaki öğrencilerin sevgi yönelimli boyutu için son test puan ortalamalarının ön test puan ortalamalarından daha yüksek; korku yönelimli boyutu için ise ön test puanlarının son test puanlarından daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Buna göre, yapılan uygulamanın öğrencilerin sevgi yönelimli tanrı algısının artmasında ve korku yönelimli tanrı algısının azalmasında etkili olduğu yorumu yapılabilmektedir. Kontrol grubu için Tanrı Algısı Ölçeği boyutları ön test-son test puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olmadığı ($p>0,05$) görülmektedir. Diğer bir deyişle kontrol grubunun Tanrı Algısı Ölçeği ön test ve son test puanları benzerdir. Kontrol grubuna herhangi bir uygulama yapılmadığı için fark çıkmaması beklenen bir durumdur.

Deney grubu için Tanrı Algısı Ölçeği son test-izleme puanlarının anlamlı farklılık gösterme durumunu incelemeye uygun analize karar vermek için normallik varsayımı incelenmiştir. Ölçek puanları normal dağılım göstermediği için Wilcoxon İşaretli Sıralar testi kullanılmıştır. Sonuçlar Tablo 9'da sunulmuştur.

Tablo-9:
Tanrı Algısı Ölçeği deney grubu için son test -izleme testi
puanlarının incelenmesi

		n	\bar{X}	Sıra ort.	Z	p		
Sevgi Yönelimli	Deney	Ön test	30	52,47	N.S.	7,75	1,475	0,140
		Son test	30	56,80	P.S.	12,30		
Korku Yönelimli	Deney	Ön test	30	20,20	N.S.	15,68	0,435	0,664
		Son test	30	15,77	P.S.	9,39		

n: frekans, \bar{X} : ortalama, ss: standart sapma, sd: serbestlik derecesi, p: anlamlılık düzeyi

N.S. : Negatif sıra, P.S. : Pozitif sıra

Tablo 9 incelendiğinde deney grubu için gruba için Tanrı Algısı Ölçeği boyutları son test-izleme testi puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olmadığı ($p>0,05$) görülmektedir. Diğer bir deyişle deney grubunun Tanrı Algısı Ölçeği son test ve izleme testi puanları benzerdir.

g.d. Öz Yeterlik Ölçeği

Uygulanmadan önce deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin Öz Yeterlik Ölçeği puanlarının anlamlı farklılık gösterme durumunu incelemeye uygun analize karar vermek için normallik varsayımı incelen-

miştir. Ölçek puanları normal dağılım gösterdiği için ilişkisiz örneklem-ler t testi ile incelenmiştir. Sonuçlar Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo-10:
Öz Yeterlik Ölçeği deney-kontrol grubu ön test sonuçları

Ön-Test	Grup	n	\bar{X}	ss	sd	t	p
Akademik Öz Yeterlik	Deney	30	26,12	4,20	56	1,217	0,229
	Kontrol	28	24,71	4,59			
Sosyal Öz Yeterlik	Deney	30	26,50	4,84	56	0,030	0,977
	Kontrol	28	26,54	4,34			
Duygusal Öz Yeterlik	Deney	30	22,54	6,05	56	0,122	0,903
	Kontrol	28	22,36	4,91			
Genel Öz Yeterlik	Deney	30	75,15	11,30	56	0,544	0,589
	Kontrol	28	73,61	10,28			

n: frekans, \bar{X} : ortalama, ss: standart sapma, sd: serbestlik derecesi, p: anlamlılık düzeyi

Tablo 10 incelendiğinde uygulanmadan önce deney ve kontrol grubundaki katılımcıların Öz Yeterlik Ölçeği akademik, sosyal, duygusal ve genel öz yeterlik boyutları ön test puanlarının istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği ($p>0.05$) görülmektedir. Diğer bir deyişle uygulama yapılmadan önce deney ve kontrol grubu öz yeterlik bakımından benzerdir. Bu durumda deney ve kontrol grubu son test puanları arasında oluşabilecek farklılığın yapılan uygulamadan kaynaklandığı söylenebilir.

Uygulamadan sonra deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin Öz Yeterlik Ölçeği puanlarının anlamlı farklılık gösterme durumunu incelemede uygun analize karar vermek için normallik varsayımı incelenmiştir. Öz Yeterlik Ölçeği sosyal, duygusal ve genel öz yeterlik boyutu puanları normal dağılım gösterdiği için ilişkisiz örneklem t testi ile incelenmiştir. Öz Yeterlik Ölçeği akademik öz yeterlik boyutu puanları normal dağılım göstermediği için Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Sonuçlar Tablo 11'da sunulmuştur.

Tablo-11:
Öz Yeterlik Ölçeği deney-kontrol grubu son test sonuçları

Son-Test	Grup	n	\bar{X}	ss	sd	t	p
Sosyal Öz Yeterlik	Deney	30	28,20	3,81	56	1,705	0,094
	Kontrol	28	26,36	4,42			
Duygusal Öz Yeterlik	Deney	30	26,33	4,34	56	2,324	0,024*
	Kontrol	28	23,46	5,05			
Genel Öz Yeterlik	Deney	30	80,83	10,15	56	2,271	0,027*
	Kontrol	28	74,86	9,86			

n \bar{X} Medyan Sıra ort. Z p

Akademik	Deney	30	26,30	27	32,92	1,600	0,110
Öz Yeterlik	Kontrol	28	25,04	25	25,84		

n: frekans, \bar{X} : ortalama, ss: standart sapma, sd: serbestlik derecesi, p: anlamlılık düzeyi *p<0,05

Tablo 11 incelendiğinde uygulamadan sonra deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin Öz Yeterlik Ölçeği, sosyal ve akademik öz yeterlik boyutları son test puanlarının istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği ($p>0,05$) görülürken, duygusal ve genel öz yeterlik boyutları son test puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği ($p<0,05$) görülmektedir. Anlamlı farklılık tespit edilen duygusal ve genel öz yeterlik boyutları için ortalama değerleri incelendiğinde deney grubunun son test ortalamasının kontrol grubundan yüksek olduğu görülmektedir. Buna göre yapılan uygulamanın öğrencilerin duygusal ve genel öz yeterliliklerinin artmasında etkili olduğu söylenebilmektedir.

Deney ve kontrol grubu için ayrı ayrı Öz Yeterlik Ölçeği ön test-son test puanlarının anlamlı farklılık gösterme durumunu incelemede uygun analize karar vermek için normallik varsayımı incelenmiştir. Öz Yeterlik Ölçeği sosyal, duygusal ve genel öz yeterlik boyutları puanları normal dağılım gösterdiği için ilişkili örneklem t testi ile incelenmiştir. Öz Yeterlik Ölçeği akademik öz yeterlik boyutu puanları normal dağılım göstermediği için Wilcoxon İşaretli Sıralar testi kullanılmıştır. Sonuçlar Tablo 12’de sunulmuştur.

Tablo-12:
Öz Yeterlik Ölçeği deney ve kontrol grubu için ön test- son test puanlarının incelenmesi

	Grup	Test	n	\bar{X}	ss	sd	t	p
Sosyal Öz Yeterlik	Deney	Ön test	30	26,50	4,84	29	1,969	0,059
		Son test	30	28,20	3,81			
	Kontrol	Ön test	28	26,54	4,34	27	0,412	0,684
		Son test	28	26,36	4,42			
Duygusal Öz Yeterlik	Deney	Ön test	30	22,54	6,05	29	3,164	0,004*
		Son test	30	26,33	4,34			
	Kontrol	Ön test	28	22,36	4,91	27	1,773	0,087
		Son test	28	23,46	5,05			
Genel Öz Yeterlik	Deney	Ön test	30	75,15	11,30	29	2,225	0,034*
		Son test	30	80,83	10,15			
	Kontrol	Ön test	28	73,61	10,28	27	1,199	0,241
		Son test	28	74,86	9,86			
			n	\bar{X}		Sıra ort.	Z	p
Akademik Öz Yeterlik	Deney	Ön test	30	26,12	N.S.	12,27	0,742	0,458
		Son test	30	26,30	P.S.	13,57		

Kontrol	Ön test	28	24,71	N.S.	14,28	0,623	0,533
	Son test	28	25,04	P.S.	11,43		
n: frekans, \bar{X} : ortalama, ss: standart sapma, sd: serbestlik derecesi, p: anlamlılık düzeyi N.S. : Negatif sıra, P.S. : Pozitif sıra; *p<0,05							

Tablo 12 incelendiğinde deney grubunda Öz Yeterlik Ölçeği sosyal ve akademik öz yeterlik boyutu ön test-son test puanları arasında istatistiksel olarak farklılık olmadığı ($p>0,05$) görülürken, duygusal ve genel öz yeterlik boyutu ön test-son test puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu ($p<0,05$) görülmektedir. Anlamlı farklılık tespit edilen boyutlar için ortalamalar incelendiğinde deney grubundaki öğrencilerin duygusal ve genel öz yeterlik boyutu son test puan ortalamalarının ön test puan ortalamalarından daha yüksek olduğu görülmektedir. Buna göre, yapılan uygulamanın öğrencilerin duygusal ve genel öz yeterliklerinin artmasında etkili olduğu yorumu yapılabilmektedir. Kontrol grubu için Öz Yeterlik Ölçeği boyutları ön test-son test puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olmadığı ($p>0,05$) görülmektedir. Diğer bir deyişle kontrol grubunun Öz Yeterlik Ölçeği ön test ve son test puanları benzerdir. Kontrol grubuna herhangi bir uygulama yapılmadığı için fark çıkmaması beklenen bir durumdur.

Deney grubu için Öz Yeterlik Ölçeği son test-izleme testi puanlarının anlamlı farklılık gösterme durumunu incelemede uygun analize karar vermek için normallik varsayımı incelenmiştir. Ölçek puanları normal dağılım göstermediği için Wilcoxon İşaretli Sıralar testi kullanılmıştır. Sonuçlar Tablo 13’de sunulmuştur.

Tablo-13:
Öz Yeterlik Ölçeği deney grubu için son test- izleme test puanlarının incelenmesi

			n	\bar{X}	Sıra ort.	Z	p	
Akademik Öz Yeterlik	Deney	Son test	30	26,30	N.S.	6,08	2,766	0,006*
		İzleme	30	28,13	P.S.	12,97		
Sosyal Öz Yeterlik	Deney	Son test	30	28,20	N.S.	11,00	1,396	0,163
		İzleme	30	29,27	P.S.	15,33		
Duygusal Öz Yeterlik	Deney	Son test	30	26,33	N.S.	14,78	1,601	0,109
		İzleme	30	27,33	P.S.	14,37		
Genel Öz Yeterlik	Deney	Son test	30	80,83	N.S.	10,75	2,478	0,013*
		İzleme	30	84,73	P.S.	15,37		
n: frekans, \bar{X} : ortalama, ss: standart sapma, sd: serbestlik derecesi, p: anlamlılık düzeyi N.S. : Negatif sıra, P.S. : Pozitif sıra; *p<0,05								

Tablo 13 incelendiğinde deney grubunda Öz Yeterlik Ölçeği sos-

yal ve duygusal öz yeterlik son test-izleme testi puanları arasında istatistiksel olarak farklılık olmadığı ($p>0,05$) görülürken, akademik ve genel öz yeterlik son test -izleme testi puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu ($p<0,05$) görülmektedir. Anlamlı farklılık tespit edilen akademik ve genel öz yeterlik boyutu için ortalamalar incelendiğinde öğrencilerin izleme testi puan ortalamalarının son test puan ortalamalarından yüksek olduğu görülmektedir. Yapılan uygulamanın etkisinin akademik ve genel öz yeterlik boyutu için etkisinin devam ettiği söylenebilmektedir.

S o n u ç

Ergenler üzerinde gerçekleştirilen bu çalışmanın amacı katılımcılara Değer Odaklı Manevi Güçlenme/Bakım (DOMAB) programı aracılığıyla değerler konusunda farkındalık yaşatmak ve uygulanan manevi güçlenme/bakım programının etkililiğini değerlendirmektir. Araştırma çerçevesinde 2019/2020 eğitim-öğretim yılında yüz yüze 30 kız ve 30 erkek öğrenci olmak üzere toplam 60 katılımcı ile 13 haftalık bir pilot uygulama gerçekleştirilmiştir. Kovid 19 nedeni ile 2020/2021 eğitim-öğretim yılında ise web tabanlı uzaktan 15 hafta olarak DOMAB programı yürütülmüştür.

Gerçekleştirilen 13 haftalık pilot uygulamadan sonra ve yapılan ikili görüşmelerle öğrencilerin manevi ihtiyaçları tespit edilmiştir. DOMAB programından 14 değer seçilerek ergenlere uyarlanmıştır. Programda değerlerin tanımı yapılmış ve değerlere yönelik çok boyutlu içerik sunumu bölümü eklenmiştir. “*Kıssadan hisse*” bölümü ile öğrencilerin dikkatleri çekilmeye çalışılmıştır. Anlatılanları daha somut hale getirmek için her değer ile ilgili metaforlar kullanılmıştır. Anlatılan değerlerin içselleştirilmesi için ise kalıcılığı sağlama bölümü programa dâhil edilmiştir. Ayrıca her sunumdan sonra haftanın değeri konusunda bir özet yapılarak, öğrencilerle paylaşılmıştır. Araştırmanın nicel boyutunda ergenlere uyarlanan manevi güçlenme/bakım programının etkililiği; Tanrı algısı, insani değerler ve çocuklar için öz-yeterlik ölçekleri ile değerlendirilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular, “*Değer odaklı manevi güçlenme/ bakım programı ergenlerin Tanrı algısı, insani değerler ve çocuklar için öz-yeterlik ölçekleri puanlarını farklılaştıracaktır.*” temel hipotezini doğrulamıştır.

Araştırmada değer odaklı manevi bakım/güçlenme programının öğrencilerin başarılarını etkileyecek değerler, öz-yeterlik ve Tanrı algısı gibi bileşenleri olumlu yönde desteklediği saptanmıştır. Araştırmanın sonuçları alanyazın çalışmaları ile örtüşmektedir. Alanyazın araştırmalarında; üniversitede öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen bir araştırmada dindarlık ve başarı algıları arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu (Nalbant,

2010); akademik başarı ve dindarlık arasında pozitif yönde bir ilişkinin olduğu (Alıcıküşu, 2013); sevgi yönelimli Tanrı algısının okul başarısını olumlu olarak etkilediği (Yıldız, 2012); dindarlığın akademik motivasyonu artırdığı (Güven, 2011); duanın sınav kaygısını azalttığı (Şeftalici, 2017) tespit edilmiştir. Maneviyat-dindarlık ve akademik başarı, değerler, öz-yeterlik, motivasyon arasındaki ilişki üzerinde yapılan araştırmalarda, maneviyyatın, dindarlığın ve olumlu Tanrı algısının akademik başarıyı desteklediği ayrıca öz-yeterliği, motivasyonu artırdığı saptanmıştır.

Kovid-19 pandemi sürecinde web tabanlı olarak ergenler üzerine gerçekleştirilen DOMAB programının sonuçları şu şekilde özetlenebilmektedir;

1-Çalışmanın hem pilot uygulamasında hem de gerçekleştirilen ikili görüşmelerde öğrencilerin manevi gereksinimleri tespit edilmiştir. Bu değerler ise; *“niyet, olumlu bakış, şükür, sabır, tevekkül, dua, kendini bilme-sorumluluk, özgüven-dürüstlük, başarı, azim-hırs, dostluk-saygı, Allah algısı ve öğrenme, hoşgörü-barış”* olarak belirlenmiştir.

2-Ergenlere uygulanan değer odaklı manevi güçlenme/bakım programı DOMAB programından seçilen değerler ile uyarlanmıştır. Programın içerik oluşturma aşamasında DOMAB programından yararlanılmıştır.

3-Ergenler üzerine gerçekleştirilen manevi güçlenme/bakım programı öğrencilerin Tanrı algısı, insani değerler ve çocuklar için öz-yeterlik ölçekleri puanlarını yükseltmiştir. Değer odaklı manevi güçlenme/bakım programı deney grubunda bulunan öğrencilerin Tanrı algısı, insani değerler ve çocuklar için öz-yeterlik ölçekleri son test puanlarını ön test puanlarına göre farklılaştırmıştır. Ayrıca izleme test puanları da programın kalıcılığını desteklemiştir.

4-DOMAB programının belirlenen 14 değer konusunda farkındalık sağladığı ve öğrencilerin manevi gereksinimlerini karşıladığı tespit edilmiştir. Ulaşılan bu netice manevi güçlenme/bakım programından sonra öğrencilerle gerçekleştirilen ikili görüşmelerle de desteklenmiştir.

Araştırmanın sonuçlarına bağlı olarak ergenlerin manevi değerler odaklı yaşamları için onlarla bağlantılı olan kurumlara da önerilerde bulunmak önem arz etmektedir. Ergenler üzerine gerçekleştirilen değer odaklı manevi güçlenme/bakım programı doğrultusunda geliştirilen öneriler şu şekildedir:

1-Manevi güçlenme/bakım programının Kovid-19 pandemi süre-

cinde ergenlerin yaşadıkları problemlerin üstesinden gelmede onlara eşlik ettiğine ulaşılmıştır. Dolayısıyla DOMAB programı ergenlik süreci yaşantılarında ve Kovid-19 pandemi gibi çeşitli süreçlerde karşılaşılabilecek sorunlarla başa çıkmalarında ergenlere yönelik olarak kullanılabilmesi mümkündür.

2-Manevi güçlenme/bakım program içerikleri ve DOMAB programı sadece ergenlerin değil, eğitim-öğretim kademelerinde bulunan ilk, orta ve üniversite öğrencilerinin manevi değerler farkındalığını sağlamak ve genel öz yeterliğini artırmak için de yararlanılabilmektedir.

3-Teorik anlatımlar/sunumlar öğrencilerin ilgisini çekmemektedir. Dolayısıyla ergenlere yönelik çalışmalarda, onların da içinde kendi rızaları ile yer aldıkları uygulamalar amaçlanmalıdır. Ergenler üzerine gerçekleştirilen bu çalışma gönüllülük esasına göre yapılmış ve süreçte aktif olarak yer aldıklarından çalışmanın sonuçlarının verimli olduğu tespit edilmiştir.

Kaynaklar

Abbuhl, R., Gass, S., & Mackey, A. (2014). Experimental research design. *Research methods in linguistics*, 116-134.

Alıcıkuşu, M. (2013). *Lise öğrencilerinde dindarlık ve akademik başarı ilişkisi (Kahramanmaraş örneği)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Baltaş, A., & Baltas, Z. (1987). *Stres ve başa çıkma yolları*. (5. Baskı) İstanbul: Remzi Kitapevi.

Goleman, D. (2004). *Duygusal zeka*. (çev. B. S. Yüksel). İstanbul: Varlık/Bilim Yayınları.

Gündüz, M., Başpınar, Z., & Büyükkarcı, A. (2017). 2000-2015 Yılları arasında değer eğitimi üzerine yapılan doktora tezlerinin içerik analizi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (31), 705-718.

Güngör, Ö. (2015). Değerler ve gençlik. [içinde] *Çalışan gençlik ve değerlerimiz*. (ss. 87-148). Ed. Ö. Güngör. Ankara: Akçağ Yayınları.

Güven, M. (2011). *Motivasyon-dindarlık ilişkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Hökekleli, H. (2013). *Ailede, okulda, toplumda değerler psikolojisi ve eğitimi*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Kasapoğlu, H. (2013). Okulda değer eğitimi ve hikâyeler. *Milli Eğitim Dergisi*, 43(198), 97-109.

Meydan, H. (2014). Okulda değerler eğitiminin yeri ve değerler

eğitimi yaklaşımları üzerine bir değerlendirme. *BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 93-108.

Nalbant, H. (2010). *Üniversite öğrencilerinde dindarlık ile başarı algısı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şeftalici, B. (2017). *Lise Son Sınıf Öğrencilerinde Sınav Kaygısı ve Maneviyat Şanlıurfa-Viraneşbir Örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tarhan, N. (2016). *Bilinçli genç olmak*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Watson, R. (2015). Quantitative research. *Nursing Standard* (2014+), 29(31), 44.

Yağlı, N. & Özdoğan, Ö. (2019). Gaziler ve yakınlarının manevi bakım ihtiyaçlarının belirlenmesine yönelik nitel bir araştırma. *Journal of Analytic Divinity*, 3(2), 67-100.

Yağlı-Soykan, N. (2020). Şehit Yakınlarının yas deneyimine ilişkin fenomenolojik bir araştırma. *Turkish Studies-Comparative Religious Studies*, 15(2), 255 - 282.

Yıldız, M. İ. (2012). *İlköğretim öğrencilerinin tanrı imgesinin belirlenmesi ve farklı değişkenler açısından incelenmesi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

* Bu makale, yazarın *İç-dış başarı ve maneviyat ilişkisi* (2021) başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Sayı: 6 • Aralık 2022 • 153-161
Issue: 6 • December 2022 • 153-161

Onkoloji Hastalarına Manevi Destek

- Kurt, E. (2019). *Onkoloji Hastalarına Manevi Destek*
Bursa: Emin Yayınları (278 s.)
Kurt, E. (2019). *Spiritual Support for Oncology Patients*
Bursa: Emin Publishing (278 p.)
ISBN: 978-605-7863-86-7

Elif Nihal Aktay

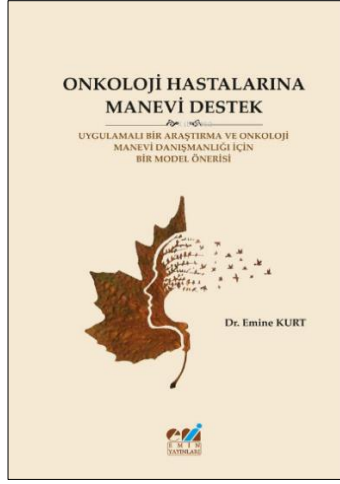
Yüksek Lisans Öğrencisi
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
E-posta: enihal.aktay@gmail.com
Orcid: 0000-0003-4729-5929
Eskişehir / Türkiye

MA Student
Eskişehir Osmangazi University
Institute of Social Sciences
E-mail: enihal.aktay@gmail.com
Orcid: 0000-0003-4729-5929
Eskişehir / Turkey

<https://doi.org/10.56432/tmdrd.1168933>

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Makale Türü • Article Type Kitap İnceleme • Book Review
Geliş Tarihi • Received 31 Ağustos 2022 • 31 August 2022
Kabul Tarihi • Accepted 10 Ekim 2022 • 10 October 2022

Ö z e t

Son yıllarda kanser tanı ve tedavisindeki gelişmeler, kanser hastalarının hayatta kalma oranının ve yaşam kalitesinin yükselmesine neden olmuştur. Sağlıkta güncel yaklaşım, insanın bedensel sağlığı yanında psikososyal ve manevi sağlığını önemseyen bir yaklaşım odaklıdır. Tanıtılan eser, manevi danışmanlık uygulamalarında bir manevi destek programının hazırlanması ve programın tedavi gören kanser hastalarının fiziksel, psikolojik ve manevi iyilik hali üzerindeki etkilerinin incelenmesi amacıyla yazılmıştır.

A n a h t a r K e l i m e l e r

Manevi danışmanlık ve rehberlik • Kanser • Manevi destek
Dini başa çıkma • Dini tutum • Yaşam kalitesi

A b s t r a c t

Advances in cancer diagnosis and treatment in recent years have led to an increase in the survival rate and quality of life of cancer patients. The current approach to health focuses on a holistic approach that takes into account the psychosocial and spiritual health of people as well as their physical health. This work, which was introduced, was written in order to prepare a spiritual support program within the scope of spiritual counseling practices and to examine the effects of the program on the physical, psychological and spiritual well-being of cancer patients receiving treatment.

K e y w o r d s

Spiritual counseling and care • Cancer • Spiritual support
Religious coping • Religious attitude • Quality of life

Bursa doğumlu olan Emine Kurt, ilk ve orta öğrenimini Bursa'da tamamlamıştır. Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Biyoloji Öğretmenliği Programı'ndan mezun olmuştur. Yazar, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nden mezun olarak ikinci lisans diplomasını da almıştır. 2015'de 'Meme Kanseri Hastalarda Ağrı ve Uzuv Kaybına (Mastektomi) Bağlı Depresyon Düzeylerinin Yaşam Kalitesi ve Dindarlık ile İlişkisi' başlıklı teziyle Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisansını; 'Kanser Hastalarında Manevi Danışmanlık Uygulamalarının Kaygı ve Yaşam Kalitesi Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi' başlıklı teziyle de aynı üniversitede doktorasını tamamlamıştır.

Yazarın, doktora tezinin bir bölümünü kullanarak hazırladığı bu çalışmada, kanserde hastalığa uyum gösterebilme ve başa çıkabilme sürecinde din ve maneviyatın rolüne, onkolojide manevi destek ve danışmanlığın artan önemine değinilmiştir. Ayrıca bu çalışmada kanser hastalarına yönelik manevi danışmanlık uygulamalarının teorik ve pratik boyutları ve özellikleri gibi konular, mevcut literatür bağlamında değerlendirilmiştir. Araştırmanın saha çalışmasını içeren bölümünde ise kanser hastalarının ihtiyaç ve problemleri dikkate alınarak hazırlanan bir 'manevi destek programının' gönüllü hastalar üzerinde uygulaması yapılmıştır. Ön test-son test kontrollü deneysel desenle yürütülen uygulama sonucunda elde edilen bulgular değerlendirilmiştir. Araştırmanın sonunda ise literatürden ve bu çalışmadan elde edilen bulgulardan yola çıkılarak onkoloji manevi danışmanlığına yönelik genel bir model önerisinde bulunulmuştur (s.16).

Kitabın 'içindekiler' kısmına bakıldığında, kısa bir 'önsöz', 'giriş' ve başlıca 5 ana bölümün olduğu görülmektedir. Ardından 'sonuç' ve 'öneriler' bölümü gelmekte olup, sırasıyla 'kaynakça' ve 'ekler' kısmına yer verilmiştir. Araştırma kesitsel olarak küçük görünse de hem ele aldığı konunun önemi ve ciddiyeti noktasında hem de manevi danışmanlık ve rehberlik alanını kapsamı açısından yeni bir çalışmadır. Deneysel bir yöntem kullanılarak yapılan bu araştırma, ülkemizde kanser hastalarında manevi destek ve danışmanlık konusunu geniş ve kapsamlı bir şekilde ele alan ilk kitaptır. Kitapta, kanserle başa çıkma sürecinde manevi destek ve danışmanlığın rolü, farklı kültür ve geleneklerdeki manevi müdahale modelleri yanında araştırma özelinde kanser hastaları için hazırlanan "manevi destek programı"nın içerik ve uygulama aşamaları ayrıntılı olarak verilmiştir. Araştırmanın sonunda, uygulamadan elde edilen bulgulardan ve literatür bulgularından faydalanılarak onkolojiye yönelik genel bir 'manevi destek modeli' önerisi sunulmuştur.

Yazar, kitabın *Önsöz*'üne (s. 11-18), farklı zaman dilimlerinde gördüğü hastalarla olan diyaloglarını ve gözlemlerini 'kemoterapide bir gün' şeklinde küçük bir kesit şeklinde sunarak başlamıştır. Ardından insanların, hayatın beklenmeyen ve travmatik yaşantılar karşısındaki uyum ve başa çıkma mekanizmalarının kişiden kişiye değişen bir süreç olduğunu ve her bireyde farklı şekilde kendini gösterdiğini vurgulamıştır. Bu noktada bireylerin sahip oldukları anlam kaynakları ve destek sistemleriyle olan aktif ilişkisinin önemine değinmiştir. Kanser gibi bireyin ölümle yüzleşmesine neden olan hastalıkların 'varoluşsal kriz' olarak da adlandırıldığı ve bu kriz süreçlerinde din ve maneviyatın, hastaların içinde buldukları duruma karşı bir anlam bulmasına yardımcı olduğuna dikkat çekmiştir. Kitabın hazırlık aşamasında ele aldığı araştırma konusu ve kullandığı deneysel desenden de bahseden Kurt, eserin yayınlanmasında emeği geçenlere de teşekkür ederek önsözüne son vermiştir.

Eserin *Giriş* (s. 19-27) bölümünde yazar, kanser deneyiminde din ve maneviyatın üstlendiği role dikkat çekerek altı başlıkta yaptığı araştırmaya dair kısaca bilgiler sunmuştur. Bu başlıklar 'araştırmanın problemi', 'araştırma soruları', 'araştırmanın amacı', 'araştırmanın önemi', 'araştırmanın sayıltıları' ve 'araştırmanın sınırlılıkları' şeklinde ayrılmıştır. Bu doğrultuda, çalışmanın temel problemi *Müslüman-Türk örnekleme bağlamında kanser hastalarında manevi danışmanlık hizmetleri kapsamında uygulanacak manevi destek müdahalelerinin içerik, planlama ve uygulama süreci nasıl olmalıdır?* şeklinde belirlenmiştir. Araştırmada yöntem olarak deneysel desen kullanılmış, dolayısıyla araştırmanın ana sorusu ve diğer alt sorular, araştırma desenine ve problemine göre belirlenmiştir.

Ardından manevi danışmanlık uygulamaları kapsamında bir manevi destek programının hazırlanması ve programın tedavi görmekte olan hastaların üzerindeki etkisinin incelenmesi amacıyla gönüllü hastalardan manevi destek uygulanan bir deney grubu oluşturulmuştur. Daha önce yapılan betimsel çalışmaların verilerinden de yararlanarak dini ve kültürel bağlamda, ilgili disiplinlerin katkı ve desteğiyle kanser hastalarına yönelik uygulamalı bir 'manevi destek programı' oluşturulmuştur. Bu çalışmada 'manevi destek' ifadesi manevi danışmanlığın alt bir uygulama alanı olarak ele alınmıştır. Burada manevi danışmanlık tanımları arasında ön plana çıkan 'destek ve yardım etme' boyutu dikkate alındığından 'manevi destek' ifadesi kullanılmıştır.

Eserin, *Temel Kavramlar* (s. 29-85) başlıklı birinci bölümünde, öncelikle kanser kelimesinin tanımı yapılmış olup dünyada ve Türkiye'de kanser istatistiklerine ilişkin verilere yer verilmiştir. Kanser teşhisi konu-

lan hastaların verdikleri tepkiler beş aşamadan oluşan bir modelde yorumlanmış ardından kanserde tıbbi tedaviler ve psikososyal müdahalelere yer verilmiştir. Kurt, çalışmasının ilgili kavramlarını incelediği bölümüne ‘manevi danışmanlık’ tanımıyla devam etmiştir. Manevi danışmanlığın modern bir disiplin olarak ortaya çıkışına dair bilgiler verdikten sonra sırasıyla din ve maneviyat, dini başa çıkma, kaygı (anksiyete) ve yaşam kalitesi kavramları üzerinde durmuştur. Kaygı tanımı ve kaygı bozuklukları birlikte ele alınmış, sonrasında ise varoluşsal kaygı ve ölüm kaygısı hakkında genel bir tartışma yapılmıştır. Benzer şekilde genel yaşam kalitesi ve sağlıkta yaşam kalitesinin kavramsal tanımlarından yola çıkılarak yaşam kalitesine ilişkin genel bir çerçeve oluşturulmuştur.

Eserin, *Kanser Hastalarında Manevi Danışmanlık* (s. 87-101) başlıklı ikinci bölümünde, kanser hastalarında manevi danışmanlığın önemi ile yaşam kalitesi ve ruh sağlığı bağlamında rolü ele alınmıştır. Yazar bu doğrultuda, kanser hastalarında din ve maneviyatın etkilerini gösteren çalışmaların örneklerine yer vermiştir. İlgili literatür, din ve maneviyatın kanser hastaları için hem başa çıkma kaynağı hem de sıkıntı kaynağı olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla bu etkilerin her zaman olumlu yönde bulgular ortaya koymadığını da belirtmek gerekmektedir. Bu bölümde ele alınan bir diğer mesele ise ‘kanser hastalarında kavram ve uygulama boyutuyla manevi danışmanlık’ tır. Ülkemizde olduğu gibi Batı’da da özellikle sağlık alanında yapılan çalışmalarda din ve maneviyat merkezli müdahalelere yönelik net bir kavram birliği olmadığı anlaşılmaktadır. Buna rağmen onkoloji alanında din ve maneviyatın yerini araştıran ve giderek büyüyen bir literatür oluştuğuna dikkat çekerek bölümü sonlandırmıştır.

Eserin, *Yöntem* (s. 103-144) başlıklı üçüncü bölümünde yazar, çalışmasının teknik kısımlarıyla ilgili bilgilere yer vermiştir. Araştırma, deneysel bir çalışma olarak planlanmış ve yürütülmüştür. İlk olarak oluşturulan gruplara yapılan uygulamalar ve araştırma türleri açıklanmıştır. Ortaya çıkan veriler ve işlem basamakları tablo ve grafikler halinde detaylandırılarak sunulmuştur. Araştırmanın yürütülmesi için gerekli olan izin ve etik bilgilere yer verilmiştir. Araştırmanın çalışma grubu için seçim yapılırken ölçüt örnekleme ve benzeşik örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu doğrultuda; araştırmaya katılımda gönüllü olma, meme kanseri tanısı konulmuş kadın hasta olma, meme kanseri tanısıyla radyoterapi tedavisi görüyor olma, 20 yaş ve üzeri olma, okuduğunu ve okunanı anlama, algılama ve iletişimine engel olacak düzeyde psikiyatrik bozukluğu olmama kriterleri aranmıştır. Bu amaçla 7 hasta ile kontrol grubu oluşturulmuştur. Bu kriterleri sağlayan hasta sayısının azlığının, çalışma grubu oluşumunun zaman almasına sebep olduğu ayrıca ifade edilmiştir.

Ardından çalışmada kullanılan veri toplama araçları belirtilip bunlarla ilgili kısaca bilgilendirmelere geçilmiştir. Verilerin toplanması sürecinin ise uygulama ve kontrol grubunda olmak üzere ayrı ayrı ele alındığı görülmektedir. Elde edilen verilerin analizinde kullanılan program belirtildikten sonra kanser hastaları için hazırlanan ‘Manevi Destek Programı’nın amacı, hazırlanma süreci, içeriği ve uygulama süreci hakkında bilgi verilmiştir. Program içeriğinin hazırlanmasında Müslüman-Türk kültürü bağlamında dini değer, tutum ve başa çıkma yaklaşımlarının ele alındığı belirtilmiştir. Programda kullanılan motif ve temaların ayrıntılı olarak belirlenmesinde ise pilot çalışma süreci ve hastalarla yapılan görüşmelerin etkili olduğu görülmektedir. Özellikle hastalar için önemli olan değerlerin dikkate alınıp içeriğe uyarlanması, çalışmanın dikkat çeken noktalarındandır. Programın uygulanmasında grup çalışması tercih edilmiş olup, ilgili kişilerle yapılan görüşmeler sonucu toplamda 5 oturum olacak şekilde planlanmıştır. Ardından her bir oturumun amacı, uygulanma süreci, kullanılan dini/manevi referanslar belirtilerek manevi destek programının genel bir değerlendirmesi yapıp bölüme son verilmiştir.

Eserin, *Bulgular* (s. 145-179) başlıklı dördüncü bölümünde, araştırma soruları kapsamında elde edilen bulgular, tablo ve grafiklerle ortaya konulmuştur. Bu bulgular beş alt başlık halinde belirtilip yorumlanmıştır. İlk olarak ‘Oturumlar Öncesi ve Sonrası Yapılan Ölçümlere İlişkin Bulgular’a yer verilmiştir. Bu aşamada, uygulama grubunun oturum öncesi ve sonrası fizyolojik belirtiler (sistolik kan basıncı, diyastolik kan basıncı, nabız), durumluk kaygı ve genel yaşam kalitesi puanlarında anlamlı bir farklılık olup olmadığı incelenmiştir. Sonrasında ‘Dini Tutum Ölçeğine İlişkin Bulgular’a geçilmiştir. Burada ön test, son test ve izlem testi verilerinin grup içi ve gruplar arası karşılaştırma analizleri sunulmuştur. Üçüncü olarak ‘Dini Başa Çıkma Ölçeğine İlişkin Bulgular’ kısmına geçilmiş ve bu sefer de dini başa çıkma ölçeğine ait ön test, son test ve izlem testi verileri istatistiksel analiz yöntemlerine tabi tutulmuştur. Ardından ‘Durumluk-Sürekli Kaygı Envanterine İlişkin Bulgular’ ve ‘Yaşam Kalitesi Ölçeğine İlişkin Bulgular’ başlıkları altında elde edilen veriler doğrultusunda hastaların durumluk-kaygı ve yaşam kalitesinde anlamlı bir farklılık olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Eserin, *Tartışma* (s. 181-210) başlıklı beşinci bölümünde araştırmadan elde edilen bulguların, literatür çerçevesinde tartışması yapılmış ve ulaşılan sonuçlara yer verilmiştir. Yazar, ilk bölümdeki (Oturumlar Öncesi ve Sonrası Yapılan Ölçümlere İlişkin Bulgular) verilere bakarak, uygulama grubunda yer alan kanser hastalarında diyastolik kan basıncı,

sistolik kan basıncı ve nabız değerlerinde anlamlı bir farklılık bulunmadığını, ancak manevi destek programının hastaların durumluk kaygı ve genel yaşam kalitesi düzeyleri üzerinde olumlu etkileri olduğunu ifade etmiştir. Dini Tutum Ölçeğine İlişkin Bulgular kısmı incelendiğinde, manevi destek uygulamalarının kanser hastalarının dini/manevi tutum ve yönelimleri üzerinde olumlu etkileri olabileceğini, çeşitli literatür bulgularıyla uyumlu olarak göstermiştir.

‘Dini Başa Çıkma Ölçeğine İlişkin Bulgular’a bakıldığında uygulama grubunun son test ve izlem testlerinde ‘negatif dini başa çıkma’ düzeylerinde önemli bir düşüş olduğu ve kontrol grubuna göre negatif dini başa çıkma etkinliklerine daha az yöneldikleri belirlenmiştir. Ayrıca ‘pozitif dini başa çıkma’ düzeyinin de arttığı ancak bu artışın anlamlılık seviyesinde olmadığı da ifade edilmiştir. ‘Durumluk-Sürekli Kaygı Envanterine İlişkin Bulgular’ ve ‘Yaşam Kalitesi Ölçeğine İlişkin Bulgular’ bölümlerinde de daha önce yapılan araştırmalar ve literatür çalışmalarından faydalanılmıştır. Bunun sonucunda hastaların durumluk-sürekli kaygı ve yaşam kalitelerinin arttırılmasında ‘manevi Destek Programı’nın önemli bir etkisi olduğu sonucuna varılarak bu bölüme son verilmiştir.

Eserin, *Sonuç* (s. 211-216) bölümünde ilk olarak, araştırmanın yöntemsel süreci ve uygulamasından kısaca bahsedilmiştir. Ortaya çıkan verilere göre yapılan değerlendirmelere yer verilmiştir. Ayrıca araştırmanın grup düzeyinde uygulanmasının etkilerine de değinilmiştir. İlgili bölümlerde manevi danışmanlığın, üzerinde uzlaşmış ortak bir tanımı olmadığı gibi adlandırma konusunda da farklı uzmanların farklı yaklaşım ve görüşleri olduğu belirtilmiştir. Bu araştırmada da manevi danışmanlığın farklı tanımları arasında genel olarak öne çıkan ‘destek ve yardım etme’ boyutları ele alındığından, yapılan uygulamaya da ‘manevi destek’ programı adı verilmiştir. Yazar bu noktada manevi destek ve manevi danışmanlık kavramları arasındaki ayrım da dikkat çekmiştir.

Araştırmanın uygulanmasında, hastaların genel sağlık durumları ve ihtiyaçları dikkate alınarak manevi desteğin sosyal boyutu kapsamında farklı etkinliklere de yer verilmiştir. Sosyal ortamda yapılan bu etkinliklerin, hastaların benlik saygılarını geri kazanmalarına yardımcı olacağı ifade edilmiştir. Ayrıca manevi destek programına ilişkin oturum sürecinin esnek bir şekilde gerçekleştiği, hastane ortamında özel olarak tahsis edilen bir oda haricinde, hastaların taleplerine göre farklı mekanlarda da gerçekleştirilebildiği belirtilmiştir. Bu araştırma Müslüman- Türk örneğinde oluşan bir hasta grubuna yönelik olduğu için ‘Manevi Destek Programı’nın hazırlanmasında İslami referansların esas alındığı görülmektedir. Programın içeriğinin hazırlanmasında ise yazar, araştırmanın

pilot sürecinde hastalarla yapılan görüşmelerden ve literatür bulgularından faydalanmıştır. Son olarak, yapılan araştırmanın önemi belirtilmiş ve araştırmanın ana sorusu hatırlatılıp ortaya çıkan sonuçlar eşliğinde yapılan çalışmaların etkisi tespit edilmiştir.

Eserin *Öneriler* (s. 217-236) başlıklı son bölümünde, araştırma ve literatür bulguları çerçevesinde kanser hastalarında manevi destek uygulamalarına yönelik bir model önerisine ve araştırmanın sonuçları çerçevesinde genel önerilere yer verilmiştir. Yazar ilk olarak, kanser hastalarına yönelik sunduğu 'Manevi Destek' modeli hakkında bilgilendirmelerde bulunmuştur. Tasarlanan bu modelin isimlendirilme aşamasında 'Hastalar için Manevi Destek' ifadesinden yola çıkılmış ve oluşturulan 'HAMD' modeli kendi içerisindeki aşamalara göre açılmıştır. Her bir aşama tek tek belirtilmiş ve kendi içerisinde sistemli bir bütünlük oluşturacak şekilde hazırlanmıştır. Bu aşamalarda uygulanmak istenen hedef, karşılaşılabilecek problemler, uygulama sürecinde dikkat edilmesi gereken noktalar vb. ifade edilmiştir. Bölümün son kısmında, ileride yapılacak araştırmalara yönelik önerilere yer verilmiştir. Yazar burada, Müslüman-Türk örnekleme bağlamında yurtiçinde yapılabilecek araştırmalara ilişkin önerilerini sıralayarak eserine son vermiştir.

Sonuç olarak incelenen ve kısaca tanıtımı yapılan bu eser hakkında bir değerlendirme yapacak olursak;

(a) *Güçlü yönleri:* (i) Öncelikle bu kitabın, manevi danışmanlık ve onkoloji alanı çerçevesinde kısıtlı bir literatüre sahip olan ülkemizde yöntem, içerik ve uygulama açısından önemli bir boşluğu doldurduğu söylenebilmektedir. Bu açıdan hem literatüre sağladığı katkı hem de daha sonra yapılacak çalışmalar adına yol gösterici bir eser olduğu ifade edilebilmektedir. (ii) Programın tasarlanma ve hazırlanma sürecinin her aşamasında tez danışmanı ile birlikte onkoloji uzmanı bir hekim ve farklı üniversitelerin psikoloji bölümlerinde görev yapan öğretim üyelerinin destek ve katkılarıyla planlanıp yürütülmesi, araştırmanın bütüncüllüğü ve güvenilirliği açısından önem arz etmektedir. (iii) Kitapta, kullanılan yöntem ve yapılan araştırmalarda ortaya çıkan verilerin tablo ve grafiklere sıkça yer verilerek ifade edilmesi, konuya açıklık kazandırmıştır. (iv) Ayrıca bir problemden yola çıkılarak yazarın tez çalışmasının bir bölümünü de kapsayan bu eserde, ulaşılan sonuçla yetinilmeyip, bu probleme bir model önerisi de sunularak içeriğin zenginleştirildiği söylenebilmektedir.

(b) *Zayıf yönleri:* Yapılan araştırma sonucunda, sistemli olarak yürütülen manevi destek programının olumlu etkileri ortaya çıksa da hastaların program dışındaki yaşantılarına ilişkin faktörlerin bu sonuç üzerindeki etkileri bilinmemektedir.

(c) *Geliştirilebilir yönleri:* Eserin yoğun teorik ve bilimsel anlatımının yapıldığı kısımlara, okuyucu için konuyu aydınlatıcı ek açıklamalar yapılması tavsiye edilmektedir.

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Sayı: 6 • Aralık 2022 • 163-176
Issue: 6 • December 2022 • 163-176

Sosyal Hizmet, Maneviyat ve Din

Gencer, N. (2021). *Sosyal Hizmet, Maneviyat ve Din*.
İstanbul: Çamlıca Yayınları (237 s.)
Gencer, N. (2021). *Social Work, Spirituality, and Religion*.
İstanbul: Çamlıca Publishing (237 p.)
ISBN: 978-605-70366-9-8

Enes Orhan

Yüksek Lisans Öğrencisi
Hitit Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
E-posta: 210437008@ogrenci.hitit.edu.tr
Orcid: 0000-0003-4343-7117
Çorum / Türkiye

MA Student
Hitit University
Institute of Social Sciences
E-mail: 210437008@ogrenci.hitit.edu.tr
Orcid: 0000-0003-4343-7117
Çorum / Turkey

<https://doi.org/10.56432/tmdrd.1162944>

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Makale Türü • Article Type Kitap İnceleme • Book Review
Geliş Tarihi • Received 16 Ağustos 2022 • 16 August 2022
Kabul Tarihi • Accepted 30 Eylül 2022 • 30 September 2022

Ö z e t

İncelenen bu eserde, sosyal hizmet sürecinde müracaat edilecek kaynak konumunda olan bireyin tek yönlü (maddi) olarak değerlendirilemeyeceği, bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşıp insanın manevi cihetten de tanınması gerektiği belirtilmiştir. Eser, sosyal hizmet alanında karşılaşılan bazı dezavantajlı bireylerde maneviyat ve dinin tesirini göstermekle birlikte, sosyal hizmet ile manevi danışmanlık ve rehberlik alanlarına katkı sunması bakımından önemlidir.

A n a h t a r K e l i m e l e r

Manevi danışmanlık ve rehberlik • Sosyal hizmet • Maneviyat
Manevi destek • Dezavantajlı bireyler

A b s t r a c t

In this work that has been analyzed, it is stated that the individual who is a resource to be applied in the social work process cannot be deemed as one-sided (material), and that the person should be approached from a holistic point of view and should be recognized from a spiritual aspect. It is aimed to show the importance of this situation in terms of service quality. The work that shows the influence of spirituality and religion on certain disadvantaged individuals encountered in social work, is important in terms of contributing to the fields of social work and spiritual counseling and care.

K e y w o r d s

Spiritual counseling and care • Social work • Spirituality •
Spiritual support • Disadvantaged individuals

Bir yardım mesleği ve akademik disiplin olarak sosyal hizmetin genel kabul görmüş bir tanımı bulunmamaktadır. Ancak, Uluslararası Sosyal Hizmet Federasyonu'nun 2000 yılında kabul ettiği yeni tanımında sosyal hizmet mesleği şu şekilde tarif edilmektedir: 'Sosyal hizmet mesleği; sosyal değişim, insan ilişkilerinde problem çözme ve güçlenmeye yardımcı olur ve bireyin iyilik halini geliştirmek için özgürleşmesini sağlamaya çalışır. Sosyal hizmet; insan davranışı ve sosyal sistemlerle ilgili teorileri geliştirerek, insanların çevreleriyle etkileşime girdiği noktalarda müdahale eder. İnsan hakları ve sosyal adalet ilkeleri sosyal hizmetin esasını oluşturur.' (IFSW, 2000: 5). Maneviyat ve din ise çoğu zaman birbiri ile karıştırılan iki kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu iki kavram birbirinin aynı olmasa da birbirinden soyutlanacak kadar da farklı değildir. Bu eserde, maneviyat ve dinin sosyal hizmetteki yeri dikkatlere sunulacaktır.

Kitap, Nevzat Gencer tarafından kaleme alınmıştır. Gencer, uzun yıllar MEB bünyesindeki okullarda öğretmen ve idareci olarak hizmet vermiştir. 'Dindarlığın İbadet Boyutunun Seçmen Tercihi Üzerindeki Etkisi – Çorum Örneği' başlıklı çalışmasıyla yüksek lisansını, 'Hemodiyaliz Hastalarında Dindarlık ve Öznel İyi Oluş' teziyle de doktorasını tamamlamıştır. Hali hazırda Hitit Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görevine devam etmektedir. Kısa bir zaman içerisinde birçok akademik çalışmada bulunmuş ve halen de yeni çalışmalarını sürdüren Gencer'in "Sosyal Hizmet Maneviyat ve Din" ile "İyi Oluş ve Din" adlı kitaplarının yanı sıra "Dindarlık Kişilik ve Ruh Sağlığı", "Birey Toplum ve Din" ve "Din Psikolojisi" isimli editöryal kitap çalışmaları da bulunmaktadır.

Gencer'in 2021 yılının Mayıs ayında Çamlıca Yayınları tarafından birinci baskısı ile okurlarına ulaşan bu eseri, sosyal hizmetin ne olup, neler yaptığını ve nasıl ortaya çıktığını ele alan, ayrıca sosyal hizmette manevi ve dini değerlerin yer alıp almamasıyla ilgili tartışmalara da fikir veren ve alana ilgi duyanlar için değerli bir çalışmadır. Kitap, önsöz ve kaynakça ile 237 sayfadan oluşmaktadır. Önsöz ile başlayan yazar giriş kısmından sonra 'sosyal hizmet', 'sosyal hizmetin tarihsel gelişimi', 'maneviyat, din ve manevi destek', 'sosyal hizmette maneviyat ve din tartışması' ve 'dezavantajlı bireylerle sosyal hizmette maneviyat ve din tartışması' başlıklı beş bölümü ele almıştır. Son olarak da 'sonuç' kısmına yer verilmiştir.

Önsöz kısmında, maneviyata duyarlı sosyal hizmetin müracaatçının zihinsel, ruhsal, bedensel, maddi ve manevi açılardan bir bütünlük teşkil

ettiği hakikatinden hareketle bireyi bütüncül bir bakışla ele aldığı belirtilmektedir (ss. 11). *Giriş* kısmında ise, mesleki uygulamalarda dini ve manevi duyarlılığın fayda sağlayacağı belirtildiği halde meslek profesyonellerinin bu hususlarda mesafeli tavır takınmalarının bir çelişki olduğuna dikkat çekilmektedir. Bununla birlikte, kültürün teşekkül, terakki ve nesilden nesile intikal etmesinde en mühim unsur olan dinin sosyal bilimlerden tecrit edilmesi ve birey-toplum yaşamındaki tesirinin görmezden gelinmesinin mümkün olmadığı ifade edilmiştir (ss. 16-17).

“*Sosyal Hizmet*” başlıklı birinci bölümde (ss. 21-38), öncelikle sosyal hizmetin yerli ve yabancı literatürdeki tanımlamalarına yer verilmiştir. Sosyal hizmetin genel kabul gören standart bir tanımının olmadığı ifade edilerek alandaki önemli kurumların (Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu ve Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Birliği) sosyal hizmet tanımlarının ne olduğu belirtilmiştir (ss. 21-25). Sonraki başlıkta, sosyal hizmetin kapsamının geniş olması sebebiyle tanımı gibi amaçlarında da ortak bir şey söylemenin mümkün olmadığı ifade edilerek yerli ve yabancı alan yazından örneklere yer verilmiştir (ss. 26-28).

Bir diğer başlıkta ise, Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Birliği ve Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu tarafından belirlenen sosyal hizmet mesleğinin temel görevleri, ilkeleri, bilgi ve uygulamalarına değinilmiştir. Kitapta sosyal değişim, gelişim, uyum ve insanların refah seviyelerinin artırılması, bireylerin güçlendirilmesi ve özgürleştirilmesi sosyal hizmetin temel görevleri arasında sayılmıştır (ss. 29). İnsanın doğasında var olan değer ve haysiyete saygı, zarar vermeme, farklılıklara saygı ve insan haklarını ve sosyal adaleti koruma ise hizmet ilkeleri olarak ifade edilmektedir. Ayrıca insan hakları ve sosyal adaleti savunma ve desteklemenin sosyal hizmet için önemli bir motivasyon sebebi olduğu belirtilmiştir. Bilgi temelinde ise, birçok bilimsel kuram ve araştırmalardan istifade eden sosyal hizmet, hem kendi geliştirdiği teorik kaynak ve araştırmaları hem de diğer beşeri bilimlerin teorilerini barındırmaktadır. Kendi geliştirdiği bu teorilerini de genelde hizmet kullanıcıları ile inşa etmektedir (ss. 31). Sosyal hizmet uygulamalarının da çeşitli terapi ve danışmanlık biçimleri, grup ve toplum çalışması, politika oluşturma ve analizi ile savunuculuk gibi çeşitli faaliyetleri kapsadığı belirtilmektedir (ss. 32).

Bu bölümün son alt başlığı ise sosyal hizmette etik ilkelerdir. Burada dokuz tane ilkedен söz edilmektedir. Bunlar; insanlığın doğuştan gelen onurunu kabul etmek, insan haklarını teşvik etmek, sosyal adaleti sağlamak, ayrımcılığa ve kurumsal baskıya meydan okumak, çeşitliliğe saygı, kaynaklara adil erişim, haksız politika ve uygulamalara meydan

okumak ve dayanışmayı inşa etmek/teşvik etmek, kendi kendini tayin etme hakkını ve katılım hakkını teşvik etmek, gizlilik ve mahremiyete saygı, insanlara bütün olarak davranmak, teknoloji ve sosyal medyanın etik kullanımı ile profesyonel dürüstlüktür (ss. 34-37).

Sosyal hizmetin mesleki ve disiplin olarak mazisinin ele alındığı “*Sosyal Hizmetin Tarihsel Gelişimi*” başlıklı kitabın ikinci bölümünde (ss. 39-56), ilk olarak dünyadaki sosyal hizmetin tarihsel gelişiminden söz edilmektedir. Esasen sosyal hizmet diyebileceğimiz sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın köklerinin insanlık tarihi kadar eski olduğu, ancak bir meslek ve disiplin olarak sosyal hizmetin o kadar eski olmadığı ve 19. yüzyılın başlarında kentsel bölgelerde yaşayan insanların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ortaya çıktığı ifade edilmektedir. 20. yüzyılda hastanelerde tıbbi sosyal hizmetlerin başlatıldığı ve sosyal hizmetle ilgili konseylerin ve derneklerin kurulduğu belirtilmektedir. Bu sırada sosyal hizmetin gelişmesinde II. Dünya Savaşı ve Avrupa’daki öğrenci olaylarının etkisine dikkat çekilmiştir. 21. yüzyılda ise, sosyal hizmetin yoksulluk, sosyal dışlanma, işsizlik ve sosyal bütünleşme gibi önemli konularda değişikliklerle karşılaştığı ve bu krizlerin devlet kurumlarınca çözüm yollarının arandığı ifade edilmiştir (ss. 40-45).

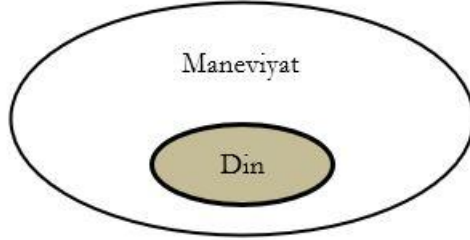
Türkiye’deki sosyal hizmetin tarihsel gelişimi ele alınırken onun Batı’ya ait bir yardım mesleği olmadığı vurgulanmaktadır. Türkiye’deki sosyal hizmetlerin köklerinin Osmanlı ve hatta Selçuklu’ya dayandığı belirtilmekte ve Osmanlı’da sosyal hizmet üreten bazı kurumlar (Darüşşafaka, Darülaceze, Osmanlı Hilali Ahmer Cemiyeti vs.) zikredilmektedir (ss. 45-47). Cumhuriyet döneminde de 1924, 1961 ve 1982 anayasalarında sosyal hizmetle ilgili kısımlara yer verilmekte, imzalanan sözleşmeler ve hizmet veren kurumlar belirtilmektedir (ss. 49-55).

Kitabın “*Maneviyat, Din ve Manevi Destek*” başlıklı üçüncü bölümünde (ss. 57-72), aynı zamanda kitap başlığında yer alan maneviyat ve din kavramları ayrı ayrı ele alınmış, her iki kavramın da kökenine inilerek ikisi arasındaki ilişki gösterilmiş ve manevi desteğin tanım ve amaçlarına değinilmiştir. Öncelikle ‘Maneviyat (Spirituality) Nedir?’ alt başlığında, İngilizce’de ‘spirituality’ olarak kullanılan maneviyat kavramının yerli ve yabancı alan yazından tanımlamalarını ortaya koyan yazar, Canda’nın insan yaşamı ve süreci olarak maneviyatın içerdiği hususları sıraladığı maddelere yer vermiştir. Bununla birlikte, Zinnbauer ve Pargament(1999)’in geçmiş ve günümüzde kullanılan maneviyat tanımlarını tablo halinde göstermiştir (ss. 61; bkz. Tablo 1: Maneviyat Tanımları).

‘Din Nedir?’ alt başlığında yazar, din kavramının kökeninden bahsettikten sonra yerli ve yabancı alan yazından çeşitli din tanımlamalarına

yer vermiştir. Bazılarının dini nevroz ve yanılısma olarak tanımladığı (örn. Freud), bazılarının ise bir ihtiyaç ve yaşam amacı olarak tarif ettiği belirtilmiştir (örn. Jung). Hem dinin hem de maneviyatın kutsalla olan bağlantısına dikkat edilmesi gerektiğine vurgu yapan yazar, bireyin kutsalla ilişkisinin din gibi kurumsal bir yapıyla olabileceği gibi temeli öznel tecrübelerden müteşekkil bir yapıyla da gerçekleşebileceğini ifade etmektedir. Hülâsa, burada sadece dini olanın manevi olmadığına, dini olmayanın da -dinden kaynaklı olmayıp bireylerin keşfettikleri kutsal- manevi olabileceğine vurgu yapılmaktadır. Ayrıca yazarın Canda'dan iktibas ettiği din-maneviyat ilişkisini gösteren şema da konuyu daha iyi açıklığa kavuşturmuştur (Canda, 2020'den akt. Göka, 2021: 67) (şematik gösterim için bkz. Şekil: 1 Din-Maneviyat İlişkisi).

Şekil-1:
Din-maneviyat ilişkisi

Bununla birlikte, sosyal hizmetteki müracaatçının her zaman bir dini aidiyeti olmasa da hayatında manevi olarak atfettiği değerlerinin olabileceği hususuna dikkat çekilmiştir. Dine mensubiyeti bulunanların dini değerlerini, dini müntesipliği olmayanların da manevi değerlerini göz önünde bulundurarak müdahale programlarında bunları güçlendirme argümanı olarak sürece dâhil etmek, bütüncül (holistik) bakış açısının gereği olarak görülmüştür. Dolayısıyla bu yaklaşımın 'manevi sosyal hizmet' anlayışını ortaya çıkardığı belirtilmektedir.

'Manevi Destek Nedir?' alt başlığı bu bölümdeki üçüncü ve son alt başlıktır. Yazar bu başlık altında modern dünya insanın pek çok imkânlarla sahip olmasına rağmen haz, hırs ve umutsuzluk döngüsünden bir türlü kurtulamadığını belirtmektedir. Yazar, günümüz insanının amacını yitirdiğine ve pusulası şaşmış bir gemi gibi yalpaladığına dikkat çekmektedir. Bu bağlamda 20. asrın ortalarından itibaren sosyal bilimlerde metafizik/maneviyat olgusu ele alınmaya başlanarak bir paradigma değişiminin olduğundan söz etmektedir. Sosyal bilimlerde değişen bu bakış açısıyla birlikte sosyal hizmet disiplinindeki maneviyata bakışın da değiştiği ve manevi destek hizmetlerinin önem kazandığını ifade etmektedir.

Çünkü modern bilimin perspektifi, maneviyatla ilgili problemleri patolojik rahatsızlık olarak değerlendirdiği için vakayı doğru okuma noktasında eksikliğini bulduğu dile getirilmiştir. Ayrıca manevi desteğin, müracaat eden kişiler tarafından talep edildiği ve bu kapsamda yapılan çalışmalarda manevi desteğin zihinsel, fiziksel ve toplumsal sağlık üzerinde olumlu etkilerinin olduğu sonucuna varılmıştır. Örneğin, Gencer'in 'Hemodiyaliz Hastalarında Dindarlık ve Öznel İyi Oluş' adlı doktora tezinde 'hastalar ibadet ettiklerinde (özellikle namaz ve dua) Allah'a daha yakın hissettiklerini ve o anlarda yalnızlık duygularından kurtulduklarını belirtmişlerdir' (Gencer, 2019). Manevi destek hizmetlerinde müracaatçının manevi duygularının dikkate alınması gerektiği belirtilmekte ve manevi destek hizmetlerinin amaçları sıralanmaktadır (ss. 70-71). Mafih, manevi destek hizmetlerinin salt bir dini destek hizmeti olmadığı, aynı zamanda bireyi rahatlatan sosyal aktiviteler gibi motive edici her türlü faaliyetlerin yer aldığı bir hizmet olduğu vurgusu yapılmaktadır.

Kitabın ana konusunun tartışıldığı dördüncü bölümde "*Sosyal Hizmette Maneviyat ve Din Tartışması*" (ss. 73-105) yer almaktadır. Yazar bu bölümü iki alt başlıkta incelemektedir. İlk alt başlıkta 'din ve maneviyata duyarlı sosyal hizmet'ten söz edilmektedir. Burada öncelikle sosyal hizmet uzmanlarının, hizmet sunma ve karşılaşılan güçlüklerle çözüm bulmada birlikte hareket ettiği insanların/müracaatçıların hayatlarındaki hiçbir unsuru göz ardı etmemesi gerektiği önemle vurgulanmaktadır. Çünkü sosyal hizmet uzmanlarının bireylerin içinde bulunduğu tüm sosyal koşulları bilmesi gerekmektedir ve bunların en önemlilerinden birisi de din ve bireyin dine ve maneviyata olan tutumudur. Ancak din ve maneviyatın sosyal hizmet uygulamalarına dâhil edilip edilmemesi meselesinin meslek profesyonelleri tarafından tartışıldığına değinilmektedir. Bu mevzuda dört farklı yaklaşıma yer veren yazar, ilk üç yaklaşım olan; direnç gösterme ve kaçınma, aşırı derecede genelleyerek bağdaştırma ile maneviyat ve din terimlerini radikal bir şekilde birbirinden ayırma yaklaşımlarının, din ve maneviyata duyarlı sosyal hizmet açısından riskli olduğunu ifade etmektedir. Dördüncü yaklaşımda ise, sosyal hizmet disiplinleri ile dini çalışmalar arasında gerçek bir disiplinler arası yaklaşımın olması gerektiği belirtilmektedir (ss. 74).

Ardından meslek profesyonellerinin dini ve manevi konulara yaklaşımlarına yer verilmiştir. Maneviyata karşı duruşun ya da ilgisiz tavrın; sosyal hizmet eğitiminde maneviyatın yer almaması, pozitivizm ve rasyonalizm kaygısı, din ve maneviyatın baskıcı olabilmesi, maneviyatın belirsizliği ve bu konudaki bilgi eksikliği, profesyonellik kaygısı ile mesleğin etik ilke ve değerleriyle çatışması gibi sebeplerden kaynaklanabileceği ifade edilmektedir. Ayrıca yerli ve yabancı alan yazından tespit edildiğine

göre Türkiye’de ve dünyada din ve maneviyata yönelik derslerin eğitim müfredatına konulmamasına dikkat çekilmektedir. Olumsuz bakış açısı terk edilip profesyonel bir yaklaşım ortaya konulduğunda din ve maneviyata duyarlı sosyal hizmetin müracaatçılar üzerindeki faydalarının ve hizmet kalitesinin artacağına işaret edilmektedir (ss. 80).

Dördüncü bölümün ikinci alt başlığı ise ‘sosyal hizmet, maneviyat ve din’dir. İlk olarak maneviyat ve dinin önemi hukuki dayanaklarıyla ortaya konulmaktadır. Günümüzdeki sağlık kavramının tanımında fiziksel, psikolojik, zihinsel ve sosyal yönlerin yanında ‘manevi’ yönden de tam iyilik halinin olması gerektiği vurgulanmaktadır. Modern devletlerde bireyin iyilik halini sağlamak için yapılacak olan tüm çalışmaların hukuksal zeminde tahakkuk ettiği vurgulanmaktadır. Yazar burada, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın ‘Başlangıç’, ‘Devletin Temel Amaç ve Görevleri’ ile kişinin hakları ve ödevlerini düzenleyen ‘İkinci Bölümü’ne yer vermiştir. Anayasa’nın bu kısımlarında manevi varlığın olduğu kabul edilmekte ve manevi varlığın korunup geliştirilmesi için çalışılması gerektiği belirtilmektedir. Yine ‘Sosyal Hizmetler Kanunu’nun maddelerine yer verilmekte ve Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin manevi destekle ilgili kısımlarına değinilmektedir.

Yerli ve yabancı alan yazından verilen örneklerde maneviyat ve dinin olduğu sosyal hizmet çalışmalarında olumlu tesirlerin olduğu gözlenmiştir. Maneviyatın sosyal hizmette neden önemli olduğu sorusuna Mathews’in cevap niteliğindeki beş maddesine yer verilmiştir. Bunlar; maneviyatın sağlıkla ilgili yararları; bilim, mantık ve rasyonelliğin yetersiz kalması; bütüncül (holistik) değerlendirme ihtiyacı; hizmetten yararlananların talepleri ile dini ve manevi değerlerin sosyal bakım üzerindeki etkisidir. Yazar bu beş maddeyi beş alt başlıkta ele alarak açıklamıştır. Sağlıkla ilgili yararlarından bahsederken din ve maneviyatın madde bağımlılığı, kanser, intihar ve benzeri birçok sıkıntılı süreçlerde olumlu katkılarının olduğuna dikkat çekmiştir. Örneğin dinin intiharı ve sarhoş edici şeyleri haram kılmasının dezavantajlı birey için süreci kolay atlatmasında önemli bir faktör olduğu ifade edilmektedir. Alan yazından örneklerle din ve maneviyatın maddi ve manevi sağlık sorunlarını kolayca kabullenmek ve atlatmak için mühim olduğuna işaret edilmiştir.

Bilim, mantık ve rasyonelliğin yetersizliğini insanın anlam arayışında ve yaşadığı travmalarda verdiği kısıtlı ve yeterince tatmin etmeyen cevaplarda görmek mümkündür. Yine eserde tedavilerde manevi destek olmadan bilimin kâfi gelemediğini gösteren örnekler bulunmaktadır. Bir diğer başlık ise bütüncül (holistik) değerlendirme vurgusudur. Bireye biyo-psiko-sosyal ve ‘manevi’ bakış açısıyla yaklaşan bütüncül anlayışta

bireyin manevi güçleri dâhil tüm güçlerinin dikkate alınması ve bu güçlerin harekete geçirilmesi için müracaatçıya yardım edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Hizmetten yararlananların talepleri başlığında da müracaatçıların yaşadıkları psikolojik baskı sebebiyle hayatı anlamlandırmada güçlük çektikleri ve bu nedenle manevi desteğe ihtiyaç duydukları ifade edilmektedir. Burada manevi sosyal hizmet uzmanlarının dezavantajlı bireylere katkı sunabilmesi için kendi manevi gelişimlerini de sağlamaları gerektiğine işaret edilmiştir.

Dini ve manevi değerlerin sosyal bakım üzerindeki etkisi başlığında ise, İslamiyet ve Hristiyanlığın sosyal destekle ilgili tavsiyelerine yer verilmiştir. Örneğin; İslam açısından bakıldığında, Hz. Peygamber'in örnek kişiliği, ramazan ayı, zekât ve sadaka-i câriye gibi sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik edici birçok unsurun olduğuna vurgu yapılmaktadır.

“Dezavantajlı Bireylerle Sosyal Hizmette Maneviyat ve Din” başlığı kitabın beşinci bölümünü (ss. 107-202) oluşturmaktadır. Yazar, pek çok dezavantajlı grupların olduğunu fakat kitabın imkân ve amacına binaen dört dezavantajlı gruba yer verildiğini ifade etmektedir. Bu gruplar; yaşlılar, engelli bireyler, bağımlılar ve korunmaya muhtaç çocuklardır. Her grubun tanımı ve özellikleri verilerek o grup için sosyal hizmetteki maneviyat ve din konusu ele alınmıştır.

İlk grupta, ‘yaşlılarla sosyal hizmette maneviyat ve din’ incelenmektedir. Öncelikle, dünya ve Türkiye üzerinde bulunan ve gelecekte olması beklenen yaşlı nüfusunun istatistiksel verilerine yer verilmiş ve birbirinin yerine kullanılan ama aslında iki farklı kavram olduğu belirtilen ‘yaşlılık’ ve ‘yaşlanma’ sözcükleri açıklanmıştır. Yaşlılığın sınıflandırılmasına bakıldığında bazı kişi ve kurumların yaşlılık sınıflandırmalarına yer verilmiştir (örneğin; Genç-orta-ileri yaşlılık ve biyolojik-psikolojik-sosyolojik yaşlılık gibi). Yaşlılık dönemi fiziksel özellikleri madde madde sıralanarak, bedensel fonksiyon kayıpları, seksüel fonksiyon kayıpları ve entelektüel fonksiyon kayıpları olmak üzere üç başlık halinde incelenmiştir (ss. 116).

Yaşlılık döneminin sosyal özelliklerinin ise her kültürde farklı değerlendirildiği görülmektedir. Bir ülkede yaşlılar bilge kimseler olarak görülürken bir diğer ülkede topluma yük olarak telakki edilmektedir. Toplum yaşlılara olumlu bir nazarla bakarsa bu dönemin sosyal özelliklerinin de olumlu olacağı belirtilmektedir. Yaşlılık dönemi psikolojik özellikleri ele alınırken alan yazından örnekler verilmektedir. Ayrıca, yalnızlık duygusu, benlik saygısı, işe yarama ihtiyacı ve geçmişe bağlılık gibi bu dönemin öne çıkan psikolojik özellikleri açıklanmaktadır (ss. 119-120).

Son olarak, yaşlılıkta maneviyat ve din konusuna değinilmiştir. Yaşlıların karşılaştıkları problemler ve onların hayatına anlam katan değerler belirtildikten sonra yaşlılıkta bazı manevi ödev ve ihtiyaçların olabileceğinden söz edilmektedir. Samimiyet ve ilişkileri keşfetmek, kaybı ve engelliliği aşmak, nihai anlamı bulmak, onaylama, kutlama ile kabulden oluşan bu ödev ve ihtiyaçların birbiri ile bağlantılı olduğu ifade edilmektedir. Dinin sunmuş olduğu ikna edici açıklamalar ile yaşlıların varoluşsal soruları, ölüm kaygısı, güçlüklerle başa çıkma vs. gibi problemlerinin çözüme kavuştuğuna vurgu yapılmaktadır. Dolayısıyla yaşlı bireylerin sağlık ve bakım hizmetlerinde din ve maneviyata yer vererek bütüncül bakış açısıyla yaklaşılması gerektiği izah edilmektedir.

Dezavantajlı grupların ikincisinde, 'engellilerle sosyal hizmette maneviyat ve din' ele alınmaktadır. İlk olarak engelli bireylerle ilgili istatistiksel verilere yer verilmiş ve engellilik olgusunun tarihsel yönüne dikkat çekilmiştir. Burada Batı toplumların geçmişte engellileri öldürdüğü, bazılarının bu bireyler için kötü ruhlar ya da şeytan tarafından ele geçirildiğini düşündükleri ifade edilmektedir. Engelli bireylere bakışın Rönesans ve Aydınlanma döneminde değişmeye başladığı belirtilmektedir. Müslüman toplumların engellilere bakışının ise dini çerçevede olduğuna işaret eden yazar, Müslümanların bu durumu bir imtihan olarak gördüğünü ve mükâfatını ahirette alacaklarına inandıklarını vurgulamaktadır. Örnek olarak, Osmanlı'daki engelliler için tesis edilen kurumsal hizmetlere yer verilmiştir (ss. 136-137). Ardından, engellilikle ilgili olan 'engel, engelli ve engellilik' kavramları açıklanmıştır.

Tarihsel olarak bakıldığında engelliliğe yaklaşımın farklı modeller çerçevesinde ele alındığını belirten yazar, bu modellerden dört tanesini açıklamıştır. Birincisi, 'moral/ahlaki model'dir. Burada engelliliğin günahlardan dolayı olduğu düşünülür. İkincisi, 'tıbbi/medikal model'dir. Bu modelde engellilik sağlık sorunu olarak görülür ve bu bireyler yetersiz olarak telakki edilir. Üçüncüsü, 'sosyal model'dir. Burada da engelliliğin, engelli birey ile engelsiz birey arasındaki farklılığın biyolojik değil, kültürel ve toplumsal unsurlardan kaynaklandığı ifade edilir. Bu modelin tıbbi/medikal modele karşı ortaya çıktığı belirtilmektedir. Dördüncüsü ise, 'hak temelli model'dir. Bu, bütüncül bakış açısıyla sosyal modelin üzerine inşa edilmiş bir modeldir. Burada engelli bireylerin de engelsiz bireyler gibi tüm imkânlardan istifade edebilme hakkına sahip olduğu vurgulanmaktadır. Engeli nedeniyle bazı imkânlardan mahrum kalınmasını ise insan hakları sorunu olarak değerlendirmektedir.

Eserde engellilikle ilgili modellerden sonra engelliliğin türlerine yer verilmiştir. Bunlar; süregen hastalıklar, zihinsel engelliler, ortopedik

engelliler, görme engelliler, işitme engelliler, ruhsal ve duygusal engelliler, dil ve konuşma engelliler ile otizm spektrum bozukluğudur. Engelliliğin nedenleri ise üç başlık altında ele alınmıştır. Bunlar; doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası nedenlerdir.

Son olarak, engellilikte maneviyat ve din konusuna değinilmiştir. Yazar burada günümüz seküler anlayışının yalnızlaşmayı teşvik edici yapısını eleştirmektedir. Çünkü bu durumun engelli bireyler için daha da çekilmez bir vaziyet aldığını belirtmektedir. Ayrıca engelli bireyin ‘Neden ben? Allah beni cezalandırıyor mu?’ gibi sorular da sorarak iyice karamsarlığa kapıldığı ifade edilmektedir. Ancak dini ve manevi değerlerin kişinin yaşamına girdiğinde içinde bulunduğu durumu anlamlandırabildiğine ve toplu ibadetlerde birlik olma duygusunu kazanabildiğine işaret edilmektedir. Bununla birlikte, İslam’ın hayr gibi görünenin içinde şer, şer gibi görünenin içinde hayr olabileceği vurgusunu yapması ve insanı Allah’ın halifesi göstererek bireyin maddi ve fiziksel yönüyle değil de manevi ve ruhsal yapısıyla üstün olacağını bildirmesi, engelli birey için motivasyon kaynağı olarak gösterilmektedir.

Bölümün üçüncü grubunda ‘bağımlılarla sosyal hizmette maneviyat ve din’ incelenmektedir. Bağımlılığın Türkiye’de ve dünyada giderek arttığı ve madde kullanımının küçük yaşlara kadar indiğini belirten yazar, ‘bağımlı ve bağımlılık’ kavramlarını açıkladıktan sonra bağımlılığı gösteren yedi ölçüte değinmiştir (ss. 165). Tolerans, yoksunluk prolapse, relaps, entoksikasyon, detoksifikasyon, remisyon, AMATEM, ÇEMATEM ve YEDAM gibi bağımlılıkla ilgili önemli kavram ve kurumları açıkladıktan sonra bağımlılığın nedenleri izah edilmektedir. Nedenleri arasında genellikle psikolojik, kalıtsal, biyolojik, sosyokültürel nedenler, aile ve diğer faktörler sayılmaktadır. Sosyal bağların zayıflamasının bağımlı olmada önemli bir etken olduğu sonucuna varılmaktadır. Bağımlılığın beynin ödül, motivasyon, hafıza ve ilişkili devrelerindeki birincil, kronik bir hastalık olduğu ifade edilmektedir.

Bağımlılık türlerinin ise madde bağımlılığı ve davranışsal bağımlılık olarak ikiye ayrıldığı belirtilmektedir. İrade zayıflaması, anksiyete, öfkeli mizaç vs. gibi bağımlı bireylerin psikolojik özellikleri sayıldıktan sonra bağımlılıkta maneviyat ve din konusuna değinilmiştir. Alan yazında bağımlılıkla mücadelede önleme, erken tanı ve tedavi, rehabilitasyon olmak üzere üç yaklaşımın tartışıldığı ifade edilmektedir. Yazar, bağımlılık oluşmadan önce, bağımlılık sürecinde ve rehabilite süreçlerinde maneviyat ve dinin olumlu katkılar sunabileceğini yine alan yazından elde edilmiş sonuçlarla izah etmiştir. Bağımlı bireyin hayatı anlamsız ve amaçsız görüp madde kullanımına başladığı söylenmekte ve bireydeki

bu anlam boşluğunu dolduracak olanın din ve maneviyat olduğuna vurgu yapılmaktadır. İslam'daki manevi değerlere örnekler verilerek (örneğin; dua) bunların bireyde psikoterapik etkiye sahip olduğu belirtilmektedir. Mamafih, dinin bağımlılıkla mücadeledeki etkisi maddeler halinde sıralanmıştır (ss. 183).

Dördüncü grupta ise 'korunmaya muhtaç çocuklarla sosyal hizmette manevi destek' konusuna yer verilmiştir. Korunmaya muhtaç çocuk; istismar ve ihmal edilen, suça sürüklenen, bedensel, zihinsel, ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimi ile kişisel güvenliği tehlike içinde olan olarak tarif edilmektedir. Bu çocukları koruma altına alma ile ilgili 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu detaylıca izah edilmiştir. Bu durumda olan çocukların istatistiksel verilerine yer verilmiştir. Ardından, korunma ihtiyacı olan çocuklara bakım hizmeti sağlayan kuruluşlar açıklanmıştır. Bunlar; Çocuk Evleri Sitesi (ÇES), Çocuk Evleri ve Çocuk Destek Merkezi (ÇODEM)'dir.

Korunmaya muhtaç çocukların psikolojik özelliklerine değinen yazar, 'Neden bazı çocuklar suç işlerken bazıları suç işlemez?' sorusunun da cevaplanması gerektiğine dikkat çekmektedir. Buradaki en önemli faktörün aile olduğu sonucuna varılmıştır. Günümüzdeki aile yapısının çözülmesi ve itibarsızlaştırılması, aile birliğinin sağlanamaması, ekonomik sıkıntılar, bağımlılık vs. gibi nedenlerden dolayı ailelerin çocuklarını koruyamamasından söz edilmektedir. Bu nedenle de çocuklarda psikolojik rahatsızlıkların görüldüğü ifade edilmektedir. Örneğin; bu çocukların sevgiye susamış, kavgacı, saldırgan, suça meyyal, umursamazlık ve ilgisizlik gibi birçok psikolojik rahatsızlıklarının olduğu belirtilmektedir (ss. 191).

Son olarak, korunmaya muhtaç çocuklara manevi destek hizmetleri konusuna değinilmiştir. Burada Allah tasavvuru ve düşüncesinin fitrat olarak çocukların manevi ve ruhsal gelişimine uygun olduğu belirtilmektedir. Bebeklik döneminde güvenli bağlanmayı gerçekleştiren çocukların zorluklar karşısında Allah'ı sığınılacak bir yer olarak gördüğü ifade edilmektedir. Çocukların sağlıklı bir şekilde gelişmeleri için kurumlarda bakım hizmeti verenlerin çocukların dini gelişimle ilgili özelliklerinin farkında olmasına ve talep ve ihtiyaçlarına karşı duyarlı davranmaları gerektiğine vurgu yapılmaktadır.

Sonuç kısmında ise (ss. 203-205), din ve maneviyatın dezavantajlı bireylerin hayatlarına olumlu katkılar sunduğu ve halen sosyal hizmette maneviyat ve din konularına mesafeli duruş sergilendiği, bu nedenle de müracaatçıların dinin koruyucu ve yönlendirici özelliğinden mahrum kaldıkları önemle vurgulanmaktadır. Lisans düzeyindeki öğrenciler ile

alandaki hizmet sunan profesyonellerin bu konuda eğitimi olmadığı için mesafeli duruşun devam ettiği belirtilmektedir. Binaenaleyh, lisans ve lisansüstü öğrencilere ders olarak verilmesi, uzmanların hizmet içi eğitimlerle bu konuda donanım sahibi olmaları ve kurumlarda bakım hizmeti verenlerin dini ve manevi konulara karşı bilgi ve duyarlılığının artırılması gerektiği belirtilmektedir. Sosyal hizmet disiplini açısından psikoloji ve sosyolojinin verilerinin yanında bilhassa din psikolojisi ve din sosyolojisi bilim dallarının bulgu, sonuç ve tespitlerinden de istifade edilmesinin gerekliliğinden bahsedilmektedir. Dezavantajlı bireylerle yapılan çalışmalar için ilahiyat fakülteleri ve il müftülüklerinden destek alınması gerektiği önerilmektedir.

Sonuç olarak eser üzerinde genel bir değerlendirme yapılacak olursa;

(a) *Güçlü yönleri:* (i) ‘Sosyal Hizmet Maneviyat ve Din’ isimli bu çalışma yerli ve yabancı alan yazından ve özgün araştırma sonuçlarından elde edilen veriler ile sosyal hizmette maneviyat ve dinin rolü üzerinde durmaktadır. (ii) Kitap, tarihsel kökenine uygun olarak sosyal hizmetin maneviyat ve din ile yeniden buluşması ve müdahale süreçlerinde talep eden müracaatçılar için dini inanç ve uygulamaların dâhil edilmesi için bir çağrı niteliğindedir. (iii) Konular belirli bir düzen içerisinde ve işleniş planına uygun olarak verilmiştir. (iv) Gencer, literatür taramasını iyi bir şekilde yapmış ve birincil kaynakları tercih etmiştir. (v) Kullanılan akademik dil ile her kesimden okuyucuya hitap edebilecek bir eserdir. (vi) Kitap kapağında kullanılan resmin kitabın içeriğini yansıtması manidardır. (vii) Kitap, sosyal hizmet ile manevi danışmanlık ve rehberlik alanlarında çalışanlar ile alana ilgi duyanlar için faydalı bir eser niteliğindedir.

(b) *Zayıf yönler:* (i) Kitapta zaman zaman yazım hatalarıyla karşılaşmaktadır.

(c) *Geliştirilebilir yönleri:* (i) Yazım hataları yeni baskılarda denetlenmelidir.

Kaynaklar

Canda, E. R., Furman, L. D., & Canda, H. (2020). *Spiritual diversity in social work practice: The heart of helping, third edition*. New York: Oxford University Press.

Gencer, N. (2019). *Hemodiyaliz hastalarında dindarlık ve öznel iyi oluş*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Çorum: Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Doods, I. (2000). *International federation of social workers*. <https://www.ifsw.org>.

Zinnbauer, B. J., Pargament, K. I., & Scott, A. B. (1999), The emerging meanings of religiousness and spirituality: Problems and prospects. *Journal of Personality*, 67, 889–919.

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Sayı: 6 • Aralık 2022 • 177-185
Issue: 6 • December 2022 • 177-185

Psikoloji, Varoluş, Maneviyat

- Göka, E. (2021). *Psikoloji, Varoluş, Maneviyat*.
Ankara: Kapı Yayınları (264 s.)
- Göka, E. (2021). *Psychology, Existence, and Spirituality*.
Ankara: Kapı Publishing (264 p.)
ISBN: 978-625-7706-58-2

Arzu Tacer

Doktora Öğrencisi
Atatürk Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
E-posta: arzutacer25@hotmail.com
Orcid: 0000-0002-5287-6771
Erzurum / Türkiye

PhD Student
Atatürk University
Institute of Social Sciences
E-mail: arzutacer25@hotmail.com
Orcid: 0000-0002-5287-6771
Erzurum / Turkey

<https://doi.org/10.56432/tmdrd.1203253>

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Makale Türü • Article Type Kitap İnceleme • Book Review
Geliş Tarihi • Received 12 Kasım 2022 • 12 November 2022
Kabul Tarihi • Accepted 28 Kasım 2022 • 28 November 2022

Ö z e t

Bu çalışmada Erol Göka'nın Psikoloji Varoluş Maneviyat isimli kitabı incelenmiştir. Yazar varoluşçuluğu; modernliğe, kapitalizme, pozitivist bilim anlayışına ve insana yabancılaşmasına güçlü bir itiraz olarak görmektedir. Bu temelden yola çıkarak, “varoluşçu-dinamik yaklaşım” olarak tanımladığı görüşüyle, insan psikolojisine ve varoluşuna maneviyat merkezli bir bakış açısı getirmeye çalışmaktadır. Psikolojik bilimlerle ilgilenenler için bir işaret levhası niteliğindeki bu kitap incelenerek alana katkı sağlamak amaçlanmıştır.

A n a h t a r K e l i m e l e r

Manevi danışmanlık ve rehberlik • Psikoloji • Maneviyat
Varoluş • Din

A b s t r a c t

Within the scope of this study, Erol Göka's book named Psychology Existence Spirituality was examined. The author sees existentialism as a strong objection to modernity, capitalism, positivist understanding of science and human alienation. Starting from this basis, he tries to bring a spirituality-centered perspective to human psychology and existence with his view that he defines as an “existential-dynamic approach”. It is aimed to contribute to the field by examining this book, which is a sign for those who are interested in the psychological sciences.

K e y w o r d s

Spiritual counseling and care • Psychology • Spirituality
Existence • Religion

Erol Göka, 1959 yılında Denizli’de doğmuştur. 1992’de psikiyatri doçenti, 1998’de Ankara Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi Psikiyatri Kliniği Şefi olmuştur. Halen Sağlık Bilimleri Üniversitesi Tıp Fakültesi Ankara Şehir Hastanesi Psikiyatri Kliniği Eğitim ve İdari sorumlusudur. Türkiye Günlüğü dergisinin yayın kurulunda olup; birçok tıp ve beşerî bilimler alanındaki derginin danışma kurullarında bulunmaktadır. Türk Grup Davranışı kitabı ile Türkiye Yazarlar Birliği 2006 yılı “Yılın Fikir Adamı Ödülü”ne layık görülmüştür. Evli ve 5 çocuk babasıdır.

Göka, Batı’da modern zamanlarla birlikte insanın zihinsel etkinliklerinin dini ve mitolojik olandan ayrışıp parçalara bölündüğü, felsefi ve teorik bilginin niceliksel olarak artarken, hayatın ve insanın temel yapısının, ontolojisinin unutulduğu görüşündedir. Ona göre teknolojinin baş döndürücü gelişimiyle tükenmek bilmeyen haz dolu bir yaşamın mümkün olduğu inancı, kapitalizmle derinleşip insanın yabancılaşması, şeyleşmesiyle sonuçlanmıştır. Toplumsal hayatta bu gelişmelere, 20.yüzyıldan itibaren “varoluşçuluk” adı verilen akım tarafından sert itirazlar gelmeye başlamıştır. Varoluşçuluk insanın, indirgemeci bir tavırla ve doğaya yaklaşıldığı gibi ele alınmayacağını ileri sürerek felsefe, sanat, ilahiyat ve psikolojide güçlü etkiler meydana getirmiştir. Göka, gençlik yıllarından itibaren bu akımdan ciddi bir şekilde etkilendiğini söylemektedir. Yazar bu kitabın yazılma amacını, “varoluşçu-dinamik yaklaşım” olarak tanımladığı görüşünü Müslüman kültürde nasıl karşılık bulduğunu anlattığı önceki kitaplarının derlenmiş toparlanmış hali ve teorik bir inşası olarak görmektedir. Göka teorik inşasını, bireyin kendisinin ve varoluşunun ötesindeki güç olarak gördüğü maneviyatla boyama çabasıdır. Maneviyat; dini inançları, Batı’da ortaya çıkan “new age” akımları hatta dini inancı olmayanların iç dünyasındaki tasavvurları da kapsamaktadır.

Kitap varoluşçu-dinamik yaklaşımın kavramsal dayanaklarını din ve maneviyat özelinde ortaya koyarak, Müslüman kültürün temel varoluşsal çatışmalara nasıl yaklaştığına odaklanmaktadır. Aslında varoluşçu tezler buradaki kültür ortamında daha anlaşılır ve geniş bir ufka sahiptirler. Ayrıca Müslüman kültürde yaşayan ve Müslüman inanca sahip psikoloji alanında çalışanlar, araştırma yapanlar için bir yol gösterme ve zemin oluşturma çabası olarak tanımlanmaktadır. Din psikolojisi özelinde kitap, genel psikoloji çevrelerinde kabullenmek istenmeyen bu alan için sağlam bir zemin oluşturma çabası olarak kayda değer görülmektedir. Din psikolojisi alanında çalışanların güçlü bir akım olan varoluşçuluğu temel alan projelerle aslında alanda seslerini daha fazla duyurabilecekleri ve kabul görecekleleri vurgulanmaktadır.

Kitap altı bölümden oluşmaktadır. “Maneviyat Üzerine” başlıklı ilk bölümde maneviyat kavramının çeşitli bakış açılarına göre anlamı irdelenerek, maneviyat psikolojisi ve kavramın kendi özel yaklaşımındaki yeri tartışılmaktadır. Maneviyat dinden farklı olarak, inancı ne olursa olsun insanın yaşamına amaç ve ideal katan anlam ağı olarak tanımlanmaktadır. İkinci bölüm olan “Varoluşçuluk, Psikoloji ve Psikoterapi”de varoluşçuluğun tarihi temelleri üzerine analizler yapılarak, psikoloji, psikoterapide varoluşçuluk, varoluşçu psikoterapiye göre kişilik, psikopatoloji ve tedavi üzerine çıkarımlar yapılmaktadır. “Varoluşçuluk ve Maneviyat” başlıklı üçüncü bölüm maneviyat, insan varoluşu ve psikoloji arasında köprü kurabilmek için çoğunlukla Hristiyanlıkla ilgili de olsa ilerdeki bölümlerde Müslüman dünyayı anlamayı kolaylaştırması açısından Batılı düşünürlerde maneviyatın izlerine odaklanmaktadır. Dördüncü bölüm olan “Temel Varoluşsal Kavramlar ve Müslüman Kültür” başlığında ise varoluşçuluğun tezlerinin evrensel olduğu temele alınarak başta Kur’anı Kerim ve peygamberin sünneti olmak üzere Müslüman kültürdeki görünümüne kaleme alınmıştır. Beşinci bölüm olan “Müslüman Kültürden Varoluşun Kökenlerine Bakış” başlığında, insan davranışlarının kökenlerine ve yetişilen ortama göre nasıl şekil aldığına dair psikolojik bilimlerin getirdiği açıklamaların, Müslüman kültürdeki görünümüne değinilmektedir. Altıncı ve son bölümde dünya hayatının faniliği, kalıcı olanın ise anlam ve değerler olduğunun anlaşılması için bir fırsat ve imkân olarak görünen ibadetlerin psikolojisine değinilerek kitap bitirilmiştir.

İlk bölüm “Maneviyat Üzerine”, maneviyat nedir? Sorusunu sorarak başlamaktadır. Maneviyat sözlükte maddi olmayan, yürek gücü, moral, inanç ve değerlere bağlılıktan doğan dayanma gücü olarak tanımlanmaktadır. Maneviyat ve kültür ilk bakışta insana has olanı tanımladıkları için yakın görünse de muhtevaları farklıdır. Maneviyat kavramının çok boyutlu olması ve son yıllarda batı dillerindeki “spirituality” kavramının karşılığı olarak kullanılması tanımlamayı karmaşıklaştırsa da asla Batılı anlamda kullanılmadığı açıklanmaktadır Maneviyatla ilgili modern yaklaşımlar şöyle sıralanmaktadır: 1. Teolojilerdeki düşünce ve pratiğin nedeni olarak gösterilen, Tanrı merkezli maneviyat, 2. Bir kimsenin ekoloji veya doğa ile ilişkisini vurgulayan dünya merkezli maneviyat, 3. İnsanın başarısını veya potansiyelini vurgulayan hümanist veya insan merkezli maneviyat. Bu tanımlar günümüzdeki inanç gruplarına göre yapılırsa da maneviyatı bireyin kendisinin ve varoluşunun ötesindeki güç olarak tanımlamak yazara göre daha kapsayıcı gözükmektedir.

Eserde maneviyatın dinle yakın bir bağlantısı olmasına rağmen asla din yerine kullanılmayacağı söylendikten sonra, dini olanı da kutsalın her türlü öznel yaşantısını da kapsayacak biçimde insan tecrübesindeki aşkın boyut, anlam arayışı, inancın gündelik hayatta yaşama ve hayata anlam verme biçimi maneviyat olarak tanımlanmaktadır. Müslüman bir toplumda yaşamının gereği olarak sadece Batı'ya ait varoluşçu-dinamik kavramların yeterli olmadığı, yeni bir kavram ihtiyacının maneviyat kavramını merkeze almayı zorunlu kıldığı belirtilmektedir.

Ayrıca maneviyat kavramı özellikle Abraham Maslow'un katkılarıyla "Transpersonal Psikoloji" ve "Pozitif Psikoloji" yaklaşımlarının içinde yer bulsa da Göka, kendi maneviyat anlayışının bunlarla ilgisi bulunmadığını özellikle vurgulamaktadır.

İkinci bölüm olan "Varoluşçuluk, Psikoloji ve Psikoterapi" başlığında, temele inildiğinde varoluşçu olmayan felsefe yoktur tezi üzerine inşa edilmiştir. Varoluşçuluğun tarihi temelleri üzerine analizler yapılarak, modern zamanlarda gündeme gelmesinin başlıca nedeni insanın kim olduğu arayışlarıyla birlikte Tanrı'nın sözde ölümünün ilan edilmesi olarak belirtilmektedir. Göka, 1841 de Alman filozof Schelling'in konferansıyla başlayan sürecin, Kierkegard, onun ölümüyle Dilthey ve Bergson ile devam ettiğini ancak kendisini doğrudan "varoluşçu" gören düşünürün Sartre olduğunu savunmaktadır. Sartre varoluşçuğun edebiyat, sanat, ilahiyat alanlarına dâhil edilebilecek bir düşünce olduğunu çünkü modern bilimin tek başına insan hakikatini aydınlatamayacağı görüşündedir. İkinci dünya savaşı sonrasında ise başlangıçtaki muhalif felsefi görüntünün yatışmaya başlayarak psikoloji ve psikoterapinin içine yerleşmeye başladığını, Irvın Yalom'un Varoluşçu Psikoterapi kitabından sonra ise neredeyse sadece psikoloji ve psikoterapiyle anıldığı vurgulanmaktadır. Göka, varoluşçuluk ve maneviyat arasındaki bağlantıları sorgulayarak oradan psikoterapiye köprüler kurmak amacındadır. Sonrasında kendilerini varoluşçu olarak tanımlamasalar da psikanalistlerin psikoloji ve psikoterapide varoluşçuluk örnekleri sundukları belirtilmektedir.

"Varoluşçu Psikoterapiye Göre Kişilik, Psikopatoloji ve Tedavi" başlığı altında parçalı bilim anlayışıyla parçalara ayrılarak incelenmeye çalışılan "insan bilimi" eleştirilerek bilim ile ontolojinin bir araya getirilmesi gerektiği savunulmaktadır.

Göka varoluşçu psikoterapiyi, bireyin varoluşuna yerleşmiş sorunlar üzerine odaklanan, bu sorunlarla yüzleşen bireylerde ne tür çatışmaların ortaya çıktığına odaklanan bir terapi anlayışı olarak tanımla-

maktadır. Varoluşçu terapistlerden Yalom'a göre yaşam arzusu, ölümün kaçınılmazlığı, ana varoluşsal çatışmadır. Bu çatışmalar, bunaltılar kaynağını otantik olmamaktan almaktadır. Psikolojik rahatsızlık; var olma imkânlarının gerçekleşmemesi veya çarpıtılması ise Otantiklik; doğaya, başkalarına ve kendisine açıklık, onları çatıştırmadan bir bütün olarak toparlamaktır. Otantik bireyin yaşama vereceği birçok cevap vardır. Göka, psikopatolojik davranışlardan şizofreni ve depresyona varoluşçu klinisyenlerin yaklaşımlarından örnekler vererek, varoluşçu terapinin ilkelerini anlamanın tüm terapistler için ihtiyaç olduğunu, kişiye etkin olan tedavilerin temelini oluşturacağını vurgulamaktadır.

Üçüncü bölüm maneviyat, insan varoluşu ve psikoloji arasında köprü kurabilmek için, çoğunlukla Hristiyanlıkla ilgili de olsa ilerdeki bölümlerde Müslüman dünyayı anlamayı kolaylaştırması açısından Batı'lı düşünürlere odaklanmaktadır. İlk olarak ateist varoluşçuluğuyla bilinen Sartre, başta Heidegger olmak üzere varoluşçu düşünürlerin görüşlerini kendi materyalist monizm anlayışına dönüştürmektedir. Göka, Sartre'yi insan varoluşunu yeterince kavrayamadığı ve inançtan bağımsız bir hayat anlayışının var olamayacağı gerçeğini göz ardı ettiği için eleştirmektedir. Ona göre Kierkegaard ise Ölümcül Hastalık Umutsuzluk eseri ile maneviyat merkezli varoluşçuluğun bakış açısını çok net sunmaktadır. Kierkegaard'ın özgürlük anlayışıyla Sartre'nin nihilist varoluşçuluğu tamamen ayrı kulvardadır. Rus düşünür Berdyaev de Avrupa kültürünün tanrıyı öldüren anlayışıyla ortaya çıkan ahlaki krize isyan etmesiyle anılmaya değer görülmüştür. Hem filozof hem psikiyatrist olan Karl Jasper'ın ise insanın manevi niteliklerinin anlaşılması için işlevsel olabilecek düşünceleri bulunmaktadır. "Tin" ve "ide" ler alanı, yazarın maneviyat tanımına karşılık gelmesi açısından Hristiyan filozoflar arasında yerini almaktadır. İnsanı dini bir varlık olarak gören Paul Tillich'in de kolaylıkla psikoloji ve psikoterapiye aktarılabilir görüşleri bulunmaktadır. Son olarak ele alınan filozof Gabriel Marcel ise yazara göre psikoloji, varoluş ve maneviyat temalarını anlamaya ve uygulamaya en yakın bakış açısına sahiptir. Batılı düşünürlerin görüşlerinin sonrasında maneviyatın varoluşçu psikoterapide yansımaları sıralanarak, psikoterapinin ve psikoterapistin vazifesinin nasıl bir inanca sahip olursa olsun insanın anlam dünyasında maneviyatın belirleyici olduğunu bilmesi ve ona göre hareket etmesi olduğunun altı çizilerek bölüm sonlandırılmaktadır. Eserde bu üç bölümler kavramsal temel atılarak Müslüman kültüre doğru bağlantı köprüsü kurmak kolaylaşmaktadır.

Dördüncü bölüme Göka, Müslüman kültürde tam olarak varoluşçu diyebileceğimiz bir oluşumun olmadığı yönünde bir özeleştiriyile

başlamaktadır. Aslında maneviyatı merkeze alan çalışmaların varoluşçu olarak nitelendirilmesinde sakınca olmadığı görüşündedir. Varoluşçuluğun tezlerinin evrensel olduğu temele alınarak başta Kuranı Kerim ve peygamberin sünneti olmak üzere Müslüman kültürdeki görüşlerine değinilmektedir. İnsan merkezli olarak nitelendirilen modernlik tam tersine insan karşıtı hatta posthuman hareketlerle bir makine toplum oluşturma çabasıdır. İslam kültüründe ise insan, ahseni takvim üzere yaratılmış, Batı zihniyetinin sömürülecek bir kaynak olarak gördüğü çevreyi, ona emanet edilmiş bir değer olarak gören halife ve mükerrem bir varlıktır.

Yalom'un en temel çatışma alanı olarak gördüğü "ölüm ve fanilik" başlığında ise Batı'nın ölümsüzlük arzusunun, bilimsel ve teknolojik ilerlemeyle birlikte evrileren ölümden mümkün olduğunca kaçarak onu inkâr eden bir duruma gelmiş durumda olduğu belirtilmektedir. Müslüman kültürde ise ölüm, bir hiçlik yok oluş değil yeni bir hayatın başlangıcı, varlığın yeni bir aşamasına giriştir. Bu ölüm bilinciyle donanan bir inanan için kaygı azalacak ve hayat anlam kazanıp güzelleşecektir. Aydınlanmanın korkuyu çözmek yerine radikalleştirmesine karşın, İslam kültüründeki "kayı ve umut (havf ve reca) arasında olmak" ise tam bir varoluş manifestosudur. Yalom'un dört temel çatışma alanı olarak tanımladığı ölüm, özgürlük, anlamsızlık, yalnızlık din olmadan da varoluşsal olarak çözülebilir gözükmese de Göka, dinin anlamlı bir hayat sürmesi için bireye sunduğu sonsuz imkânlar olduğunu savunmaktadır. İnanç ve umut kardeşliği buna örnek olarak gösterilmektedir. Özgürlük konusunda ise modern psikoloji insanı iradesiz ve sorumsuz bir varlığa dönüştürüp, özgür iradesiyle yaptığı ve sorumlu olduğu, benlik bilincini etkileyen tüm yaşantı ve seçimler olarak tanımlanabilecek maneviyatı da yok saymaktadır. Aynı şekilde anlamsızlık ve yalnızlık alanlarında da en güvenli parkuru inançlar sunmaktadır. Son olarak Göka, İslam metafiziğinde temiz öz anlamına gelen kalp kavramının artık sadece Müslüman kültürde canlılığını koruduğunu ve bu kavramın yeniden bakış açımıza dâhil edilmesini önermektedir. Günümüzde ahlak ve kalp, bakış açımızdan çıkarılarak her şeye doyum ve beyin üzerinden yaklaşılmaktadır. Oysaki manevi kalp varoluşun merkezidir. Onun zıddı merkezsizlik, kargaşa ve kaosdur.

Beşinci bölümde, insan davranışlarının kökenleri ve yetişilen ortama göre davranışların nasıl şekil aldığına dair psikolojik bilimlerin getirdiği açıklamaların, Müslüman kültürdeki görüşlerine değinilmektedir. Bu bölümde özellikle psikanalistleri çokça ilgilendiren ayrılık, haset ve şükran temaları işlenmektedir. Göka, ayrılık temasının tasavvuf

ve psikoterapi benzerliğini gösteren güzel bir örnek olduğunu savunmaktadır. İnsanın ilk ayrılığı, ilahiyatta cennetten düşüş, tasavvufta ise aşk ve ölüm odaklı olarak açıklanmaktadır. Allah'tan varlığa doğru geçiş bir daire içinde yeniden ona dönüştür. Psikanalizde ise ilahiyattaki cennetin karşılığı anne rahmidir. Tüm ayrılıkların temeli olarak doğumla birlikte başlayan olgunlaşma süreci annemizden ruhsal olarak da ayrılıp bireyleşmemizle mümkündür. Tasavvuf da psikoterapi de farklı söylemlere sahip olsalar da ayrılık acısı için sağlıklı sevgi yolları önermektedirler. Melaine Klein'e atıf yapılarak anlatılan hasedin kökleri, bebegin var olması için tek kaynak olarak gördüğü annesinin sütüne olan hasedidir. Anne bu hasedi yatıştırmalı, sevgi ve minnete dönüştürmelidir. Minnet duygusuna büyük bir önem atfeden yazar, ahlak ve dinin kökeninin minnet ve karşısındakine borçlu hissetmek olduğunu savunmaktadır. Psikolojik sağlığın göstergesi şükran ve minnet duygusunun gelişmiş olmasıyla ölçülmektedir.

Göka, son bölümü dünya hayatının faniliğinin, kalıcı olanın anlam ve değerler olduğunun anlaşılması için bir fırsat ve imkân olarak gördüğü ibadetlerin psikolojisine ayırmaktadır. İbadetler varoluşsal kaygılardan başını kaldırarak dünyaya tamamen batmaya engel olan bir ara verme olarak görülmektedir. En temel arzulara ara vermenin güzel bir örneği olan oruç ibadeti birçoğu tarafından mazoşist doyum, acıdan zevk alma olarak algılansa da veya sadece basit bir işlev olarak tokun açın halinden anlaması gibi düşünülse de oruç bunlardan daha aşkın anlam boyutuna sahiptir. Arzuların gemlenmesi için sürekli mücadele halinde olan oruçlu insan daha da insanlaşarak huzura yükselir. İnsan Ramazan ayında, bir nevi tutmak ve açmak şeklindeki eylemiyle Allah'ın âlemi sürekli yok etmesi ve var etmesini idrak etmektedir. Göka'ya göre ibadetlerin bireysel psikolojik boyutu kadar toplumsal psikolojimizde de "öteki" nin aynasından bakarak bizim dışımızdakilerin de değerli olduğunun bilgisine ulaştırma işlevleri bulunmaktadır. Ayrıca ibadetlerin bir amaca yönelik bedensel, psikolojik ve manevi tüm etkinlikleri içeren "amel" kavramı bağlamında anlaşılması vurgulanmaktadır.

Göka, son olarak kurban ibadetini analiz etmektedir. Yazara göre modernliğin doğayı ve kültürü yok eden anlayışı dünyayı tek biçimli bir hale getirmeye çalışsa da kültürün sadece insana özgü olmasıyla üzerinde çokça durulmalıdır. Göka insan olabilmemizi kültüre, kültürü de doğal güdüsel arzularımız olan kendini koruma, açlık ve cinselliğin bastırılmasına borçlu olduğumuzu savunmaktadır. Kültür yasak ve sınırlar koyarak beşeri insanlaştırıyor ancak ortak idealler ve eserler meydana getirmek, topluluğa özgü kimlik oluşturmakta gerekmektedir. Kutsal

alan ve inanışlar bunu mükemmel bir şekilde başarmaktadır. Göka, kurban ritüelinin ilk sözleşmedeki “insan kardeşini öldürmeyeceksin, etini yemeyeceksin” maddelerinin kültürleşmesi sırasında ortaya çıkan bir kutsallık tezahürü olduğunu düşünmektedir. Yazara göre kurban ibadeti “kutsal kılma”, kurbanı yaratıcıya sunarak onun mülkü haline getirme ve bu sayede yaratıcıyla bir bağ kurma olarak ele alınmaktadır. Ayrıca bu ibadetin paylaşma, yardımlaşma, kaynaşma gibi birçok sosyopsikolojik işlevleri de bulunmaktadır. Teslimiyet noktasında ise Kuran’daki Habil-Kabil kıssasına, Kiergaard’ın Korku ve Titreme kitabındaki İbrahimi teslimiyete vurgu yapılarak bölüm ve kitap sonlandırılmaktadır.

Sonuç olarak eser üzerine genel bir değerlendirme yapılacak olursa;

Güçlü yönleri: (i) Din ve maneviyat arasındaki benzerlik ve farklılıklar, manevi dönüşüm, ibadet psikolojisi, tasavvuf psikolojisi, maneviyatın psikoterapilerde kullanımı gibi konular din psikolojisinin ilgi alanına girmektedir. Kitap bu açıdan din psikolojisi alanını desteklemekte ve yön çizmektedir. Din psikolojisi alanında çalışanların genel kabul görmüş bir akım olan varoluşçuluktan beslenerek daha geniş kitlelere ulaşılabileceği düşünülmektedir.

(ii) Psikiyatristlerin dindar hastaları tedavi ederken din fenomenini gözardı etmeleri eleştirilerek, özellikle maneviyatın psikoterapide kullanımı desteklenmiştir. Tasavvuf psikolojisi ve psikoterapi benzerliği vurgulanarak konu ayrılık, haset, minnet temalarından örneklerle işlenmiştir.

(iii) Din psikolojisinin temel çalışma alanlarından inanç, umut, kaygı, yalnızlık, ölüm-ölüm kaygısı, özgürlük-irade, anlam-anlamsızlık, kalp vb. kavramlar İslam kültüründen, Kuran ve hadis gibi temel kaynaklardan beslenerek, maneviyat merkezli varoluşçu bir yaklaşım sunulmuştur.

(iv) Dindarlığın ibadet boyutu Ramazan-bayram, kurban-teslimiyet konularıyla analiz edilmiştir.

(v) Kitabın başlığı çalışmanın içeriğini tam olarak yansıtmaktadır. Konulara verilecek örnekler için birincil kaynaklar tercih edilmiştir.

(vii) Büyük bir entelektüel birikimin sonucu olan eser özellikle din psikolojisi alanında yapılacak çalışmalara işaret levhası mahiyetindedir.

Zayıf yönleri: (i) Eserde kurumsallaşmış din ve bireysel maneviyatçılık arasındaki çatışma noktalarına değinilmemiştir.

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Yazar Bilgileri | Author Information

Arzu Tacer (Doktora Öğrencisi) –

■ *Kurum / Institution:* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ■ *Yazışma Adresi / Correspondence Address:* Selvilitepe Mah. Sena Sokak, No:5 A Blok Daire: 24 Turgutlu/Manisa ■ *Elektronik Posta / E-mail:* arzutacer25@hotmail.com ■ *Akademik Kimlik Numarası / Orcid:* 0000-0002-5287-6771 ■ *İlgi Alanları / Areas of Interest:* (a) Din psikolojisi (b) Siber psikoloji (c) Davranışsal bağımlılıklar.

Elif Nihal Aktay (Yüksek Lisans Öğrencisi) –

■ *Kurum / Institution:* Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ■ *Yazışma Adresi / Correspondence Address:* Yunus Mah. Haziran Sok. Fidan Sitesi 1B Blok Daire:17 Kartal/İstanbul ■ *Elektronik Posta / E-mail:* enihal.aktay@gmail.com ■ *Akademik Kimlik Numarası / Orcid:* 0000-0003-4729-5929 ■ *İlgi Alanları / Areas of Interest:* (a) Din psikolojisi, (b) Din-ruh sağlığı ilişkisi, (c) Manevi danışmanlık ve rehberlik.

Enes Orhan (Yüksek Lisans Öğrencisi) –

■ *Kurum / Institution:* Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü ■ *Yazışma Adresi / Correspondence Address:* Sultan Beyazıt Mah. Doğular Sok. No: 29/2 Orta/Çankırı ■ *Elektronik Posta / E-mail:* 210437008@ogrenci.hitit.edu.tr ■ *Akademik Kimlik Numarası / Orcid:* 0000-0003-4343-7117 ■ *İlgi Alanları / Areas of Interest:* (a) Din psikolojisi, (b) Dini gelişim psikolojisi, (c) Manevi danışmanlık ve rehberlik, (d) Din ve ruh sağlığı.

Halime Hilal Taşkın (Doktora Öğrencisi) –

■ *Kurum / Institution:* Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ■ *Yazışma Adresi / Correspondence Address:* Bahçelievler Mah.

Esin Sok. Merkez/Kütahya. ■ *Elektronik Posta / E-mail:* hilalalagoz@hotmail.com ■ *Akademik Kimlik Numarası / Orcid:* 0000-0003-0186-3492 ■ *İlgi Alanları / Areas of Interest:* (a) Manevi danışmanlık ve rehberlik, (b) Psikolojik danışmanlık ve rehberlik, (c) Din psikolojisi, (d) Din ve ruh sağlığı.

Hasan Kayıklık (Prof. Dr.) –

■ *Kurum / Institution:* Çukurova Üniversitesi ■ *Yazışma Adresi / Correspondence Address:* Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Sarıçam/Adana ■ *Elektronik Posta / E-mail:* hasankayiklik@gmail.com ■ *Akademik Kimlik Numarası / Orcid:* 0000-0003-1755-5398 ■ *İlgi Alanları / Areas of Interest:* (a) Din psikolojisi, (b) Dinsel yaşayış, (c) Dinsel değişim, (d) Dinsel tecrübe, (e) Tasavvuf psikolojisi.

Hişyar Dilan (Doktora Öğrencisi) –

■ *Kurum / Institution:* Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ■ *Yazışma Adresi / Correspondence Address:* Huzurevleri Mah. 77004 Sok. Necipler Apt. 5/11. Çukurova / Adana ■ *Elektronik Posta / E-mail:* hisyardilan@yahoo.com ■ *Akademik Kimlik Numarası / Orcid:* 0000-0001-8712-5073 ■ *İlgi Alanları / Areas of Interest:* (a) Din psikolojisi, (b) Psikolojik danışmanlık, (c) Manevi danışmanlık.

Mustafa Naci Kula (Doç. Dr.) –

■ *Kurum / Institution:* Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi ■ *Yazışma Adresi / Correspondence Address:* Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi B Blok Görükle Kampüsü Nilüfer / Bursa ■ *Elektronik Posta / E-mail:* nkula@yahoo.com ■ *Akademik Kimlik Numarası / Orcid:* 0000-0003-1763-9620 ■ *İlgi Alanları / Areas of Interest:* (a) Din psikolojisi, (b) Kimlik ve din, (c) Manevi danışmanlık ve rehberlik.

Mükerrem Saliha Kars (Yüksek Lisans Öğrencisi) –

■ *Kurum / Institution:* Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ■ *Yazışma Adresi / Correspondence Address:* Fethiye Mah. Fayda Sok. No:2/1 Kat: 3 Daire: 3 Nilüfer / Bursa ■ *Elektronik Posta / E-mail:* saliha.kars@gmail.com ■ *Akademik Kimlik Numarası / Orcid:* 0000-0002-0538-1178 ■ *İlgi Alanları / Areas of Interest:* (a) Teoloji, (b) Din psikolojisi, (c) Manevi danışmanlık ve rehberlik.

Tuğrul Niyazibeyoğlu (Dr.) –

■ *Kurum / Institution:* MEB Alaeddin Özdenören İmam Hatip Ortaokulu ■ *Yazışma Adresi / Correspondence Address:* Burç Mah. 713. Sok. 8/6 Şentepe/Yenimahalle / Ankara ■ *Elektronik Posta / E-mail:* niyazibeyoglu78@gmail.com ■ *Akademik Kimlik Numarası / Orcid:* 0000-0002-1112-4485 ■ *İlgi Alanları / Areas of Interest:* (a) Din psikolojisi (b) Değer odaklı manevi bakım (c) Değerler.

Zeynep Karlık (Doktora Öğrencisi) –

■ *Kurum / Institution:* Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ■ *Yazışma Adresi / Correspondence Address:* Yüzüncüyıl Mah. 415. Sok. No: 59 Buhara Evleri A Blok D: 12 Nilüfer / Bursa ■ *Elektronik Posta / E-mail:* zeynepsariyer@hotmail.com ■ *Akademik Kimlik Numarası / Orcid:* 0000-0002-2940-6579 ■ *İlgi Alanları / Areas of Interest:* (a) Din psikolojisi, (b) Manevi danışmanlık ve rehberlik, (c) Kriz ve yas danışmanlığı..

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Yayın ve Yazım İlkeleri Principles of Publishing and Writing

■ **Yayın İlkeleri** | Principles of Publishing

- Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi (TMDRD), yılda iki kez (Haziran-Aralık) yayımlanan bilimsel ve uluslararası hakemli statüsünde akademik bir alan dergisidir.
- Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi'nin yazı dili Türkçe'dir. Ancak yayın kurulu kararıyla İngilizce yazılar da yayımlanabilir.
- Dergide yayımlanan yazıların dil, bilim ve hukuksal açıdan her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.
- Yazıların yayımlanıp yayımlanmamasına derginin yayın kurulu karar verir.
- Derginin bir sayısında bir yazara ait en fazla iki çalışma yayımlanır.
- Dergide din ve maneviyat ilişkisi kapsamında manevi danışmanlık ve rehberlik bilim dalının tüm araştırma konularına ilişkin telif, çeviri, sadeleştirme, kitap tanıtımı ve kongre-sempozyum değerlendirmeleri vb. çalışmalar yayımlanır.
- Dergiye gönderilen yazılar daha önce başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımına karar verilmemiş olmalıdır.
- Dergiye gönderilen yazılar, intihal programıyla benzerlik oranlarına bakılarak kabul edilir.
- Yazarlara telif ücreti ödenmez.
- Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen yazılar, editörün ön incelemesinden sonra yayın kurulu tarafından belirlenen konunun uzmanı iki hakeme gönderilir. Yazının gönderildiği her iki hakemden olumlu rapor gelmesi durumunda yazı yayımlanır. İki hakemin olumsuz görüş belirtmesi durumunda yazı yayımlanmaz. Bir hakem olumlu, diğeri olumsuz görüş belirtmişse alan uzmanı üçüncü bir hakeme gönderilir. Üçüncü hakemden olumsuz rapor gelmesi durumunda yazı yayımlanmaz. Ancak olumlu rapor gelmesi durumunda yazının

yayımlanması konusundaki son karar, raporların içeriği dikkate alınarak editör görüşüyle yayın kurulu tarafından verilir.

- Yayımlanmasına karar verilen yazıların hakem raporlarında "düzeltmelerden sonra yayımlanabilir" görüşü belirtilmiş ise yazı, gerekli düzeltmelerin yapılması için yazarına geri gönderilir. Düzeltmeler yapıldıktan sonra hakem uyarılarının dikkate alınıp alınmadığı editör ve editör yardımcısı tarafından kontrol edilerek son karar verilir.
- Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları, Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi'ne (TMDRD) ait olup yayıncının izni olmadan tamamı veya bir kısmı basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama taşınamaz.
- Yayın ve yazım ilkelerine uygun yazılmadan dergiye gönderilen yazılar değerlendirilmeye alınmaz.

■ Yazım İlkeleri | Principles of Writing

- Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi'nde (TMDRD) yayımlanması istenen yazılar, manevi danışmanlık ve rehberliği merkeze alan ve/veya bu bilim dalına katkısı olan diğer bilim dallarıyla ilişkili özgün çalışmalar olmalı ve aşağıda belirtilen nitelikleri taşımalıdır:
- Türkçe ve yabancı dildeki başlıklar; yazının içeriğiyle uyumlu olmalı, yazının konusunu kısa, açık ve yeterli ölçüde yansıtmalıdır.
- Türkçe ve yabancı dildeki özetler yazının problemini, amacını, kapsamını, metodolojisini ve sonuçlarını yansıtmalıdır.
- Makale, akademik bir çalışma türü olan bildiri, yüksek lisans veya doktora tezinden üretilmiş ise bu durum, mutlaka metnin ilk sayfasında belirtilmelidir.
- Makalenin hazırlanmasında bilimsel teknik ve yöntemlere uyulmalıdır. Aynı zamanda çalışmanın konusu, amacı, kapsamı, hazırlanma gerekçesi vb. bilgiler yeterli ölçüde ve belirli bir sistematik düzen içinde verilmelidir.
- Makale metninin içindeki 'Giriş' ve 'Sonuç' bölümleri dışındaki ana ve alt başlıklandırmalar alfabetik sisteme göre düzenlenmelidir. Örnek yazım: a., a.a., a.b. gibi.
- Yazıda kullanılan kaynaklar, yazım kurallarına uygun olarak düzenlenmeli, kullanılan her türlü belge, kaynaklar kısmında yer almalı, ancak yazıda yer verilmeyen belgelere kaynaklar kısmında yer verilmemelidir.
- Makalenin sonuç bölümü, araştırmanın amaç ve kapsamına uygun olmalı, ana çizgileriyle ve öz olarak verilmeli, ana metinde sözü edilmeyen veri ya da bulgulara yer verilmemelidir.
- Sayfa yapısı: Kenar boşlukları üstten 2,5 cm, alttan 1,5 cm, iç 2,0 cm, dış 2,0 cm şeklinde ayarlanmalı ve cilt payı 0,4 cm olmalıdır. Kâğıt boyutu genişlik 16 cm ve yükseklik 24 cm seçilmelidir.
- Yazı biçimi: Metin kısmı Garamond yazı tipi, ana metin 12 punto ve başlıklar bold olarak yazılmalıdır. Ana metin kısmı satır aralığı 1,0 ve çok gerekli durumlardaki dipnot yazımı ise metinle aynı yazı tipinde 10 puntoyla yazılmalı-

dır. Ana metindeki paragraf aralığı → Önce: 6 nk, Sonra: 0 nk şeklinde olmalıdır. Tüm metin hizalama ise iki yana yaslı biçimde olmalıdır. Paragraf girintisi 1 cm olmalıdır.

- Makalenin başlığı ilk sayfanın başına, dergiye özgü şablon kullanılarak kalın 14 punto büyük harflerle sayfa ortalanarak Türkçe ve İngilizce yazılmalıdır.
- Yazar bilgileri-i (Makale başında): Dergi şablonu kullanılarak makale başlığından sonra 2 satır aralığı verilerek sayfanın ortasında yazar/ların adları, soyadları, akademik unvanları, çalıştıkları kurum ve orcid numaraları Türkçe ve İngilizce olarak belirtilmelidir. Ayrıca yazarların iletişim bilgileri şablona uygun olarak verilmelidir.

Örnek yazım:

Ali Ulvi Mehmedoğlu

Prof. Dr.

Marmara Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi

E-posta: aliulvi@marmara.edu.tr

Orcid: 0000-0001-8546-9614

İstanbul / Türkiye

Professor

Marmara University

Faculty of Theology

E-mail: aliulvi@marmara.edu.tr

Orcid: 0000-0001-8546-9614

İstanbul / Turkey

- Yazar bilgileri-ii (Makale sonunda): Dergi şablonu kullanılarak makalenin en sonuna 2 satır aralığı verilip yazarın kişisel bilgileri verilmelidir.

Örnek yazım:

Ali Ulvi Mehmedoğlu (Prof. Dr.) –

■ *Kurum / Institution:* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ■ *Yazışma Adresi / Correspondence Address:* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Mahir İz

Cad. No: 2. 34662 Üsküdar/İstanbul ■ *Elektronik Posta / E-mail:* aliulvi@marmara.edu.tr ■ *Akademik Kimlik Numarası / Orcid:* 0000-0001-8546-9614

■ *İlgi Alanları / Areas of Interest:* (a) İnanç psikolojisi, (b) Dindarlık, (c) Tanrı tasavvurları, (d) İnanç, (e) Değerler.

- Makalenin ikinci sayfasında özet kısmı 11 punto Garamond yazı tipiyle yazılmalıdır. Türkçe ve İngilizce özet, en az 300 ve en fazla 305 kelimedenden oluşmalıdır. Özet / Abstract bölümünde, araştırmanın problemi, amacı, kapsamı, metodolojisi ve sonuçları belirtilmelidir.
- Hem Türkçe hem de İngilizce özet bölümünde en az 5, en çok 8 sözcükten oluşan “anahtar kelimeler/keywords” yer almalıdır. İlk anahtar kelime mutlaka bilim dalı adı (manevi danışmanlık ve rehberlik) olmalıdır. Daha sonra metin içeriğini tam olarak yansıtan diğer anahtar kelimeler eklenmelidir.

- Makalede yer alan tablo, şekil veya grafiklerdeki yazılar ve/veya sayılar, Garamond yazı tipinde ve 10 punto olmalıdır.
- Makalede yer alan tablo, şekil, grafik veya fotoğraf başlıkları Garamond yazı tipinde ve 11 punto olmalıdır ve küçük harfle yazılmalıdır (Örnek yazım: Şekil-1:)
- Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi'nde (TMDRD) yayımlanan yazılarda hem metin hem de kaynakça yazımında APA stili / APA style kullanılır. Bu sebeple metin içi APA atıf sistemine göre yazılmış yazılar kabul edilir.
- APA stiline göre metin içinde atıf gösterme şu şekildedir: Yazar soyadı, yayım yılı: Sayfa numaraları. (Örnek yazım: Pargament, 2001: 46-49).
- Birincil kaynaklara ulaşılamamış ise atıf yapılırken önce asıl kaynak, sonra da alıntılanan ya da aktarılan ikincil kaynak belirtilir: (Örnek: Pargament, 2001: 210'dan akt. Cengil, 2014: 31).
- APA stiline göre kaynakça yazımı şu şekildedir: Yazar soyadı, adı, yayım yılı, eser adı, yayımlanan yer ve yayınevi. (Örnek yazım: Pargament, K. I. (2001). *The psychology of religion and coping: Theory, research, practice*. New York: Guilford Press).
- Yazıda bir yazarın birden çok eseri kullanılmış ise kaynaklar, kaynakça bölümünde kronolojik sırayla yazılır. Bir yazarın aynı yıl yayımlanmış birden fazla çalışması kullanılmış ise eser adlarının alfabetik sırasına göre "2008a", "2008b" şeklinde sıralanır.
- *Not:* APA Atıf Stili / APA Citation Style'nin kullanımına ilişkin örnekler ve detaylı teknik bilgi için bkz. <https://www.apastyle.org>.

Issue: 6 Year: 2022 December
ISSN: 2687-2714

TURKISH JOURNAL FOR THE SPIRITUAL COUNSELING AND CARE

6

